

архивисти
историја
архивисти
документи
историја
архивистика
документи
архивистика
историја
документ
архивистик

МАКЕДОНСКИ АРХИВИСТ

Број 25-26
2019

Списание на Државниот архив на Република Северна Македонија

Редакциски одбор / Editorial Board

Емил Крстески (главен и одговорен уредник) / Emil Krsteski (editor-in-chief)
Јасмина Дамјановска / Jasmina Damjanovska
Ленина Жила / Lenina Zhila
Драган Зајковски / Dragan Zajkovski
Борче Илиевски / Borche Ilievski
Катерина Мирчевска / Katerina Mirchevska
Љупка Тодоровска / Ljupka Todorovska
Светлана Успрцова / Svetlana Usprcova

Меѓународен редакциски одбор / International Editorial Board

Ен Ј. Гилиланд / Anne J. Gilliland (Los Angeles)
Милена Петкова Енчева / Milena Petkova Encheva (Sofija)
Влатка Лемик / Vlatka Lemić (Zagreb)
Александар Стикалин / Aleksandar Stikalin (Moskva)
Бојан Цвелфар / Bojan Cvelfar (Ljubljana)

МАКЕДОНСКИ АРХИВИСТ

Година XXV - XXVI
Број 25-26

Скопје, 2019

CONTENTS

ARTICLES

Charles Farrugia (Republic of Malta): The roles of national archives in society9

Marina Gjorgievska: The Valandovo Operation through the Prism of the Documents in the State Archives of the Republic of North Macedonia.....23

Hieromonk Kiril Bigorski: Chronicle of a Forgotten Event (A Hundred Years since the Harrowing Deed of the Priest and Iconographer Oventii Isaiev Frčkovski from the village of Galičnik).....41

Katerina Mirchevska: One Oral Record – One Personal Story – One Historical Source of the Memories of Viktorija Dzaleva.....49

Irina Zhalnina–Vasilkioti (Hellenic Republic): The Archives and Libraries of the Russian White Émigrés in Greece.....59

Borce Ilievski: A minute of the General Synod (conference) – May 1946.....75

Aleksandar Simonovski: The Criminal Case File No 190/1947 as a source Related to the Trial of Milivoj Trbic.....91

Alexander Stikalin, Boris Novoseltsev and Tatiana Volokitina (Russian Federation): Brezhnev – Tito: The Last Meeting.....99

СОДРЖИНА

СТАТИИ

Чарлс Фаруца (Република Малта): Улогите на националните архиви во општеството.....9

Марина Ѓоргиевска: Валандовската акција низ призмата на документите на Државниот архив на Република Северна Македонија.....23

Кирил Бигорски, јеромонах: Хроника на едно заборавено собитие (Сто години од страдалничкиот подвиг на свештеникот и иконописец Овентиј Исаиев Фрчкоски од с. Галичник).....41

Катерина Мирчевска: Еден орален запис – една лична сторија – еден историски извор – сеќавања на Викторија Салева.....49

Ирина Жалнина–Васиљкиоти (Република Грција): Архиви и библиотеки на руската „бела емиграција“ во Грција.....59

Борче Илиевски: Записник од Свештеничкото собрание (конференција) – мај 1946 година.....75

Александар Симоновски: Досие за кривично дело број 190/1947 како извор за судењето на Миливој Трбиќ.....91

Александар Стикалин, Борис Новоселцев и Татјана Волокитина (Руска Федерација): Брежнев–Тито: последната средба.....99

ARCHIVAL MATERIAL AND REGISTERS

Mladen Matovski: The Acquisition of Archival Records from their Holders – a Prerequisite for their Complete Preservation during the Transitional Period (1991–2018)123

Branislav Svetozarevic: Valorization of the Archival Fond Viktor Akimovik.....141

Archbishop of Tetovo and Gostivar, Josif: The State Archives of the Republic of North Macedonia – Fond: “Ecclesiastical County of Tetovo” No. 504 and Fond: Archbishopric Office No. 498.....175

DOCUMENTS AND MATERIALS

Jasmina Damjanovska, Lenina Zhila: Documents about the Participants in the Ilinden Uprising.....197

PUBLICATIONS OF SARNM

(list of published works in 2018 – 2019).....230

CHRONICLE OF EVENTS.....232

АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ И РЕГИСТРАТУРИ

Младен Матовски: Преземањето на архивскиот материјал од имателите – услов за негово целосно чување и заштита во периодот на транзиција во одделение – Тетово (1991 – 2018).....123

Бранислав Светозаревиќ: Вреднување (валоризација) на архивскиот фонд „Виктор Аќимовиќ“.....141

Митрополит тетовско-гостиварски, г. Јосиф: Државен архив на Република Северна Македонија – Фонд „Црковна општина Тетово“ бр. 504 и фонд „Тетовско архијерејско намесништво“ бр. 498.....175

ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИЈАЛИ

Јасмина Дамјановска, Ленина Жила: Документи за учесниците во Илинденско востание.....197

ПУБЛИКАЦИИ НА ДАРМ

(список на објавените трудови во 2018 – 2019)230

ХРОНИКА НА НАСТАНИ.....232

СТАТИИ

Charles J. Farrugia¹

The roles of national archives in society

Апстракт: Статијата разгледува како јавноста ги перципира националните архиви и обидите направени во одредени земји да се примени научен пристап при проучувањето на овие перцепции. Исто така, таа проучува на кој начин се обликувале овие перцепции во текот на годините. Покрај тоа говори и за различните улоги кои ги имаат националните архиви во општеството и нуди на разгледување дијаграм кој ги мапира овие улоги. Студијата предлага тристрано вкрстено претставување на националните архиви како чувари на сеќавањето, културни институции и основа за добро управување.

Клучни зборови: државни архиви, јавно мислење, чувари на сеќавањето, култура, добро управување

It is not easy to capture the diverse opinions of the public on the national archives institution even if one tries to narrow them down to a geographical region such as Europe. The task would have been challenging even if the study was restricted to one country. This is due to the lack of specific surveys on the role and perceptions of the national archives. In a number of countries particular studies do exist, although in most cases the theme investigated is the perceptions of the archives in general and not the national archives in particular.² Although some studies do exist, archivists in the past have dedicated much of their attention to preserving the records rather than studying their users.³

¹Ph. D, Department of Library, Information and Archive Sciences - University of Malta, EURBICA Chair / Malta's National Archivist / Lecturer University of Malta

²Richard E. Barry, Barry Associates, *Report on the Society and Archives Survey*, 2003. Online. <http://mybestdocs.com/barry-r-soc-arc-surv-report-030129toc.htm>. Accessed on 12 April 2004.

³Wendy M. Duff, 'User Studies in Archives', in Dobрева, M., O'Dwyer, A., and Feliciati, P., *User Studies for Digital Library Development*, London 2012, p. 19.

The Public Perceptions of National Archives

One of the available extensive surveys of archives visitors was carried out in June 1998 in the UK. The survey compiled the views of more than 11,000 visitors of the British archives who returned questionnaires.⁴ The main findings of the survey were the following:

- a. The customers are pleased by the archival services please;
- b. The archival staff is highly rated;
- c. The archives are a key resource for life-long learning;
- d. The archives provide an important resource for the elderly;
- e. The archives are attracting new users in considerable numbers;
- f. The archives users are computer literate;
- g. The archives have been successful in identifying materials to copy to microfilm, which is however not as popular as an access medium;
- h. The younger people, women and ethnic minorities are under-represented among the archives users;
- i. The research enquiry and document delivery services are highly rated by users;
- j. The areas which were rated as not as satisfactory include microform services, copying services and opening hours.

This study is important because it represents various types of archives from all the UK regions, including answers from Scotland, Wales, Northern Ireland and England.⁵ Participants however came from a variety of archives, some of them national, universities, special collections or local record offices. As a result it is not possible to create an image of the situation of the National Archives independently from the other sectors. However, the survey gave valuable statistics even about the use of UK archives by foreign visitors.⁶

Since 1998, the Public Service Quality Group (PSQG) has conducted periodic national surveys to collect the users' views on the quality of archival services in the UK.⁷ The studies are valuable because they provide detailed insight into the work in all of the British archives. They rated the quality of visits, asked for areas of improvement, duration and purpose of visit, the means of transport to archival repository and the number of hotel stays during the visiting period, the outcome of the findings, the visitors profiles, the type

⁴Wendy M. Duff, 'User Studies in Archives', in Dobрева, M., O'Dwyer, A., and Feliciati, P., *User Studies for Digital Library Development*, London 2012, p. 19.

⁵The participating repositories included 11 from Scotland, 12 from Wales, 1 from Northern Ireland, and 70 from England. The answers included the Public Record Office (Kew and Central London), the Scottish Record Office, the Public Record Office of Northern Ireland; seven universities; 11 national and special collections; and over 70 local offices.

⁶The survey found that 12% of visitors to UK archives came from outside the UK. In economic terms this means that archives overseas visitors stay for a minimum 100,000 nights in the UK per year and this has economic benefits.

⁷The Public Services Quality Group for archives and local studies (PSQG) was established in 1996 as an informal network for archivists interested in best practice and quality issues. Public Services Quality Group. On-line. <http://www.archives.org.uk/si-psqg/public-services-quality-group-psqg.html>. Accessed on 7 July 2013.

of research and any disability which might be hindering the access.⁸ Notwithstanding the value of such research, its relevance to this thesis is limited by the fact that it is UK-focused only, and that it does not provide separate data for national archives as a distinct type of institution.⁹ An attempt at arriving at preliminary understanding of the perception of archives on an international and not only UK level was conducted by Richard E. Barry in 2003.¹⁰ The scope of this survey was to compile the views of archives and records management professionals and others on the perceptions and understandings of society in general and those of public officials responsible for archives storage.¹¹

The study had its limitations which were acknowledged by Barry. Amongst these he mentioned the regional differences and the fact that terms such as “archivist” and “records managers” have different connotations in different settings. Thus, he opts to use the term archives and records management throughout. The other problem arose from the fact that the survey was targeted at respondents with different native languages, lack of standard definitions of terms across the profession, and diverse traditions for the administration of records and archives in different countries. However, the survey managed to compile information about the general perception archivists and records managers have of the sector. The main findings are listed below.

- a. Most people have either not yet formed an opinion of archives or have a poor opinion of them;
- b. Archivists and records managers have divided views about the prospects for social changes in these respects;
- c. Where opinion is formed, society values archives most for their genealogical, historical, cultural and secondary information and research content;
- d. The importance of archives to civil society in the protection of human rights, public confidence in government, rule of law and promotion of democracy are not as valued by the public;
- e. There is a significant gap between the social understandings of the changing demands on archives/records centres and the reality of current demands;

⁸Public Services Quality Group of the National Council on Archives – Survey of Visitors to British Archives 2002 – National Report. Online. <http://www.pro.gov.uk/archives/psqg/2002nationalresults.pdf>. Accessed on 12 November 2011.

⁹The availability of user statistics based on common benchmarks is very minimal across the EU. Writing about the uses made of archives related to genealogy and search for identity, Stefano Vitali, who was focusing his study mainly on Italian archives, had to rely on the UK studies of the Public Services Quality Group (referred to in note 79) and the French statistics about users as the Italian statistics are scarce and not entirely reliable (*le rilevazioni statistiche sono scarse e non del tutto attendibili*). Stefano Vitali, ‘Memorie, Genealogie, Identità’, in Linda Giuva, Stefano Vitali, Isabella Zani Rosiello (eds.), *Il Potere degli Archivi*, Milan 2007, p. 90.

¹⁰Richard E. Barry, *Report on the Society and Archives Survey*. Online. www.mybestdocs.com/barry-r-soc-arc-surv-report-030129toc.htm. Accessed on 4 December 2004.

¹¹ The plan of the author was to have the results and write the preliminary report in time to be communicated to ICA on 12 November 2012 as the theme to be discussed was ‘How does society perceive archives?’ However, the survey was not distributed to delegates attending CITRA.

- f. The main remedies for improving the social perception of archives are seen as doing more advocacy and speaking out rather than doing market research and improving access or other services;
- g. Leaders of national, state, and local archives and professional associations and users are seen as best fitted to contribute in changing the social perception of archives;
- h. Elected officials and heads of departments are considered generally lacking in understanding and support;
- i. “Good News Stories” can help change the perception if widely disseminated;
- j. A more sophisticated international study and/or country-based studies should be commissioned to provide further models of best practices.

The main recommendations of the Barry survey were that:

- Much remains to be done to understand the social needs and to elevate the understanding of and support for archives and recordskeeping among producers and users of records;
- Further work is needed on market research, advocacy, services and other strategies;
- This subject is ripe with unrealised research opportunities, including by ARM organisations, students and others in universities and private sector research centres, especially in the IT field.

Moulding the Perceptions

The above discussed surveys indicate certain public perceptions which have been developed over the years. A common factor is the difficulty the public has in understanding the real role of the archives and that the work of the archivist is distinct from that of other parallel information giving professions. This section tries to answer a number of questions about these perceptions, in particular: How authoritative is the archivist as an office holder? Can the work of the archivist be described as a separate profession, or is it just a branch of other professions? What training is available and is it supporting the professional archivist or blurring his/her mission? How is the profession described in fiction, which in turn can influence the perception of the general public?

Although a number of surveys indicate that archivists are trustworthy persons and well-versed in their work, there seems to be a degree of caution to equate the archivist with other authoritative positions. The perception that an archivist is ill-fit to manage an institution adopting an affective business approach seems to have persisted to this day. Patrick Cadell, himself an archivist with exposure to the archival tradition in several European countries, wrote the following about the public perception of the archivist:

While Anatole France’s perception of the archivist as a scruffy radical liable to sing at table is not widely shared today, there is still a commonly held view that

the archivist is unreliable and otherworldly, and certainly incapable of managing a large institution.¹²

It seems that the profession of the archivist is still widely perceived as difficult to describe. Barbara Craig wrote that "...the image of archivists is not negative but strikingly ambiguous. The collective portrayal of the archivist's job and his/her responsibilities is patchy and imprecise, showing the same ambiguities that mark the archivist's image."¹³ Writing in 1970 Yves Pérotin described archives and archivists as treated with complete indifference.¹⁴

One of the reasons for this sense of ambiguity might be that the history of archivism as does not span for centuries as some other well established professions such as the doctors or the lawyers. In her study about the perspectives of the term "archivist" Margaret Procter highlights that even up to 1923 G. H. Fowler had to explain his terminology and stated that the continental term "archives" was gradually coming into use in England.¹⁵

Out of the related professions archives are the least visible and most complex to communicate to the public. Even archaeology is more visible and has a more popular appeal. This notwithstanding certain common features described by Harvey in his writings. He argued that:

the historian, no less than the archaeologist, faces continual erosion and loss of his sources of information, the written records of the past, and unlike the archaeologist he cannot look to public sympathy for support.¹⁶

The blurred demarcation between the archives and library professions is not restricted to the general public. It can be also found in most educational institutions, even those offering courses for prospective librarians and archivists. Harvey wrote about this saying "it is by no means every English university that is so enlightened or that recognises that archives are the concern of archivists and that archive repositories and libraries are two very different things."¹⁷

Thus in most cases tertiary education institutions group the training of archivists with that of librarians, historians or archaeologists. While in some cases the merge is simply dictated by economies of scale, there are instances when the reason is simply lack of professional acknowledgement of the difference between the two specialisations.

Harvey has also discussed the relation between the archivist and the historian and the interrelation between both professions. His view was that:

the archivist ought not to be a historian but there is no reason why every historian should not be an archivist, at least to the point of taking a fully informed interest in the way the raw material for his work is, or ought to be, salvaged for his use.¹⁸

¹² Cadell, p. 413.

¹³ Barbara Craig, 'What the papers say: archive in the English-language Canadian public press, 1989-94,' *Archivaria* 40 (1995), 110.

¹⁴ Elio Lodolini, 'The War of Independence of Archivists', in *Archivaria*, 28, Summer 1989, p. 36.

¹⁵ Procter, Margaret, 'Archivist: Nineteenth-Century Perspective', - *JSOA*, vol. 31, no. 1, April 2012, p. 21.

¹⁶ PDA Harvey, 'Archives in Britain: Anarchy or Policy?', in *American Archivist*, vol. 46, 1, p. 23.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

In the view of a number of scholars there is a different level of public appreciation between the records and the managers of the same records – the archivists. In the words of David B. Gracy:

The most perplexing paradox must be the fact that the public values records but not keepers of records... Lowly archivists, dark and dust are stereotypes repeated without thought. That is exactly the problem; that is precisely what makes contending with this paradox so difficult. It is perpetuated by the absences, not the presence, of thought.¹⁹

Based on this view, the same author suggests ways for improving the public perception of archives. His view is that archivists must look at the way they describe the material they handle, as the people will label archivists according to what they think archivists keep. In one of his articles, he identifies six values which archivists need to consider in their assessment of what they keep. The six values are²⁰:

- a. The monetary value of archives;
- b. The usefulness of holdings;
- c. The moment, that is, utility in the present;
- d. The personal connection with history;
- e. Archives as the documentary engine of mankind;
- f. Modernity of the package.

The aspects mentioned above might have influenced the general public perception of the archives. One factor of influence might be the way the archivist and archives are depicted in fiction. An extensive study about how archivists are depicted in literature and fiction was conducted by Arlene Schmuland in 1999.²¹ The author argued that novelists are including archives and archivists more as years pass.²² This serves not only in perpetuating stereotypes but also in strengthening them with repetition. The main recommendation of the study is that archivists educate themselves to understand their current image, while working to build and popularise an alternative image.²³

The study refers to the Levy and Robles report about the image of archivists.²⁴ The outcome of the study indicated that novelists are including archives and archivists more as years pass. Most use the term interchangeably for librarians and archivists, however, this is not surprising considering that this is also a reality in most of the educational and employment institutions.

¹⁹Gracy, 'Our Future is now', in *American Archivist*, Vol. 48, No. 1, Winter 1985. p. 15.

²⁰Gracy, Archivists, 'You Are What People Think You Keep', in *American Archivist*, 52, pp. 72-78.

²¹A. Schmuland, 'The Archival Image in Fiction: an analysis and annotated bibliography', in *The American Archivist*, 62 (Spring 1999), 24-73.

²²The former head of the UK's MI5 Stella Rimington started out as an archivist and she is now author of a number of novels about spies.

²³*Ibid.*, p. 53.

²⁴Levy and Robles, *The Image of Archivists: resource allocators' perceptions*, Society of American Archivists, 1984.

The Levy-Robles report made the following particular recommendation:

To improve their situation, archivists need to define more coherent identity objectives, and communicate greater freshness and distinctiveness in imagery by their training, programs, self-assertion, publicity, advertising, and relevance to modern life.²⁵

The whole debate about the perception of archives and national archives is linked to the meaning of the word archives. Maher discussed what he calls “misuse” of the word archives, which, according to him, is a term the archivists no longer control.²⁶ He views the popularisation of the term “archives” as an attempt by non-professionals to add respectability to what otherwise might be personal hobbies or collecting fetishes. He ends his speech by saying:

If we wish to ensure that archivists remain in society’s view of archives, it is archivists who must place themselves at the centre of society’s perception of archives. Through such efforts, we will define ourselves, and in the spirit of Christopher Wren and John Milton Gregory, create the “archives” that society will seek.²⁷

The same ambiguity associated with the work of the archivist is also found in the perceptions of national archival services. Notwithstanding the development of national archives worldwide, the confusion about the precise role of national archives institution persisted for several decades. Writing to Margaret Cross Norton after her public address in 1929 Solon J. Buck requested a copy of one of her papers and commented that he hoped “it would help dispel the all too common attitude held by the public and some officials that the National Archives was no different than a library, museum, or historical society.”²⁸ In view of this, can we really come up with an understanding of the main roles of the national archive institution in society?

The National Archives’ Role in Society

The available literature attributes different roles to the national archive institution. What follows is a discussion about three principal roles which dominate the literature. The three identified roles of the national archive institution are: (a.) as guardians of memory; (b.) as cultural institutions; and as (c.) vehicles for good governance. The main arguments supporting each role as traced from the literature follow.

²⁵*Ibid.*, p. v.

²⁶William J. Maher, ‘Archives, Archivists, and Society’ in *The American Archivist*, vol. 61 (fall 1998), p. 253. This is his Incoming Presidential Address delivered on 30 August 1997 (SAA).

²⁷*Ibid.*, p. 258.

²⁸Lawrimore, p. 189. Buck was later appointed archivist of the United States and served between 1941 and 1948.

National Archives as Guardians of Memory

The gradual development of political and administrative systems underlined the need for information to be managed in a structured way in order to reflect the structures of political and authoritative systems. According to Anthony Giddens “information storage is central to the role of ‘authoritative resources’ in the structuring of social systems spanning larger ranges of space and time than tribal culture”.²⁹

Eric Ketelaar argued that the decision to document an event not only records that event but also “occasions” it.³⁰ Since archives bring together a conglomeration of these documented occurrences, they are often considered as repositories of memory. People interact and thus the documented events are occasions of collective memories.

Terms such as collective memory, shared memory, public memory and social memory have all come to mean a sense of shared experiences and knowledge.³¹ Laura Millar discussed to what extent one can equate records with memories. She argued that “to suggest that records are memories – is to conflate two separate phenomena. Records are not memories. Rather, they are triggers or touchstones that lead to the recollection of past events.”³²

When one looks at the remit of a national archive, this sense of collective memory is more predominant.³³ The term national in itself denotes actions that cut across nationality, local mentality, and restricted audiences. It elevates the thinking to a wider and higher level of social interaction. Fentress and Wickham argued that “no group remembers ‘spontaneously and collectively,’ nor families or communities or nations. Individuals within a society must come together, consciously and deliberately, in order to create shared memories.” This is one of the major reasons why societies set up museums, preserve artefacts of the past, and set-up and manage archives.³⁴

This concept of memory and archives is discussed in a number of works by social thinkers.³⁵ Terry Cook argued that archives not only preserve memory but they create memory. Archives carry out the selective task of preserving records worth remembering. In his view “archives are constructed memories about the past, about history, heritage,

²⁹Anthony Giddens, *The Nation – State and Violence*, Berkeley 1985, p. 2.

³⁰Eric Ketelaar, ‘Tacit Narratives: the meanings of archives’, in *Archival Science*, vol. 1, 2001, p. 134.

³¹For an extensive account about the concept of memory in the archival context see B.A. Misztal, *Theories of Social Remembering*, Open University Press, Maidenhead, 2003.

³²Laura Millar, Touchstones: Considering the Relationship between Memory and Archives, in *Archavaria*, 61, Spring 2006, p. 114.

³³Jean-Pierre Wallot who is a former National Archivist of Canada and ICA President used to quote the main mission of archivists of “building a living memory for the history of our present” resulting in “houses of memory” containing “the keys to the collective memory” of nations and peoples and protecting rights and privileges. Quoted in Terry Cook, ‘What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift’, in *Archivaria* 43, p. 18.

³⁴Millar, *Touchstones*, p. 121.

³⁵One such study is P J Geary, Medieval archivists as authors: social memory and archival memory, in FX Blouin and W G Rosenber (eds), *Archives, documentation, and institutions of social memory: essays from the sawyer seminar*, 2006, pp. 106-113.

and culture, about personal roots and familial connections, and about who we are as human beings.”³⁶

The role of archives as memory institutions is also supported by Kenneth E. Foote who argued that archives are at the forefront in preserving the collective memory of society. In his article ‘To Remember and to Forget: archives, memory, and culture’ he argued that:

... the idea of archives as collective memory is sometimes employed as a metaphor for discussing the social and cultural role of archives. It is argued here that the idea is more than a metaphor and is supported by theories that would view collections of documents and material artefacts as means of extending the temporal and spatial range of communication. Archives, along with other communicational resources such as oral and ritual tradition, help to transfer information – and thereby sustain memory – from generation to generation.³⁷

Although the public understanding of the exact role of archives might be blurred, it is a historically acknowledged fact that in a number of countries devastated by ethnic wars or political oppression, attacks on the institutions guarding the collective memory are common.³⁸ This means that both the political class, especially dictatorial regimes, and the masses realise that one way of eradicating the memory of a community or ethnic group is by attacking its repositories of memory in the forms of libraries and archives.³⁹ This is in no way a new phenomenon and the concept of the politics of archival memory going back to ancient times is discussed by a number of historians including Jacques Le Goff and Gerda Lerner.⁴⁰

The abuse of archival collections by a number of dictatorial regimes throughout the last century is witness to the acknowledgement that public records serve as guardians of memory. In the words of Margaret Hedstrom, “among the most important functions that archival records fulfil is that they serve as instruments of accountability and as building blocks of collective memory.”⁴¹

³⁶Terry Cook, ‘Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms’, in *Archival Science*, 2013, 13, pp. 95-120.

³⁷Kenneth E. Foote, ‘To Remember and Forget: Archives, Memory, and Culture’, in *The American Archivist*, vol. 53, no. 3, Summer 1990, p. 393.

³⁸Andras Riedlmayer, ‘Killing the memory: The targeting of libraries and archives in Bosnia- Herzegovina’, in *Newsletter of the Middle East Librarians Association*, No 61, Autumn 1994, p. 1-6.

³⁹The theme is also discussed in Ásne Seierstad, *The bookseller of Kabul*, London 2003. The theme is also discussed in detail in a number of works by Charles Kecskémeti such as ‘Archives and Memory’ in P. György, B. Kiss and I. Monok (eds.) *Cultural Heritage, Social Imagination*, Budapest 2005, pp. 93-104.

⁴⁰Jacques Le Goff, *History and memory*, translated by Steven Rendall and Elizabeth Claman, New York, 1992. He argued that since ancient times those in power decided who was allowed to speak and who was forced into silence and that this is reflected in the archival record. Gerda Lerner, *The Creation of Feminist Consciousness: From the Middle Ages to Eighteen-Seventy*, New York 1993. Lerner argued that as from the Middle Ages up to recent time there was a systematic exclusion of women from society’s memory tools including what is documented in the archives.

⁴¹Sue McKemmish, *Archives, Public Records, and Records Management*. Online. www.encyclopedia.jrank.org/articles/pages/6422/Archives-Public-Records-and-Records-Management.html. Accessed on 7 Jan 2013.

However, other sectors of the population still view national archives as purely cultural centres on par with libraries and museums.

One important thinker about memory is Matt Matsuda who views memory not as a passive storage preservation function but as a “re-memorialising over which to struggle”.⁴² The role archives played in this memory seeking and formation process made the concept central to the second archival paradigm which, according to several archival theorists, flourished from the 1930s to the 1970s.⁴³

National Archives as Cultural Institutions

The national archives institution is often perceived by policy makers and the public as a cultural institution. In order to analyse what the basis of these perceptions is, it is important to discuss what we mean by the term “culture.”

The term “culture” is defined in the Oxford English Dictionary as “the arts and other manifestations of human intellectual achievement regarded collectively.”⁴⁴ The definition is broadened to accommodate the multitude of situations the term can be applied to. According to the Roshan Institute the word “culture” encompasses “language, arts and science, ways of thinking and interpreting the world, spirituality, social activities, and interaction.”⁴⁵

The challenge posed by such a broad definition is where one needs to put the boundaries to its remit as it can be rather all encompassing. Anthropologists and other behavioural scientists put under culture the full range of learned human behaviour patterns. The term was first used in this way by the pioneer English anthropologist Edward B. Tylor in his publication *Primitive Culture* (1871). Tylor argued that culture is “that complex whole which includes knowledge, belief, art, law, morals, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.”⁴⁶

The strong emphasis in most definitions on the element of behaviour rather than the artefacts created might pose the question whether archives qualify as repositories of culture. Banks and McGee argued that:

the essence of culture is not its artefacts, tools, or other tangible cultural elements but how the members of the group interpret, use, and perceive them. It is the values, symbols, interpretations, and perspectives that distinguish one people from another in modernized societies; it is not material objects and other tangible aspects of human societies.⁴⁷

G. Hofstede wrote that culture is the collective programming of the mind which

⁴²M K Matsuda, *The Memory of the Modern*, New York 1996, p. 15.

⁴³Terry Cook, ‘Evidence, memory, identity ...’, p. 114.

⁴⁴Oxford Dictionaries, <http://oxforddictionaries.com/definition/culture?q=culture>. Accessed on 31 December 2012.

⁴⁵Roshan Cultural Heritage Institute, www.roshan-institute.org/474552. Accessed on 31 December 2012.

⁴⁶Edward Tylor, *Primitive Culture*, New York 19871, p. 1.

⁴⁷James A. Banks and Cherry A. McGee Banks (eds.), *Multicultural Education*, 2001, p. 8.

distinguishes the members of one category of people from another.⁴⁸ Thus, can we say that the records of human business activity we hold in our archives qualify as evidence of culture? To what extent can we say that the records we hold are the result of actions exhibiting the culture of an organisation, community or society? A number of authors have favoured this view. Kroeber and Kluckhohn gave this definition and argument:

... Culture consists of patterns, explicit and implicit, of and for behaviour acquired and transmitted by symbols, constituting the distinctive achievements of human groups, including their embodiments in artefacts; the essential core of culture consists of traditional (i.e. historically derived and selected) ideas and especially their attached values; culture systems may, on the one hand, be considered as products of action, and on the other as conditioning elements of further action.⁴⁹

The type of artefact archives hold is very rich in that it transmits to future generations not only the raw facts of events, but also the views, ideas and lines of thought of the people creating the records. Although this is a strong argument which places archives firmly in the list of cultural institutions, a search for a definition of the term “culture” shows that archives are rarely mentioned as such. It is probable that due to the blurred demarcation there is in the public perception about archives, they are often confused with libraries and museums. The Oregon Laws website gives a detailed definition of the term “cultural institution” and lists several examples including libraries and museums but not archives.⁵⁰ In his article ‘Qualitative meaning of cultural institutions’ David Carr also mentions specifically libraries and museums and not archives.⁵¹

The above analysis shows that when it comes to placing archives within the remit of culture, views are rather vague and unclear. This arises from the broadness of the concept of culture, but also from the diversity of the archival concept itself. Certain categories of archives might be more directly associated with culture. Oral history archives for instance, might be more directly associated with cultural concepts, while national archives might be more associated with governance. However, this also depends on the historical tradition of the respective countries.

National Archives as Vehicles for Good Governance

The relation between good governance and archives is another important facet to be studied. In some cultures archives are perceived as an intrinsic element in power politics. Introducing the book *Il Potere degli Archivi* (the Power of Archives) Stefano

⁴⁸G. Hofstede, ‘National cultures and corporate cultures’, in L.A. Samovar and R.E. Porter (eds.), *Communication between Cultures*. Belmont, 1984, p. 51.

⁴⁹A. L. Kroeber and C. Kluckhohn, *Culture: A critical review of concepts and definitions*, Harvard University Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology Papers, 47.

⁵⁰Oregon Laws. Online. http://www.oregonlaws.org/glossary/definition/cultural_institution. Accessed on 31 December 2012.

⁵¹David Carr, ‘Qualitative meaning in cultural institutions’, in *Journal of Education for Library and Information Science*, vol. 31, 2, 1990 Conference Issue, Fall 1990, pp. 97-104.

Vitali argued that, “archives have always had a strong link, a genetic link one can say, with political power and other power structures present in society”.⁵² Anthropologist Claude Lévi-Strauss linked written documents to economic and political power.⁵³ Similar positions were held by George Orwell in work such as *Nineteen Eighty-Four*.⁵⁴ Elisabeth Kaplan wrote that “this power over the evidence of representation, and the power over access to it, endows us with some measure of power over history, memory and the past”.⁵⁵

National archives record the actions of public officers. They are also evidence of past actions, and the instruments safeguarding the actions of the state. In the words of Lord Acton, “to keep one’s archives barred against the historians is tantamount to leaving one’s history to one’s enemies.”⁵⁶ This relation between the control on knowledge and power dates back even to the Middle Ages. As M.T. Clanchy puts it, at that time authorities increasingly acted in accordance with Max Weber’s dictum that “bureaucratic administration means fundamentally the exercise of control on the basis of knowledge.”⁵⁷

Thus, particularly in the high and later Middle Ages, owning an archive was, in itself, a sign of political authority.⁵⁸ It is also linked to the authenticity and reliability of the records. Thus, the act of archiving is viewed by most archival thinkers as a process which guarantees the authenticity of the record. In 1937, Jenkinson argued that documents kept in a Public Record Office possess a character of authenticity and thus for a document to qualify to be in a public archival repository, a guarantee of uninterrupted transmission was essential.⁵⁹ The process of authenticity paves the way to accountability in the business processes recorded in the archival holdings. Cox and Wallace wrote that accountability in general is a force “binding individuals with each other and with governments, organisations, and society across time and space”.⁶⁰ The moral aspect of the archivists’ profession is also emphasised in the writings of James O’Toole:

When archivists appraise and acquire records, when they represent them in various descriptive media, when they make them available for use, they are engaging in activities that have moral significance beyond the immediate concerns of managing forms of information.⁶¹

⁵²Stefano Vitali, ‘Premessa’ in Linda Giuva, Stefano Vitali, Isabella Zanni Rosiello, *Il Potere degli Archivi: usi del passato e difesa dei diritti nella società contemporanea*, 2007, p. viii. Original text: *gli archive hanno sempre avuto un legame forte, genetico potrebbe dirsi, con il potere politico e con gli altri poteri presenti nella società.*

⁵³Claude Lévi-Strauss, quoted in Steven Lubar, ‘Information Culture and the Archival Record’ in *American Archivist*, 62, Spring 1999, pp. 18-19.

⁵⁴Rhodri Williams, *Orwell’s Political Message*.

Online. <http://www.k-1.com/Orwell/site/opinion/essays/rhodi.html>. Accessed on 5 September 2015.

⁵⁵Elisabeth Kaplan, ‘Many Paths to Partial Truths’: Archives, Anthropology and the Power of Representation’, in *Archival Science* 2, 2002, p. 215.

⁵⁶Herbert G. Nicholas, ‘National Interest and Official Policy?’, in *Archives*, 1965, p. 5.

⁵⁷M. T. Clanchy, *From Memory to Written Record: England, 1066-1307*, 2nd ed. Oxford 1993, pp. 66-68.

⁵⁸Randolph Head, Knowing Like a State: the transformation of political knowledge in swiss archives 1450-1770, in *The Journal of Modern History*, vol. 75, no. 4 (Dec 2003), p. 749.

⁵⁹Jenkinson, *Manual of Archive Administration*, Oxford, Clarendon Press, 1922, p. 123.

⁶⁰Richard J. Cox and David A. Wallace, eds. ‘Introduction’, *Archives and Public Good*, 2002, p. 4.

⁶¹James O’Toole, ‘Archives and Historical Accountability’: toward a moral theology of archives’ in

There is also the legal connotation of records, both in terms of safeguarding the collective memory of the country and also preserving the legal system of the same country. This due role of records was acknowledged even in early archival finding aids. In an archival guide of the Public Record Office (PRO) published in 1891, the following statement was made:

In an almost unbroken chain of evidence [the public records] contain not only the political and constitutional history of the realm and the most minute particulars with regard to its financial and social progress, but also the history of the land and of its successive owners from generation to generation, and of the legal procedure of the country from a time ‘whereof the memory of man runneth not to the contrary’.⁶²

Even contemporary politicians often acknowledge in public the importance of archives for political accountability. In his speech to the Annual Conference of the Archives and Records Association of New Zealand in 2007 the Hon. Minister Dr Michael Cullen described archives as “...not merely dusty records [but] ... part of the breathing fabric of our constitutional garments.”⁶³ Authentic archives can act as anti-corruption tools and it has been acknowledged by the archival community that lack of good recordkeeping “attracts corruption like flies to a carcass.”⁶⁴ Rück discussed the relationship between archives and politics and argued that “archival sources represent power and justice ... [yet] archival sources are the dominant power’s self interpretation and self-mirroring.”⁶⁵

Archivaria, 58, (Fall 2004), p. 14.

⁶²S. R. Scargill-Bird, *A Guide to the Principal Classes of Documents Preserved in the Public Record Office* (London, 1891), p. iii. Taken from Vanessa Carr – ‘The PRO, the TNA and the historian’, in *Making History*. Online: http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/PRO_TNA.html#3. Accessed on 10/7/2010.

⁶³Cullen Speech to Archive NZ Confernece – 13 July 2007. Online.www.scoop.co.nz/stories/PA0707/S00201.htm. Accessed 4 August 2013.

⁶⁴Sue McKemmish and Glenda Acland, *Archivists at Risk: Accountability and the Role of the Professional Society*, in *Archives at Risk: Accountability, Vulnerability and Credibility, 1999 Annual Conference of the Australian Society of Archivists*. Online: <http://www.sims.monash.edu.au/research/rcrg/publications/archive1.html>. Accessed on 6 July 2019.

⁶⁵Randolph Head, ‘political knowledge in Swiss archives’ p. 751.

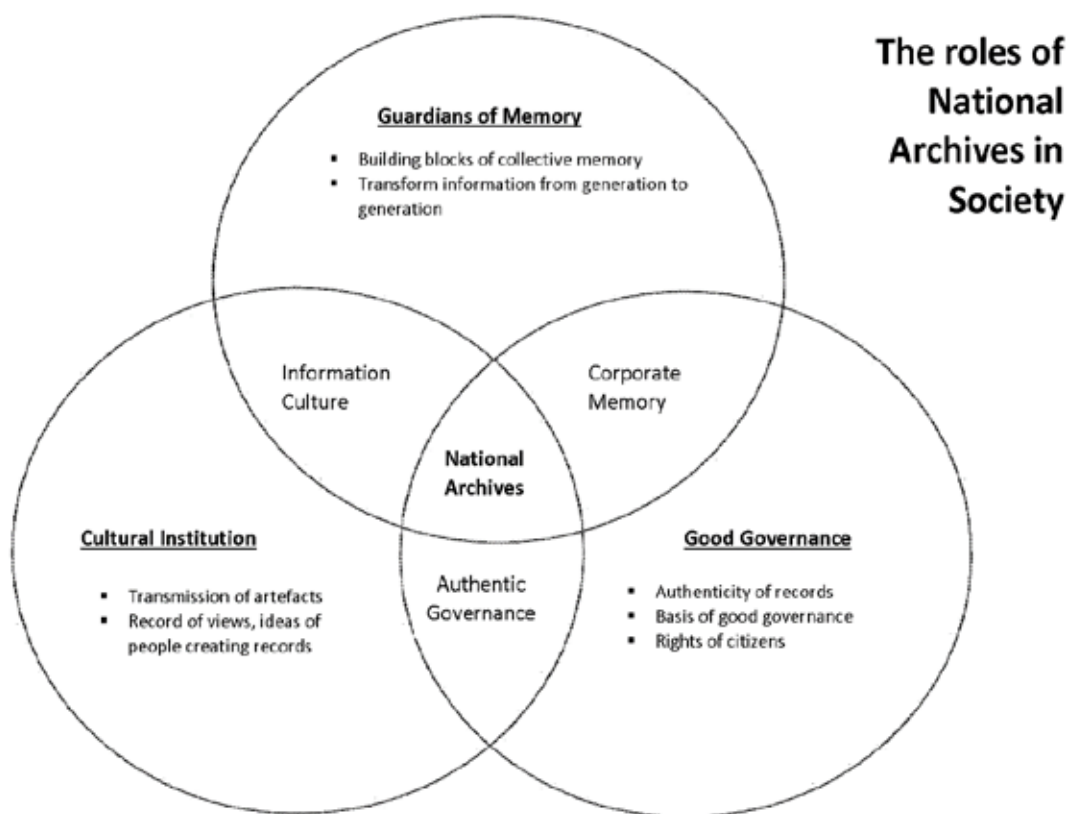

Figure 1: The interrelation between the different roles of archives in society

The Figure above proposes a graphical representation of the three main dimensions which National Archives play in society. It is put together from the analysis of roles played by archives in society as evidenced in the preceding debate. They act as guardians of memory and in so doing transform information from generation to generation. They also act as cultural institutions with the transmission of artefacts and ideas from one epoch to the other. The third important dimension is their role in guaranteeing good governance through the authenticity of records and the protection of the rights of citizens. The interplay between these three roles provides society with the necessary tools to protect corporate memory, foster an information culture and safeguard authentic governance.

УДК 325.83 (497.715) "1914/1915" (093.2)

Марина Ѓоргиевска¹**Валандовската акција низ призмата на документите на Државниот архив на Република Северна Македонија**

Abstract: The Valandovo action is an event that took place in the spring of 1995 in the Vardar part of Macedonia under the Serbian authorities. There is extensive archival documentation available on this issue in the State Archive of the Republic of Macedonia. It entails several funds-microfilms under no. 471, 472 (Political department) relating to World War I (1915-1918), which offer a detailed view of this armed action. There are a lot of reports, notes, brochures that have collected a lot of data and made a full analysis of this event.

Keywords: action, Vardar, VMORO, Todor Alexandrov, troops, dukes, Petar Chaulev, combat, army, power, Valandovo, Pirava, Udovo, killings and massacre

Валандовската акција претставува најголема вооружена акција на ВМОРО во периодот 1914 - 1915 г.² Се случила на 20 март 1915 г. (ст. стил) / 2 април (нов стил)³ на

¹Помлад соработник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал – стар период во ДАРСМ.

²Тоа е периодот на почетокот на Првата светска војна 1914 - 1918 г. На 28 јуни 1914 г. во Сараево бил извршен атентат врз австроунгарскиот престолонаследник Франц Фердинанд од Гаврило Принцип, припадник на движењето „Млада Босна“. Овој атентат бил искористен од Австро- Унгарија и Германија како повод за напад врз Србија. На 29 јули 1914 г., еден месец по извршениот атентат, Австро-Унгарија војнички ја нападнала Србија, а тоа значело и почеток на Првата светска војна.

³Оваа вооружена акција од март 1915 година требало да ѝ послужи на Бугарија за влез во војната. Имено, во почетокот на Првата светска војна Бугарија имала неутрална позиција во однос на двата спротивставени блока Антантата и Централните сили, а тоа се должело на фактот што таа преговарала со двете страни. Преговорите се воделе во насока на добивање што поголеми територијални отстапки на сметка на својата територија, односно нејзините територијални барања се однесувале за територијата на Македонија. Бугарија решила да ја заземе страната на Централните сили, откако ѝ била ветена целата територија на Македонија по завршувањето на војната. Таа нашла сојузник во австроунгарската влада која за разлика во периодот на балканските војни кога се залагала за автономија на Македонија, во овој период била за приклучување на територијата на Македонија кон Бугарија. За ваквиот став на Австро-Унгарија не била запознаена ВМОРО со која воспоставила соработка сметајќи дека со нејзина помош ќе биде извршена ревизија на Букурешкиот мировен договор и дека ќе добие поддршка во борбата против српскиот режим во вардарскиот дел од Македонија. За влегувањето на Бугарија во војната требало да се најдат начини и да се создадат услови. Имено, во вардарскиот дел од Македонија четите

територијата на вардарскиот дел од Македонија под српска власт.⁴ Во овој период раководството на ВМОРО се поврзало со турски и албански комитети кои заедно дејствувале и изведувале вооружени акции против српскиот режим. Најповолно подрачје за изведување на оваа вооружена акција бил просторот во близина на гратчето Валандово, кое се наоѓало најблиску до српско-бугарската граница. Планот за изведување на вооружениот напад бил подготвен од Тодор Александров со помош на Австро-Унгарија. Во планот се предвидувало дејствата да бидат изведени во три правци, и тоа кон железничката станица Удово, селото Пирава и Валандово. Целта на вооружениот напад била да се урне мостот преку кој поминувала железничката линија кај станицата Удово со цел да се изврши прекин на главната комуникациска врска Солун - Скопје, за да се спречи снабдувањето на српската војска со оружје, муниција и храна праќани од нивните сојузници, Антантата, додека другиот напад бил насочен во правец на селото Пирава и Валандово.

За ова прашање Државниот архив поседува архивска документација преку која целосно е прикажан овој настан. Станува збор за документација зачувана на микрофилмот 471⁵, микрофилмот 472⁶, како и за документација од фондот бр. 18, Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918) г., кут. 6⁷. Валандовската акција е прикажана само преку српски видувања, односно српски извори.

При прегледот на наведените фондови посебно внимание е посветено на документацијата од микрофилмовите во кои преовладуваат извештаите со на ВМОРО требало да извршат вооружени провокации, повод пак за жестокостите на српските војски врз невиното население, односно повод за воена интервенција на Бугарија против Србија.

⁴Српската власт во вардарскиот дел од Македонија неофицијално започнала да се воспоставува кон крајот на 1912 г. по победите на српските војски против османлиските кај Куманово и Битола. Со Букурешкиот мировен договор од 10 август 1913 година, вториот по големина вардарскиот дел од Македонија ѝ бил доделен на Србија, што автоматски значело и официјално воспоставување на српската власт во овој дел од Македонија. Со кралскиот указ од 20 ноември 1913 година следувало присоединување на вардарскиот дел од Македонија кон Кралството Србија.

⁵Фонд: Политичко одделение, микрофилм 471 се состои од микрофилмувана граѓа сопственост на Дипломатскиот архив за надворешни работи на ФНРЈ, Белград. Микрофилмот има вкупно 3.984 снимки. Се состои од голем број извадоци, односно страници од печатени весници од Бугарија, како и од голем број извештаи, телеграми и две брошури од кои едната се однесува за Валандовската акција. Најголем дел од документите се машинопис и во ракопис, на српски јазик. Оние документи коишто се однесуваат за Валандовската акција се праќани од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи, како и од Министерството за војна до Министерството за надворешни работи.

⁶Фонд: Политичко одделение, микрофилм 472 се состои од микрофилмувана граѓа со вкупно 3.984 снимки. Се состои од голем број извештаи, известувања, сослушувања, телеграми, протоколи, списоци итн. Најголем дел од документите се машинопис и во ракопис на српски јазик. Постојат и документи пишувани на француски и османски јазик. Поголемиот дел од документите се однесуваат на Валандовската акција. Во овој микрофилм постојат и голем број фотографии на кои се прикажани масакрирани српски војници.

⁷Фонд: Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918) се состои од 6 а. к. Во 6 а. к има вкупно 337 а. е со 485 листови. Се состои од оригинал документи, печатени и во ракопис и најголем дел од нив се пишувани на српски јазик. Мал број од документите се на француски и англиски јазик. Во оваа кутија се наоѓаат и документи, односно известувања кои ги дава Никола Пашиќ непосредно по изведување на Валандовската акција од март 1915 г. ст. стил.

податоци за: нападите на здружените чети на ВМОРО на Струмица и Валандово⁸, последиците од нападите⁹, заминувањето на турското население заедно со комитите на територијата на Бугарија¹⁰, за жртвите од нападите за кои непосреден сведок се фотографиите на убиените српски војници, чии тела биле и масакрирани, а за кои констатација била дадена од англиски и американски лекари.¹¹

Меѓу документите се издвојува брошурата со наслов „Струмица и Валандово, Бугарски упад од 20 март 1915 година“ издадена во Ниш 1915 година од В. Милевик¹². Во неа се дадени детални податоци при подготовките¹³ и настапувањето на здружените

⁸Според извештајот од 25 март 1915 г. пратен од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи, борбата меѓу српската војска и комитите се водела на 20 март 1915 г. ст. стил од 3 часот наутро до 2 часот попладне. Нападот во правец на Валандово го извршиле околу 1.000 лица, додека српските војници заедно со граничарите и жандармите броеле 200-300. Комитите биле во поголем број, ја опколиле целата околина и влегле во Валандово, а потоа во групи почнале да се повлекуваат кон граничните села. Според извештајот пратен на 23 март 1915 г. од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи, дека во 8 часот наутро почнала жестока борба меѓу комитите и српската војска. Бројот на комитите на целиот фронт од овој срез изнесувал околу 2.000 лица. Било забележано дека повеќето од напаѓачите биле Турци облечени во разни одела. Тие нападот го извршиле без топови. Исто така во оваа борба учествувале и еден офицер потпоручник, кој бил и командант на ова место и писарот Тановиќ. ДАРСМ м.ф. 471

⁹Според извештајот од 25 март 1915 г. пратен од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи, се потврдува дека во месноста каде што била водена борбата биле најдени телата на 108 загинали српски војници. Телата на војниците биле масакрирани. На лицата имале расеченици од ножеви. Покрај малиот број загинали комити, во Валандовската акција имало 80-ина ранети. Од цивилното население било убиено само едно дете. Според извештајот од 23 март 1915 г. пратен од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи, во Валандово загинале мајорот Милијашевиќ и командирот на граничните чети Лазар Филиповиќ како и уште еден потпоручник командир, додека тешко бил ранет Окичиќ. Според извештајот од 23 март 1913 г. пратен од Министерството за војна до Министерството за надворешни работи дека на станицата во Струмица имало повеќе од 50-ина лешеви унаказени и со расеченици на лицето и stomакот. Кај Куприја во колиба биле изгорени 5 живи војници. ДАРСМ м.ф. 471

¹⁰Извештај од 25 март 1915 г. пратен од Министерството за внатрешни работи до Министерството за надворешни работи во кој се дадени информации за заминувањето на целото турско население од Валандово и неколку христијани заедно со комитите на територијата во Бугарија, како и целокупното турско население од с. Рабово кое се наоѓало во близина на Валандово. Според извештајот од 3 април 1915 г. пратен од Министерството за војна до Министерството за надворешни работи, дека комитите коишто го извршиле нападот кај Струмица го одвеле со себе целокупното население од општина Калуцково и од селата: Удово, Калуцково, Терзели, Калково, Ајранли и Вејсели, или вкупно 2.500 лица. Од општина Аразли било одведено населението од следниве села: од Аразли 90 лица, Ѓулели 68, Башали 4, Баракли 10, Плавуш или вкупно 666 лица и заедно со општина Калуцково бројот на лица кои заминале со комитите изнесувал 3. 166 лица. Со комитите од Валандово заминале 254 лица, од Пирава 168, од Рабово 307, Татарли 180, Дедели 140, Брајковци 176, Г. Собри 109, Кајали 311, Мемешли 300, Чалакли 211 и од с. Орманли 236 или вкупно 2. 342 лица. ДАРСМ м.ф. 471

¹¹Види прилог 1, Фотографии на убиени и масакрирани српски војници, ДАРСМ м.ф. 472

¹²Види прилог 2, Извадок од брошурата Струмица и Валандово, Бугарски упад од 20 март 1915 г., ДАРСМ м.ф. 471

¹³На теренот на вардарскиот дел од Македонија четите биле раководени од реонски и четни војводи. Околу 4.000 комити секојдневно биле обучувани од бугарски и турски офицери како и од македонски војводи во февруари и март 1915 г. во Струмица, Петрич и Мелник за упад на територијата на

чети на ВМОРО за нападот на Струмица и Валандово. Брошурата содржи и скици со прикажани правци на движење на здружените чети на ВМОРО во Валандово и околината¹⁴.

За Валандовската вооружена акција се зачувани и поголем број известувања од Никола Пашиќ, тогашен министер за надворешни работи на Кралството Србија, во кои меѓу другото дава податоци за: војводите кои го организирале нападот на Валандово и Струмица¹⁵, помошта која била дадена од Австрија и Германија¹⁶, за бројниот состав на комитските чети коишто навлегле на територијата на вардарскиот дел од Македонија под српска власт¹⁷ и намерата поради којашто требало да се спроведе оваа вооружена акција¹⁸.

Со изведувачето на Валандовската акција не била постигната посакуваната цел. Планот за заземање и минирање на мостот кај Удово со цел да се онеспособи за потребите на српската војска бил неуспешен. Четите на ВМОРО иако се доближиле до мостот во с. Удово не успеале да го урнат. Нападот на вооружените чети на ВМОРО заедно со турските чети кој бил насочен во правец на Пирава и Валандово завршил со заземање на Валандово на 2 април 1915 г., но истиот ден во вечерните часови тие се повлекле на бугарска територија со што бил ставен крајот на оваа вооружена акција, чија главна цел била да ја вовлече Бугарија во војната на страната на Централните сили. Како последица од оваа вооружена акција е фактот што голем дел од муслиманското население од тој крај било принудено да се исели заедно со комитско-турските чети со цел да се прикаже тешката и неподнослива состојба на несрпското население во Македонија под српска власт, за да се оправда вклучувањето на Бугарија во Првата светска војна.

Македонија под српска власт. ДАРСМ, м.ф. 471, В. Милевиќ, Струмица и Валандово, Бугарски упад од 20 март 1915 г., Ниш 1915 г.

¹⁴Види прилог 3, Скици на правци на движењето на здружените чети на ВМОРО, ДАРМ м.ф. 471

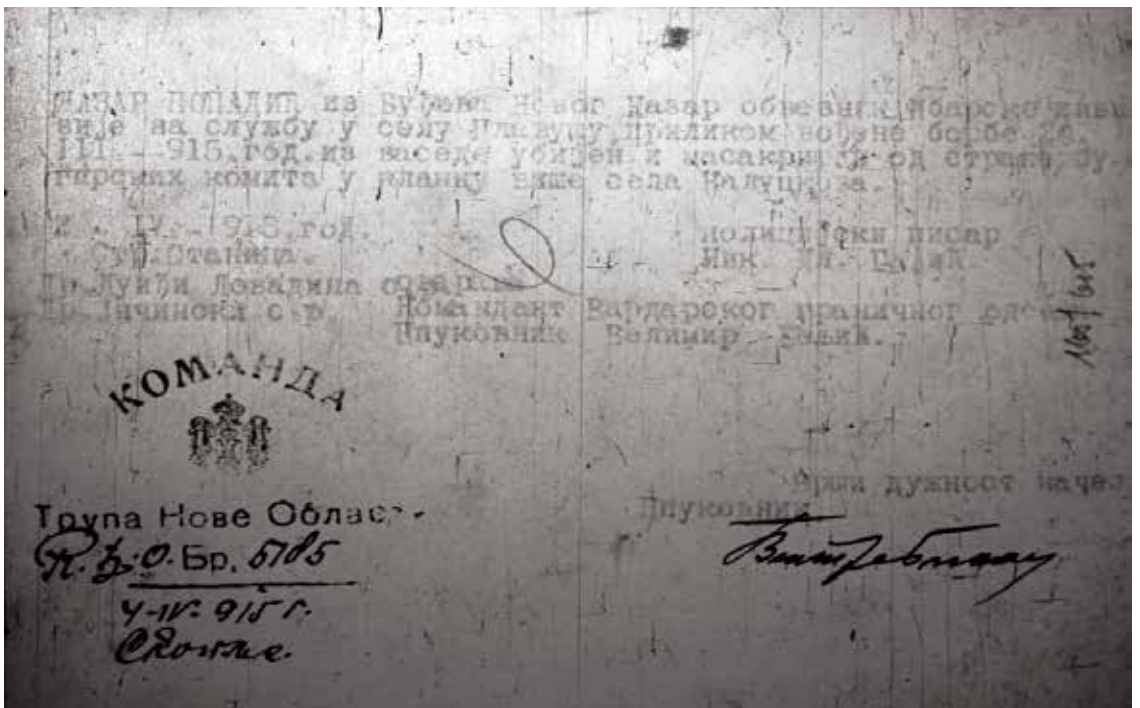
¹⁵Никола Пашиќ известува дека нападот кај Валандово го организирале и раководеле Чаулев, Стеван Оцата, војводите Лефтеров и Стојан Мишев, офицерите Петров и Мишков и капетанот Икономов. ДАРСМ, Фонд: Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918), кут. 6, а. е 1.18.6.180/243, 1.18.6.176/239

¹⁶За организирањето на нападот кај Валандово и Струмица помош од околу милијарда динари биле дадени од Австрија и Германија, кои одобриле преку Романија да се превезе муниција и експлозив. ДАРСМ, Фонд: Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918), кут. 6, а. е 1.18.6.176/239, а. е 1.18.6.180/243

¹⁷Според известувањето од Пашиќ, на територијата на вардарскиот дел од Македонија под српска власт навлегла чета која броела околу 2.000 лица. Фонд: Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918), кут. 6, а. е. 1.18.6.168/229

¹⁸Според известувањето на Пашиќ од 21.3.1915 г., дека целта на здружените чети била да ја разурнат железничката пруга и мостот меѓу Гевгелија и Скопје. Тој дава информација за минувањето на голем транспорт и генералот Пеџет за Србија и бара да се посвети поголемо внимание бидејќи тоа било петти пат како од почетокот на војната на тоа исто место упаѓале чети од Бугарија. ДАРСМ, Фонд: Кралско српско пратеништво во Лондон (1879 - 1918), кут. 6, 1.18.6.168/229

Прилог 1

Роден Умич
 Обвешник и пука III [извешка]
 Роден и Романици, мисега у
 у. лезу II павичу. У Божан 26-III-915
 III Заведо убиен и мисокривен
 уу. елрива. Бугдену Романици
 1917/1918
 2-IV-915
 ст. ст.
 Обвеша
 Романи. Бж. опр. оверу
 [нејасно] [нејасно]
 [нејасно] [нејасно]

20 март 1915. нгг

1. Свотан Кичик редов 2. Зеве I балис III курт Кадрот.
2. Милан Кичик редов 2. Зеве I балис I курт II курт
3. Манастирски
4. Садик Кичик
5. Свотан Кичик
6. Манастирски
7. Велимир Велимирски редов 2. Зеве I балис VIII кад-от - курт

Др 1, 2, 3, 4 и 6 ранени во лот Залачен, код моста на км 106 - во
 котескобана, селосејќи и америчких лекара.

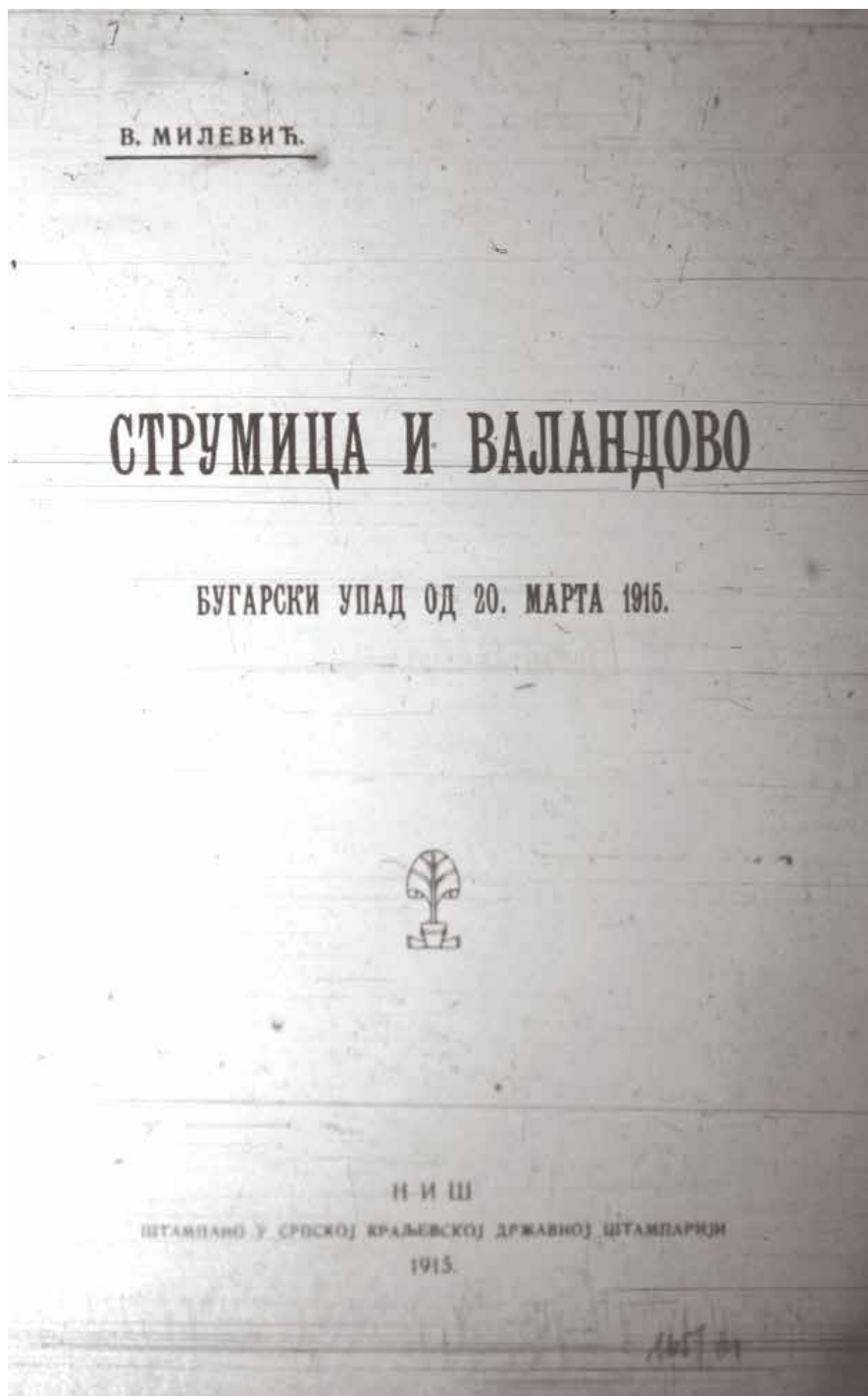
Др 5 ранен во лот Залачен железн код км 106.

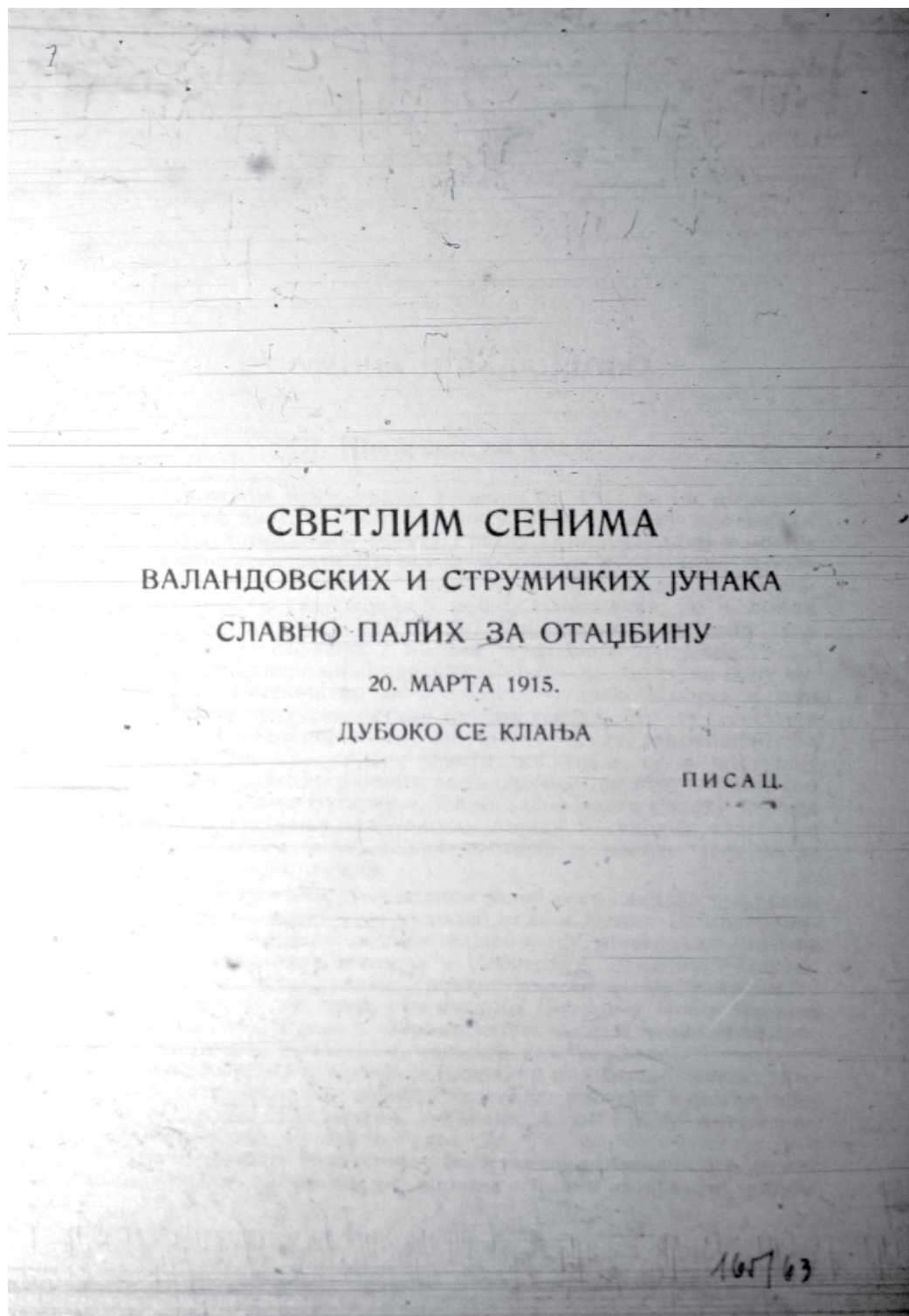
Др 7 ранен во лот Залачен во камар под каменот

20 март 1915 нгг

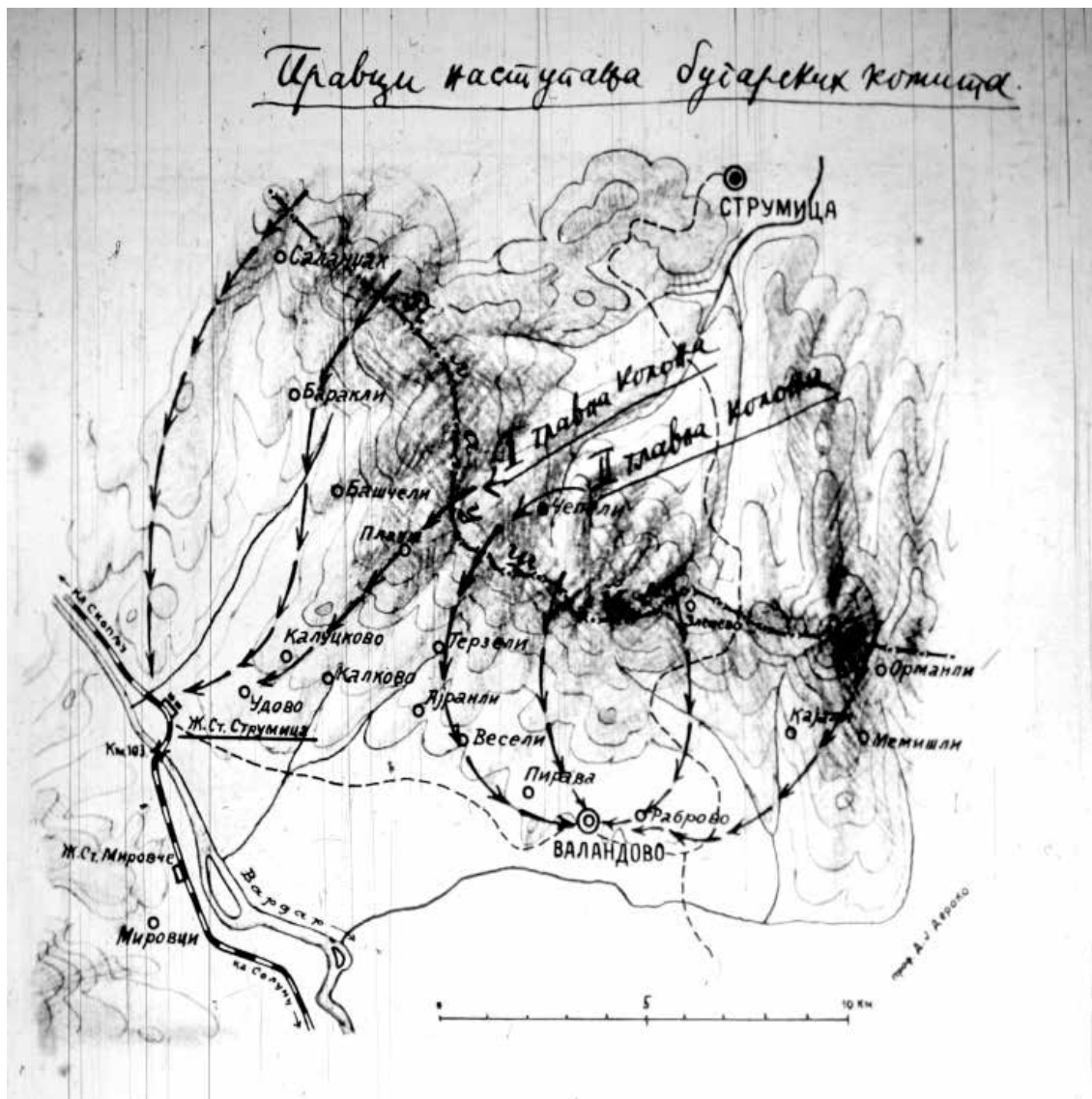
Ст. Свотановиќ. Д. Мустафа Мустафа
 Р. Стојановиќ. С. Мустафа Мустафа
 С. Мустафа Мустафа. С. Мустафа Мустафа

Прилог 2

Прилог 3

Лондон
 92-11-1815
 18. 6. 1893/33
 43
 1
 Учество во нападу

Јакобска била била истражувана
 во меза последна истражувана
 подготвена војвода ујат кај Валандово
 организирани и руководени Зајед и
 Љекара Општа. Исте време ујат за
 Пудеру, којшто у велико количество и
 пасуа. Бидејќи се кајат ујат ујат
 ујат истражувана и експонир ујат
 јакан самота. Исте време ујат
 Љекара и Пудеру

№ 3784
 Паша

Известување од 12.4.1915 г. од Никола Пашиќ за војводите кои го организирале и раководеле нападот кај Валандово

10-10-1915
 118.6.176/239
 Уредба на Министарот

Дојде поднаредбата на воен министерот 37
 организација и уредба на Валандово на и Сојуз-
 нице француски и Австрија и Неманија бидејќи
 француски. Најпознатите сународници на француски
 војводи Австрија и Струмица Министарот на
 француски Министарот на француски Уред-
 бов. Министарот на француски и Министарот на француски
 француски на француски на француски на француски
 1130. У Франција су француски око француски
 и француски француски француски француски
 француски и француски и француски француски
 француски француски француски француски
 француски француски француски француски
 француски француски француски француски

118.6.176/239
 Франција

Дојде

Известување од 10.4.1915 г. од Никола Пашиќ во врска до дадената помош од Австрија и Германија и војводите кои го извршиле нападот над Струмица и Валандово

МИНИСТАРСТВО УНТРАВНИХ ДЕЛА
 Поштом.
 25. марта 1915. године
 у Нишу.

Министарству Иностранних Дела.

Начелник округа тиквешког депешом Пов.Бр.203 доставио је Министарству следеће:

„У вези са данашњим писменим извештајем Пов.Бр.202, -част ми је послати Господину Министру овај накнадни извештај начелника среза дојранског: јуче око 2 сата по подне стигао сам у Дојран. Извештен сам да је ушла наша војска понова у Валандово. Комита у Валандову и околини сада нема. Сва села до границе још нису претресена да се види какво је стање у њима. Борба је вођена између наше војске и комита 20. овог месеца у 3 сата изјутра до 2 сата по подне. Била је очајна и комитске масе које су биле у надмоћности опколиле су целу околину и ушле у Валандово, где су биле до јуче изјутра, па су по групама почели да се повлаче ка граничним селима, водећи борбу са заосталим одељенима наше војске која је била на положају према селу Касандоблу. Нападача у правцу Валандова имало је око 1000, а наших војника са граничарима и жандармима било је 200-300. Прикупљајући лешеве изгинулих војника и до сада из Валандова и околине где је борба вођена сакупљено је 108 лешева, а још нису сви прикупљени. Лешеве су ужасно унакажени. Лица су ножевима исечена и измрцварена. Изгинулих комита није нађено, а по сазнању имало их је знатан број, али су их при повлачењу однели, а тако и ранене којих је било од прилике 70-80. У канцеларији општинског суда столови су разлупани, акта разбацана и поцепана, слика Њ.В. Краља и Њ.В. Престолонаследника поцепана. Новац и новчане књиге биле су сакривене код благајника општине и сачуване су. У канцеларији команданта места акта и књиге растурене су и разбацане и да ли је што однето, не зна се. У згради где су

Извештај од 25.3.1915 г. од Министарството за внатрешни работи до Министарството за надворешни работи за нападот на здружените чети на ВМОРО на Струмица и Валандово и предизвиканите последици од тие напади

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

Поверљиво.

23. марта 1915. године

у Нишу.

Министарству Иностранних Дела.

Начелник среза дојранског депешом од 21. овог месеца извештава: ноћас нигде борбе није било. Тек јутрос у 4 сата успео сам да пошаљем кованика у Валандово. У Валандову апсолутно никога нема ни од наших ни од њихових. Јутрос у 8 сати отпочела је јака борба између наше војске и комита. Наша војска је на коси Г. Собра, а комите су према њима више села Татарне и Којали. Број комита није се могао утврдити; у колико сам могао сазнати, број нападача на целом фронту овога среза износио је око 2000. Међу нападачима је већина била Турака, обучени у разна одела. Топове нису имали. Овога часа отишли су у борбу један официр потпоручник који је и командант места овде и писар Тановић. У Валандову је наша лешева са обе стране. Мајор Миљажевић и командир граничне чете Лазар Филиповић и још један потпоручник командир чете погинули су. Окичић је тешко равен. Јуче сам преко нашег конзула у Солуну о овоме известио и грачке власти, а синоћ сам био на дојранској станици, где сам са једним грчким мајором предузео мере ради обезбеђења код тромеђе.

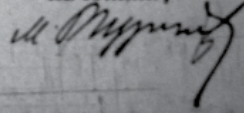
Молим за дејство да се пошаље помоћ у пешадији и топовима, да се комите ишчисте из села овога среза."

Министарству овом част је предве доставити томе Министарству ради знања.

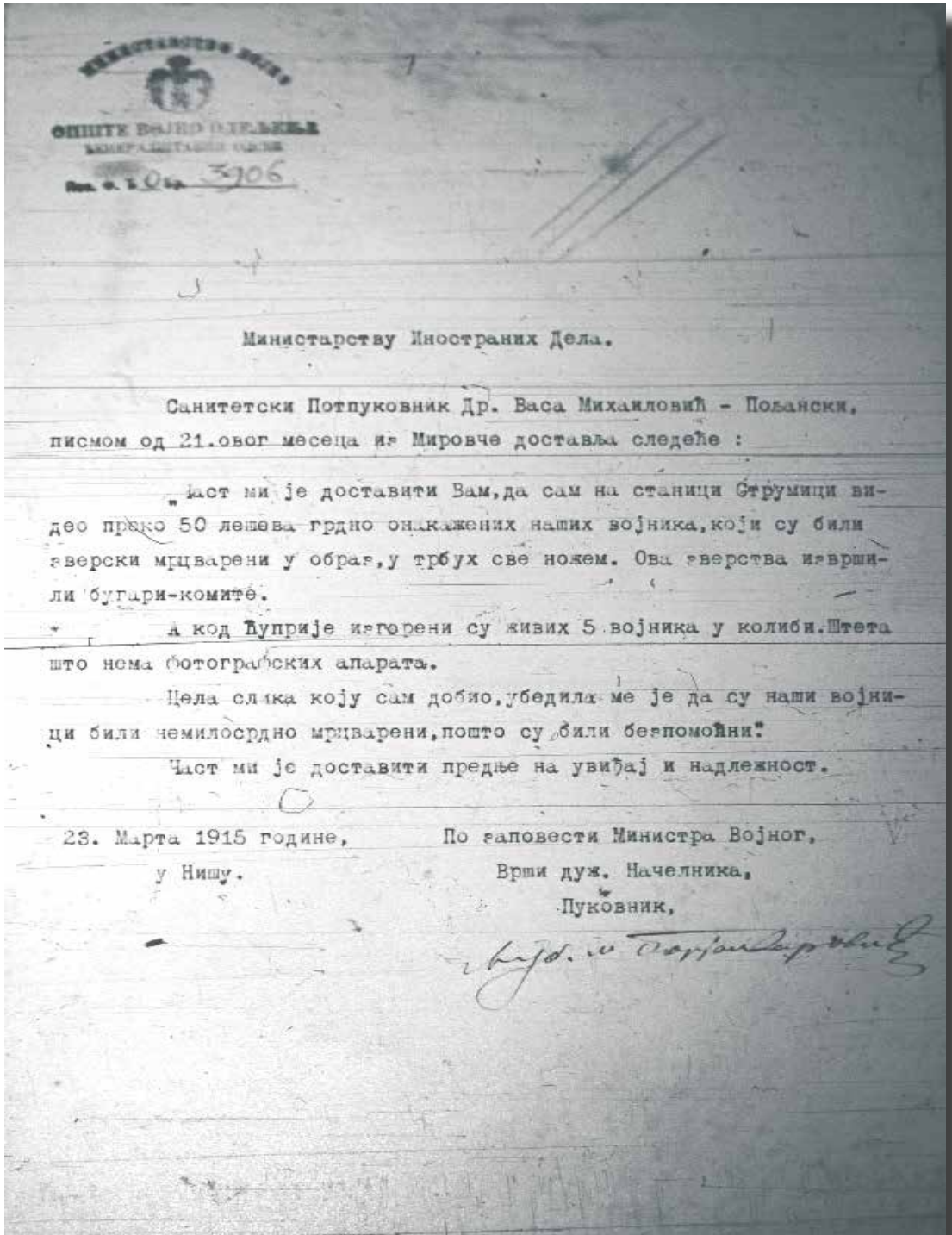
По наредби

Министра Унутрашњих Дела

Начелник,

Извештај од 23.3.1915 г. од Министарството за внатрешни работи до Министарството за надворешни работи за нападите на здружените чети на ВМОРО на Валандово

Извештај од 23.3.1915 г. од Министерството за војна до Министерството за надворешни работи за убиените и масакрираните српски војници во текот на нападите на здружените чети на ВМОРО на Струмица

јеромонах Кирил Бигорски¹

ХРОНИКА НА ЕДНО ЗАБОРАВЕНО СОБИТИЕ - Сто години од страдалничкиот подвиг на свештеникот и иконописец Овентиј Исаиев Фрчкоски од с. Галичник -

Abstract: Human memory often resurrects the past, discovers and exposes the concealed. Thanks to the memory of the ordinary people, many events see the light of day. This is also testified by this study dedicated to the destiny and unlawful murder of the Galicnik priest Oventii Isaev Frckoski in 1918, brutally murdered at the order of the Serbian authorities by a band of brigands who cut his body into pieces and threw them into the Radika from the monastery bridge. His martyrdom became known after exactly 97 years. No secret will elude the public, and nothing which was concealed will be kept unknown and out of sight.

Keywords: father, priest, Oventii Isaev Frckoski, Galicani, hegumen Partenius, The Bigorski Monastery, testimonies, skeletons.

Во светлината на божјото сезнаење ниту едно нешто, макар колку и да било тајно, не останува скриено. И најтемните нешта, извршени во најтемните ноќи и на најтемните места, видени се од божјите очи, во светлина посветла од најсончевиот ден. Бог, во својот премудар Домострој, тие нешта честопати ги открива и на другите, за нивен пример, прекор или поука. Така, неодамна, или поточно пред три години, божјата промисла на еден невообичаен начин го отстрани велот на незнаењето што речиси едно цело столетие го криеше од очите на луѓето неправедното убиство на галичкиот свештеник и зограф, отец Овентиј Исаиев Фрчкоски и на уште тројца негови сожител, убиени во една ноемвриска ноќ, во премрежната 1918 година. Бог промислителот, воскреснувајќи го нивниот спомен и овде на земјата, која одамна беше ги заборавила нивните имиња, како да сака уште еднаш да ги потврди своите вечновистинити зборови дека *нема тајно што не ќе стане јавно, ниту, пак, скриено што не ќе се разбере и излезе на видело* (Лука 8,17).

¹Јеромонах во Бигорски манастир „Св. Јован Крстител“.

Првите зраци во расветлувањето на ова собитие дојдоа до нашиот старец, архимандрит Партениј – игуменот на Свештената бигорска обител, од страна на стариот пријател на манастирот, сега веќе 95-годишниот растушанец, г. Зендел Ахмедоски. Имено, според неговото, како и според сведоштвата на други постари жители на с. Ростуше, кога пред шест-седум десетлетија собирале дрва за огрев од планината Бистра, кај еден карпест процеп со мала пештера, во шумата под с. Галичник, тие виделе два непогребани скелети. За едниот од нив било јасно дека е на свештеник, бидејќи на него сè уште стоела нераспадна свештеничка мантија. Растушаните дури и го нарекле тоа место „кај поповите“. Меѓутоа, поради страв за сопствениот живот, во тоа несигурно и политички неблагопријатно време, локалните жители не се осмелувале да дознаат нешто повеќе за убиените личности, ниту, пак, да ги погребат нивните останки. Оттогаш поминале многу години и со текот на времето самата природа привремено ги погребала коските, криејќи ги од погледот на сите. Можеби затоа, кога пред повеќе од десетина години, некои наши браќа се обиделе, според кажувањата на дедо Зендел, да ги пронајдат моштите, не успеале во тоа; но, сепак, поверно е дека божјата промисла сакала малку подоцна да се открие целосната вистина за нив. Па така, со благослов на старецот отец Партениј, неколку наши собраќа, на два дена пред Митровденската задушница (5 ноември 2015 година), повторно според посочување на дедо Зендел, се впуштија во потрага по загубените коски. Овој пат, по целодневно трагање, тие на чудесен начин и со божјо содејство, беа успешно пронајдени во карпестиот процеп, покриени со тенок слој хумус, гранки, лисја и камења. Кога браќата се уверија дека навистина станува збор за човечки коски, се вратија во манастирот и го известија игуменот, кој, пак, веднаш ја запозна полицијата со настанот и побара професионален полициски увид. Два дена подоцна, на самата Митровденска задушница (сабота, 7 ноември 2015 година), монасите (меѓу кои и авторот на овие редови), овој пат заедно со специјален тим, составен од полициски службеник, лекар и тројца инспектори по крим-техника од СВР Гостивар, повторно отидоа на тешко пристапното место, каде што професионалната екипа направи увид и откопа од земјата прилично голем број човечки коски. Беа пронајдени, исто така, и четири чаури од пушка, катанец и клуч, неколку копчиња, парче олово и монета од 10 стотинки од царството Бугарија, од 1913 година, со натпис „соединението прави силата“. Според првичната процена на лекарот, пронајдените коски се постари од 70 години и, најверојатно, припаѓаат на две човечки тела. Сите пронајдени коски и предмети беа собрани и однесени на прецизно вештачење. Подоцна, вештачењето потврди дека навистина станува збор за коски на двајца мажи, на средовечна возраст, измачувани и убиени со стрелање. Балистичкото испитување, пак, докажа дека биле истрелани куршуми од француски и германски пушки, кои во тоа време ги користела српската војска.

По пронаоѓањето на коските нашето братство упати апел преку медиумите до пошироката македонска јавност, доколку се најде некој што знае какви било податоци за овој необичен случај, да нè извести. Овој апел донесе резултат, така што за брзо време се јавија неколку личности што едногласно потврдија дека, најверојатно, се работи за убиениот галички свештеник Овентиј Фрчкоски, чијшто „гроб“ досега не беше познат за неговите роднини, пријатели, потомци...

Во меѓувреме, се пронајдоа и писмени сведоштва за ова големо политичко злосторство, извршено непосредно по воспоставувањето на српската окупаторска власт во Мијачијата. Имено, галичанецот Ристо Бужароски соопштува многу детали за тоа како во 1918 г. биле убиени четворицата галичани: свештеникот Овентиј Исачев Фрчкоски, Русе Михајловски (Бајрамовски), Евгениј (Евге) Галев Ванкоски и Јаков (Наке) Наков Колоски². Овие видни и чесни жители на с. Галичник, по воспоставувањето на новата српска управа во селото, биле принудени секој ден да се пријавуваат во полициското началство, со лажно ветување дека нема ништо лошо да им се случи. Меѓутоа, тие еден ден биле задржани и не биле пуштени назад. Нивните домашни, мислејќи дека се затворени во околијата, неколку дена по ред носеле таму храна и облека. По неколку дена властите залепиле плакат на црквата „Света Петка“, во која пишувало дека, наводно, тие избегале и се барало да бидат пронајдени. Всушност, вечерта на 5/6 ноември 1918 година, сите тие биле стрелани од српската жандармерија³. Телото на Евгениј Ванкоски било уште во тоа време пронајдено од Рамко козарот и погребано во земја. Телата, пак, на другите тројца не биле никогаш пронајдени, а само се знаело дека биле ликвидирани некаде во месноста Францола, во красјето помеѓу Трпченица и Кофилковица, имено точно таму каде што беа пронајдени коските. Меѓутоа, во тоа време било крајно опасно за секој што би сакал да дознае нешто повеќе за судбината на овие тројца галичани. Според сведоштвата на некои стари жители на Галичник, во нивното убиство учествувале четворица жандарми, од кои за едниот со сигурност се знае дека бил од Белград и се викал Живко. Впрочем, овој Живко, неколку години подоцна, пред некои печалбари од Галичник ладнокрвно раскажувал дека, кога бил на служба таму, учествувал во ликвидирањето на свештеникот Овентиј и на другите негови сограѓани⁴.

За маченичката смрт на отец Овентиј Исаиев пишува и македонскиот просветен работник, фотограф и револуционер, деец на Македонската револуционерна организација, прилепчанецот Георги Трајчев. Според неговото сведоштво, по 25 септември 1918 година, „за големо сожаление, на официјалните српски власти, првата работа им беше по новото заземање на областа (*т.е. дебарскиот крај – б.м.*), да ги колат, тепаат и избиваат поразбудените личности, особено духовенството (...) Го убиваат и архијерејскиот намесник во Галичник, свештеникот Овентиј Исаиев, и го фрлаат од карпата кај Св. (Иван) Бигор, го убиваат и секретарот на гостиварската комисија по прехрана, галичанецот Јаков Наков Колевски; го убиваат Евгениј Галев Ванковски, бугарски ефрејтор во отпуст; го убиваат Русо Михайлов Кутревски, стражар во буг. окол. управление“⁵.

²Ристо Бужароски, *Галичка повест*, Скопје 1976, 136-141.

³Точниот датум за свирепото убиство ни го соопштува битолчанецот Љубен Крапчев во една своја статија посветена на свештеникот Овентиј, објавена на 15 март 1927 година, во списанието на македонската младина во Софија, „Родина“, год. 1, бр. 9, 7. Интересно е да се подвлече дека уште пред да се дознае што било за убиените, братството на Бигорскиот манастир ги пронајде нивните останки токму на 5 ноември, точно 97 години од нивното мачеништво.

⁴Ристо Бужароски, *цит. дело*, 140.

⁵Георги Трајчев, *Книга за мияцитъ: историко-географски очеркъ*, София 1941, 167.

Родољубивиот подвиг на отец Овентиј си нашол свое место и во историскиот алманах „Македенија“, издаден од македонската емиграција во Софија, во 1931 година⁶.

Впрочем, во тоа време, под ослободителното знаме на Македонија паднале многу нејзини највидни синови, коишто водени од двете најголеми заповеди за љубовта кон бога и кон ближните, пожртвувано го давале животот за татковината и за својот народ. Еден од скромните дејци за македонската слобода, кој евангелски го љубел и му служел на својот народ, па дури и го дал животот за него, е свештеникот Овентиј Исаиев Фрчкоски. Тој е роден на 10 март 1862 година во тогашното планинско гратче Галичник⁷. Син на сиромашни родители, Овентиј уште од малечок останува сираче. Бил внук на познатиот резбар Макариј Негриев Фрчкоски, од неговиот син Исаија. Роден во таа позната уметничка фамилија, Овентиј од дете бил посветен во тајните на православниот иконопис. Како зограф работел на многу цркви на Балканскиот Полуостров. Така, во 1886 година, заедно со својот соплеменик Нестор Трајанов (или Трајков, како што понекогаш се потпишувал) од Галичник и син му на Нестор - Данаил Несторов, заминуваат за Влашко, на покана на зографот Јосиф М. Ѓурчинов, кој ги повикал за да работат заедно. Во Влашко остануваат сè до 1894 година. Ги нацртале иконите во село Фантанеле (спроти Свиштов), во бугарското село Гаурич, с. Драче, с. Ложе, Александровско, с. Шопија, с. Урзикуца, с. Вишна, Корабиско и во с. Занога⁸.

Во 1895 година Овентиј го среќаваме како член на зографската тајфа на Кузман Макриев Блаженов и Епифаниј (Пефе) Христов Фрчкоски (и двајцата од Галичник), којашто иконописува во Горна Орјаховица, близу Велико Трново. Таму, во црквата „Свети Георгиј“ ги изработиле апостолските икони, како и иконите на храмот „Успение Богородично“ и „Свети Димитриј“. Оваа тајфа во периодот од 1893 до 1897 година цртала икони и сиден живопис и во Лесковец, во црквите „Свети Василиј“ и „Свети Атанасиј“⁹. Во 1898 споменативе зографи цртаат икони за храмот „Света Троица“ во Севлиево, а следната година за црквата „Свети Николај“ во Златарица, Трновско, и црквата „Рождество Богородично“ во Елена. Таму остануваат до 1902 година, работејќи икони за храмови од Трновско: „Успение Богородично“ во Добри дјал, „Свети Димитриј“ во Кесарево, „Свети Георгиј“ во Беброво, „Преображение Господово“ во Марјан, „Свети Георгиј“ во Камен, во Долна Орјаховица. Во 1904 година тајфата на Епифаниј Христов, во која учествувал и Овентиј, цртала икони во црквата „Света Троица“ во Ловеч. Потоа, групата одново поминува извесно време во Лесковец и ги работи иконите за храмот на с. Врбница, Трновско, за лесковската црква „Свети Николај“ и за манастирот „Свети Николај“ при с. Арбанаси (1905)¹⁰.

⁶Табло CLIV, № 523, објаснителен текст: отдџл IX, 51.

⁷Люботърън (Любенъ Крѣпчевъ), „Свещеникъ Овенти Фърчковски“, *Родина. Списаниена македонската младежъ*, год. 1, бр. 9, 6.

⁸Асен Василиев, *Български възрожденски майстори: живописци, резбари, строители*, София 1965, 223.

⁹Исто, 218.

¹⁰Исто, 221.

Во 1900 година името на Овентиј Исачев се јавува и во тајфата на галичанецот Данаил (Натанаил) Несторов, како негов помошник заедно со Алексо Василев, при цртањето на иконите за храмот „Света Троица“ во Плевен. Овентиј му помагал на Данаила и при изобразувањето на сидниот живопис на храмот „Свети Николај“ во Ново Село, Видинско¹¹.

По долгата и неуморна работа како живописец, од здравствени причини Овентиј Исачев бил принуден да ја напушти макотрпната зографска дејност. Поради својата голема побожност, но и желбата да продолжи да му служи на својот народ, одлучува да стане свештеник. Така, во 1905 година, во Бигорскиот манастир, тогашниот егзархиски дебарски митрополит Козма, родум од Орланци, Кичевско, којшто уживал голема почит и љубов меѓу народот, го ракоположил Овентија за свештеник, а подоцна го назначил и за прв егзархиски архијерејски намесник во Галичник¹². До ден денес, на еден стар плакар, што до неодамна стоеше во бигорскиот храм, сè уште јасно се чита потписот на отец Овентиј, кој буквално гласи вака: *св(ещеникъ) Ов(ентий) Исачевъ Фрчкоски отъ Галичникъ 1905*. Како свештеник о. Овентиј неуморно му служел на својот народ цели 13 години, сè до неговата маченичка смрт.

Незгодите и страданијата на отец Овентиј, како и на многумина дури наши духовници, интелектуални дејци и општественици, уште повеќе се зголемиле со балканските војни и доаѓањето на српската државна и црковна власт во овој крај на Македонија. „Настапуваат тешки и крвави дни за Македонија. Доаѓаат Србите. Тие се оддаваат на терор и жестокости кон невиното македонско население. Меѓутоа, свештеникот Овентиј како добар и интелигентен син на својот народ останува среде него, и покрај големите опасности за неговиот живот“ – пишува битолчанецот Крапчев¹³. Уште со самото доаѓање на српската црковна јерархија во Дебарско и Реканско, предводена од владиката Варнава (идниот српски патријарх) – кој поради жестоката свирепост и многуте злодејанија, од локалното население бил нарекуван Варава - и потпомагана, се разбира, и од српската војска и жандармерија, од домородното духовенство било насилно барано да се откаже од Егзархијата и да ја прифати Српската црква. Така, во еден додаток кон извештајот бр. 722 на Пелагониската егзархиска митрополија од 18 април 1913 година, којшто се однесува на положбата на населението на Реканската Каза од дебарскиот крај по доаѓањето на српските власти, подготвен од познатиот жител на с. Лазарополе, г. Илија Ефремов, меѓу многуте сведоштва за великосрпскиот терор, стои и следново: „Архијерејскиот намесник во с. Галичник, Павел Теодосиев, бил задржуван неколку пати лично од самиот Варнава и од срескиот началник во Жировница да се откаже од егзархиското ведомство и да го признае ведомството на Варнава, но тој никако не се потчинил на тоа. На 22 февруари бил повикан во г. Дебар од Варнава, којшто му предложил да се откаже од Св. егзархија и да го признае него, откако му ветил дека ќе му дава плата од 120 лири годишно, наместо 60 – платата што ја зема од

¹¹Исто, 224.

¹²Люботърџан (Любенџ Крапчевџ), *цит. дело*, 6-7.

¹³Исто, 7.

Егзархијата, и тоа да му даде за плата одеднаш за 5 години. Тој му предлагал служба игумен на манастирот 'Св. Иван' (*Бигорски – б.м.*) и да биде негов архијерејски намесник. Свештеникот П. Теодосиев и тоа категорички откажал да го прими. И како одговор на покажаната тврдост, сега бил совршено изолиран во својата кука во Галичник, без да му се дозволува да излегува надвор од неа. Исто така и на свештеникот Овентиј во с. Галичник му било забрането да свештенодејствува и да излегува надвор од својата кука¹⁴.

За време на Првата светска војна, отец Овентиј продолжил, за кратко, слободно да ја извршува својата свештеничка должност. На 8 јануари 1916 година галичката околиска управа назначила тричлена комисија за преглед на приходите на Бигорскиот манастир во 1915 и 1916 година. Еден од членовите бил и отец Овентиј, заедно со Ефтим Серафимов и Јован Аврамов¹⁵.

Страданијата на галичкиот зограф и свештеник биле окончани на самиот крај од Првата светска војна и конечната окупација на Македонија од српската власт. На 5 ноември 1918 година српскиот околиски началник, капетан Душан, со посредство на кодошите и поверениците на српскиот режим, Тома (кај Р. Бужароски стои Софре наместо Тома) Лоноски и Тодор Мангароски-Павловиќ, го повикал о. Овентиј во началството и го задржал до вечерта, кога биле доведени уште другите тројца граѓани од Галичник: Русе Михајловски, Јаков Колоски и Евгениј Ванковски. Следната вечер четворицата биле изведени надвор од градот, кон една висока и стрмна карпа, наречена Големи Рид, од којашто биле измачувани и тепани надолу по шумата, а најпосле и стрелани. Со таков маченички крај го завршиле својот живот овие четворица чесни и угледни граѓани на Галичник.

За жал, истото злопатие ги снашло не само овие четворица, туку и многу други Македонци од славната Мијачија. Во времето по Втората балканска и Првата светска војна, населението во Река, како и во другите делови на Македонија, било подложено на тешки репресии од тогашната власт, за што сведочат многубројни документи и историски извори. Така, во еден допис од 1 март 1913 г. на тогашниот дебарски митрополит Козма до егзархот Јосиф, се вели: „На 30.XI 1912 офицери, заедно со еден полициски службеник, го изгонија игуменот од манастирот 'Св. Јован Бигорски', Н. В. преподобие јеромонах Партениј, бидејќи не дозволувал во манастирската црква да се спомнува името на епископот Варнава. Селските кметови насекаде биле заменуваани со српски повереници, а селските свештеници биле спречувани со закана дека ќе бидат стрелани ако не го споменуваат името на епископот Варнава во својата црква, и ако до 5 јануари не се јават во Дебар, за да добијат од него усни упатства“¹⁶. Подоцна, во 1918 г., игуменот Партениј бил, навистина, убиен на сверски начин, така што, по нарачка на српските власти, една разбојничка група го исекла на прачиња и го фрлила во реката Радика од

¹⁴Централен државен архив Софија, Ф. 246 к, опис 3, а.е. 138, л. 333. Машинопис.

¹⁵Антоние Николовски, „Игумени, архимандрити, јеромонаси и монаси во манастирот Свети Јован Бигорски“, *Манастир Свети Јован Бигорски* (гл. ред. Петар Хр. Илиевски), Скопје 1994, 136.

¹⁶Централен државен архив Софија, Ф. 246 к, опис 3, а.е. 138, л. 324. Машинопис.

манастирскиот мост¹⁷. Слична маченичка смрт го снашла и велешкиот свештеник Иван Аврамов Чупаров, роден во мијачкото село Папрадиште, кој на 16 јуни 1913 година бил исечен на парчиња и фрлен во Вардар. „Така, отец Иван“ – пишува револуционерот Стефан Н. Аврамов во своите спомени – „еден од најверните синови на ВМРО, ја заврши својата пастирска кариера и, како роден син на Македонија, остана верен на тврдиот си мијачки род и не стана 'прави' Србин“¹⁸.

Синот, пак, на нашиот познат преродбеник и учител од Охрид, Григор Прличев – Кирил Прличев, со своето дело „Српскиот режим и револуционерната борба во Македонија (1912 - 1915)“, сведочи дека при воспоставувањето на српската власт во Кичево и околината, „биле арестувани учители и свештеници, како и највидните граѓани поради нивниот отказ да ја потпишат поднесената им декларација, дека тие биле одамна Срби. Истовремено со нив од кичевската околина биле арестувани вкупно 106 души селани. Поради откажувањето да ја изменат својата народност, во Кичево Србите ги убија јеромонах Софрониј поп Петров, игумен на Пречистанскиот манастир, и јеромонах Теофан, калуѓер во манастирот „Пречиста“. И двајцата сираци од детството, истовремено потстрижани, соподвижници во животот, тие останале заедно и при својата смрт. Првиот, родум од с. Подвис, бил застрелан, а во истото време другиот, родум од с. Слатино, Охридско, бива распнат како Исуса Христа, со други двајца, исто така распнати, од двете му страни: Христо Николов од истото село и неговиот другар Русе. (...) Во Галичник со торби песок го биеја архијерејскиот намесник Павел Теодосиев, потоа го интернираа во Скопје, го мачеа во затворот и најпосле умре од маките, затоа што беше откажал да го споменува во црквата името на српската државна глава и на српскиот киријарх. Истиот, дури и погрозен удел го стаса и свештеникот Апостол Миронов од с. Тресонче: него, пак, го извлекле ноќно време од неговиот дом, го одвлекле во блиската гора, му го искршиле черепот, го обезличиле и во тие адски маки божјиот и народен човек издивнал. Не беше поштедена тука ни старата револуционерка, курирката Андреевица, којашто ја убиваат поради стравот на Србите да не почне таа повторно, како во турско време, да спроведува туѓи чети“¹⁹.

Со благослов на бигорскиот родољубив старец и игумен Партениј, браќата монаси, исполнувајќи го светиот долг кон предците, ги откопаа и ги собраа чесните мошти на отец Овентиј, заедно со моштите на неговиот сострадалник и ги положија во костурницата на Бигорскиот манастир, нивниот духовен дом. На местото, пак, на нивната маченичка смрт, поставија голем крст и извршија молитвен спомен за покој на нивните души. Прекрасното благоухание и божествениот спокој што одеднаш го исполни тоа мрачно место, посведочи за радоста на душите на покојните и нивниот небесен благослов за завршеното дело.

¹⁷Теорги Трајчевъ, *цит. дело*, 167; Алманах *Македонија*, табло CLI, № 511, објаснителен текст: оддѣл IX, 50.

¹⁸Стефанъ Н. Аврамовъ, *Револуционни борби въ Азотъ (Велешко) и Поръчието*, София 1929, 190.

¹⁹Кирилъ Пърличевъ, *Сръбскиятъ режимъ и револуционната борба въ Македонија (1912-1915 година)*, София 1917, 22, 32. За страданијата и маченичката смрт на отец Павел Теодосиев и отец Апостол Мирчев (Миронов) соопштува и Г. Трајчев, *цит. дело*, 166.

Две години подоцна, на 25 декември 2017 година, на манастирската електронска пошта добивме писмо што почнува буквално вака: „Уважаеми Господа, С голямо вълнение и емоция Ви пиша, тъй като в статията става въпрос за моят праядо Овентий - свещеник в Галичник, Македония. Името ми е Михаил Йорданов Тошев. Син съм на Сава Методиева Тошева /Исачева – моминско име/. Майка ми е дъщеря на Методи Овентиев Исачев, който е син на Овентий Макриеви Фръчковски“. Во продолжение г. Михаил Тошев ни го открива родословието на потомството на отец Овентиј, како и нивниот животен пат до Софија. Отец Овентиј Фрчкоски бил оженет со својата животна сопатничка Менда. Од нивниот брак се родиле шест деца: четири ќерки (Кумрија, Сава, Магда и Драгана) и два сина (Блаже и Методиј). За жал, сите деца, со исклучок на Методиј, дедо му на Михаил, умираат до 1920 година.

На свештеникот-маченик Овентиј Исаиев Фрчкоски, и на сите коишто своите животи ги посветиле на својата родна црква и народ, како и за слободата на Македонија, нека им биде споменот вечен!

УДК 930.251:929 (438) Салева, В (093.82)

Катерина Мирчевска¹**Еден орален запис – една лична сторија – еден историски извор – сеќавања на Викторија Салева**

Abstract: Although oral history in Macedonia has not been developed neither as a special scientific discipline nor is it involved in the activity of archives, the extensive production of published editions based on oral data as well as numerous unpublished materials and memories of individual persons, part of Macedonian political Emigration from the Civil War in Greece, represent oral historical sources. Such is the case of the memoir of Victoria Dzaleva, in which autobiography combines with historical data to shed light on authentic culture, demography, geography, and ethnography of the population of the village of Precopana, Florina district.

Keywords: Oral History, Archives, macedonian emigration, PR/SR of Macedonia, Greece, memoir, Prekopana Village, Florina district.

Во периодот по Втората светска војна, архивските институции се соочиле со потребата за значително проширување на своите функции и одговорности, што било во корелација со потребата од зачувување и архивирање на видно зголемениот обем снимки и записи наспроти стагнацијата и намалувањето на традиционалните архивски ресурси. Класичните архивски практики и принципи требало да се адаптираат на новите извори на информации и медумски записи, што во сè поголем обем настанувале како резултат на брзиот технолошки напредок во областа на комуникациите².

Сепак, во повоената архивска практика, модификацијата и трансформацијата на традиционалната архивска улога на старател или чувар на локалните и официјалните досиеја се одвивала бавно, на што укажува и нискиот степен на опфатеност на оралните извори во менаџирањето, односно во дејноста на

¹Проф. д-р, научен советник во Институтот за национална историја, Скопје.

²*Archives, oral history and oral tradition: a RAMP study*, (prepared by William W. Moss and Peter C. Mazikana), General Information Programme and UNISIST, United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Paris, 1986, 1.

архивистите. Иако, архивистите од одделни земји одговориле на различни начини на новиот предизвик, оралната историја и оралната традиција не добиле третман на легитимен архивски потенцијал. Треба да се нагласи дека, сепак, поединци и одредени институции собрале, користеле и сочувале орални извори, правејќи ги овие материјали достапни за истражувачите.³

И покрај тоа што денес оралната историја како посебна научна дисциплина забележува сè поголем замав во светски рамки, а дури и во земјите со голема традиција на пишување документи, за одредени настани и историски процеси речиси и не постојат изворни архивски материјали, туку само аудио-визуелни записи кои всушност овозможуваат поширок увид во секојдневниот живот⁴, архивистите и традиционалните историчари сè уште сметаат дека овој вид документација е помалку веродостоен во однос на официјалните документи. Ваквите сосостојби укажуваат дека „задачата на архивистите веќе не треба да се состои само во средување и обработување на... постојното документациско наследство, туку и директно да учествуваат во неговото создавање... а првиот чекор би бил директно создавање документи, односно збирки... во форма на звучни или аудио-визуелни документи“.⁵

Иако во нашата земја оралната историја не е развиена ниту како посебна научна дисциплина ниту е застапена во дејноста на архивите, сепак многубројните објавени публикации базирани врз сеќавања, но и мноштвото необјавени сведоштва на припадниците на македонската бегалска популација од Граѓанската војна во Грција претставуваат своевиден историски извор. Имено, според оралните историчари, тој нуди алтернативен начин на концептуализирање на минатото каде што, од историската документација добиена преку директен пристап до луѓето, може да се напише повалидна варијанта на историјата⁶ која овозможува „да се долови хуманиот дух на луѓето, да се види како етничките малцинства решиле или не успеале да решат одредени проблеми, како тие напредувале или се спротивставувале на промените, и како тие направиле или не успеале да направат подобар живот за себе и за своите деца“.⁷

На оваа категорија документација припаѓаат и оралните записи на личните сведоштва, во која се вбројуваат и сеќавањата на Викторија Салева, од село Прекопана, Леринско, депонирани во Институтот за национална историја во Скопје. Тие, всушност, претставуваат дел од специфичната културна меморија, која во годините по Граѓанската војна во Грција, ќе се создаде во рамките на многубројната македонска политичка емиграција од Грција населена во НР/СР Македонија.⁸ Таа

³Истото.

⁴Светлана Аџић, „Архивистика и усмени извори“, Архив, Архив Србије и Црне Горе, год. IV, br. 1/2, 48-53, 49-50.

⁵Истото, 50.

⁶Gary Y. Okihiro, „Oral History and the Writing of Ethnic History: A Reconnaissance into Method and Theory“, *Oral History Review* 9 (1981), pp. 27-46, 45, <http://www.sjsu.edu/people/julia.curry/courses/MAS275/s2/Okihiro-oral-history-and-the-writing-of-ethnic-history.pdf> (проверено на 17.9.2018).

⁷Истото, 46.

⁸Во НР Македонија, во 1950 година биле евидентирани 3.815 бегалски семејства со 17.699 членови

ќе добие јавна манифестација преку повеќе асоцијации на бегалците што ќе се формираат во Македонија во 80-тите и 90-тите години на минатиот век, преку светските средби на децата-бегалци⁹ како и преку обемната продукција на разни изданија од доменот на оралната историја, базирани врз секавања, објавени во годините пред и особено по осамостојувањето на Македонија, со крајна цел „да не се заборави“.

Во овој вид публикации како и во необјавените секавања на поединците се споделени искуствата и на пошироката заедница – колективните спомени за локалните настани, личности и традиција на жителите од одделните села пренесувани низ генерациите по усмен пат, со што отвораат можност за „обелоденување непознати настани или непознати аспекти на познати настани“.¹⁰

Таков е и случајот со оралниот запис на Викторија Салева, во кој автобиографските податоци се испреплетени со конкретни историски настани првенствено од периодот на Граѓанската војна, но исто така и со интересни податоци за автентичната култура, демографија, географија, етнографија на населението на селото Прекопана, Леринско.

Материјалот е презентираан во оригинална форма со оригиналниот наслов, без лекторски интервенции и со соодветни објаснувања дадени во фусноти под текстот.

Прекопана - 70 години од егзодусот (13.9.1947 - 13.9.2017)

Прекопана¹¹ е највисоко-населено место на Вичо Планина, со надморска висина од 1440 м. Сместено е на југоисточната страна во планината. Местото е многу погодно за живеење: богато е со вода, сместено е меѓу две реки и чешми со бистра планинска вода. Заобиколено е со густе букови шуми, поле во планина кое благо се спушта. На југоисточната страна како сид се издига рид наречен „Шележињата“, во должина како заштитен сид на селото. Има поглед како од балкон. Од таму се гледа огромно пространство на подножјето од планината, т.е. сите населени места меѓу кои: Клисуре, Олишта, Загоричани, Мокрени... во недоглед села и планини - многу убавина.

и околу 8.000 македонски бегалци, кои во 1948 година, со оглед на ограниченоста на сместувачките капацитети во републиката, биле привремено преселени во местата Гаково и Крушево во Војводина. По нивното повторно населување во Македонија на почетокот на 50-тите години, бројот на бегалското население се зголемил на 5.749 семејства со 24.880 членови, Katarina Mirčevska, „Izbeglice u Jugoslaviju tokom građanskog rata u Grčkoj - Od emigranata do punopravnih građana“, „*JU istorija: multiperspektivna istorija druge Jugoslavija*“ (Helsinki odbor za ljudska prava u Srbiji) http://www.yuhistorija.com/serbian/drustvo_txt01c3.html (проверено на 22.9.2017)

⁹Поопширно во: Катерина Мирчевска, „Меѓу културната меморија и општественото признавање на траумата: светски средби на децата – бегалци“, Гласник на ИНИ, год. 62, бр. 1-2, Скопје 2018, 177-187.

¹⁰Преземено од: Benjamin Marcus, *Oral History and the Documentation of Historic Sites: Recording Sense of Place*, 3, според Portelli, Alessandro. 1991. *The Death of Luigi Trastulli, and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*. Albany: State University of New York Press.

https://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-auDd-142.pdf, (проверено на 15.9.2018).

¹¹Прекопана или Прокопана, Леринско (до 1945 г. Прѣкопана, грч: Περικόπη, *Перикопи*, до 1928 г. *Прекопана*, *Прекопана*).

Селото се граничи со: Невеска (север), Балчор (северозапад), Блаца (запад), Черешница (југозапад), Олишта (југ), Загоричани (југоисток), Сребрено (исток), Елово (североисток). Прекопана се наоѓа јужно од Лерин и североисточно од Костур.

Луѓето во селото се занимаваа и опстојуваа со: овчарство, земјоделие, шумарство, занаетчиство, печалбарство. Овци скоро секоја кука имаше за свои потреби, но имаше и такви кои егзистираа од овците, како фамилиите: Клекови, Љољови, Костови (Дине Каата). Овци како стадо немав видено околу селото. Овците се чуваа на пониска локација кон селото Олишта наречени Дума ливада, Дренова река. Помалобројните стада - по неколку се појуваа во едно и се чуваа на смена. Од земјоделие најмногу се произведуваше компир (надалеку познат по квалитет кој тогаш го откупуваа трговците од: Сорович, Солун...). На второ место беше ржта за свои потреби и гравот. Секоја кука одгледуваше разен зеленчук за свои потреби. Лозјата беа најоддалечени во близина на с. Олишта. Нивјата беа на многу места: околу селото, во Жупан 6 км далеку (каде порано било селото) кон с. Сребрено. Исто и на самиот врв на планината Вич имаше нивје (каде сега е сместена војната база).

Секоја кука имаше жива стока: коњ, маска, магаре – превоз. Со одгледуваа свињи (имаше платен човек да ги паси) и кокошки во секој двор.

Во лето се работеше, во зима се славеше. Имаше голема слога и милост меѓу луѓето. Си помагаа еден со друг. Во зима се љуштеше пченка: се организираа седенки на младите, се пееја песни, кажуваа приказни, ноќите поминуваа весело со смеење.

На празници сите луѓе се собираа на сред село, се виеја ора и песни. Имаше музички состав (екипа) во селото. Од поблиските села (Блаца, Черешница) младите идеа во Прекопана на празници. Највесело беше на: Коледе, Божиќ, Нова година, Василица, Водици, Велигден. Се правеа свадби — цел народ беше на нога се веселеше.

Селото било два пати изгорено пред Втората светска војна. Првиот пат кога било во месноста Жупан и втор пат за Илинденското востание.

Фамилијата на мојот татко се населиле во с. Желенич. Таму мојот татко се школувал до 9-то одделение. Со текот на времето, сите луѓе си направиле куќи и се вратиле во селото. Последниот пат селото беше плански изградено (во облик на сонце). Околу чешмите беше оставен простор (плоштад) во облик на круг. Околу беа подигнати куќи со дуќани, кафани, занаетчиски услуги, школо и сл., од овој простор се градеа куќи збиени со простор за патишта (како сончеви зраци - сите излегуваа на сред село) и долна чешма. Чешмите беа во една вертикала: горна, средна (на сред село) и долна чешма. Околу селото имаше помали чешми викани „кладенчиња“. Околу сред село имаше: кафана на Јани Ников, деверна на Муаремови, ковачница на Заеквите, берберица на Курните, училиште, бакалница и месарница на мојот татко. Во селото имаше и уште постојат црква „Св. Богородица“ и црквичка „Св. Петка“. Слава на селото од секој пат била и е 15 август „Св. Богородица“. Во селото имавме шнајдер, стрико ми Митре и шнајдерки и везачки на машина повеќе, како:

Еленица и нејзини сестри - повратени од Романија, Циљка Капина, Буцкови и др. Жените во зима се занимаваа со: плетење, везење, ткаење и др.

Кога мојот татко добил позив за војска - бил одреден да служи во некоја болница во Атина. Тогаш служеле војска по 2-3 години. Пред да истечи војниот рок на мојот татко започнала Првата светска војна. Го задржале околу 5 години војник. За тоа време татко ми бил обучен да дава нега и помош на ранети војници и виделе добро, т.е. помош од татко ми. Откако се вратил татко ми од војник работел и работеше до крај како бакал во селото.

За време на Првата светска војна многу мажи од селото заминале на печалба во: Америка, Канада, Цариград, Романија, Бугарија. Меѓу нив заминал и тетин на мајка ми во Детроит, Таси Стојанчин, кој покасно си ја зел цела фамилија: синови Методи, Вангел, ќерка Стефана. Со тек на годините многу се обогатиле. Без прекин пуштаа пакети во селото со облека за роднини и за сите други во селото, многу хумана се покажа таа фамилија. За жал, сите тие не се меѓу нас, само помалиот син на Методи, Љупчо, кој студираше во Софија, често доаѓаше и во Македонија. Времињата не стојат, сè се движи и сè се менува.

Почна светот да ровари: задоволни и незадоволни. Кај нас во селото по моевидување незадоволството беше во: забрана на мајчиниот македонски јазик.

Во селото бевме чисто македонско население и зборувавме на мајчиниот јазик. Во Невеска постоеше асономија (полиција) од кои двајца полицајци беа одредени за нашето село (Маноли, Мелтијади - не сум сигурна за имињата). Строго забрануваа да се зборува на македонски, туку само на грчки јазик, кој не го знаеше и мојата мајка. Од дома ме учеа ако видам полицаец, да го сменам патот да не ме натепат. Ноќе наслушнуваа под пенцери (прозорци) и напаѓаа безмилосно.

Во селото за време на Втората светска војна - повеќе немаше настава отколку што имаше. Имавме учител од нашето село кој се школувал во Битола во сегашната осмолетка „Гоце Делчев“ – беше врник и другар на татко ми. Бидејќи училиштето беше изгорено – извесно време учителот нè собра во кафаната на Јани Ников и секое утро нè прашуваше што јадовме, јас секое утро му велев леб со кафе (псоми ме кафе). Само толку знаев грчки.

Почна во селото нешто да ровари, се одржуваа некои тајни состаноци со младите. Почнаа да идат од други села да се организираат од „јаремот“ против мајчиниот јазик. Идеа и се собираа во неколку куќи во селото, меѓу кои и кај тетин мој Стојан Лолов (сега покоен). Тој беше близок со Евдокија Фотева – Вера¹² ... која може многу да кажува за тоа.

Почнаа авиони да го надлетуваат селото секој ден. Се криевме како глупци, во дупки покопани за заштита. Од ден на ден стануваше сè полошо. Почна граѓанска војна. Младите машки деца беа собрани во редови на партизаните. Страшно беше.

¹²Евдокија Баљова Фотева – Вера (1926, с. Дмбени, Костурско – 2011, Скопје), активист и раководител на комунистичкото движење и македонското националноослободително движење во Грција во периодот на Втората светска војна и Граѓанската војна. По Граѓанската војна е обвинета за предавство од КПГ во Албанија и осудена на затворска казна во логорите во Сибир. Во 1956 г. се враќа во СРМ.

Секој ден се пукаше. Бев дете, не разбирав зошто се води војна. Иако бев многу мала, бев очевидец како убија војник на плоштад кој трчаше да се спаси. Не знаев кој кого го убива и зошто?!

Секој ден низ селото поминуваа чети војска од сите страни на селото. Собираа храна по куќите и прашуваа за нивните противници кон каде заминаа?!

Едно попладне седев јас во дворот, дома немаше никој. Помина една чета војници (не знаев чија војска е), ми ја зедоа маската од дворот. Ги имаа собрано сите коњи од селото, врзани во колона по еден и маската ја врзаа последна и заминаа. И јас тргнав по маската (и ден денес на 80 години, не ми се верува дали беше сон или јаве?). Тргнаа по пат над селото, право за врвот на Вичо. И јас по нив. Никој не ме забележа, бидејќи војската беше напред, а јас последна зад коњите и малечка. Кога се искачија горе на рамнината, наседнаа да се починат. Веќе почна да се стемнува. Тогаш ме забележаа и од далеку ме прашаа шта барам?! Не разбрав на кој јазик ме прашаа и што?! Тие во мене гледаа од далеку – јас во нив и тогаш со раката, без збор, покажав кан маската. Пратија еден војник, ја одврза маската ми ја даде и правец се вратив дома. По извесно време си дојде татко ми од дуќанот и му кажав што се случи. Татко ми ни збор не прозборе, само го видов изразот на лицето очајнички.

Партизаните кога влегуваа во селото ја пееа песната:

„Ај што ми е мило ем драго
млада партизанка да станам
на таја Вичо Планина
на Прекопанска Рамина“.

Секој што ќе влезеше во селото, обавезно наминуваа во бакалницата на татко ми. Некој чесно си плаќаа, некои заминуваа без да платат. Сите го прашуваа татко ми: Кажи: кои влегоа во селото и кои каде заминаа? Мојот татко му одговараше: „А бре луѓе! Јас не гледам кој од каде иди и кон каде заминува. Јас овде седам да го извадам лебот денес -нешто да продадам“. Тие борундарите (грчка војска) одговараа: „А така, ајде со нас!“ Многу пати го имаа однесено во шумата да го убијат. Го мачеа, го тепаа. Татко ми навистина не гледаше кој и зошто влегол во селото и каде пошол. Еднаш го зедоа во шума, го слекоја и го забесија со нозете нагоре на некое стебло и го тепаа безмилосно „Како бокс меч!“. Но, како секој пат така и тогаш! Некој грчки офицер го препознал татко ми и го прашал: „Есис ине Вангели?“ (Ти си Вангел?). „Да, му рекол татко ми. Тогаш офицерот им наредил „оставете го, овој е добар човек - не е лош“. Го оставиле да се облечи. Потоа го седнале до огнот да се стопли, бидејќи било зима. Па го натерале песни да пее.

Еднаш дење на пладне, нè зедоа цела фамилија во колона по еден, на чело татко ми, па јас последна. Нè носеа на плоштад, пред дуќанот за цела фамилија да нè убијат. По патот: жена на Типо Марин ме зграпчи и ме пикна во нивниот двор, за да ме спаси. Кога стигнала мојата фамилија на сред село, ги чекало најстрашното... Меѓутоа, пак некој грчки офицер го препознал татко ми и за среќа останаа живи.

Трагедиите од ден на ден стануваа сè поголеми и поголеми. Ни беше куќата потпаљена од спротивната страна на влезот. За среќа, комшиите (соседите) ја забележаа, истрчаа и успеаја да ја изгаснат. После тоа ни беше страв да спиеме во неа. Се преселивме во куќата на баба ми Кираца. Не помина долго време, во тоа бурно време – никакво, двајцата поголеми браќа Петре и Михајло ги зедоа во партизани. По кусо време во тие виори: јас бев ранета од бомба, а мојата братучеда Афродита од стрика ми Тодор убиена на место и комшивката Деспина тешко ранета. Сите бевме малолетни (8-9 години). Страшно се осетив во тој момент и само викав: ми жежи, ми жежи... Бев облечена во басмено фустанче на клош¹³ и плетено волнено елече. Се погледнав: елечето сето беше издупчено како чипка плетена. Од голема болка го дигав фустанчето и офкав викајќи... На мало растојание видов облак сив на местото каде експлодира бамбата. Во моментот некој маж ме дигна во раце и ништо повеќе не се сеќавав сè да моментот кога се разбудив во постела кај баба ми. Покрај мене стоеше војник, а собата беше полна со жени: мајка ми, тетки мои – 5 по број, стрини и други. Само што ги опулив очите: војникот по немски им даде некој знак на присутните и замина, јас почнав да викам: вода, вода... ме печеше многу за вода. Но не сум смеела да пијам вода. Со парче лубеница само ми ги ладеа усните. За сето ова случување никаков збор со никого на направив. Течеше молк сè до 2002 год. Од мои блиски роднини дојдени од Грција дознав: дека мојата мајка ме однела во с. Бапчор каде имало импровизирана болница за ранети војници. На сето ова баш ништо не се сеќавам - сигурно сум била во кома. По сè изгледа, тамо ми ги отстраниле металите од stomachот, а на левата рака уште ги носам повеќе од 70 години.

Мојата мајка Олга не можејќи повеќе да ги издржи сите тие маки, почина на 1.12.1947 на 40-годишна возраст.

Луѓето сите беа преплашени од виорот на војната. Дење ноќе лебдеа, си го чекаа крајот на животот. Авионите повеќе пати дневно го надгледуваа селото. Неочекувана војска секој ден влегуваше во селото. Сето тоа беше страв и трепет. Најпосле дојде и најстрашниот момент за судбината на селото и на населението. Тоа беше 13.9.1947.

Влезе грчка војска во селото и даде наредба: сите жители над 18 години да излезат на плоштад. Ги собраа луѓето и им дадоа наредба: за 30 минути што можат да извадат храна и покуќнина од куќите, бидејќи куќите ќе бидат запалени, а потоа сите да заминат по еден пат кон селото Олишта. Кој ќе остане во селото ќе биди убиен.

Кога мојот татко ја слушна наредбата си дојде дома избекумен. Кључот од дуќанот му го дал на војската - да ја извадат стоката. Во тој злокобен ден мојот стрико Тодор беше пред умирање смртно претепан од грчката војска. Татко ми ја замоли војската да остане уште еден ден да го погребат братот, но не му дозволија и му рекоа ако остане, ќе биде убиен. Си дојде дома прекршен од таа трагедија. Зеде еден стап, појде кај летната кујна (и фурна). На сидот беа избесени пиперки за сушење. Татко ми една по една со стапот ги искутка на земјата. Од куќата зеде еден дивтик¹⁴ и еден

¹³Преклоп.

¹⁴Дифтик, јамболија.

леб и тргнавме кон плоштад. Стоката од дуќанот војската ја имаше извадено надвор. Многу војска и луѓе од селото беа нафрлени како птици, кој како можеа ги полнеа џебовите. Сите луѓе од селото заминавме кон село Олишта предводени од војската. Нè собраа во Олишта како овци под небо. Кога се стемни ужасна беше гледката: сите куќи беа запалени и пламенот вивнат високо до „небо“. Во Олишта бевме два-три дена. Потоа пешки продолживме до село Горници. Во Горници останавме повеќе денови спроведени од грчката војска. Бевме сместени во голем двор (од црква, училиште?). Не смеевме никаде да излегуваме. Последниот ден падна наредба: нè поделија во две групи: на една страна беа фамилии на кои не им фалеа членови, беа целокупни. Во другата група бевме и ние на кои им фалеа членови.

На целокупните фамилии им дозволија кои како ќе се снајдат да се сместат во околните села. Најмногу останаа во: Загоричани, Олишта, Желенич, Сорович.

Втората група нè натоварија во камиони како стока и се упатија во непознат правец. Патувањето беше многу мачно. На секоја педа застануваа камионите, бидејќи имаше многу поставени нарки (мини), па паузираа да ги ваѓаат. Така поминавме низ Костурско Поле во близина на Костур. Тука беше втора трагедија. Видовме како живата стока во стада: говеда, крави, телиња ги носеа на кланица. Луѓето си ги препознаа.

Последна дестинација на патувањето со камиони беше селото Нестрам. Во Нестрам останавме едно деноноќие. Бевме сместени како во Горници, во голем двор. Со нас беше и многубројна грчка војска кои нè чуваа да не побегниме.

Приквечер двајца офицери го препознаа мојот татко (татко ми имаше бенка на челото меѓу двете веѓи). Го повикаа и го прашаа: Ти си Вангели? - Да, му одговори татко ми. Се погодија луѓе со душа. И тие беа оддалечени од нивните фамилии. Го повикаа татко ми на страна. Му кажаа на татко ми ноќе да не се плашине бидејќи тамо секоја вечер се води жестока борба меѓу двете планини и така беше: небото нонстоп светеше од пукотници до зори. Истите на татко ми му дадоа војнички леб и месо од голема конзерва. Му го кажаа планот нивни за нас за идниот ден. Наредба имаа рано наутро идниот ден да нè испратат по патот кој водеше по планината со изрека: дека тамо ќе нè чекаат нашите (мислејќи на партизаните). Потоа да пукаат со топови по џадето и сите да бидеме убиени. Го посоветуваа татко ми штом се затскриваме зад планината: сите се спуштивме надолу низ стрмната планина и за чудо сите останавме живи. По мало време почнаа да пукаат топовите по џадето но ние веќе бевме оддалечени. Сме имале среќа што ни помогнаа тие двајца луѓе да останеме живи. Нека почиваат во мир. Ако беа живи сега ќе имаа околу 122 години колку и татко ми мој (бидејќи истовремено служеле војска во фронтот каде биле ранети и однесени во болница на лекување). Останавме живи и клети во непознат крај. Лутавме по планината боси, гладни, избезумени за своите луѓе (ние бевме пет деца, од кои двајца само бевме со татко ми). Лутајќи така, наидовме на едно засолнато место во планината - каде партизани вараа месо во голем казан. Ни дадоа по малку од течноста колку „да собериме малку душа“. Месото беше живо - без сол не се вари. Партизаните ни дадоа некој патоказ кон каде да се движиме. И така

продолживме. Поминавме месеци лутајќи по планини. Постела ни беше земјата, а перница ни беа камења. Влеговме во повеќе села, меѓу кои се сеќавам и во селата Певко и Реван. Не знам дали беа турски или албански, само памтам од далеку ни довикуваа „ек мек јок“ (немаме леб). Се сеќавам мажите зборуваа со татко ми и се прашуваа: „Дали сме во Албанија или не?“. Покасно најдовме во македонски села: Косинец, Лобаница, Спрдеш, Вџмбел, Руља, Тпли, Рудари и Герман со Шаовци. Се сместивме во напуштеното село Шаовци. Тамо останавме подолго, немаше војна. Добивавме некое јадење. Бевме многу истоштени од долгите патувања. Бевме голи, боси, а пред нас идеше зима. Еден дел од луѓето сакаа да се вратат во нашиот крај, но каде? Пак во војна... Еден дел се одлучивме да пребегнеме во Југославија. Татко ми и повеќе мажи излегоја од селото да го испитаат местото т.е. патот од каде да се бега?! Одлучија идната ноќ кога месечината ќе биди над закажаното место сите да се соберат и групно да се патува. Најдовме на една длабока река. Татко ми под едната рака го носеше дивтикот, а под другата ме дигна мене и така ја преминавме реката. Татко ми беше воден над колена, но излез немаше. Граничниот премин беше до Преспанското Езеро. Ние низ планината во колона по еден, кон осунвање¹⁵ стигнавме над селото Д. Дупени - тоа беше некаде околу Новата 1948 година. Тогаш бевме забележани и стопирани од војската. Се бараше решение од Врховниот штаб на Југославија: што да прават со нас: дали да нè задржат или да нè вратат назад. Благодарни бевме премногу од врвот на војската на чело со маршалот Тито што ни даде засолниште и грижа во една слободна земја каде најдовме мир. Сполај му на горниот што моите браќа кои беа во партизани останаа живи. По капитулација на граѓанската војна во Егејска Македонија: едниот брат со другар наоружани со пушки и шинели, залутани па планината излегоја над селото Буково - Битолско. Војската од Битола ги однесе во Лисиче - Скопска каде имало собиралиште. Поголемиот брат исто така по капитулацијата преминаа цела војска (голем број) и беа сместени во некој манастир - Кичевско. Татко ми публикуваше во весникот „Нова Македонија“ и така се пронајдовме. Моето мило село Прекопана е како билката пиреј - ти ја корниш, таа повторно никнува.

Чувари на селото со векови се црквата „Света Богородица“ и црквичката „Света Петка“. Селската слава се слави на 5 август ден на „Св. Богородица“. Во селото има 10- ина куќи кои служат како викендици.

На 15 август во селото се собираат многу луѓе од сите соседни села, градовите како: Лерин, Солун, Атина и ширум светот од: САД, Канада, Австралија и од соседни земји.

Прекопанци ги има распрчкани по цел свет: во Америка и Канада ги има и од Првата и Втората светска војна. Исто ги има и во: Бугарија, Истанбул, Романија, Унгарија, Полска, Германија, Узбекистан, Јордан, Австралија, Словенија, Војводина, Србија и во сите градови во Република Македонија.

Викторија Салева

¹⁵Разденување.

Ирина Жалнина-Василькиоти¹**Архивы и библиотеки русской «белой эмиграции» в Греции**

Апстракт: Во статијата „Архиви и библиотеки на руската ’бела емиграција‘ во Грција“, авторот за првпат во научното поле ја воведува историјата на потеклото на архивите и библиотеките на руската „бела емиграција“ во Грција (во периодот од 1919 до 1990-тите години). Многубројните руски општествени, црковни и воени организации, создадени во првите години на бегаштвото, кон 1924 г. биле формално обединети од страна на парохискиот совет при бившата амбасадорска руска црква „Света Троица“ во Атина. Во советот на црквата влегувале претседатели на различни здруженија, а самиот совет соработувал со множество организации. Од 1924 г. во црквата „Света Троица“ отпочнал процес на прецизно документирање на сите важни настани во животот на руската колонија. Во 1990-тите години архивата била преместена во бившиот руски старечки дом. А понатаму архивата била распрсната по различни организации во Грција. Во статијата се посочува сегашната местоположба на архивата, т.е. во кои организации таа се чува.

Keyword: Greece, white émigrés, archives, libraries, E.P.Demidov, Russian church, elderly home, Athens, Thessaloniki

С проблемой размещения русских беженцев, как Греческое правительство, так и официальные представители российского государства в лице сотрудников дипломатической миссии, столкнулись сразу же по окончании Первой мировой войны. С 1916 г. на фронтах Салоникского (Македонского) фронта воевали 2-я и 4-я Русские пехотные бригады, официально расформированные в январе 1918 г. Однако, часть солдат и офицеров поступили в распоряжение французского правительства, а

¹Д-р *Жалнина-Василькиоти* Ирина Леонидовна (Република Грција) – историчар, историчар и критичар на уметноста. Член на Меѓународната асоцијација на критичари на уметноста; член на Советот на Меѓународниот комитет на слависти (Полска); член на Центарот за грчко-руски историски истражувања (КЕРИЕ, Грција); член на Експертскиот совет на Меѓурегионалната општествена организација во поддршка на создавањето информациско општество „Информација за сите“ (МОО «Информация для всех» СПб). Претседател на Сојузот на руските емигранти во Грција „Кн. С. И. Демидова“ (2011–2015 г.).

часть их продолжила участвовать в боевых действиях². К 1 апреля 1919 г. согласно официальным данным французского командования, в русских частях Македонского фронта числилось 12640 солдат, из них в госпиталях находилось – 330 человек³.

Для помощи оказавшимся в Греции русским осенью 1918 г. в Афинах по инициативе российского императорского посланника Елима Павловича Демидова и его супруги Софьи Илларионовны Демидовой был образован Союз помощи русским в Греции. С.И. Демидова стала его председателем, а генеральный консул России в Пирее И.Н.Хаджи-Лаззаро - секретарем. В задачи союза входило определение нуждающихся в русские лагеря беженцев, их трудоустройство, размещение и питание, оказание бесплатной медицинской помощи, направление русских неимущих эмигрантов в соответствующие греческие учреждения, выдача справок, денежных пособий и т.п.⁴.

Е. П. Демидов

С. И. Демидова

Весной 1919 г. в Грецию прибыла первая значительная группа гражданских беженцев из России вместе с эвакуированными с юга России греческими войсками, вернувшимися на родину после неудавшейся интервенции Франции, Греции и Румынии на юге России. Основная тяжесть решения проблемы устройства эмигрантов из России снова легла на плечи Елима Павловича и Софьи Илларионовны Демидовых. В это время в Грецию стали регулярно приходить и корабли с ранеными солдатами и офицерами Белой армии, воевавшими на фронтах уже гражданской

²Митрович Б. Революција у Русији и руске трупе на Солунском фронту // Историјски гласник. Београд. 1957. № 3-4.

³Там же. С. 13.

⁴Союз помощи русским в Греции // Русская газета. Афины. 1919, 29 мая; № 8.

войны⁵. В конце 1920 г. по просьбе правительства генерал-лейтенанта П.Н.Врангеля, греческое правительство дало согласие принять в страну еще 1742 русских эмигрантов. Из них около 1000 человек были отправлены на поселение в Салоники в барачный поселок Харилау. Остальные разместились в Афинах и Волосе.

К 1923 г., согласно докладу правления «Совнарода», ситуация с русскими эмигрантами была следующей: «Общее число русских беженцев в Греции {...} достигает 8-10 тысяч человек, большинство из которых прибыло с о. Лемноса после разрешения Греческого правительства, часть из Галлиполи и часть прибывает из Сербии, переходя тайно границу Греции. Из этого числа рядовых казаков, вахмистров и подхорунжих - 60%, рядового офицерства - 20%. И знати и высшего офицерства - 20%»⁶. В 1924 г. во всей Греции проживало лишь 3 тысячи русских эмигрантов, в 1928 г. – 2 тысячи, а в 1935 г. – 2200⁷.

В первые же годы пребывания русских в Греции ими были созданы отделения центральных эмигрантских организация и местные общества, такие как: Общество русских монархистов; отделение Земско-городского Комитета; Союз русских военных инвалидов; Союз офицеров; Союз сестер милосердия; Союз младороссов; Комитет помощи русским беженцам; Союз моряков (кают-компания); Союз русских студентов; Отделение объединения Лейб-гвардии финляндского полка; Военно-морской союз; Донская станица; Кубанская станица; Представительство Лиги Наций; Скауты и Кружок Русской Национальной Молодежи; Объединение Ливенцев (Союз Ливенцев); Русская больничная касса и др.

Большую роль в судьбе русской колонии сыграли русские церковные приходы в Афинах, Пирее и Салониках.

Посольскому Свято-Троицкому храму в Афинах и его прихожанам будет суждено сыграть наиболее значительную роль в судьбе русской эмиграции в Греции, создать архивы и сохранить, ценой немалых усилий наследие Российской империи в этой стране.

Посольская церковь существовала в Афинах с середины XIX века. Самый большой в Афинах, но сильно разрушенный византийский храм XI века Богородицы Спасительницы Ликодима (или Никодима) был передан безвозмездно правительством Греции 7 марта 1847 г. России «дабы он использовался в качестве церкви вышеуказанного посольства». После революции храм еще некоторое время действовал при Российской дипломатической миссии. Российский императорский посланник Е.П. Демидов, занимавший этот пост с 1912 г., в 1917 г. отказался от поста, а в 1920 г. вновь был назначен правительством генерала П.Н. Врангеля и находился на посту посланника до признания в 1924 г. Грецией Советской России⁸.

Несколько предпринятых им попыток создания прихода при посольском

⁵Архив внешней политики Российской империи (АВП РИ), ф. 166 Миссия в Белграде, оп. 508/3, д. 37, л. 33-34 об.

⁶Русская военная эмиграция 20–40-х годов. Документы и материалы. Т. 2. 2001. М.: С. 253.

⁷Иванович М. Русская эмиграция на Балканах 1920—1940. М.: 2005. С. 118, 121-122;

⁸Чему свидетели мы были. Переписка бывших царских дипломатов 1934–1940. Кн. 2. 1998. М.: С. 373.

храме, последовавших после решения Совета послов в Париже в январе 1921 г. об организации приходов, не увенчались успехом из-за несогласия греческих церковных властей. В этой ситуации Е.П. Демидов (при содействии митрополита Платона) решил вместо прихода организовать «Союз русских православных христиан в Греции» - духовно-просветительское общество, устав которого находился бы в соответствии с духом определений Всероссийского Поместного Собора 1917-1918 гг. и в тоже время отвечал требованиям греческих законов. Это хорошо продуманная инициатива увенчалась успехом и 23 июня 1921 г. Афинский окружной суд решением за № 1872 утвердил устав союза, благодаря чему последний получил статус юридического лица⁹.

В феврале 1923 г. Е.П. Демидов, предвидя признание Грецией Советской России и приезд в Афины ее представителей, передал в распоряжение «Союза русских православных христиан в Греции» Свято-Троицкую посольскую церковь в Афинах.¹⁰

Церковный приход к этому времени имел уже свою собственную богатейшую 70-летнюю историю, в том числе и как центр Духовной Миссии Российской империи в Греции. Среди ее настоятелей были выдающиеся церковные деятели архимандриты Антонин Капустин (1850-1860), Михаил Грибановский (1890-1894), Анатолий Юггер (1905-1906), Леонтий фон Вимпфен (1906-1914), Сергей Страгородский (1894-1897), Сергей Бабич (1914-1919) и др. Церковь, восстановленная на деньги русского правительства, имела богатое убранство, ценные древние иконы и серебряную утварь. По инициативе ее первого настоятеля о. Антонина Капустина началось и создание уникальной библиотеки церкви, неустанно пополнявшейся новыми книгами при каждом последующем настоятеле.

Постоянный политический кризис в Греции отражался и на положении находящейся в стране русской диаспоры. Затянувшаяся война с Турцией привела в августе 1922 г. к жестокому поражению греков и заключению в 1923 г. Лозаннского мирного договора с потерей всех малоазиатских территорий, Восточной Фракии и нескольких островов в Эгейском море. В результате около 1400 тысяч греков бежало из Малой Азии в Грецию¹¹. 23 марта 1924 г. Учредительное национальное собрание провозгласило Грецию республикой. Новое правительство страны под руководством Александроса Папанастасиу приняло решение об официальном признании СССР, вызванное как коммерческими интересами судоходства Греции, так и проблемами оставшихся в СССР греков. 1 июня того же года в Афинах была закрыта прежняя Российская императорская миссия. Ценные книги, портреты посланников, были переданы на хранение в русскую Свято-Троицкую церковь. В церковь также были возвращены переданные в посольство еще в 1910 г. иконы.

По соглашению Е.П. Демидова и правления «Союза русских православных христиан в Греции», было решено обратиться к посланнику Королевства сербов,

⁹Жалнина-Василькиоти И.Л. Шкаровский М.В. Русская Свято-Троицкая церковь в Афинах: прошлое и настоящее. – СПб. Росток, 2017. С. 171

¹⁰Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 6112, оп. 1, д. 30, л. 6.

¹¹Греция. Православная энциклопедия. Т. XII. 2006. М.: С. 386.

хорватов и словенцев с просьбой принять российскую бывшую посольскую Свято-Троицкую церковь под полное временное покровительство королевства. Эта просьба сербами была поддержана. В дальнейшем, однако, выяснилось, что греческие власти признали храм собственностью советского правительства, подлежащей возвращению ему по первому требованию. Таким образом, русская община в Афинах вошла в состав Афинской Архиепископии со статусом парекклисиона (прихода без полных юридических прав); вместо «Союза русских православных христиан в Греции» был образован приходской совет (в ведение которого перешел Свято-Троицкий храм), немедленно признанный Элладской Церковью.

30 мая 1926 г. Союз русских православных христиан был реформирован в церковно-приходской совет русской Свято-Троицкой церкви. Его устав находился в соответствии с духом определений Всероссийского Поместного Собора 1917-1918 гг. и был одобрен митрополитом Афинским и всея Эллады Хрисостомом. Русской Свято-Троицкой церкви было разрешено создание церковно-приходского совета (ЦПС). По уставу ЦПС его председателями становились настоятели церкви. Первым председателем стал протоиерей Георгий Карибов (1924-1939) и далее последующие настоятели: архимандрит Николай Пекаторос (1939-1952); отец Иоанн Турский (1952-1953); архимандрит Илья Апостолов (будущий епископ Монреальский и Канадский РЦЗ Анатолий) (1953-1961). Период с 1961 по 1966 гг. был периодом поистине драматической борьбы за право прихожан иметь русского священника. В 1966 г., потеряв надежду на согласие Афинской Архиепископии прислать русского священника из Европы или Америки, церковный совет согласился на предложенную кандидатуру понтийского грека, приехавшего в 1948 г. из СССР, о. Тимофея Саккаса, пробывшего в этой должности до 2006 г.

С 1926 г. и до 1953 г. Товарищем председателя совета была супруга Е.П. Демидова С.И. Демидова, урожденная графиня Воронцова-Дашкова, присутствовавшая практически на всех ежемесячных заседаниях совета и игравшая огромную роль в жизни русской диаспоры в Греции.

Членами совета в разные годы были: последний губернатор Курляндии действительный статский советник (далее - дсс) С.Д. Набоков, камергер Его Императорского Двора директор императорского архива генеалог Л.М. Савелов-Савелков, дсс выпускник Московской консерватории В.В. Павлов, генерал-майор Д.П. Енько, георгиевский кавалер капитан лейб-гвардии Преображенского полка выпускник Петроградского университета В.В. Дейтрих-Белуха-Кохановский, георгиевский кавалер участник русско-японской, Первой мировой и гражданской войн полковник Н.К. Жандр, генерал И.В. Ильин, генерал-майор А.Л. Бобошко, георгиевский кавалер подполковник регент хора П.А. Шеин, последний атаман Афинской казачьей станицы З. Коршунов и др.¹²

Состав первого совета был утвержден Епархиальной властью 12 июня 1926 г. 13 июня староста барон А.П. Оффенберг был приведен к присяге. Первыми

¹²Протокол заседания церковно-приходского совета русской Свято-Троицкой церкви № 72 от 28 октября 1926 // Архив русского старческого дома в Афинах (АРД).

решениями совета стало проверка церковного имущества и передача его на временное хранение под ответственность иеродиакона Михаила, а также прием церковных сумм, хранящихся у Союза русских православных христиан.¹³ После смерти барона А.П. Оффенберга с 1933 г. до 1943 г. старостой Свято-Троицкой церкви был Е.П. Демидов.

При совете была создана и ревизионная комиссия, проверявшая ежегодно деятельность ЦПС. Все протоколы церковно-приходского совета, проходившего раз в месяц, подлежали хранению в церкви как основополагающие нормативные документы ее деятельности. В настоящее время исследователям доступны: Журналы протоколов заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви за 1924-1965 гг. (хранятся в Историческом архиве Церкви Эллады - ИАЦЭ)) и «Журнал заседаний приходского совета Русской Свято-Троицкой церкви в Афинах 1959-1965 гг.»; «Книга протоколов заседаний церковного совета Русской Свято-Троицкой церкви в Афинах 1965-1970 гг.» (ежемесячно на русском и греческих языках), - хранятся в русской Свято-Троицкой церкви в Афинах. Эти протоколы являются настоящей летописью жизни и деятельности русской колонии в Греции, с подробным описанием происходящих событий, именами эмигрантов, названиями союзов, организаций и летопись сложнейшей борьбы за выживание колонии и сохранения идентичности, а также собственности царской России в чужой стране.

В церковном архиве существовали дореволюционные описи от 1878 г., а также запись некоторой утвари от 1855 г., сделанная еще о. Антонином Капустиним, первым настоятелем русской посольской церкви. В 1911 г. была сделана подробная запись церковной утвари, икон, облачения и прочего архимандритом Леонтием фон Вимпфен. В 1918 г. в журнале от 1911 г. были сделаны записи и проверена наличность храма архимандритом Сергием Дабичем. Следующие описи были составлены в 1926, 1932, а также за год до смерти о. Георгия Карибова - в 1938 г. Отдельно была составлена опись ценных древних церковных книг, имевшихся в церкви с момента ее основания и являвшихся ее собственностью.¹⁴

В настоящее время доступны исследованию описи церковного имущества русской Свято-Троицкой церкви за 1906 г. (настоятель архимандрит Леонтий фон Вимпфен), 1917 г. (архимандрит Сергей Бабич), 1932 и 1938 гг. (при настоятеле о. Георгии Карибове), 1954 г. (настоятель архимандрит о. Илья Апостолов). Описи хранятся в историческом архиве Церкви Эллады. Последняя опись проведена в 2016 г. церковно - приходским советом под председательством действующего священника о. Александр Носевич. Среди документов, доступных исследователям, отсутствуют акты описи церковного имущества периода настоятельства о. Тимофея Саккаса, сделанные, судя по записям в протоколах заседания церковно-приходского совета, как минимум дважды в 1967 и 1969 гг. Так же не найдены упоминавшиеся

¹³Исторический архив Церкви Эллады (ИАЦЭ), ф. 3717, оп. Аа, л. б/н. Рапорт архиепископу Афинскому от настоятеля русской церкви в Афинах протоиерея Георгия Карибова.

¹⁴Там же, ф. 3722, оп. 74, л. б/н. Опись церковного имущества русской Свято-Троицкой церкви в Афинах по состоянию на 31 декабря 1954 г.

в протоколах ЦПС документы описи имущества за 1926 г. и опись библиотеки редких книг, сделанная в 1954 г.

Так как многие из членов церковно-приходского совета были в свою очередь председателями военных и общественных организаций белой эмиграции в Греции, с которыми тесно сотрудничал приход Свято-Троицкой церкви, то в ее документах можно найти отражение и деятельности других многочисленных эмигрантских организаций в Греции. Так, например, С.И. Демидова была председателем греческого отделения Российского общества Красного Креста, Председателем больничной кассы. В 1928 г. по ее инициативе после кончины генерал-лейтенанта П.Н. Врангеля, при Свято-Троицкой церкви был создан фонд его имени для помощи бедным русским детям. В том же году, после смерти императрицы Марии Федоровны, в память о ней был учрежден фонд ее имени для помощи беднейшим русским прихожанам. В обоих фондах Софья Илларионовна была почетным Председателем. В 1931 г. при Свято-Троицкой церкви было создано Сестричество во имя иконы Казанской Божьей Матери, почетной покровительницей которого стала С.И. Демидова. Сестричество как приходская организация, подчинялась приходскому совету церкви и имело три отдела: церковный, благотворительный и духовно-просветительный.¹⁵ После смерти С.И. Демидовой в 1953 г. покровительство над Сестричеством во имя иконы Казанской Божьей Матери взяла на себя великая княгиня Елена Владимировна, также прихожанка и покровительница храма. Вся документация этих организаций хранилась в архиве русской церкви.

Многолетний член церковно-приходского совета георгиевский кавалер капитан Лейб-гвардии Преображенского полка В.В. Дейтрих-Белуха -Кохановский был председателем Общества военных инвалидов в Греции, а после его смерти эту должность занял участник Гражданской войны настоятель церкви архимандрит Илья Апостолов. Выдающийся русский генеалог Л.М. Савелов-Савелков был председателем Монархического общества русских в Греции; настоятели храмов были директорами русской гимназии в Афинах и пр. Таким образом, церковно-приходской совет Свято-Троицкой церкви был центром, объединившим общества и организации русских эмигрантов, знавший их нужды и часто оказывавший материальную поддержку, что находило отражение в тщательной протокольной деятельности совета. Занимался ЦПС и вопросами имущества русской церкви, в частности, принадлежавшему России большому земельному участку в самом центре Афин.¹⁶

Со Свято-Троицким храмом был тесно связан и созданный в 1927 г. Союз русских эмигрантов в Греции (далее - СРЭ). Устав Союза был утвержден в 1924 г. в Афинском городском суде и зарегистрирован 12 февраля 1927 г. судом г. Пирея за № 2.431. Первым председателем Союза стал барон А.П. Оффенберг, после его смерти - с 1935 по 1960 гг. председателем Союза являлся бывший генеральный

¹⁵ИАЦЭ, ф. 3718, оп. 17, л. б/н. Устав Сестричества во имя Казанской иконы Божьей Матери при русской Свято-Троицкой церкви в Афинах.

¹⁶Протокол заседания церковно-приходского совета русской Свято-Троицкой церкви №72 от 28 октября 1931. //Архив русской Свято-Троицкой церкви в Афинах (АРЦ).

консул Российской империи в г. Пирее Иван Николаевич Хаджи-Лаззаро. С момента создания Союза его почетным председателем постоянно была инициатор создания СРЭ Софья Илларионовна Демидова.

После смерти И.Н. Хаджи-Лаззаро в 1960 г. Союз русских эмигрантов возглавила Ирина Порфирьевна Ралли, вдова греческого премьер-министра Петроса Ралли. Она же стала и последним председателем этого общества, просуществовавшего в Греции 57 лет до ее смерти в 1984 г. Под эгидой Союза русских эмигрантов в Греции были созданы несколько комитетов. Дамский комитет помощи русским детям взял на себя заботу о русской гимназии и о детях русских эмигрантов, не посещавших ее. При Союзе русских эмигрантов появились и два кладбищенских комитета: один – для регулирования деятельности исторического некрополя в Пирее, другой – для тех же целей на новом русском участке кладбища в пригороде Афин Коккинья¹⁷. Часть документов Союза русских эмигрантов в Греции, в частности «Устав Союза русских эмигрантов в Греции. 1927 г.» находятся в Свято-Троицкой церкви, часть передана бывшим настоятелем церкви о. Тимофеем Саккасом в Дом русского зарубежья, другие – в Историческом архиве Церкви Эллады. Там же находятся и созданные кладбищенским комитетом СРЭ книги с подробной информацией о местах захоронения и об усопших.

26 мая 1974 г. архив храма был принят церковно-приходским советом от многолетнего адвоката общины, часто помогавшего русским эмигрантам бескорыстно и пользующегося уважением и доверием совета и притча Иоанниса Димараса¹⁸. Новым адвокатом русской церкви, а также и Русского старческого дома, стал родной брат настоятеля о. Тимофея Саккаса Константин Саккас. В 1982 г. ему были даны официальные полномочия для ведения церковных дел¹⁹.

Тогда же о. Тимофей, ставший к тому времени и председателем Христианского общества, распоряжавшегося Русским старческим домом (построенном на земле, приобретенной на средства русской Свято-Троицкой церкви при настоятеле храма архимандрите Илье Апостолове), сделал первую попытку вывоза церковного имущества, поставив перед церковно-приходским советом вопрос о перевозе «для лучшей сохранности» в дом престарелых библиотеки русского Свято-Троицкого храма. Многолетний заведующий библиотекой Андрей Александрович Корчак-Гречина (1892-1980) участник гражданской войны в составе Гренадерской батареи Сводно-гренадерского дивизиона и Корниловской артиллерийской бригады, галлиполиец, член Союза русских военных инвалидов и многолетний член приходского совета категорически выступил против такого решения.

В докладной записке приходскому совету он писал: «Выполняя просьбу З.С. Коршунова, излагаю вкратце то немного, что мне известно о времени возникновения библиотеки при русской Свято-Троицкой церкви. Как мне говорили,

¹⁷Жалнина-Василькиоти И.Л. «Родной земли комок сухой». Русский некрополь в Греции. М., «Книжница»; «Русский путь», 2012. С.86

¹⁸АРЦ. Протокол заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви № 138 от 26 мая 1974 г.

¹⁹Там же. Протокол заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви, № 170 от 10 октября 1982 г.

библиотека находилась в церкви задолго до революции. Во всяком случае старые журналы, имеющиеся сейчас в библиотеке - «Вестник Европы», «Русский вестник», «Русский исторический вестник» и т.п. начинаются с 1870 г. и кончаются 1914 г., т.е. получались здесь в течении сорока с лишним лет. Вместе с имевшимися там старыми журналами... имелась и другая небольшая библиотека - в русском морском госпитале в Пирее. С прибытием в 1920 г. в Грецию парохода с ранеными, которых сопровождало такое же количество здоровых, образовалась здесь русская колония, для детей которой была открыта русская гимназия, где появилась библиотека из книг различных эмигрантских изданий, появившихся в большом количестве в начале эмиграции. Но прошло несколько лет, госпиталь в Пирее был отобран, гимназия закрылась - и тогда их библиотеки, перевезенные в русскую церковь, составили порядочную библиотеку... 15 августа 1944 г. я принял библиотеку от доктора Позова-Позидиса, который уже много лет ею заведовал... Число библиотечных абонементов в иное время доходило до двухсот, ежемесячно переплеталось и приобреталось много книг и в конце концов, дойдя, примерно до пяти тысячи томов, библиотека стала заметным русским культурным центром в Афинах, чему многое помогло нахождение ее в стенах храма. Не находись библиотека под защитой «Святой Троицы», она бы давно перестала существовать, если принять во внимание, как подозрительно относились власти ко всему русскому в тяжелое время греческих неурядиц и гражданской войны. Достаточно вспомнить, сколько раз приходили, якобы инкогнито, знавшие по-русски агенты безопасности и просматривали полки с книгами. Достаточно вспомнить, сколько раз вызывали меня давать объяснения по поводу библиотеки властям предрежащим. В настоящее же время библиотека, подобно русским эмигрантам в Афинах, доживает последние годы. Читателей осталось совсем немного, на абонементную плату уже невозможно регулярно ни приобретать, ни переплетать книг. Во всяком случае считаю необходимым, чтобы библиотека, находилась в стенах церкви. И вполне уверен, что у отца настоятеля наличие библиотеки должно вызывать чувство гордости, что в вверенном ему храме хранятся высшие русские духовные ценности: Религия и Культура»²⁰.

Именно как к культурным сокровищам и хранителям исторической памяти, относилась русская эмиграция все эти годы к уникальному собранию книг в Свято-Троицком храме. Библиотека при нем являлась самым старым книгохранилищем русского зарубежья, будучи созданной на 20 лет раньше, чем знаменитая Тургеневская библиотека в Париже. В афинскую библиотеку на протяжении многих десятилетий регулярно приобретали новые книги и журналы, издававшиеся во всех концах света: от журналов военных объединений до последних новинок советской литературы. Авторами некоторых изданий были русские эмигранты в Греции: контр-адмирал А.В. Плотто, штаб-ротмистр Н.Н. Михайлов, родоначальник российской генеалогии Л.М. Савелов-Савелков и др. В библиотеке хранились и редкие машинописные экземпляры книг, журналов, газет, издававшихся в Греции иногда в нескольких десятках экземпляров.

²⁰АРЦ. Корчак-Гречина А. Докладная записка церковному совету русской Свято-Троицкой церкви в Афинах от 1 августа 1977 г.

В 1928 г. в связи со значительным увеличением книжного хранилища, библиотека была переведена на хоры русской церкви. Заведующими библиотеки в разные годы были бывший директор императорского архива генеалог Л.М. Савелов-Савелков и доктор Позов-Позидис. Принимая решение о назначении в 1951 г. А.А. Корчак -Гречины заведующим библиотекой, церковно-приходской совет записал в своем протоколе: «При русской церкви издавна существовала библиотека книг духовного содержания, состоящая из редких книг, ныне трудно находимых. Эта библиотека является собственностью храма. Редкие книги выдавались и находились под ответственностью отца настоятеля. С его отъездом [о. Николая (Пикатороса)] необходимо сделать опись церковных книжных сокровищ и назначить их ответственного хранителя. Передать церковное книгохранилище заведующему библиотекой А.А. Корчак-Гречине, как доказавшему свою любовь к русской книге. Составить подробную опись книжного церковного книгохранилища по состоянию на 01.08.1951 г. и выделить для этого 200.000 драхм. Выделить из книг светского содержания редкие и дорогие книги, прекратив их отпуск для наилучшего сохранения. Перенести редкие книги как духовного, так и светского содержания в церковное книгохранилище и выдавать только в исключительных случаях под расписку взявшего и под ответственность заведующего библиотекой»²¹.

Помимо уникальной библиотеки самой церкви, книги в которую приобретали настоятели храма, начиная с о. Антонина (Капустина), в собрание со временем были включены и библиотека русской больницы в Пирее, многие книги которой имели автографы королевы Ольги. Библиотека храма содержала и книги, вывезенные из российской императорской миссии после ее закрытия в 1924 г., библиотеку Союза русских эмигрантов Фракии и Македонии (многие книги и журналы для

Русская Свято-Троицкая церковь в Афинах

²¹ АРЦ. Протокол заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви № 203 от 26 июля 1951 г.

которой были подарены монахами русских обителей Афона), библиотеку русской гимназии в Афинах, приобретенную на средства Свято-Троицкой церкви и считавшуюся собственностью храма. На большинстве книг стояли автографы эмигрантов, печати общественных организаций, иногда автографы авторов, много было редких прижизненных изданий. Русская Свято-Троицкая церковь была и своего рода музеем: тут хранились портреты российских посланников, переданные Е.П. Демидовым на хранение, личные вещи -подарки храму и его музею супругов Демидовых, портреты настоятелей церкви в дубовых рамках, редкие фотографии храма, картины русских художников-эмигрантов, архив церкви с момента ее основания и многое другое²².

В 1980 г. о. Тимофеем было предложено церковно-приходскому совету церкви «пожертвовать Русском дому хранившуюся в церкви картину-панно художника Н.Н. Орлова «Крещение Руси» для его музея»²³. Панно размером 3х4 метра, представляющее собой копию работы В.М. Васнецова, было написано по заказу русской колонии в 1938 г. к 950-летию Крещения Руси. Автором являлся учившийся в Санкт-Петербурге в Академии художеств Николай Николаевич Орлов, призванный с началом Первой мировой войны в армию, а затем воевавший на полях гражданской войны. Со временем, вслед за библиотекой, в старческом доме оказались и портреты русских дипломатов из имущества бывшего русского императорского посольства, переданные после его закрытия на хранение в храм, портреты настоятелей церкви и многое другое. Это начавшееся, сначала медленное, а потом все более набирающее темпы опустошение церкви, болезненно воспринималось многими - как последними русскими эмигрантами, там и их детьми, переставшими посещать Свято-Троицкий храм²⁴. В 1981 г. церковно-приходской совет поддержал предложение о. Тимофея о том, что в «случае ликвидации Пирейской церкви по возможности перенести имеющиеся там русские иконы и прочую церковную утварь в Афины»²⁵.

После смерти в 1983 г. последнего атамана Афинской казачьей станицы З.С. Коршунова, возражавшего, также, как и А.А. Корчак-Гречина против вывоза библиотеки из храма, а затем смерти в 1985 г. члена церковно-приходского совета и библиотекаря Константина Щекутина, учившегося в 1930- х гг. в русской гимназии и бывшем прихожанином русского храма, архимандрит Тимофей снова поставил вопрос о переносе «библиотеки в русский старческий дом, где она будет лучше храниться». На этот раз разрешение было получено²⁶.

К концу 1980-х гг. среди прихожан афинской Свято-Троицкой церкви осталось совсем мало российских эмигрантов первой волны. Большинство прихожан были потомками греческих эмигрантов, родившиеся в Греции и греки из России.

²²ИАЦЭ, ф. 3720, оп. 3, д. 3, с. б/н

²³АРЦ. Протокол заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви № 166 от 15 октября 1980 г.

²⁴Архив автора. Греция. Запись воспоминаний Х. Кирпотина. 2002

²⁵АРЦ. Протокол заседания церковно-приходского совета русской Свято-Троицкой церкви № 167 от 19 февраля 1981 г.

²⁶Там же, № 179 от 22 сентября 1985 г.

Богослужения в ней стали совершаться по-гречески, за исключением нескольких церковнославянских возгласов. Начиная с этого периода, заседания церковно-приходского совета проводились два – три раза в год. С 1991 г. протоколы совета велись только по-гречески и в составе ЦПС были греки, служба велась на греческом языке по новоюлианскому стилю. С середины 1980-х гг. в протоколах церковно-приходского совета исчезают упоминание, как о Пирейском русском кладбище, так и о кладбище в Коккине, за которыми ранее следил церковно-приходской совет Троицкой церкви. С конца 80-х гг. XX в. началась активная распродажа библиотеки на устраиваемых о. Тимофеем два раза в год базарах в старческом доме.

Помимо библиотеки, также в старческий дом, был вывезен практически весь ее архив (документов, подтверждающих законность этой акции и дающих возможность определить точную дату начавшегося процесса, как-то решение церковно-приходского совета и разрешение Афинской архиепископии, - не обнаружено). Архив, а вместе с ним и история русской диаспоры, имена, судьбы людей, их воспоминания, на четверть века стали закрыты для исследователей. Только в 2014 г. часть документов архива русской Свято-Троицкой церкви, начиная с 1853 г., была передана о. Тимофеем (Саккасом) на хранение в Исторический архив Церкви Эллады²⁷. Решение о праве работать в архиве предоставляется Священным Синодом Церкви Эллады. Фотографирование и сканирование запрещено. Можно заказать сканирование не более 10 страниц.

Всего в «Русском отделе» Исторического архива Церкви Эллады в фонде А90 «Русская Церковь» находятся 64 дела, содержащих более тысячи документов, среди них переписка с Русской Православной Церковью за границей; Богослужебный журнал церкви российской миссии в Афинах (Часть III. 1907-1919 гг.); Опись церковного имущества русской Свято-Троицкой церкви за 1906, 1917, 1932, 1938 и 1954 гг.; Богослужебный журнал церкви Императорской российской миссии в Афинах (Книга № 1. 1906-1911 гг.); Опись ризницы и церковного имущества. 1911 г.; Клировая ведомость Афинской посольской церкви за 1853 г.; Протоколы заседания церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви за 1924-1965 гг.; Переписка церковно-приходского совета русской Свято-Троицкой церкви с Афинской архиепископией; Протоколы отчетно-перевыборных собраний русской Свято-Троицкой церкви; Устав Сестричества во имя Казанской иконы Божией Матери при русской Свято-Троицкой церкви в Афинах; Протоколы Сестричества во имя Казанской иконы Божией Матери; Протоколы заседания больничной кассы русских эмигрантов в Греции за 1938-1941 гг.; Документы русской Свято-Николо-Дмитриевской церкви в Салониках; Книга прихода-расхода больничной кассы русских эмигрантов в Греции за 1938-1941 гг.; Больничная касса русских эмигрантов в Греции. Входящие документы. 1924-1934 гг.; Переписка церковно-приходского совета русской Свято-Троицкой церкви с обществами и организациями за 1919-1990 гг.; разрозненные документы, касающиеся всей жизни и деятельности русской колонии за 150 с лишним лет ее существования и многое другое. Часть документов

²⁷Решения церковно-приходского совета Свято-Троицкой церкви, дающего разрешение бывшему ее настоятелю распоряжаться судьбой архива, не обнаружено.

по-прежнему хранится в Греко-русском старческом доме. Незначительная часть документов, касающихся истории Союза русских военных инвалидов и Союза русских эмигрантов в Греции, передана о. Тимофеем Саккасом в Дом русского зарубежья им. А. Солженицына (Москва).

Отсутствуют и акты обязательной переписи имущества в период, когда настоятелем церкви с 2006 по 2013 г. был протоиерей Георгий (Скутелис). Покинув должность адвоката храма К. Саккас, также не передал документы по сделкам на недвижимость. О сохранности имущества русской церкви можно судить, сравнивая опись имущества, сделанную при настоятеле архимандрите Илье (Апостолове) в 1954 г с описью имущества, сделанной последним церковно-приходским советом в 2016 г. Из церковной утвари, являвшейся собственностью бывшего посольского русского Свято-Троицкого храма, отсутствуют многие уникальные ценности, а именно: 45 из 72 храмовых икон, в первую очередь, имевшие драгоценные оклады. Исчезла практически вся драгоценная серебряная церковная утварь, мебель из дуба и ореха. Как выглядели некоторые иконы, написанные в лучших иконописных мастерских России в XVIII - начале XX веков, можно судить по фотографиям некоторых из них, обнаруженных в архиве русской Свято-Троицкой церкви. Также, на этих фотографиях обозначены места, на которых висели данные иконы.

В 2006 г. архимандрит Тимофей Саккас покинул пост настоятеля Свято-Троицкого храма, сосредоточившись на деятельности в монастыре Параклета и в Греко-русском старческом доме.

В настоящий момент в русской бывшей посольской Свято-Троицкой церкви настоятелем и председателем церковного совета является архимандрит Симеон Вульотис. Исполняющий и поверенный в делах храма протоиерей Александр Носевич.

Часть приходского архива, не вывезенного о.Тимофеем Саккасом открыта для исследователей. В Троицкой церкви остались документы: Журнал заседаний приходского совета Русской Свято-Троицкой церкви в Афинах 1959-1965 гг.; Книга протоколов заседаний церковного совета Русской Свято-Троицкой церкви в Афинах 1965-1970 гг. (ежемесячно на русском и греческих языках; Книга для записи в онную брачных обысков церкви Миссии в Афинах 1902-1923 гг.; Алфавитный указатель №№ могил русских эмигрантов, похороненных на Русском Пирейском кладбище Союза русских эмигрантов в Греции, имени Ее Королевского Величества Королевы Греции Ольги Константиновны, основанное Ею в 1895 г.; Метрическая книга. 1-я часть-о родившихся в 1926- 1939 гг.; 2-я часть – о бракосочетавшихся 1926-1951 гг.; 3-я часть - об умерших 1926-1938 гг; Устав Союза русских эмигрантов в Греции. 1927 г; Завещания прихожанки Пападату; Списки приобретенных книг для библиотеки русской Свято-Троицкой книги за 1969 г. Имеются отдельные документы, в том числе переписка Союза русских военных инвалидов в Греции; переписка церковного совета и настоятелей Русской церкви с Архиепископией Афин, с монахами Свято Пантелеймонова монастыря на Св.Афоне и др. Фотоархив. Архив не обработан. Доступ для исследователей по предварительной договоренности с действующим священником Русской Свято -Троицкой церкви о. Александром Носевичем.

Вторым крупным центром размещения русских эмигрантов в Греции, в основном военных, стали Салоники. Лагерь русских беженцев в районе Харилау, пригороде города, был организован в конце 1920 г. по инициативе российского

военного агента и уполномоченного Российского общества Красного Креста в Греции. К концу 1921 г. здесь находилось 1149 человек²⁸.

В 1920-е гг. один из барakov Харилау был арендован под Свято-Николо-Димитриевскую русскую церковь. Иконостас был расписан учившимся в Санкт-Петербургской Академии художеств подпоручиком Николаем Николаевичем Орловым.

Прихожане русской церкви в Афинах с Митрополитом Евлогием. 1937 г.

В 1929 г. комитет, возглавляемый генералом В.Д. Путинцевым и о. Иоанном Турским, приобрел в собственность один из кирпичных барakov лагеря Харилау и перестроил его под церковь. Треть барака занимал церковный дом, остальное - сама церковь. Приобретение барака и земли при нем, а также перестройка здания, была произведена Союзом русских эмигрантов Фракии и Македонии за свой счет с затратой 140.000 драхм²⁹.

Иконы для храма в основном подарили эмигранты. Утварь и иконостас взяли из походной церкви Русского экспедиционного корпуса на Балканах. Много образов, а также часть утвари и облачения пожертвовали русские афонские обители. С их помощью была собрана и приходская библиотека.

В конце 1929 г. удалось передать в Свято-Николо-Димитриевский храм

²⁸ГАРФ, ф. 7517, оп. 1, д. 24, л. 36.; Жалнина-Василькиоти И.Л. Русская белая эмиграция в Салониках (1918-1980-е гг.) // Ежегодник Дома русского зарубежья им. Александра Солженицына. 2011. М.: С. 126.

²⁹ИАЦЭ, ф. 3718, оп. Аа, л. 3-4. Главная опись церковного и ризничного имущества.

в лагере Харилау большая часть убранства церкви Русской лечебницей во имя святого великомученика Димитрия Солунского: иконостас, иконы, антиминс, священные сосуды, напрестольный крест, Евангелие, колокол и всю церковную утварь (всего свыше 100 предметов). Лечебница была создана по инициативе русских монахов Афона и при поддержке русского правительства в 1910 г. как благотворительное учреждение и передано временно СССР в 1924 г. Греции. После разрушения деревянной русской часовни на союзническом кладбище Зейтенлик в окрестностях Салоник, оттуда в церковь в Харилау были в 1936 г. переданы церковные книги и ноты.³⁰

Всего по стенам в храме было развешано 92 иконы. Дарения с Афона продолжались вплоть до 1960 г.³¹ В середине 1950-х гг., также как и в Свято-Троицкой церкви в Афинах, была сделана подробная опись церковно-ризничного имущества. Запись в данную книгу вносились регулярно до 1960 г.

Русские прихожане постепенно вымирали и в конце 1980-е гг. завершился «русский» период в истории Свято-Николо-Димитриевской церкви. По решению церковно-приходского совета церкви все ценные русские иконы и библиотека были переданы на хранение в последний в Греции русский Свято-Троицкий бывший посольский храм в Афинах, в том числе изображение Богоматери с Младенцем (копия картины В.М. Васнецова, работы Н.Н. Орлова (2 м. х 1, 4м.))³².

По согласованию с последними членами Союза, его русская библиотека, многие из книг в которую были в свое время подарены русскими афонскими обителями, была отправлена в библиотеку афинской Свято-Троицкой церкви. В архив Свято-Троицкой церкви были переданы и документы Свято-Николо-Димитриевской церкви.³³

Из переданного в Свято-Троицкий храм имущества русской церкви в Салониках на сегодня известно местонахождение только двух предметов: описи имущества храма, переданной о. Тимофеем Саккасом в Исторический архив Церкви Эллады и изображение Богоматери с Младенцем (копия картины В.М. Васнецова работы Н.Н. Орлова), находящаяся в бывшем русском старческом доме в Афинах. Книги с печатями Свято-Николо-Димитриевского храма, Союза русских эмигрантов Фракии и Македонии, келий и русских монастырей Афона можно увидеть там же на полках библиотеки в так называемом «музее о.Тимофея» в бывшем русском старческом доме.

В самой Свято-Николо-Димитриевской церкви в настоящее время из церковной утвари и документов сохранились: иконостас русской работы нач. XX века; Исповедная роспись Карсского Преображенского полка собора за 1912 г.; Метрическая книга Карсского Епархиального собора за 1899 (1904 г.); Метрическая книга Карсского Преображенского собора за 1903 г.; Метрическая книга, данная

³⁰ИАЦЭ, ф. 3718, оп. Аа., л. 36.

³¹Там же, л. 10-13об.

³²Ныне находится в Афинах в бывшем Русском старческом доме имени великой княгини Елены Владимировны.

³³ИАЦЭ, ф. 3718, оп. Аа. С. 422.

благочинным русских церквей и учреждений в Греции в Свято-Димитриевскую церковь при русской им. св. вмч. Димитрия Солунского лечебницы для записи родившихся, бракосочетавшихся и умерших в 1921 г. Выдана 15.12.1920 г.; Документ к брачному обыску и метрической книге церкви русской св. великомученника Димитрия Солунского лечебницы в г. Салоники за 1921 г.; Книга № 4 для записи брачных обысков данная благочинным русских церквей и учреждений в Греции в Свято-Димитриевскую церковь при русской Солунской больнице и лагере русских беженцев в Салониках 15.12.1920 г.; Обыскная книга, выданная из канцелярии Архиерейского Синода Русской Православной Церкви за границей в церковь русских эмигрантов в Салониках во имя св. Николая и Димитрия Солунского для записывания брачных обысков за 1925 г.³⁴ Доступ к архиву открыт по предварительной договоренности о времени работы с настоятелем храма о. Василием.

Помимо Афин и Салоник, русские колонии существовали в городах Волос, Кавала, Александруполеос. О судьбе русских в Кавале можно узнать из книги «Русские эмигранты в Кавале 1922-1926 гг.», написанной в 2012 г. сыном русского офицера Николаем Рудометовым (на греческом языке). Являясь создателем Исторического и литературного архива города, г-н Рудометов передал туда собранные им материалы и фотографии, рассказывающие о жизни отца, его сослуживцев и о той роли, которую сыграла русская диаспора в строительстве и в культурной жизни города.

³⁴ Автор благодарит настоятеля храма о. Василия за доступ к документам архива Свято-Николо-Димитриевской бывшей русской церкви в Харилау.

Борче Илиевски¹

Записник од Свештеничкото собрание (конференција) – мај 1946 г.

Abstract: This paper work shall review the development of the Macedonian Ecclesiastical Issue in the Period between 1945 and 1946 i.e. it shall analyze the decisions that have been adopted by the First Ecclesiastical – National Assembly, which was held in March 1945, as well as the decisions of the conference of the priests dated May 1946, when the resolution for demanding autonomous rights of the Macedonian Orthodox Church from the Serbian Orthodox Church was adopted.

Keywords: Macedonian Ecclesiastical Issue, Serbian Orthodox Church, Initiative Board for organizing the Orthodox Church in Macedonia.

По одржувањето на Првото заседание на АСНОМ (2.8.1944), во Македонија истовремено со решавањето на македонското државно-правно и национално прашање се правеле напори за решавање и на македонското црковно прашање. Значаен чекор на патот за разрешување на македонското црковно прашање претставува формирањето на Иницијативниот одбор за организирање на црковниот живот во Македонија (Иницијативен одбор на организирање на Православната црква во Македонија). Овој одбор бил формиран во октомври 1944 година на слободната територија во село Горно Врановци, Велешко, каде што привремено бил сместен Главниот штаб на НОВ и ПОМ. Иницијативниот одбор го сочинувале свештеници кои се наоѓале на слободната територија. Иницијативниот одбор за организирање на Православната црква во Македонија по ослободувањето бил единствена организирана институција што за своја основна цел и работа го имала функционирањето и организирањето на црковниот живот во Македонија.

Во редовите на Иницијативниот одбор кон крајот на 1944 година започнале забрзано да работат на организирање Собор на кој би биле официјализирани барањата за организирање самостојна Македонска православна црква, односно за обновување

¹Д-р, редовен професор на Институтот за историја при Филозофски факултет, УКИМ (види: http://www.fzf.ukim.edu.mk/ddtest21/page/institutes/professor/borche-ilievski_54).

на древната Охридска архиепископија. Работата на Првиот црковно-народен собор започнала претпладнето на 4 март 1945 година во салата на Офицерскиот дом во Скопје.² На Соборот присуствувале и претседателот на Президиумот на АСНОМ Методија Андонов-Ченто, како и претставници од владата и армијата.³ Во текот на работата на Соборот бил избран одбор кој на делегатите им предложил резолуција во чија прва точка се наведувало: „Македонскиот православен народ преку своите делегати од сите духовни центри на Македонија донесува решение да се обнови Охридската архиепископија, како Македонска самостојна црква, која нема да биде потчинета на ниедна друга помесна национална православна црква“.⁴

Иницијативниот одбор за организирање Православна црква во Македонија со телеграма од 9 март 1945 година го запознал Светиот архијерејски синод на СПЦ за соборските решенија. По овој повод на 12 март 1945 година во Белград била одржана Епископска конференција, на која присуствувале повеќемина архијереи. На конференцијата бил донесен заклучок дека акцијата на Иницијативниот одбор за организирање Православна црква во Македонија како и Соборот во Скопје се „неканонски и за акцијата на овој одбор ништо не може да се суди и пресудува“.⁵ Острата реакција на Српската православна црква, како и притисокот на Владата на Лазар Колишевски придонеле да слабее движењето за автокефалност. Барањето за автокефалност сè почесто се заменува со барање за автономија на Православната црква во Македонија, која би била во канонска врска со Српската православна црква.

Набрзо започнале и подготовки за една свештеничка конференција на која би се промениле одлуките од Првиот црковно-народен собор. По завршувањето на сите подготвителни активности, на 8 мај 1946 година почнала со работа Свештеничката конференција, на која присуствувале 128 свештеници од НР Македонија. Во продолжение го донесуваме записникот од свештеничкото собрание (конференција), кој се чува во ДАРМ во фондот 159 (Претседателство на Влада на НРМ) под сигнатура 159.12.81/539-548.

Записник на свештеничкото Собрание одржано на 8, 9 и 10 мај 1946 година во салата на киното „Нова Југославија“ во град Скопје. На Собранието присуствуваа 128 свештеници од цела Македонија

По угодна молитва кон бога, свештеничката скупштина се поздрави од првиот член на Иницијативниот одбор свештеникот Кирил Стојанов, како од името на скупштината ги поздрави гостите мирјани, прво претставителот на Народното собрание на Македонија во лицето на д-р Павел Шатев, потпретседателот на Народното собрание и второ претставителот на Народната влада на федерална

²„Нова Македонија“, II/54, 6 март 1945 година.

³На Соборот присуствувал полковникот Панче Неделковски, помошник-повереникот за просвета Љубен Лапе и претседателот на Градскиот НОО на Скопје, Лазар Танев. („Нова Македонија“, II/53, 4 март 1945 година). На Соборот немало претставници на ниту една православна црква.

⁴Весник на МПЦ, број 1/ 67, Орган на Македонската архиепископија – Резолуција од Првиот црковно-народен собор на МПЦ.

⁵Српска православна црква у Другом светском рату (из архива Светог синода), Београд, 1991, 134; Радмила Радић, Држава и верске заједнице, Први део: 1945 – 1953, Београд, 2002, 283.

Македонија во лицето на Епоминонда Поп Андонов, претседател на Верската комисија при Претседништвото на Владата.

И двајцата поздравени гости со кратки и содржателни слова го поздравиле свештенството од скупштината, како пожелела полен успех во работата за која е свештенството собрано, а за доброто на Црквата и нашиот народ.

След поздравите се пристапи кон утврдуењето на дневен ред за работата, кој се изгласа во следните точки:

1. Донесување Правилник за регулирање на работата на скупштината, кој во предложената и веќе написана форма се прие и прилага кон записникот.
2. Отчет на Иницијативниот одбор;
3. Земање решение со кое ќе се дадат сугестии за организирање Православна Македонска - односно Југословенска црква;
4. Реорганизација на црковно-судската работа во врска со граѓанскиот брак, кој е задолжителен;
5. Реорганизирање на Врховното тело на нашата црква - Иницијативен одбор;
6. Правата и задолженијата на Иницијативниот одбор;
7. РАЗНО

После утврдуењето на горниот дневен ред, се избра раководно тело за водење на работата на скупштината во следниот сосав:

1. Претседател протојереј Спиро Личеноски
2. За оверачи на записникот
 - А) Свештеник Иван Гелев;
 - Б) Свештеник Ѓорѓе Ангеловски
3. За секретари:
Свештеник Илија Д. Мукастов
Прот. Тома Димов

След изборот лицата од раководното тело се заемата местата на трибуната и претседателот прот. Спиро Личеноски во кратко заблагодари на изборот и откри скупштината, како стави во работа втората точка на дневниот ред, а имено: давање отчет од Иницијативниот одбор.

Отчето во првата част на делокруга на работата на Иницијативниот одбор го изнесе членот на истиот свештеник Кирил Стојанов, во рефератот кој го прочете во целост се прилага кон записникот.

Втор докладчик по отчетот е свештеник Никола Апостолски, вториот член на истиот. Он чете реферат по секторот на просветата, администрацијата и

финансовата работа на одборот. Рефератот со годишниот рачун на приходите и расходите од 4 март 1945 до 1 мај 1946 се прилага кон записникот.

Дискусијата по отчетот е ставена на ред во следобеното заседание.

Преди да се окрие самата дебата по отчетот по желани на присатните свештеници, се прочете записникот на заседанието на соборот од 5 март 1945 година.

Записникот се прочете од свештеник Ѓорѓи Ангелов. След прочвањето на записникот говори свештеник Русе Апостолоски, кој подчерта: дека во записникот не се внесени чинениците по прашањето: дали е Соборот канонски свикан или не е, па затоа заклучува: да записникот не е аутентичен. На него му одговори свештеник Славчо Петров, кој како записничар објасни: да е записникот донесен по желание на сите свештеници. Зима думата свештеник Илија Тодоровски, кој вели дека неговата изјава на Соборот од 4 мај 1945 година не е записана, а имено: да е Соборот пребрзо свикан и да свештениците са дошли неподготвени и така са били ставени пред свршен чин. Во дискусијата зедао учатие и други свештеници, а меѓу нив и свештеникот Иван Гелев, кој предложи да се прими записникот, кој предлог скупштината го усвои и прие записникот како е прочетан. Тој понатаму говори за возобновуењето на Македонската православна црква за која са се борили и умирале полно синови и ќерки - на који секоја чест.

Понатаму тој говори за работата на Иницијативниот одбор од месец март 1945 до месец мај 1946 година, како апелира кон свештенството да биде внимателно околу контролирањето на досегашната работа на тој Иницијативен одбор, кој освен досегашниот отчет не е дал друг за целото тоа време. Исто така говори и за историјското право на нашиот народ да може да си има своја црква национална.

Вториот говорник беше прот. Јордан Атанасов, кој критикува работата на Иницијативниот одбор, како се специјално задржа по работата на свештоловницата, која работа е само за интересите на скопските свештеници. Понатаму тој критикува изборот на судиите за Духовен суд во Скопје, како неправилен и за неговата работа како незаконска, а од соображенија: дека судел и по Екзархијскиот устав и по Брачните правила на Српската православна црква и на крајот предложи: да се парите који скопските свештеници са ги зели како вознаграждение од свештоливницата по 2000 динари месечно врати на црквата.

Свештеникот Боро Станковски зима думата и говори за административната работа на Иницијативниот одбор критикувајќи го тој кажа: дека Иницијативниот одбор донел некоји одлуки без согласието на сите членови на Пленумо. Зима за пример одлуката со која се осудува резолуцијата на Битолскиот околијски духовен одбор. Говори и за Прилепскиот случај како лошо преставен од Иницијативниот одбор на свештеничката конференција од 19 февруари 1946 година. Исто потцрта дека Иницијативниот одбор е укажувал благонаклоност кон некоји свештеници које неповолно се одражавало на обштото црковно дело. Предлага да се на Иницијативниот одбор даде разрешница, но за финансовата част да се одреди ревизија.

Свешт. Нестор Поповски говори за Духовниот суд, како брани правичноста и законитоста на истиот. След това даде и појасненија и за работата на свештеноливицата.

За работата на свештеноливицата говори и даде појасненија и свештеник Ѓорѓи Ангеловски, како тој смета да за таја работа не је умесна критика.

Свештеник Ѓорѓе Пандиловски говори за случајот на битолската резолуција, дека она не била вољата на сите битолски свештеници, но самоволие на неколку свештеници од околијскиот духовен одбор. Истиот објасни и случајот со суспендувањето на Битолскиот околијски духовен одбор, за кој кажа дека: преку целото време саботирал работата, које нешто се види и од рефератот на самиот Иницијативен одбор.

После него говори свешт. Илија Тодоровски, кој во началото обиди свешт. Илија Пандилов, за које беше опоменат согласно правилникот за работата на работното тело. Продолжавајќи говорот тој објасњаваше случајот со донесувањето на резолуцијата чиј е он иницијатор. Кажа да мотивите за тоа са потекли не од него а од свештенството. Свештеник Атанас Попов прави белешка дека говорникот не се придржава по точката од дневниот ред. Свештеник Милан Проев исто како и О. Тодоров брани резолуцијата во Битола донесена, како критикува намесата на Иницијативниот одбор во суспендувањето на Битолскиот околијски духовен одбор, като незаконите работа, која уште повеќе распали омразата меѓу битолското свештенство. Свештеник Трајче Попов говори за работата на Скопскиот духовен одбор, како критикува дека во рефератот за работата на другите околијски духовни одбори ништо не се спомена за неговата дејност. Свешт. Кирил Стојанов член на Иницијативниот одбор во кратце кажа: дека нема ништо против критиките, зошто кој работи тој греша, па предлага да се продолжи работата по наредната точка на дневниот ред.

Скупштината след опширна дискусија реши: Дава се формална разрешница за работата на Иницијативниот одбор од 4 март 1945 година до 8 мај 1946 по сите сектори на делокругот на работата му, освен финансиот за кој е барана ревизија и след ревизијата контролната комисија да си даде пред Пленумо, кој ќе се избере своето мнение со доклад, дали да се даде разрешница или не. Во вид на распис да се соопшти на целото свештенство во Македонија за резултатите од ревизијата. Ако скупштината наново избере истите лица во новото раководно тело, тогаи ревизијата да биде извршена од 3-члена комисија-контролна ван од одборот.

III точка. ЗЕМАЊЕ РЕШЕНИЕ СО КОЕ ЌЕ СЕ ДАДАТ СУГЕСТИИ ЗА ОРГАНИЗИРАЊЕ ПРАВОСЛАВНА МАКЕДОНСКА – ОДНОСНО ЈУГОСЛОВЕНСКА ЦРКВА

По оваа точка изнесе реферат свешт. Стоило Давидов кој во предговорот истакна да е грешка да се говори против одлуката на црковно-народниот собор од 4 март 1945 година, след кое изнесе историското право на нашата црква за автокефалија. Рефератот во целост се прилага кон записникот.

После него прота Спирос Личеновски прочете краток реферат по точката, кои се прилага кон записникот.

Свешт. Ѓорѓи Ангеловски говори против рефератот на свешт. Давидов како кажа: дека патот посочен во рефератот е тежок и не води до брзото и правилно оформување на црквата. Он предлага нов пат, пат за создавање Југословенска црква. Свешт. Стефан Ацески изнесе свое мислење по прашањето за создавање Македонска афтокефална црква, како заклучи: дека е тоа тежка и неостварлива работа.

Свешт. Атанас Поповски од село Слатина застапува становиштето изнесено во рефератот на свешт. Давидов и предлага: да се рефератот отпечати во много примерци кои да послужат на широките слоеви на вервајќите за нивно запознавање со црковната историја.

Предлогот после дискусијата по него отпада.

Свешт. Милан Пројев говори во духот на Битолската резолуција, като го смета првиот црковно-народен собор за пребрзан и затоа го предлага создавањето на афтономна црква, а не на афтокефална.

Свешт. Нестор Поповски говори по истата точка и меѓу другото кажа: „дека народноослободителната борба ни го кажа патот по кои треба да одиме, а имено: да можеме да си создаеме афтокефална црква во Македонија.

Свешт. Благои Андоновски од Куманово чете реферат во кои изнесе да е невозможно создавање афтокефална црква без согласие на маиката српска православна патријаршија. Рефератот се прилага кон записникот.

Свешт. Методи Гогов по истата точка во духот на соборската резолуција од 4 март 1945 като потчерта дека точка 7 од истата ни дава право да можеме като афтокефална црква на равноправни начела со сите други православни цркви да учествуваме во создавањето на Југословенска патријаршија, па следователно и предлага: да се направи апел до сите православни: српски, црногорски и др. свештеници и народ за создавање Југословенска црква-патријаршија, а во тоа време нашата црква да ја раководи више тело – иницијативен одбор и да се во Белград сазове црковно-народен собор за разрешување на тоа прашање.

Свешт. Јован Гелев говори во духот на резолуцијата на соборот од 4 март 1945 год. като потчерта: дека ние свештениците не сме надлежни да анолираме решенијата на црковно-народниот собор. Говори да треба да создадеме Македонска народна црква, дека тоа го сакат и духовите на Св. Кирил и Методи, Св. Климента, Св. Наума и др.

Свешт. Синесија Поповски од Струга чете реферат во кои потцрта да без канонска врска со српската патријаршија е неканонски создавање на афтокефална црква. Рефератот се прилага кон записникот.

Свешт. Ѓорѓи Милошев од Велес говори за создавање народна црква.

Свешт. Јордан од Прилеп говори за создавање Охридска патријаршија. Прекартена му е думата за лични обиди.

Зима думата Епоминонда Поп Андонов, претседател на верската комисија,

кои кажа: дали ако е погрешна резолуцијата на соборот од 4 март 1945 год. не е сега возможно грешката да се поправи. Пак като даваше појасненија за афтокефалноста тои каза: дека афтокефалност значи одвоеност прекинуење на секоја врска со Српската патријаршија, затворуење во круг – во сами себе си, кое значи нарушуење на братството и единството на југословенските народи. Застапуваше единството и братството преко создавање на таква црква која ќе го запази тоа, а имено за афтономна црква.

Свешт. Добривоје Филипович говори по истата точка и предложи да се образува одбор за изработуење резолуција.

Свешт. Борис Станковски на крајот говори по тја точка како даде појасненија от државниот устав, кои треба да послужи како темел за изградувањето на црквата. Исто говори и за патот по кои треба да се врви за успешно разрешуење на тоа прашање.

Свешт. Славчо Петров говори за историското право по кое црковно-народниот собор донесе своја резолуција, па затоа тои застапува мнението за создавање Југословенска афтокефална црква во која ќе влезат сите православни цркви во Југославија на рамноправни начела.

По предложение на свешт. Филипович се избра тело за составуење на резолуцијата во следниот состав:

1. Свешт. Цветко Крстевски	Прилеп
2. Свешт. Славчо Петров	Кр. Паланка
3. Свешт. Ѓорѓи Ангеловски	Скопје
4. Свешт. Методи Гогов	Скопје
5. Свешт. Богатин Атанасов	Битола
6. Свешт. Илија Тодоровски	Битола
7. Свешт. Борис Станковски	Куманово

След това се закри првото следобедно заседание.

9 МАИ 1946 година

Работата се продолжи по дневниот ред.

IV точка: РЕОРГАНИЗАЦИЈА НА ЦРКОВНО-СУДСКАТА РАБОТА ВО ВРСКА СО ГРАЃАНСКИОТ БРАК КОЈ Е ЗАДОЛЖИТЕЛЕН

Докладчик по таја точка е свешт. Кирил Стојанов, кој појасни создаденото положение за црковниот брак, а след стапање на снага на законот за задолжителност на граѓанскиот брак. Вопросот се постави: дали граѓанско разведени брачници, а венчани црковно, а неразведени од духовниот суд ќе можат повторно да се венчат

црковно? Скупштината заклучи да не ќе може. След граѓански разведениот брак ако е и црковно венчан ќе требат да е црковно разведат, па след тоа да се венчат. Отец Кирил предлага процесот околу црковниот развод да биде упростен, след като се имат предвид разлозите за бракоразводот во граѓанското разведување. Ако во судското решение разлозите за развод са разлози за развод и по брачните правила тоа истите да се усвојат и донесе решение за развод, ако пак тија разлози не са предвидени во брачните правила, тогаш да се намерат по следствието такви разлози, кои са предвидени во брачните правила и след тоа да се разведе.

След него во истиот дух говоре свешт. Илија Мукаетов, како конкретно предложи: да духовните судови продолжат работата си на разведувањето на од црквата склучените бракови, но таксите да бидат мали, формалностите упростени и поступката да биде брза.

Свешт. Михаил Панев говори во истиот дух предложи да се тужбите поднесуваат директно на духовниот суд а не преку енорискиот свештеник и окол. Духовен одбор. Свешт. Среќко Попов од Кочани предлага да тужбата врви по канален ред од енор. свештеник па до духовниот суд со мнение на свештеник за моралното поведење на брачните. Свешт. Цветко Крстев предлага таксата да биде минимална за разводите. Свешт. Милан Проев предлага: да се работата подели на иницијативниот одбор и тои да донесе правилник и да го разпрати до сите свештеници. Свешт. Кирил Стојанов предлага, а скупштината

РЕШИ

1. Да се изработи правилник од новоизбраното црковнораководно тело по кои ќе се разведуваат веќе разведените бракови од окружниот народен суд, а благословени од црквата.

V точка

Преди да се пристапи кон работата на таја точка, скупштината бара да избраното тело за составување на резолуцијата прочете истата, која е предмет на 3-тата точка од дневниот ред.

Свешт. Ѓорѓе Поповски чете резолуцијата. - приложена кон записникот. След четенето се отвори дискусија по неја.

Свешт. Богатин Атанасов член на телото за состав на резолуцијата си одваја својето мнение од резолуцијата на целото тело, па предлага своја резолуција која ја чете. Во салата жагор протести против таја резолуција и повици да се прекине четенето. Работата спира. Секретарот на работ. тело апелира за мир. Богатин продолжава четенето, пак жагор и недоволствие, дека во неја се бара поврнување кон јурисдикција на Српската патријаршија.

Свешт. Илија Тодоров застапа резолуција на свешт. Богатин. Скупштината

одржи резолуцијата на свешт. Богатин. Свешт. Илија Мукаетов говори по резолуцијата на избраното тело като кажа: да во неја е застапена средината между подвоеното свештенство и она като таква треба да се приеме. Свешт. Јован Гелев појасни ставот на народот и покани да се пристапи кон разгледуенето на избраното тело. Свешт Борис Станковски член на телото за резолуцијата одваја мислење од предложената резолуција и предлага: да се не донасја резолуција но РЕШЕНИЕ со кое да се даде право на Иниц. одбор да уреди самоуправна црква.

Свешт. Синесија говори да во заглавието на првата резолуција не треба да се споменува името на Иниц. одбор. Свешт Гогов дава појаснение на самото избрано тело за резолуцијата като кажа: да при составјането на резолуцијата не зела учасие само Богатин, а да другите биле во согласие со резолуцијата.

Свешт Борис Десовски е за коригирането став по став от првата резолуција на телото, а от целата скупштина. Свешт. Борис Ангеловски предлага да се измени резолуцијата соборска од 4 март 1945 година. Свешт Славчо Петров застапа соборската резолуција като основ на кој треба да се работи. Прота Јордан Попов појаснава новата резолуција во согласие со точка 7 од соборската резолуција. Свешт. Богатин Атанасов застапа гледиштето за ништавноста на соборската резолуција. Свешт. П. Давитков предлага: да се чете резолуцијата на избраното тело став по став, па ако е добра да се приеме. Свешт Ѓорѓе Пандилов предлага ад се приеме резолуцијата на избраното тело. Свешт. Бл. Андонов предлага да се свештенството пита: дали одобрава соборската резолуција и да се изјасни каква црква сака. Повеќето свештеници одобрават првата резолуција на соборот и се застапа за предложената резолуција на избраното тело за таја цел.

След като по предложената резолуција се исказаха оште неколку свештеници се прие предложената резолуција од избраното тело со малки изменија, који се усвоиха од сите свештеници на скупштината, а во следниот текст.

РЕЗОЛУЦИЈА

Бидејќи да резолуцијата на Македонскиот црковно-народен собор от 4 март 1945 година не можеше до сега да биде остварена Македонското правос. свештенство собрано на своја скупштина донесе своја резолуција сметајќи дека е тој пат кој ќе се дојде до парвилното разрешување на Македонското црковно прашање и донесе следната резолуција:

1. Бараме да имае народни архиереи, народно свештенство и самоуправност во решавањето на сите внатрешни црковно-народни прашања.
2. Народните архиереи да бидат избрани од народот и свештенството;
3. Да се изпрати апел до Св. синод на Српската правос. црква со србските правос. свештеници и народ како и до православното свештенство и верници на другите југослов. народи и до црковно-народн собор на

Македонија да ја поткрепат идејата и акцијата за поскоро организирането на православната црква во Југославија во која да влезат сите православни цркви на равноправни начела.

4. Православните цркви на народните републики да имат парво на самоуправност во внатрешните црковно-народни прашања, да се раководат од свои народни архиереи, кој ќе бидат членови на архиер. собор на православната црква во Југославија, со еднакви права и задолженија при решавањето на прашања од интерес на заедничкиот црковен живот;
5. Секоја народна црква без обзир на бројот на верниците да има по един сви претставител во постојаното управно тело, односно во Светиот синод на Православната црква во Југославија;
6. Проектот уставо на Православната црква на Југославија да биде изработен од комисија составена од равен број претставители на сите православни цркви во Југославија: истиот да се разгледа и прими на еден заеднички црковно-народен собор;
7. До организирането на православната црква во Југославија и хиротонијата на Македонски архиереи, црковниот живот во Македонија да го раководи избраното од него привремено црковно управно тело; и
8. Ставаме во должност на това црковно управно тело да направи потребното оваја резолуција да биде спроведена во дело.

V - точка

РЕОРГАНИЗАЦИЈА НА ВРХОВНОТО ТЕЛО НА НАШАТА ЦРКВА – НА ИНИЦИЈАТИВНИОТ ОДБОР

Во следбедното заседание на 9 мај се откри дискусијата по таја точка. Свешт. Бора Станковски говорејќи по таја точка предлага реорганизирање на црковно-управното тело по следниот начин:

1. Еден член од управното тело да се предложи за член на Верската комисија кој да заступа интересите на црквата;
2. Извршното тело одбор да биде од 5 члена, 3 од Скопје и 2 од провинцијата, а едниот од ниф да биде постојанен администратор на централната канцеларија,
3. Пленумот да има 4 дела и тоа

I Законодавен

II Контролен

III Финансов

IV Културно-просветен, а за изработката на црковниот устав во свое време да се одлачи и V уставнотворен одбор.

Свешт. Јован Гелев критикува работата на иницијативниот одбор и предлага: да се свештениците од стариот иницијативен одбор не избираат во новото тело. Настанува протест против тоа предложение – во салата голем жагор. Свештеник Гелев се наљутва и напуска каде беше като член на раководното на скупштината. Свештениците се умируват.

На предлогот како да се изврши изборот со таино или јавно гласување, соборот реши:

ГЛАСУВАНЕТО ДА БИДЕ ТАЈНО.

После кратка дискусија се образува кандидационен одбор во следниот состав:

За околија Скопска: свешт. Кир. Стојанов и свешт. Ѓ. Ангеловски

За „ Кумановска: свешт. Балгој Андоновски

За „ Битолска: Вел. Филипов

За „ Охридска свешт. Кирил Трпенов

За „ Ресенска: свешт. Ристо Нанчев

За „ Струшка. свешт. Синесија Поповски

За „ Дебарска: свешт. Маноило Апостолоски

За „ Гостиварска: свешт. Боро Томовски

За „ Тетовска: свешт. Милутин Арсов

За „ Велешка: свешт. Ристо Цветковски

За „ Штипска: свешт. Драги Спасов

За „ Кочанска: свешт. Сречко попв

За „ Кратовска: свешт. Андон Димитров

За „ Струмичка: свешт. Кирил Николов

За „ Св. Николска: свешт. Стоимен Петров

За „ Кр. Паланка: свешт. Страхил Богданов

За „ Ѓевѓелиска: свешт. Алекси Моргул

За „ Прилепска: свешт. Панде Матраков

За „ Крушевска: свешт. Никола Алексовски

За „ Јужно бродска: свешт. Јаќимовски

За „ Кавадарска свешт. Дончо Мицаиковски

Кандидациониот одбор след кратка пауза предложи приложеното кон записникот кандидатска листа која бе прочетена и като дополнително скупштината ги прие кандидатите за случаино вмакнати свештеници во листата без знание на кандидациониот одбор – свешт. Иван Гелев, и протоер. Спиро Личеновски.

След приемането на кандидатската листа започна гласувањето со потпечетени листови по приложениот список на 102 (сто два) присатни гласачи.

Сите гласачи гласава. Сите гласачки листови беа исправни освен едно на кое беа написани 14 кандидата, која се огласи за неважна. Резултатот проверен од избраното изборно тело е следниот, а по број на получените гласови.

1.	Свештеник Нестор Попов	82 гласа
2.	„ Славчо Петров	59
3.	„ Кирил Трпенов	55
4.	„ Кирил Стојанов	55
5.	„ Илија Д. Мукаетов	53
6.	„ Петар Давитков	51
7.	„ Никола Апостолски	51
8.	„ Борче Ангеловски	50
9.	„ Климе Малевски	50
10.	„ Методи Димков	48
11.	протоер. Синесија Поповски	48
12.	свешт. Борис Станковски	46
13.	„ Спиро Атанасовски	46
14.	„ Цветко Крстевски	42
15.	„ Михаил Панев	40

И така се по ред до најпоследниот кандидат.

Избраниот Славчо Петров моли да му се дозволи: да от членството на извршниот одбор мине во пленумот бидејќи да неможе да доиде за постојано во Скопје за секретар-администратор. Попитан Кирил Трпенов дали ќе приме секретарството и тои откажа. Вопрос се однесува и до избранија во извршниот одбор свешт. Илија Мукаетов, кој изложи да му е иденето во Скопје невозможно заради тоа дека нема кои да го замени во еноријата во Ѓевѓелија каде е развите унијатската пропаганда. След като се питаа присатните свештеници дали би некои доброволно отишол во Ѓевѓелија на местото на свешт. Мукаетов, никои не се јави, то за това се уважи искането на свешт. Мукаетов да и понатаму остане во Ѓевѓелија. Свешт. Мукаетов предлага да се на лицето секретар-администратор определи вознаграждение кое може да варира од 5-15 хиљади, те да би истиот могал да издржава и себе си и семејството си дома.

Скупштината предлага: да се на секретарот даде заплата, кои семејството да си го доведе тука во Скопје.

Бидејќи да се уважи оставката на Славчо Петров, да мине од извршниот одбор во пленумот, то се постави вопросот кој да биде во извршниот одбор за секретар?

Свештеник Методи Димков член на пленумот драговољно се јавува за секретар-администратор кое нешто скупштината го одобри т.е да между него и Славчо стане промена.

Свештеник Борис Ангеловски предлага да он и Никола Апостолски излезат од пленумот, а да на нивно место доидат лица од провинцијата по височината на гласовите след избраните. След опширна дискусија по предлогот свешт. Никола Апостолски се откажа од избор и така на негово место и на место на свешт. Борис Ангеловски влезеа според висината на гласовите свештениците: Цветко Крстевски од Прилеп и Михаило Панев од Штип. Свешт. Милан Проев предлага: да сите свештеници от извршниот одбор бидат постојано во Скопје со енорија. Предлогот не е усвоен поради изнесените причини на свешт. Славчо Петров и свешт. Мукаетов. Постојано во извршниот одбор ќе бидат дваица свештеници от Скопје и секретарот, но без согласие на другите отсатни да не зимат решенија.

Свешт. Јордан Атанасовскиот Драчево предлага да се пополни местото оверач записника на отсатниот свештеник Гелев. Скупштината го избира него за оверач на записникот. Прота Јордан се качва на трибуната и заема си местото.

(6) ШЕСТА ТОЧКА

Правата и задолженијата на иницијативниот одбор

Прв говореше по таја точка свешт. Атанас Попов от Битола, като кажа: да се добро внимава кои права и задолженија ќе се дадат на управното тело и на окол. Духов. одбор, и дека от тоа ќе зависи успехот на целата работа. Свешт. М. Гогов предлага: да се правата и длжностите на тоа тело изработи правилник и тоа не само за телото, но и за целата иерархија. Свешт. Јордан од Прилеп говори за соборноста на црквата и нејзиниот исторически развиток. Бара да се на управ. тело дадат архиер. права-административни. Прекасват го говорот. Во залата жагор. Свешт. Алексија Моргул отговара на свешт. Јордан като кажа: излагане отца Јордана о саборности наше скупштине малце е не точно. Соборност нема без епископа, свештенство и народа, а тук само свештеници. Одобраване от свештенството. Предлага: да се управното тело не дава архиерејска власт.

Свешт. Р. Нанчев предлага: да се изготви правилник и по него да се работи.

От един свештеник пада предложение: да управното тело доиде во контакт сос Св. арх. синод и направи ни возможно да ни српски архиереи ракополагат кандидатите за свештеници. По тоја предлог не се доиде до конкретно закључение. Мненијата са различни.

Прота Спиро Личеновски по сугестијата от Гогов предлага: да се избере комисија која ќе изработи правилникот. Предлогот се усвои. За членови на комисијата скупштината ги избра следните:

1. Свешт. Методи Гогов	Скопје
2. „ Борис Ангеловски	„
3. Богослова Борис Бошковски	„
4. „ Петар Илиевски	„
5. „ Лазар Кескинов	„ и един член од законодав. комисија
- отдел на пленумо на управното тело.

Законодав. комисија да се занимава сос таксите по расписките на разходни документи.

(7) седма точка

РАЗНО

По таја точка прв говори свешт. Мукаетов и между другото изнесе случаја на одземување на еносрискиот дом во село Негорци – Ѓевѓелиско от С.Н.О. за канцеларии фронтовски. Управното тело да преку верската комисија разреши това прашање со народната власт генерално за целата црква во Македонија. По истакнатото прашање од него за издавањето на вулите след задолжителен граѓ. брак дали има место? След малка дискусија се заклучи. вулите да се издават. Со предбрачните испити каде е во пракса да се продолжи. Управното тело да даде преко разпис дознание на сите свештеници за горното.

Свешт. Теодосие Стоиковски-Битолско предлага: да се образуе суд части, кои да иследи грешките на свештениците во време на окупацијата. Бара да се чистат редовите на свештениците од свештеници предатели. Се створи дискусија по това предложение. Свешт. Пет Давитков објасни дека граѓанската народ. власт преследва такива свештеници ако ги има и им суди за грешките. На мнение е дека тои суд во свештенството не е нужен. По ова предложение се изјаснија оште некои свештеници и се от скупштината заклучи: да се не образува таков суд.

Свешт. Илија Тодоровски зима думата враќаики се на спроведените избори и неговата резолуција кажа: да црквата нема и неможе да се организира без примането на неговио предлог во резолуцијата му. Протести от свештенството: да му се земе думата. Роптанија и повици против него. Узнемирение и повици во залата. Претседателот на раководното тело зима думата на свешт. Илија Тодоровски за обида на целата скупштина која се сложи и донесе резолуција за организирањето на црквата. Свешт. Тодоровски моли за извинение. Зима си думата „и неможе да се организира“ назат като кажа дека тоа го направил во магноение като омашка на езикот. Претседателот пак му дава дума тои говори се удалува от предметот. Во салата жагор и повици: земете му думата за некоректност. Думата пак му се зема.

Свешт. Смиле Наумоски от Охрид дава поопширен докалд за положението на нашата наиголема светиња - манастирот Св. Наум, кажа: Дека манастирот е во раците на граѓанската власт. Да во манастирот нема свештено лице. Да во црквата не се служи служба Божја. Да е угаснато кандилото на гробот на Св. Наум и нема кои да го пали това кандило, кое никогаш не беше угаснало. Да се от манастирот одземени имотите по закон на агр. реформа, но следователно да му се вратени като е признат за историска светиња, но и поред тоа до денеска не е предаден на црквена власт. Предлага: да се наиде свештено лице кое да биде изпратено во Св. Наум, да се от управното тело избере делегација која да посети Председателството на Народната влада и да го запознае со случајот на Св. Наум, като и да бара манастирот со вратените му имоти да се предаде на духовната власт и след това да се изпрати

и иеромонах во манастирот. Иеромонах Василије от Прилеп се пријавува за одење во Св. Наум.

Св. Андон от Дебарско подробно докладва за работата на манастирот Св. Наум каде бил от окол. Духовен одбор от Охрид назначен за старешина во началото на 1945 година. Между другото кажа: да му е управникот на манасти. имот правил проблеми правил пречки во работата, да му е претил со фрљањето во езерото дека е тои пречил да се от фелони прават гаки и кошули на работниците во манастирот. Отец иеромонах Василије след доклада на отец Антона се отказва да иде во Св. Наум. След това пак се предложи: да се образува суд части кои ќе се занимава со ваквите и ним подобни работи и ад преко управното тело поднесува да им се барание за заштита на честа и афторитетот на црквата преко верската комисија от надлежните.

Скупштината усвојува предлог от Смилета и решава: Да управното тело като соборска делегација посети верската комисија, Претседателот на народната влада и изнесе горниот случаи.

Св. Ристо Нанчев говори за истите прилики за манастирите во ресенската околија, кои са биле во рацете на народни одбори.

Свешт. Илија Мукаетов подвига вопросот за свешти, а имено от каде да се намери материјал? Свешт. П. Давитков исто говори по това прашање и предложи да скопската епархиска свештениливница постане свештеноливница на целата Македонска црква која ќе снабдева со свеќи сите цркви. Скупштината решава:

Да свештоливницата стане свештоливница на целата Макед. црква. Управното тело да преко надлежните министерства бара материјали церазин-парафин и др. Управното тело да стапи во врска со фирмата Југопетрол Белград и да се информира има ли таја фирма парафина. Свешт. Кир. Стојанов појасни дека има надежда да во скоро време се отпусне от министерството на трговија и индустрија извесно количество парафина, а по веќе бараното на иницијативниот одбор.

Свешт. К. Трпенов предлага образуване на свешт. коперации ако некаде има условија за такива. Скупштината натовара управното тело и контрол. комисија да се занимава со него.

След като беа изчерпени сите точки на дневниот ред на скупштината пресед. на раков. Тело предложи да се от скупштината изпратат поздравителни телеграми до Претседателот на југословенската влада Маршал Јосиф Броз Тито. Св. синод во Белград, до Претседателот на народната влада во Македонија во Скопје и до свешт. удружение на Црна Гора во Цетиње.

Скупштината усваја предлогот. Свештеникот Мукаетов чете телеграмите кои скупштината ги ислуша стоейки и ги поздравил со одушевлен аплауз. Телеграмите се прилагат кон записникот.

След това свештениците со молитва заблагодарија Богу за успешната работа на скупштината. После скупштината реши: да се на свештениците кои беа присатни и останаа на гласуването издаде помошт во размер кои да го определи пленумо на изборното тело.

Скупштината се закри во 14 часа на 10 мај 1946 год.

Секретар

/п/ И. Мукаетов

Председател на раков. тело:

/п/ С. Личеновски

Оверачи на записникот

/п/ Ѓорѓе Ангеловски

/п/ Јордан Атанасовски

Александар Симоновски¹**Досие за кривичното дело број 190/1947 како извор за судењето на Миливој Трбиќ**

Abstract: The intention of this article is to present how many and what kind of documents contain the dossier that resulted from the trial, which was held by the District Court in Skopje in June 1947 against Milivoj Trbikj and five others persons. In the article we also consider the question related to the kind of value that this dossier has regarding the life and work of Trbikj.

Keywords: Milivoj Trbikj, dossier, document, court, trial, judgment.

Миливој Трбиќ е роден на 13 април 1913 година, во с. Браилово, Прилепско.² Во Втората светска војна бил припадник на Равногорското движење и во периодот 1942 – 1944 година дејствувал во вардарскиот дел на Македонија. Во програмската поставеност за уредувањето на повоена Југославија, Равногорското движење ги сметало Македонците за Срби, а вардарскиот дел на Македонија е сметан за српска земја. На 16 јуни 1943 година, во отсуство, Скопскиот воен вонреден суд го осудил на казна 15 години строг затвор со лишување од правата според член 30 од Кривичниот закон за време од 20 години. Бил именуван за командант.³ Во

¹Д-р, виш научен соработник/вонреден професор во Институт за национална историја, Скопје.

²Миливој Трбиќ е син на српскиот четнички војвода Василије Трбиќ (1881 – 1962). За мајката на Миливој, Софија, немаме многу податоци. Нејзиното моминско презиме се среќава како Кожинкаровска, Кожинкаровска(иќ) и Жандарова. По смртта на родителите таа живеела во с. Теово (Азот) кај тетката Марија и тетинот Никуш Мутавциќ. По таткова линија, Софија имала роднини во селата Теово и Габровник (Велешко), а по мајчина линија во велешкото Башино Село. Василије и Софија се венчале во 1908 година и имале три деца: Вида, Миливој и Љубомир.

³Во 1943 година Равногорското движење на територијата на вардарскиот дел на Македонија започнало со активности за формирање крупни воени единици. Во јули 1944 година на Миливој Трбиќ му било одредено да ги формира Прилепската и Велешката бригада и бил назначен за нивни командант. При формирањето на Прилепската бригада во јули 1944 година биле вклучени околу 40 лица. Велешката бригада останала на ниво на јадро затоа што бил определен само нејзиниот командант – Трбиќ.

рамките на Равногорското движење ги вршел функциите шеф на издадениот дел на штабот 110 и помошник на командантот на Вардарската воена област (ја зафаќала територијата на вардарскиот дел на Македонија од десната страна на р. Вардар). Во средината на септември 1944 година Трбиќ и неговите четници им се предале на Народноослободителната војска и Партизанските одреди на Македонија (НОВ и ПОМ), т.е. тој го предал одредот. Набргу по приклучувањето на НОВ и ПОМ избегал од нивните редови. Од декември 1944 до средината на јануари 1947 година се криел во прилепските села Гостиражни, Браилово, Рилево и Зрзе. На 16 јануари 1947 година, во Зрзе, е уапсен од Управата за државна безбедност (УДБ). Во Окружниот суд во Скопје, од 11 до 13 јуни 1947 година се одржал судски процес.⁴ Трбиќ бил суден во присуство и е осуден на казна смрт со застрелување, трајно губење на политичките и на граѓанските права и конфискација на целиот имот. Егзекутиран е на 24 септември 1947 година.⁵

* * *

Историјата како случување во минатото е достапна на историчарот само доколку оставила траги, односно таа може да се истражува доколку имаме на располагање соодветни историски извори. Само со нивна помош историчарот може да го запознава минатото, да ја реконструира неговата слика и да ги анализира неговите внатрешни структури и нивните закони. Поради тој специфичен начин на истражување на минатото, запознавањето со изворите е од пресудна важност за историографијата.⁶

Истражувањето на историските извори е првото и решавачко скапило во истражувањето на историјата. Историските извори ја прават основата на научната работа на историчарот бидејќи даваат граѓа за создавање знаења. Запознавањето со нив дава можности за сè поегзактно осознавање на минатите собитија, а усовршувањето на практичната работа со изворите овозможува посигурно откривање и создавање знаења. Затоа, една од основните задачи на научната историографија е постојаното трагање по нови историски извори и проширување на кругот на нивните видови.⁷

Архивите преку средувањето и обработката на архивскиот материјал ја олеснуваат работата на историчарите. Историските истражувања, речиси без исклучок, започнуваат со консултирање и со проучување на архивските материјали. Тие претставуваат основни извори за историографските проучувања. Освен пишаните историски извори, за историските истражувања се значајни и усните извори кои историчарите можат да ги користат при своите истражувања, како што се сведоштвата, пренесувањето на традицијата, разните преданија и сл.⁸

⁴На судскиот процес, освен Миливој Трбиќ, биле обвинети и осудени уште пет лица: Васил Јаневски, Боге Велевски, Јован Шоргиќ, Злата Мацовска (невенчана жена на Трбиќ) и Петре Тренковски

⁵Поопширно за Миливој Трбиќ види: Александар Симоновски, Миливој Трбиќ (1913 – 1947), Скопје 2018; *Миливој Трбиќ–Војче, Документи*, Избор, редакција и коментар доц. д-р Александар Симоновски, Скопје 2016.

⁶Виолета Ачкоска, *Вовед во историјата*, Скопје 2014, 85.

⁷*Истото*, 86.

⁸Борче Илиевски, Семејните и личните фондови – значаен извор за историски истражувања (примерот на фондот „Бранислав Русиќ“), *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, книга 68, Скопје 2015, 63 – 64.

Во фокусот на прилогот е досието кривично дело број (Кр. д. бр.) 190/1947.⁹ Целта на трудот е да се прикаже колку и какви документи содржи досието, колку тоа е значајно како извор за да се анализира судењето на Миливој Трбиќ во 1947 година и каква вредност има тоа за проучувањето на неговиот лик и на неговото дело.

Досието, најверојатно, е создадено во 1947 година, како последица на одржувањето на судскиот процес од 11 до 13 јуни 1947 година. Содржи 119 документи кои може да се распределат во следните категории: судски документи, документи од УДБ, документи од Президиумот на Народното собрание на Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ), документи од Министерството за правосудство на Народна Република Македонија (НРМ), документи од Месниот народен одбор од с. Браилово и др. Мнозинството документи имаат судски карактер.

Една целина од досието образуваат списите кои настанале во истражната постапка што се водела против Трбиќ во периодот 16 јануари – 11 јуни 1947 година (времето од неговото апсење до почетокот на судскиот процес).

Најраниот документ датира од 30 јуни 1945 година. Тоа е Решението *Ф. бр. 205* (на Федералната комисија на Македонија за утврдување на злоделата на окупаторите и нивните помагатели) за утврдување на злосторствата на Трбиќ во Втората светска војна. Жртви биле Тасе Петров Десоски и Ѓуро Тренев Велкоски,¹⁰ двајцата од с. Крапа, Порече. Поради многуте злосторства што му се припишувале, посочената Комисија препорачала да се бара екстрадиција на Трбиќ. Местото на коешто тој се наоѓал не било познато и се сметало дека, веројатно, избегал во Грција или во Англија.

Следуваат три записници од сослушувањата на Трбиќ од УДБ на НРМ, спроведени во 1947 година: на 21 јануари, на 27 јануари и на 24 април. Најобемниот записник бил составен на сослушувањето кое било изведено на 27 јануари и содржи 18 страници. Сослушувањата, главно, се поврзани со активноста на Трбиќ во вардарскиот дел на Македонија во Втората светска војна (1942 – 1944) и со неговиот живот потоа. На пример: кога и каде првпат се приклучил во Равногорското движење; дали знаел за што се бори Народноослободителната војска; испраќањето на Трбиќ и на уште две лица, од Србија во вардарскиот дел на Македонија во 1942 година како емисари на Движењето и какви задачи им биле доделени; на кој терен дејствувал; каналите преку кои во 1942 и во 1943 година дошол од Србија на таа територија на Македонија; дали четниците воделе борба против бугарскиот окупатор во тој дел од Македонија; кога се предал на НОВ и ПОМ и неговото бегство од нивните редови; најважните места каде што се криел во илегалство и кои му биле најблиските соработници; неговите ставови кон ФНРЈ и др.

Во продолжението се приклучени шест изјави на лица, дадени од 31 јануари до 1 април 1947 година во Отсекот за внатрешни работи (ОВР) во с. Брод,¹¹ Порече, дека во текот на војната нивни блиски настрадаа од Равногорското движење. Во

⁹Државен архив на Република Македонија – Одделение Скопје, ф. Окружен суд – Скопје (1945 – 1950), к. 11, а. е. 190.

¹⁰Десоски се јавува со презимето Петрески, а Велкоски со презимето Трајаноски.

¹¹Македонски Брод.

таа смисла, Мара Петрова поднела тужба за убиството на нејзиниот сопруг Тасе Петрески, Милан Ѓ. Трајаноски за убиството на татко му Ѓуро Трајаноски, Ленка Д. Симјаноска за убиството на нејзиниот сопруг Душан. Киска Златеска го пријавила убиството на син ѝ Трајан, Исајле Т. Милошески поднел тужба за убиствата на брат му Крсте Т. Милошески и на Ленка, сопругата на Крсте, а Теофил Радески за убиствата на брат му Генадија Радески и на Митана, сопругата на Генадија. Во изјавите, лицата го поврзале Трбиќ со овие убиства.

Во списите е приопштен и документот *Уверење за обвинетото лице*, којшто го изработил Месниот народен одбор од Браилово, на 13 мај 1947 година. Овој документ содржи 13 точки и во нив има податоци за Трбиќ, како, на пример: презиме, татково име и име; презиме и име на родителите; место и адреса каде што постојано живее; занимање и социјална положба; дали е писмен и какво школо завршил; имотна состојба и др. Во точката 4: *ден, месец, година и место на раѓањето*, се наведени датумот 14 април 1913 година и с. Браилово. Повикувајќи се на она што го истраживме, документот *Уверење за обвинетото лице* е единствениот документ во кој 14-ти се сретнува како ден на раѓањето на Трбиќ. Имајќи предвид дека датумот 13 април 1913 година е запишан во два документи: записникот од сослушувањето на 27 јануари и записникот од судскиот процес во јуни 1947 година, за датум на раѓањето на Трбиќ го сметаме 13 април 1913 година.

Последните документи од серијата списи кои произлегле од истражната постапка против Трбиќ се шест записници од сослушувања на сведоци. Сите сослушувања ги спровело Јавното обвинителство на НРМ, на 10 јуни 1947 година, а за потребите на судскиот процес. Како сведоци биле сослушани Милан Ѓ. Трајаноски, Мара Петрова, Исајле Т. Милошески, Ленка Д. Симјаноска, Теофил Радески и Георги Јовановски. Сослушувањата се однесуваат на седум од осумте гореспоменати убиства.

Во понатамошниот дел од граѓата во досието е вклучен документот на Јавното обвинителство на Битолскиот Округ од 3 февруари 1947 година, односно, на овој датум јавниот обвинител А. Крстевски му одредил на Трбиќ мерка истражен затвор.

Значаен документ од досието е обвинителниот акт од 3 јуни 1947 година. Имено, по завршувањето на истрагата, Никола Вражалски, јавен обвинител на НРМ, го подигнал обвинението против Трбиќ и другите пет лица. Предложил пред Окружниот суд да се одржи устен јавен главен претрес, на кој ќе бидат повикани тој, како јавен обвинител на НРМ, и сите обвинети преку Истражниот затвор во Скопје. На претресот требало да се изнесат сите докази предложени во списокот кој бил приложен кон обвинителниот акт. Списокот содржи две точки. Во првата точка се истакнува како сведоци да се распитаат Штерју Николов Наков, Крсте Јанкуловски и Петар Гашевски (сите тројца се наоѓале во Истражниот затвор во Скопје). Било потребно да се повикаат и да се распитаат и лицата кои претходно ги споменаваме: тоа се сослушувањата од 10 јуни 1947 година. Во втората точка е наведено за докази да се прифатат записникот од сослушувањето на Будимир

Марковиќ,¹² два печати „Горски штаб“, грб на Кралството Југославија и четнички слики. Од елементите што ги набројавме во вторава точка, во досието е присутен само записникот. Управата за државна безбедност на НРМ го сослушала Марковиќ на 6 февруари 1947 година.

Натаму, во досието се опфатени три документи од преписката меѓу Јавното обвинителство на НРМ, Врховниот суд на НРМ и Окружниот суд во Скопје, во однос на прашањето кој Окружен суд да го води судскиот процес. На седницата одржана на 3 јуни 1947 година Врховниот суд го разгледал барањето У. бр. 7/47 на јавниот обвинител на НРМ. Донел решение со кое, иако предметот спаѓал во делокругот на Окружниот суд во Битола, тој да му се отстапи на надлежна постапка и на пресудување на Окружниот суд во Скопје. Причините за таквиот чекор се тоа што истрагата ја водело Јавното обвинителство на НРМ, кое ќе го подаде обвинителниот акт и ќе го застапува пред Судот и што со отстапувањето на делото на Окружниот суд во Скопје ќе се избегнат излишните разноси. Истиот ден, Јавното обвинителство на НРМ изработило документ за Окружниот суд во Скопје, со кој му соопштува дека му се доставува кривичниот предмет против Трбиќ и другите лица, со предлог да се закаже устен јавен главен претрес на кој ќе им се суди на обвинетите. Документот го содржел и одобрението со кое се прогласува за надлежен тој Суд. Со документот од 9 јуни, Јавното обвинителство на НРМ го известува Окружниот суд во Скопје дека му се доставува решението на Врховниот суд на НРМ, со кое бил усвоен предлогот на јавниот обвинител на НРМ, делото против Трбиќ и другите лица да се разгледува во Окружниот суд во Скопје наместо во Битола.

Судскиот процес почнал на 11 јуни, продолжил на 12 јуни, а на 13 јуни 1947 година била донесена и јавно објавена пресудата.¹³ Записникот од процесот, како

¹²Будимир Александар Марковиќ е роден во 1908 година, во с. Сикирица (Параќин, Србија). Неговото сослушување е поврзано со префрлањето на илгалецот Живојин Радиќ во Грција во втората половина на 1946 година. Во истиот период, Будимир Марковиќ се интересирал за Миливој Трбиќ. Државен архив на Република Македонија, Скопје (ДАРМ), ф. РСВР (ОЗНА/УДБ), к. 248, а. е. 11.

¹³Другите лица се осудени на следните казни: Јаневски – смрт со застрелување, трајно губење на политичките и на граѓанските права и конфискација на целиот имот; Велевски – 15 години лишување од слобода со присилна работа, 5 години губење на политичките и на граѓанските права освен родителските и конфискација на целиот имот; Шоргиќ – 6 години лишување од слобода со присилна работа и 2 години губење на политичките и на граѓанските права освен родителските; Мацовска – 5 години лишување од слобода со присилна работа, две години губење на политичките и на граѓанските права освен родителските и конфискација на целиот имот; Тренковски – 14 години лишување од слобода со присилна работа и 5 години губење на политичките и на граѓанските права освен родителските и конфискација на целиот имот. Сите обвинети биле осудени да платат солидарно 9.000 динари на име паушал на државата.

За наплатата на паушалот, во досието постои решение на судијата Панта Марина од 10 јули 1947 година. Паушалот требало да се наплати: од Трбиќ 3.000 динари, а од Јаневски, Велевски, Мацовска и од Тренковски по 1.500 динари. Шоргиќ „се ослободува од паушал, како беден“.

Исто така, во досието, поточно во документот кој на 8 август 1947 година го подготвил Околинскиот народен суд во Прилеп, станува збор за паричните средства кои биле наплатени за паушалот. Од семејствата на Тренковски, Велевски и на Јаневски се наплатени бараните суми. Од Трбиќ „или од фамилијата на истиот не е наплатена сумата од 3.000 дин. пошто истиот не располага со никаков имот или пак неговата фамилија“.

и пресудата се наоѓаат во досието. По судењето, на 18 јуни Трбиќ составил жалба против пресудата. Жалбата ја поднел до Врховниот суд на НРМ и побарал смртната казна да му се замени со временска казна. На 19 јуни жалба поднел и бранителот на Миливој Трбиќ, Михаило Михаиловиќ. Адвокатот замолил Врховниот суд да ја преиначи и да ја ублажи казната. Двете жалби постојат во досието. Покрај Трбиќ, и другите осудени лица поднеле жалби против пресудите до Врховниот суд на НРМ. На 5 јули 1947 година овој Суд одржал претрес и донел пресуда (содржи 6 страници) со која не ја уважил жалбата на Трбиќ.¹⁴

За делот од пресудата за конфискацијата на имотот се водела преписка што е опфатена во три документи. Првиот документ е дописот од 11 јули 1947 година, до Околинскиот народен суд во Прилеп, со кој е укажано дека му се испраќа една правосилна пресуда заради конфискацијата. Вториот документ е дописот од 17 јули, на Околинскиот народен суд во Прилеп, до Окружниот суд во Скопје. За Трбиќ е наведено дека ќе му се конфискува имотот. Но, за Трбиќ не можело да се изврши конфискација од причина што тој не располагаал со имот, а за ова ни говори третиот документ: дописот на Околинскиот народен суд во Прилеп, од 8 август 1947 година, до Окружниот суд во Скопје.

По пресудата на Врховниот суд уследиле активности во врска со правото на Трбиќ да бара помилување. Прв се произнел Врховниот суд на НРМ. Натаму, Окружниот суд во Скопје составил предмет за молбата за помилување на Трбиќ. Предметот бил наменет за Министерството за правосудство на НРМ. По повод таа молба, посочениот Окружен суд изработил реферат, во кој, меѓу другото, се зборува дека молби за помилување поднеле Трбиќ и неговиот адвокат. Во контекст на ова, во досието се депонирани три документи: документот на Врховниот суд на НРМ од 8 јули 1947 година, рефератот (кој не е датиран) и предметот на Окружниот суд од 24 јули 1947 година.

На 16 септември 1947 година Претседателството на Президиумот на Народното собрание на ФНРЈ одржало седница и донело одлука да не се уважи молбата за помилување. Истиот месец уследила кореспонденција меѓу Министерството за правосудство на НРМ и Окружниот суд во Скопје. Министерството за правосудство, на 18 септември ги испратило списите по делото К. 190/47 и одлуката со која молбата за помилување на Трбиќ не била уважена. Со повратниот допис од 20 септември, Окружниот суд го потврдил приемот. Како и во претходниот случај, станува збор за три документи: одлуката и двата документи од кореспонденцијата.

Со оглед на тоа дека пресудата во целост ја потврдил Врховниот суд на НРМ, а молбата за помилување била одбиена, следуваало егзекутирање на Трбиќ. За егзекуцијата бил воден записник, во кој, иако во кратки црти се опишува спроведувањето на смртната казна, сепак, нема податоци за местото на коешто е

¹⁴Во поглед на другите осудени е уважена само жалбата на Васил Јаневски. Смртната казна му е заменета со 20 години лишување од слобода со присилна работа и губење на политичките и на граѓанските права за 5 години по издржаната, застарената или простената казна и со конфискација на целиот имот.

егзекутиран и она каде што е закопан. Записникот е во оригинален облик. Имајќи предвид дека записникот е составен во Скопје на 24 септември 1947 година, ваквиот факт можеби упатува на размислување двете места да се бараат во градот или во неговата околина.

Ќе се осврнеме на уште два документи од досието кои се поврзани со егзекуцијата. Првиот документ го изработило Министерството за внатрешни работи (МВР) на НРМ на 1 октомври 1947 година, го наменило за Окружниот суд во Скопје и соопштило дека му доставува примерок од записникот на комисијата¹⁵ која присуствувала при погубувањето на Трбиќ. Вториот документ е известувањето од Окружниот суд во Скопје, од 10 јуни 1950 година, до Месниот народен одбор во с. Браилово (матично одделение), дека со пресудата од 13 јуни Трбиќ е осуден на казна смрт со застрелување и дека пресудата е извршена. Вториот документ требало да послужи за евиденција во книгите на тој Одбор.

Повеќето од преостанатите документи од досието се однесуваат на другите обвинети и осудени лица во судскиот процес. Еден дел од таквата граѓа настанала во истрагата што се водела против нив во 1947 година (до почетокот на судскиот процес на 11 јуни) и тоа се претежно сослушувања што ги реализирала УДБ на НРМ. Другиот дел се нивните жалби до Врховниот суд на НРМ против пресудата од 13 јуни 1947 година, граѓата што е создадена во врска со казните што ги издржувале тие лица и др.

Треба да се напомене дека одредени документи што се застапени во досието Кр. д. бр. 190/1947 се наоѓаат и во Државниот архив на Република Северна Македонија, Институтот за национална историја (ИНИ) и во Архивот на Југославија (АЈ) во Белград. Во ДАРСМ е депонирано досието на Трбиќ водено од Службата за државна безбедност (СДБ) на Републичкиот секретаријат за внатрешни работи на Социјалистичка Република Македонија.¹⁶ Во ова досие се наоѓаат записниците од сослушувањето на Трбиќ на 21 јануари, на 27 јануари и на 24 април 1947 година; решението за мерката истражен затвор од 3 февруари 1947 година; шесте изјави на лицата, дадени од 31 јануари до 1 април 1947 година во ОВР во с. Брод; пресудата на Окружниот суд во Скопје од 13 јуни 1947 година; пресудата на Врховниот суд на НРМ од 5 јули 1947 година, како и (препис од) записникот од егзекуцијата на Трбиќ на 24 септември 1947 година.¹⁷ Во ИНИ се наоѓаат само два документи: записникот од сослушувањето на 27 јануари и пресудата од 13 јуни,¹⁸ додека во АЈ се наоѓа само *Решението Ф. бр. 205*.¹⁹

¹⁵Комисијата ја сочинувале Ристо Божиновски (претставник на МВР на НРМ), Тодор Деспотов (претставник на Јавното обвинителство на НРМ) и Иван Прилепчански (претставник на Министерството за народно здравје на НРМ), како и Ратко Пановски (записничар).

¹⁶Службата за државна безбедност водела досиеја и за Боге Велевски, Злата Мацовска и за Јован Шорѓиќ. ДАРСМ, ф. РСВР (ОЗНА/УДБ), к. 182, а.е. 23; к. 251, а.е. 17; к. 258, а.е. 4.

¹⁷За досието на Трбиќ од СДБ види: ДАРСМ, ф. РСВР (ОЗНА/УДБ), к. 111, а.е. 17.

¹⁸Документационо одделение „Д-р Велимир Брезоски“ при Институтот за национална историја, Скопје, ф. Оставина на проф. д-р Велимир Брезоски, к. 2.

¹⁹АЈ, ф. Државна комисија за утврдување на злосторствата на окупаторите и нивните помагачи, ф. бр. 3875, дос. бр. 1317.

Досието Кр. д. бр. 190/1947 е дел од неопходната архивска граѓа со којашто треба да се располага при проучувањето на активностите што се однесуваат на истражната постапка и на судењето на Миливој Трбиќ. Сепак, оваа личност, во македонската историска наука сè уште не е целосно истражена. За да се формира една посеопфатна слика за него, нужни се натамошни истражувања.

930.25:327 (495.1:47+57) "1979"(047)

Александар Стикалин, Борис Новоселцев и Татјана Волокитина
(Руска Федерација)

**Брежнев – Тито: последња встреча
(публикација и коментарији Александра Стикалина¹, Бориса
Новоселцева² и Татјаны Волокитиной³)**

Апстракт: Се објавува записот од преговорите меѓу Брежнев и Тито, кои се одржале на 17 мај 1979 година во Москва. Документот е од Рускиот државен архив за најнова историја⁴.

Keywords: Tito, Brezhnev, Yugoslavia, USSR, China, Bulgaria, international relations

Вниманию читателей предлагается запись беседы лидеров СССР и СФРЮ, состоявшейся 17 мая 1979 г., в ходе последнего визита И. Броза Тито в СССР. Встреча Брежнева и Тито в Москве в мае 1979 г. явилась их последней встречей, финалом их многолетних непростых взаимоотношений. 87-летний Тито к этому времени явно сдал, ему все труднее было контролировать ситуацию в СФРЮ и он все более полагался на свое окружение. Стареющий харизматический лидер, символизировавший самой своей фигурой югославское единство, уже никак не мог воспрепятствовать усиливавшемуся с каждым годом росту центробежных тенденций, угрожавших целостности Югославии.

Брежнев, хотя и был на 14 лет моложе, его здоровье к этому времени сильно пошатнулось, что имело своим следствием некоторое усиление влияния ряда других членов Политбюро (прежде всего Ю.В. Андропова, А.А. Громыко, Д.Ф. Устинова), на принятие ключевых политических решений, таких как принятое через полгода после этой встречи решение о вводе войск в Афганистан. При изложении Брежневым своих представлений о внутренней ситуации в СССР (более кратком, нежели в ходе его предшествовавших встреч с Тито, что было обусловлено скорее всего состоянием здоровья Брежнева) все более проявлялся отрыв советского лидера

¹За А. С. Стикалин види: <https://inslav.ru/people/stykalin-aleksandr-sergeevich>

²За Б. С. Новоселцев види: <https://inslav.ru/people/novoselcev-boris-sergeevich>

³За Т. В. Волокитина види: <https://inslav.ru/people/volokitina-tatyana-viktorovna>

⁴Российский государственный архив новейшей истории—<http://xn--80afqtm.xn--p1ai/>

от реалий. Он пребывал в полной уверенности, что «успешный рост экономики позволяет партии шаг за шагом идти по пути повышения благосостояния народа», в силу чего «ощутимо и надежно продолжают укрепляться связи партии с массами». Однако произошедшие с конца 1979 г. новые катаклизмы (вторжение в Афганистан в декабре 1979 г., польский кризис 1980-1981 гг.) обнажили неспособность советской экономики отвечать новым вызовам.

Самоуспокоенность Брежнева проявилась и в оценке им международного положения: «влияние мирового социализма на ход международных дел становится все более глубоким и плодотворным», тогда как на Западе, по словам советского лидера, углубляются кризисные явления. Пройдут, однако, считанные месяцы, и мировой социализм вступит в последнее десятилетие своего существования, уже гданьские забастовки в Польше, начавшиеся в августе 1980 г., озаменовали собой начало его конца. Уйдет в небытие и СЭВ, призывы к расширению сотрудничества СФРЮ с которым постоянно звучали с советской стороны в ходе встреч на высшем уровне. Вместе с тем последняя встреча Брежнева и Тито проходила в момент, когда еще сохранялось (доживая, впрочем, последние месяцы) состояние разрядки международной напряженности. Всего через месяц после беседы с Тито советский лидер отправился в Вену, где 18 июня 1979 г. им и президентом США Джимми Картером был подписан договор ОСВ-2. Правда, его ратификации американским Конгрессом помешала состоявшаяся через полгода советская интервенция в Афганистане, резко ухудшившая климат в международных отношениях и положившая начало новому витку холодной войны.

Отношения двух стран – СССР и СФРЮ – переживали в момент майской встречи 1979 г. не самый сложный период. В 1970–е гг., по сравнению с бурными и эмоциональными событиями двух предыдущих десятилетий, они отличались относительной стабильностью. Последний раз существенные разногласия по ряду международных проблем заметно омрачили взаимоотношения политических элит двух стран после вторжения войск Варшавского договора в Чехословакию в августе 1968 г.

В ноябре 1976 г., во время визита Брежнева в Югославию, с советской стороны была предпринята последняя попытка оказать на югославов давление, чтобы они не отклонялись от общей внешнеполитической линии соцстран, но она получила отпор. Тито снова, в очередной раз, напомнил Брежневу, что Югославия является нейтральным государством, участником Движения неприсоединения, проводящим независимую внешнюю политику. На перспективы развития советско-югославских отношений Брежнев, судя по публикуемой записи беседы, смотрел более трезво, нежели на перспективы мирового социализма – об этом можно судить по его призыву развивать более активное сотрудничество во многих областях, «считаясь с различиями, принимая их как реальность».

Стабильность в отношениях и продолжение сотрудничества в разных сферах не означали, однако, отсутствия разногласий и взаимных претензий как по частным, так и по более общим вопросам, что наглядно показала и публикуемая ниже запись довольно откровенной беседы, отразившая (при всем обилии ритуальных фраз)

сохранявшиеся моменты напряженности в двусторонних отношениях. Начиная примерно с середины 1960-х гг. или даже раньше, частые советско-югославские встречи на высшем уровне все больше ритуализировались, непременно включая в себя устоявшийся набор позиций, тем для обсуждения, клише и даже ритуальных фраз. Практически неизменными были упоминания о «братстве военных лет», объединяющем две страны, а также о «накипи» или «напластованиях», осложняющих развитие советско-югославских отношений.

С советской стороны не уставали возмущаться периодически звучавшей в прессе СФРЮ критикой тех или иных сторон советской системы и особенно внешней политики СССР, в том числе на югославском направлении. Особенно эмоционально Брежнев реагировал на развиваемую на Западе – при отсутствии особых возражений со стороны Белграда – тему гипотетической военной угрозы для Югославии со стороны СССР в 1968 г. и позже. На это Тито обычно отвечал, что в Югославии существует свобода печати, поэтому партийно-политическому руководству бывает трудно контролировать СМИ.

Еще большую озабоченность Москвы вызывали позитивные подвижки в отношениях СФРЮ с КНР. Китайская тема регулярно всплывала на переговорах двух сторон, начиная со второй половины 1950-х гг. Причем в предыдущие полтора десятилетия их негативные позиции в отношении политики Пекина совпадали. Для одних претензии Китая на лидерство в международном коммунистическом движении, а для других его попытки усилить свое влияние в странах «третьего мира», формируя, таким образом, некую альтернативу Движению неприсоединения, были словно красная тряпка для быка. «Совпадение или близость» в этом вопросе являлись одним из тех интегративных факторов, опираясь на которые советские и югославские руководители пытались искать компромиссные решения по более сложным и дискуссионным вопросам. Однако в 1970-е гг., период еще большего обострения отношений между Москвой и Пекином, растянувшегося на все десятилетие (будь то конфликт на о. Даманском в 1969 г. или китайско-вьетнамская война 1979 г.), проявилась многовекторность югославской дипломатии, а, возможно, и стремление занять более сбалансированную позицию между СССР и КНР.

С югославской стороны периодически выражалось недовольство фигурировавшими в советской прессе и общественном дискурсе оценками внешней политики СФРЮ и югославской модели социализма, но предметом главных претензий оставалась советская позиция (не только реальная, но иногда и мнимая) в македонском вопросе. Советская сторона не была заинтересована в ухудшении отношений с титовской Югославией, ибо это разом перечеркнуло бы все еще сохранявшиеся планы пристегивания СФРЮ к внешней политике советского блока на многих важных направлениях и, кроме того, начисто исключило бы возможности оказывать через Белград в интересах Москвы влияние на движение неприсоединения. В силу этого она старалась демонстрировать всему миру (но прежде всего руководству СФРЮ) свою невовлеченность в болгаро-югославские дискуссии по македонскому вопросу и равноудаленность в этом вопросе от позиций

Скопье (а значит также и Белграда) и Софии⁵. Тем не менее, в руководстве СФРЮ (СКЮ) не могли избавиться от подозрений в том, что Москва фактически разделяет позицию своих болгарских союзников, которые только при скрытой советской поддержке могут следовать в македонском вопросе линии, в корне противоречащей государственным интересам СФРЮ. Подобные представления президента Тито и его окружения нашли отражение и в нижеприведенной записи беседы от 17 мая 1979 г., в ходе которой лидер СФРЮ выразил неудовольствие замалчиванием в советской печати принципиальной югославской позиции в македонском вопросе (в советских изданиях старались вообще обходить этот вопрос, всячески сторонясь вовлеченности в болгаро-югославские споры по проблемам общего прошлого соседних народов. Только обратившая на себя внимание в Белграде «неосторожная» публикация в 1978 г. статьи в журнале «Новое время» сделала достоянием широкого советского читателя определенные болгарско-югославские разногласия по территориальным вопросам). Из нижеприведенной записи беседы очевидно, что, настаивая на более четком освещении в СССР югославской позиции по македонскому вопросу, Тито и его команда вместе с тем совершенно не хотели делать этот вопрос источником новых осложнений в отношениях с Москвой. Показательно, что, не желая углубления споров, Тито предпочел перевести разговор на другую тему.

Запись переговоров

Л.И. Брежнев с И. Броз Тито

во время визита в Советский Союз 16-21 мая 1979 г.¹

Кремль

17 мая 1979 г.

В переговорах участвовали: с советской стороны – член Политбюро ЦК КПСС, министр иностранных дел СССР А.А. Громыко, секретарь ЦК КПСС К.В. Русаков; с югославской стороны – член Президиума ЦК СКЮ С. Доланц, союзный секретарь по иностранным делам СФРЮ И. Врховец.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Уважаемый товарищ Тито!

⁵Так, например, на переговорах во время визита в Белград министра иностранных дел СССР А.А. Громыко (4 сентября 1969 г.) стороны уделили большое внимание очередному обострению македонского вопроса в югославно-болгарских отношениях. Педантирование этой проблемы со стороны Болгарии было, по всей видимости, связано с очередным конфликтом между Москвой и Белградом, вызванным резко критической позицией югославского руководства в связи с интервенцией пяти стран Варшавского договора в Чехословакию в августе 1968 г. Показательна была позиция Громыко: «Полемика [...] вызвала в Советском Союзе огорчение. Мы не претендуем на то, что нам все понятно в югославно-болгарских отношениях. Но советское руководство советовало болгарскому руководству со своей стороны приложить усилия к улучшению отношений с соседней братской Югославией. Обострение болгаро-югославских отношений в любом случае не в интересах социализма». См. Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. М., 2017. С. 271.

Искренне рад нашей новой встрече и сердечно приветствую тебя и твоих товарищей.

Опыт убеждает в том, что нам время от времени просто необходимо сообща посмотреть, что получается, а что не получается в советско-югославском сотрудничестве, и подумать о дальнейших шагах по его развитию.

Хорошо, Броз, что накануне твоего визита в Москве побывал т. Минич. Его беседы с Андреем Андреевичем Громыко были, бесспорно, полезными².

Но сначала, по традиции, позволь мне очень кратко коснуться наших внутренних дел.

Только что мы отметили 34-ю годовщину со Дня Победы. С удовлетворением можно сказать: мы не потеряли даром эти три с половиной десятилетия мира.

Теперь у нас один только прирост многих видов продукции превосходит общегодовые объемы производства первых послевоенных лет. Успешный рост экономики позволяет партии шаг за шагом идти по пути повышения благосостояния народа.

Конечно, мы могли бы развиваться гораздо быстрее, если бы не расходы на укрепление обороноспособности страны. Ничего сверх потребностей своей безопасности и безопасности наших союзников мы не делаем. Но бремя это нелегкое.

Ощутимо и надежно продолжают укрепляться связи партии с массами. Наша социалистическая демократия получила дальнейшее развитие в новой Конституции. Задачи, которые мы решаем, велики и сложны. Приходится нам сталкиваться и с трудностями, подчас немалыми. Это мы учитываем при формировании дальнейших планов.

Приятно отметить, что влияние мирового социализма на ход международных дел становится все более глубоким и плодотворным. В немалой мере это следствие тесного взаимодействия социалистических стран друг с другом.

Нынешний год для Совета Экономической Взаимопомощи юбилейный. Уже на протяжении 30 лет СЭВ служит важным инструментом братских стран в установлении экономических отношений нового типа. Выражением высокой степени сотрудничества являются долгосрочные целевые программы. Работа по реализации этих программ, – а они охватывают ключевые отрасли экономики, – очевидно, станет главным содержанием нашего хозяйственного сотрудничества в предстоящем десятилетии.

Экономическая конъюнктура в мире сейчас неблагоприятна. Вряд ли положение изменится в ближайшие годы. Я имею в виду определенный дефицит энергетических и сырьевых ресурсов, обострившуюся конкуренцию на мировых рынках, нарастание кризисных явлений на Западе, скачки в ценах. В этих условиях углубление сотрудничества между социалистическими странами приобретает особую ценность. Это надежное и мощное подспорье для всех нас в решении задач социалистического и коммунистического строительства.

Теперь о наших двусторонних отношениях. Картина здесь довольно неровная. На одних направлениях наши связи успешно растут. И об этом я скажу подробнее несколько позже. На других же направлениях ощутимого прогресса не видно, на передний план выступают разногласия. Это чувствуете и вы. Об этом говорил т. Минич А.А. Громыко³.

Мы серьезно задумываемся над вопросом, почему так происходит, почему порой наши отношения начинают лихорадить. Себя нам упрекать вроде бы не в чем.

К дружбе с Югославией наша партия относится бережно, стремится ее укреплять. Для нас свято братство военных лет, когда мы вместе шли к победе.

Мы полагаем, что, считаясь с различиями, принимая их как реальность, вполне можно развивать более активное сотрудничество во многих областях. Надо постараться снять накипь, возникшую в наших отношениях.

Я хочу быть откровенным, говоря о вещах, которые нас заботят. Заботит же нас, прежде всего, то, что к Советскому Союзу, к его внутренней и внешней политике, во влиятельных кругах Югославии прослеживается подчеркнуто критическое недоброжелательное отношение. Это широко подхватывается прессой.

Ваши авторы, Броз, да и официальные лица постоянно возвращаются к теме так называемого «сталинизма». Причем делается это нередко так, чтобы бросить тень и на сегодняшний день. Конечно, историю забывать не следует, но ведь и вперед идти трудно, если только и делать, что оглядываться назад.

На Западе во множестве плодятся фантазии относительно «коварных замыслов» Советского Союза в отношении Югославии. Заявляют, что Советский Союз готовится «осуществить интервенцию». Еще в 1976 году в Белграде я говорил о провокационном назначении этих сказок. Ты помнишь, наверное, мои слова на этот счет⁴. Невозможно без возмущения слышать, что до сих пор в ходу подобные выдумки. Все здесь шито белыми нитками. Наши недруги хотят вызвать подозрительность в советско-югославских отношениях, посеять сомнения относительно их будущего.

Я думаю, ты хорошо знаешь, что в действительности никакой советской угрозы для Югославии не существует, однако у вас этот вопрос почему-то по-прежнему обсуждают.

Дорогой товарищ Тито, как Председатель Совета Оборона, совершенно откровенно хочу сказать, что ни в каких наших реальных планах братская Югославия никогда не рассматривалась как противная сторона, а ее территория никогда не планировалась для использования советскими войсками⁵.

Более того, как Верховному главнокомандующему, мне доподлинно известно, что не было ни единого случая, чтобы в разработках наших военных учений или в учебных материалах допускался бы иной подход по отношению к Югославии и ее армии. Уверен, что никто из югославских товарищей не может опровергнуть это.

Мы исходим из того, что если случится непоправимое и империализму удастся развязать мировую войну, то наши народы и армии, как это было и в прошлом, будут стоять плечом к плечу, на одной стороне баррикад.

Хочу сказать тебе: мы выступаем и будем выступать за абсолютное невмешательство во внутренние дела друг друга, за дружбу наших народов, свободно и независимо устрояющих свою жизнь.

К сожалению, и в международных делах шероховатостей, а то и просто противоположных подходов между нами стало больше.

Так, в частности, обстоит дело с оценкой политики современного Китая.

Я помню, Броз, как в августе 1977 года ты говорил мне лично, что политика КНР «опасна для дела мира и социализма, затрудняет деятельность прогрессивных сил»⁶. Ныне у вас говорится об этом несколько иначе. У вас даже пишут о каком-то вкладе Китая в укрепление мира, хотя милитаристская, авантюристическая политика Пекина то и дело бросает вызов разрядке, самим устоям всеобщего мира.

Наши выводы о китайской политике строятся не на домыслах, а на фактах. А они говорят, что Китай теперь выступает как один из опаснейших источников войны. К любым инициативам, направленным на ограничение гонки вооружений, Пекин глух; за НАТО китайское руководство горой стоит⁷; японцам советуют укреплять связи с США и увеличивать собственные вооруженные силы.

Стратегическая установка Пекина – создание широчайшего антисоветского фронта. Известны и методы, какими пытаются китайские деятели решать эту задачу.

В Пекине взята линия на сотрудничество, прежде всего военное, с империалистическими странами. Объявляя себя частью так называемого третьего мира, Пекин явно стремится усилить свое влияние на неприсоединившиеся страны, настроить их не против империализма, а против Советского Союза. Далее. Китайские лидеры пытаются сеять семена разобщения между социалистическими странами. Отсюда эта выборочная политика Пекина, когда за одними странами ухаживают, поют им дифирамбы, а других предают анафеме⁸.

Все это, подчеркиваю, факты, действия, поступки.

Авзять нападение Китая на Вьетнам⁹. Это – агрессия, чем бы ее ни оправдывали. На переговорах в Ханое китайцы ведут себя высокомерно, вызывающе¹⁰. В Пекине то и дело грозят «повторить урок». На границах Вьетнама и Лаоса сосредоточены готовые к броску китайские дивизии.

А чего стоит такой китайский шаг, как отказ от советско-китайского договора. Китайские лидеры говорят, что они чуть ли не за улучшение отношений с Советским Союзом. Но это странный способ улучшать отношения, обрывая и те немногие нити, которые еще связывали наши страны¹¹.

Сейчас Китай заявляет, что он готов к переговорам с нами. Доброй воли нам, разумеется, не занимать. Мы не раз предлагали китайским руководителям сесть за стол переговоров. Так что для нас здесь нет вопроса. Другое дело, возможные

результаты переговоров. В китайской позиции много туманного. Есть к тому же основания думать, что Пекину не чужд расчет: завязав переговоры с Советским Союзом, посильнее нажать на Вьетнам. Если это произойдет, переговоры заранее обречены на срыв¹².

Хочу остановиться еще на вопросе о нашем отношении к движению неприсоединения. У вас часто утверждают, будто бы мы «покушаемся» на самостоятельность этого движения, произвольно делим неприсоединившиеся страны на «прогрессивные» и «реакционные». Хочу защитить истину.

Различия между неприсоединившимися государствами выдуманы не нами. Они порождены жизнью. Хотя, разумеется, есть и общее у этих стран. Мы неоднократно заявляли, что положительно относимся к движению неприсоединения, поддерживаем его и будем поддерживать, поскольку оно имеет антиимпериалистическую и антиколониальную направленность.

Но должен сказать, Броз, нас настораживают некоторые моменты, проявляющиеся в последнее время в движении неприсоединения и вокруг него. Я имею в виду попытки ошельмовать Кубу, исключить Вьетнам из движения неприсоединения. Западники приписывают эти намерения и Югославии. Товарищи Громыко и Минич говорили об этом, и Минич опроверг эти инсинуации¹³. Но ты, Броз, очевидно, чувствуешь, что какая-то нехорошая закулисная возня в связи с Гаванской конференцией идет¹⁴. По нашему мнению, немалую роль в срыве всех этих интриг и провокаций может сыграть Югославия и лично ты, как политический лидер, стоявший у истоков этого движения.

Обстановка в мире сейчас осложнилась. Гонка вооружений, раздуваемая реакционными кругами НАТО, агрессия Китая против Вьетнама, сепаратный египетско-израильский договор¹⁵ – все это связывается в единую цепочку событий. Событий тревожных и опасных.

Похоронить разрядку не удалось. Она пустила достаточно глубокие корни. Но, конечно же, нужны целеустремленные усилия всех миролюбивых государств для того, чтобы углубить разрядку, сделать ее всеобщей. Здесь у нас, как я полагаю, полное взаимопонимание. Со своей стороны мы активно работаем ради этих целей.

В этом ключе прошли, в частности, недавние переговоры с Жискаром д'Эстэном. Поработали мы плодотворно. Важно, что в стремлении углубить разрядку Франция идет впереди других стран Запада и готова сотрудничать с нами, со всеми силами, выступающими за оздоровление мирового политического климата¹⁶. Жискара с оправданной настороженностью относится к сделке в Кэмп-Дэвиде. Французы вроде бы готовы к параллельным действиям в интересах успешного проведения Мадридской встречи¹⁷.

Наши совместные документы тебе, наверное, хорошо знакомы. Они полностью подчинены целям мира и мирного сотрудничества.

Совместно с другими странами Варшавского Договора мы сейчас выдвинули идею – провести общеевропейскую конференцию и посвятить ее целиком мерам

доверия. Конкретно речь идет о таких шагах, как заключение участниками общеевропейского совещания договора о неприменении друг против друга первыми как ядерного, так и обычного оружия; об ограничении численности войск, участвующих в маневрах; о предварительном уведомлении относительно крупных передвижений войск и крупных военно-морских и военно-воздушных учениях, о распространении мер доверия на район Средиземноморья и других подобных акциях. Разумеется, в поле зрения конференции – а мы считаем, что ее можно было бы провести осенью этого года¹⁸ – оказались бы все конструктивные инициативы, идущие на пользу разрядке. Надеюсь, что идея проведения такого форума встретит позитивный отклик с вашей стороны.

Теперь относительно советско-американских переговоров по ограничению стратегических наступательных вооружений, как теперь говорят, – ОСВ-2. Сейчас в Женеве окончательно согласовываются документы, которые мы должны утвердить и подписать с Картером. Это будет реальный и крупный шаг к уменьшению опасности ядерной войны. Я думаю обсудить с американским президентом широкий круг международных проблем¹⁹. Особое внимание будет уделено вопросам разоружения. Это и Вена²⁰, и новые инициативы, о которых я тебе говорил, а также будущие переговоры по стратегическим вооружениям²¹. Здесь, очевидно, придется много поработать, чтобы подключить к переговорам все ядерные державы, да и вообще более широкий круг государств.

Хочу подчеркнуть, что мы ценим вашу поддержку переговоров по ОСВ-2.

Твердо следуя дорогой мира, мы хотели бы, Броз, чтобы наши страны не расходились, а действовали совместно или параллельно.

В такой же степени это относится и к борьбе за утверждение прав народов на свободное, независимое развитие. Империализм не желает мириться с революционными переменами, будь то в Африке, в Азии или в Латинской Америке. Ты говорил в Москве в 1977 году о «стратегическом окружении империализмом Африки»²². Это окружение силы национального освобождения прорывают, и мы видим свой интернациональный долг в том, чтобы поддержать их правое дело. В конечном счете, от демократических, революционных перемен дело мира, дело разрядки только выиграет.

Что касается сугубо двусторонних отношений, то на ряде направлений, как я уже говорил, у нас накоплен солидный капитал плодотворного сотрудничества. Мы за то, чтобы он приумножался.

Это касается экономической области. Нужно смелее, где это возможно, идти на кооперацию производства, что, конечно же, будет выгодно и для вас, и для нас. Я имею в виду и электронику, и машиностроение, и легкую промышленность. Надеюсь, что все это будет поставлено на практические рельсы при разработке совместной программы экономического и научно-технического сотрудничества на длительную перспективу. А об этом у нас есть принципиальная договоренность²³.

Советско-югославское военное сотрудничество развивается, по нашему

мнению, неплохо. В последние годы оно характеризуется значительным увеличением объема поставок в Югославию советского вооружения. За текущую пятилетку вам поставляется столько же вооружения, сколько было поставлено за все предшествующие 30 лет.

Советский Союз стремится к дальнейшему расширению военного сотрудничества, в том числе и по экспорту военной техники из Югославии в Советский Союз. Думаю, что наше военное сотрудничество можно было бы перевести на долгосрочную плановую основу, поручив это дело военным товарищам.

Несколько слов о военно-морских делах. Мы высоко ценим разрешение руководства Югославии заходить нашим кораблям в ваши порты и ремонтироваться на югославских верфях. Вместе с тем мы просили бы рассмотреть возможность увеличения числа таких заходов кораблей, а также сроков пребывания их в портах Югославии. Это имеет значение для нас.

Мы готовы поощрять дальнейшее развитие плодотворных связей между нашими государственными органами, дружественные контакты между представителями наших республик и краев и югославских республик и автономных краев. Полезно, очевидно, почаще встречаться нашим товарищам на высоком уровне. Ключевое значение, конечно, мы придаем сотрудничеству по партийной линии и хотим, чтобы оно становилось все более полнокрвным и насыщенным.

Словом, Броз, мы за укрепление взаимопонимания и доверия между нашими странами, за укрепление добрых отношений, ради чего нами с тобой отдано немало сил. В совместных документах, а мы им верны, отражены принципы, на базе которых наши взаимосвязи могут становиться богаче и интенсивнее. Деятельные, обоюдные усилия во имя этого непременно дадут хорошие результаты.

И. ТИТО. Да, конечно.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Вот то, о чем я хотел сказать. А теперь – слово тебе.

И. ТИТО. Прежде всего хотел бы поблагодарить за приглашение посетить вашу великую страну. Я, действительно, давно хотел встретиться с Вами, товарищ Брежнев. Прошло уже два года с тех пор, когда я был в Советском Союзе²⁴.

Сначала хочу остановиться на вопросе о наших двусторонних отношениях. Мы считаем важным проводить наши встречи регулярно, избегать таких больших пауз между ними, как это получилось сейчас. Наши встречи очень полезны. Они позволяют обменяться мнениями относительно дальнейшего развития советско-югославского сотрудничества, обсудить актуальные международные проблемы, информировать друг друга о взглядах и позициях наших партий и стран. Откровенный, дружеский диалог, какой мы проводим сегодня, а так проходили и наши предыдущие встречи, служит мощным стимулом для дальнейшего развития советско-югославских отношений.

Мы в Югославии внимательно следим за всесторонним развитием Советского Союза. Нас радуют крупные успехи советских людей, возглавляемых Коммунистической партией, в строительстве социализма и коммунизма.

Пользуясь случаем, хотел бы выразить от имени руководства и народов Югославии большую благодарность за солидарность, которую советские люди проявили в связи с сильным землетрясением в Черногории²⁵, за помощь, которую вы оказали нам.

Землетрясение вызвало большие разрушения, нанесло значительный материальный ущерб. Подземные толчки не прекращаются до сих пор. Всего их было уже около 100. Недавно вновь было два сильных толчка в один день (до 5–6 баллов). Эти толчки уничтожили и те объекты, которые были не совсем разрушены до сих пор.

Должен сказать, что первые толчки были встречены населением без паники. Благодаря этому число человеческих жертв было сравнительно невелико – погибло около 100 человек. Этому способствовало и то, что землетрясение пришлось на воскресный день, когда предприятия не работали. Однако непрекращающиеся толчки начинают оказывать на население неблагоприятное психологическое воздействие, много людей находится в больницах на почве нервного потрясения.

По нашей оценке, Советский Союз и Югославию связывают хорошие и очень развитые отношения во всех областях. Это относится, в частности, к сфере экономического сотрудничества, о чем говорили и вы, товарищ Брежнев. Мы всегда подчеркивали, что значение этого факта выходит далеко за рамки двусторонних советско-югославских отношений.

Особенно высоко мы в Югославии ценим Ваш личный вклад, товарищ Брежнев, в дело укрепления взаимопонимания и развития сотрудничества между нашими странами и партиями.

Югославия в своей политике постоянно придает большое значение поддержанию дружественных отношений с Советским Союзом. Видимо, существует определенная вина с нашей стороны, что встреча на высшем уровне сравнительно давно не проводилась. Такую встречу следовало бы провести раньше.

Хотелось бы подчеркнуть, что мы полностью верны совместным основополагающим документам, принятым в ходе советско-югославских встреч на высшем уровне, начиная со встреч 1955–1956 гг. и кончая встречами 1976 и 1977 гг.²⁶

Во время недавних бесед между товарищами Громыко и Миничем был обстоятельно обсужден широкий круг вопросов дальнейшего укрепления наших отношений. Мы удовлетворены состоявшимися переговорами. Если потребуется, товарищи Доланц и Врховец могли бы более детально изложить наши позиции по вопросам дальнейшего развития сотрудничества, очертить круг вопросов, над которыми следует поработать для того, чтобы проложить пути к укреплению наших связей.

Что касается экономических отношений, то они, по нашей оценке, получили неплохое развитие. Правда, имеются возможности для еще более широкого и активного сотрудничества. Важно своевременно провести и успешно завершить переговоры по вопросам экономического сотрудничества между СССР и СФРЮ

в предстоящей пятилетке (1981–1985 гг.). Это сотрудничество можно поднять на более высокий уровень и по его объему, и по содержанию. Нам представляется, что было бы полезно, чтобы заместитель Председателя Совета Министров СССР и председатель Госплана т. Байбаков посетил Югославию и познакомился с возможностями нашей экономики, которые являются не такими уж малыми²⁷.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Что ж, мы не против. Наверно, поездка тов. Байбакова в Югославию была бы полезной.

И. ТИТО. Мы удовлетворены состоянием сотрудничества и в других областях. Хорошо развиваются межпартийные связи, но и здесь можно было бы сделать еще больше. Нам надо проводить больше встреч по партийной линии.

Нормально развивается советско-югославское военное сотрудничество. Оно отвечает имеющимся на этот счет договоренностям.

Что касается сотрудничества в области информационной деятельности, то тут, как нам представляется, следовало бы найти лучшие решения.

Должен сказать, что существуют определенные различия в наших позициях и оценках по отдельным вопросам. Об этом шла речь и в беседах между товарищами Миничем и Громыко. Наш принципиальный подход к вопросу о различиях состоит в следующем.

Во-первых, отдельные различия являются, очевидно, естественными и неизбежными, поскольку наши страны действуют в различных условиях.

Во-вторых, эти различия не должны оказывать негативного влияния на общую атмосферу в наших отношениях, она должна оставаться дружественной.

В-третьих, о всех таких различиях можно и нужно обмениваться мнениями в спокойной, товарищеской обстановке с полной откровенностью.

По нашему убеждению, нельзя допускать длительных пауз между встречами советских и югославских ответственных руководителей. Постоянный политический диалог поможет устранению ряда различий в оценках. Конечно, некоторые различия, видимо, будут возникать и впредь. Но регулярные встречи, несомненно, приведут к большему взаимопониманию. Мы предлагаем, чтобы вывод о полезности и целесообразности таких встреч был нашим совместным выводом²⁸.

Хочу сказать несколько слов по вопросу о печати, который затронул и товарищ Брежнев. Одно дело – различного рода эксцессы, допускаемые печатью, против которых мы боремся. Другое дело – проведение политической линии, которой следуют органы печати. Мы можем понять, что на некоторые международные проблемы и вопросы внутреннего строительства вы смотрите несколько иначе, чем мы, и это получает определенное отражение в вашей печати. И у нас кое-какие вопросы оцениваются иначе, чем у вас. Это естественно.

Но нам неприятно, когда в советской печати вместо правды о Югославии появляется полуправда или даже совсем неправда. Взять, например, утверждения,

будто Югославия поставляет оружие Китаю. Мы не дали Китаю ни одной винтовки. Да они и не просили у нас вооружение, потому что хорошо знают, мы на это никогда не пойдем²⁹.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Но мы, товарищ Тито, и не говорили, что Югославия поставляет оружие Китаю.

И. ТИТО. Такие слухи, однако, исходят от западников.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Да черт с ними! Важно, что мы этого не говорили. Я ведь уже отмечал, что западники всячески стремятся нас поссорить.

С. ДОЛАНЦ. Дело в том, что советская печать перепечатала некоторые сообщения из западной прессы о «возможных» югославских военных поставках в КНР. А официальная позиция СФРЮ не была отражена. В результате советские люди получили одностороннюю, искаженную информацию, и ваша общественность верит, что мы поставляем оружие Китаю.

И. ТИТО. Мне рассказывали, что один советский военный интересовался у югославского коллеги, сколько китайцев находится сейчас в Югославской народной армии. Могу заявить, что ни одного китайца в нашей армии нет.

К.В. РУСАКОВ. Не думаю, чтобы среди наших военных нашелся такой человек, который мог бы поставить такой дурацкий вопрос.

А.А. ГРОМЫКО. А если кто-то и задал такой вопрос, то он выступал как частное лицо, а не как официальный представитель.

С. ДОЛАНЦ. Видимо, этот военный почитал статьи западников, опубликованные в вашей прессе.

К.В. РУСАКОВ. Ничего похожего в нашей печати не было.

И. ТИТО. Я согласен. Но у нас есть сведения о том, что в закрытых лекциях в Советском Союзе о Югославии говорят очень плохо, в самых негативных тонах.

А.А. ГРОМЫКО. Речь опять идет о каких-то слухах.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Отбросьте эти провокационные слухи.

И. ТИТО. Я не утверждаю, что это официальная позиция Советского правительства. Но в низах, так сказать, распространено много ошибочных, искаженных представлений о Югославии. Нам кажется, что этого надо избегать.

Несколько слов о наших отношениях с Болгарией. Это не новая проблема. Советскому руководству она известна³⁰. Эта проблема по своей сути затрагивает жизненно важные интересы Югославии как единого целого. Цола Драгойчева выпустила мемуары, в которых содержатся территориальные притязания к нашей стране, притязания на Македонию, являющуюся составной частью нашего государства. Отдельные положения мемуаров являются попыткой вмешательства в наши внутренние дела³¹.

Мы читали сообщение о том, что вы наградили Драгойчеву орденом Октябрьской Революции. Наша общественность восприняла это так, что как будто

орден она получила за эти мемуары. Конечно, награждение – это ваше дело. Но наш народ воспринял это негативно.

А.А. ГРОМЫКО. Это неправильно. Орден она получила не за книгу, а как председатель Общества болгаро-советской дружбы и в связи с её 80-летием³².

Л.И. БРЕЖНЕВ. Придавать значение слухам нельзя. До нас, например, дошли разговоры, что Югославия выступает против созыва конференции неприсоединившихся стран в Гаване. Но думаю, что мы, государственные деятели, не можем делать важные выводы на основе слухов.

И. ТИТО. Этот слух не имеет никакого основания под собой. Мы не против конференции в Гаване.

А.А. ГРОМЫКО. Да. Тов. Минич тоже говорил нам это³³.

И. ТИТО. Но должен сказать, что среди неприсоединившихся стран было немало таких, которые требовали отсрочки VI-й конференции или перенесения ее в другое место³⁴.

Что касается Цолы Драгойчевой, то я её знаю еще по работе в Коминтерне. Она занималась вопросами кадров и доставляла нам немало хлопот. Именно болгары хотели, чтобы компартия Югославии была распущена³⁵.

Но об этом достаточно. Думаю, что македонскую проблему мы должны решить на двусторонней основе. Мы с пониманием восприняли тот факт, что СССР не имеет к этому никакого касательства. Но в вашей печати мы замечаем односторонний подход к этой проблеме. Советская общественность знакома с болгарской позицией, но в вашей печати не говорится ни одного слова о югославской позиции. Это создает искаженное представление о положении вещей, не способствует углублению взаимопонимания и доверия. Мы ожидаем, что вы с пониманием отнесетесь к нашим соображениям и будете объективно освещать эту проблему. Мы считаем, что она должна решаться в рамках югославо-болгарских отношений так же, как вопросы межбалканского сотрудничества следует решать в рамках балканского региона. Должен сказать – я не против встречи с Живковым. Он, выступая в Пиринской Македонии, говорил о готовности к переговорам с нами, о том, что Болгария не имеет территориальных притязаний к другим странам. Мы тоже их не имеем³⁶.

К.В. РУСАКОВ. Наша позиция хорошо известна: Советский Союз не выступает ни на одной, ни на другой стороне. Две социалистические страны должны сами решить этот вопрос в духе дружбы и добрососедства. Таким был наш подход на протяжении ряда лет. Он и сегодня остается неизменным.

Л.М. ЗАМЯТИН. Хотел бы дать небольшую справку. По «македонскому вопросу» советская печать вообще ничего не писала. Был единственный случай, когда журнал «Новое время» в прошлом году поместил небольшую выдержку из речи тов. Живкова³⁷.

С. ДОЛАНЦ. Это было напечатано также и в «Правде». В свое время у вас

была издана книга «История южных и западных славян». В этой книге правильно, с научных позиций трактовался македонский вопрос и возникновение македонской нации. Но вскоре после того, как она появилась, в связи с протестом болгар ее изъяли.

Л.И. БРЕЖНЕВ. Мне об этом ничего неизвестно.

И. ТИТО. Односторонняя информация не способствует лучшему взаимопониманию. Она создает неправильное впечатление у вашего народа о Югославии. Мы решили сказать об этом откровенно и ожидаем принятия соответствующих мер с вашей стороны.

К.В. РУСАКОВ. Ваши рассуждения, тов. Тито, о нежелательности односторонней информации в принципе справедливы. Но факты следует тщательно проверять. Должен сказать, что по поводу упомянутой книги никакого протеста с болгарской стороны никогда не заявлялось и нами никогда не давалось указания об ее изъятии³⁸.

Что касается «Нового времени», то в опубликованной там статье содержалась небольшая выдержка из выступления тов. Живкова. Я цитирую: «В этом выступлении заявлено о готовности Болгарии подписать совместную декларацию, в которой Болгария и Югославия торжественно подтвердят принцип неприкосновенности границ и взаимный отказ от территориальных претензий».

Больше ни слова о Македонии и Югославии вообще нет.

И. ТИТО. О наших отношениях с Китаем. Мы исходим из принципиальных оценок, которые у нас сложились в ходе моего визита в Китай в 1977 году³⁹. Тогда мы видели, что там происходят позитивные процессы. Эти процессы, по нашему мнению, должны встретить понимание и поддержку, поскольку они отвечают интересам как китайского народа, так и мирового сообщества в целом.

Известно, что Китай долгое время выступал против нас, раньше нас там называли фашистами. Но потом китайские руководители сами нас пригласили к себе, и мы согласились посетить их страну. По пути в Китай мы посетили Советский Союз. Вы помните, мы договорились не называть Китай в наших речах⁴⁰. В Китае мы договорились, чтобы не упоминался Советский Союз. Эта договоренность была соблюдена.

У нас тогда создалось впечатление, что страна начала освобождаться от маоистских догм, начала выходить из застоя. Китайцы хотят развивать экономику. Нам рассказывали, что «группа 4-х», жена Мао чинили всякие препятствия развитию страны. Они, например, из 130 военных академий и училищ оставили только три. Объясняли это так: зачем нам учиться, если мы можем кого угодно побить деревянными палками, так как нас много⁴¹.

Мы считаем, что ни одна страна и особенно такая, как Китай, прошедшая большой революционный путь, не может быть поставлена в положение изоляции, исключена из международной жизни. Как член ООН, Китай может многое сделать, он должен нести свою долю международной ответственности. Я имел длительные

беседы с китайцами, критиковал их тезис о неизбежности войны. Потом они скорректировали свою позицию по этому вопросу. В Белграде я говорил Хуа Гофэну о том, какими должны быть отношения между Китаем и Советским Союзом, критиковал политику китайского руководства. Хуа Гофэн слушал и ничего не говорил. Я не дал ему возможности ответить сразу, предложил перенести переговоры. Я сделал это умышленно, чтобы дать ему время обдумать все сказанное мною⁴².

С. ДОЛАНЦ. То, что сказал тов. Тито Хуа Гофэну, ему раньше никто не говорил. Тов. Тито сказал, что необходимо поправить отношения с Советским Союзом.

И. ТИТО. Я сказал, что от плохих отношений Китая с Советским Союзом выигрывает только империализм.

Когда началась китайско-вьетнамская война, я немедленно направил Хуа Гофэну послание, потребовав прекращения военных действий и вывода китайских войск с вьетнамской территории. Хуа Гофэн сразу же ответил, что через пару дней китайские войска будут выведены, и потом выполнил это⁴³.

С. ДОЛАНЦ. В послании тов. Тито было также сказано, что эта акция наносит большой ущерб прежде всего самому Китаю.

И. ТИТО. Несколько слов о Камбодже. К защите режима Пол Пота мы не имеем никакого отношения. Пол Пот – это своего рода Герострат кампучийского народа. Почему мы против вьетнамской акции⁴⁴? Кстати, в Кампучии и сейчас находятся вьетнамские войска. Мы выступили из принципа, считаем, что никто не имеет права нападать на суверенную страну и силой менять там правительство. Мы выступили в защиту принципов, которые вместе с другими неприсоединившимися странами зафиксировали в документах, принятых на конференции в Белграде в 1961 г. и подтвержденных на всех последующих конференциях неприсоединившихся стран.

У нас нет никаких симпатий к Пол Поту. Думаю, что он не может быть больше у власти, если даже там и произошли бы какие-нибудь изменения. Я знаю эту страну, был там при Сиануке⁴⁵. В Кампучии был самый высокий жизненный уровень в Юго-Восточной Азии. Недавно Сианук в Нью-Йорке выступал как бы от имени режима Пол Пота⁴⁶. Позднее он заявил, что не желает иметь ничего общего с Пол Потом.

Еще несколько слов о Китае. Мы считаем, что открытие Китая миру, включение его в международные дела повышают ответственность китайских руководителей за свою политику, облегчают решение многих международных проблем. Наши отношения с Китаем открытые.

Они развиваются на таких же принципах, как и с любым другим государством, не в ущерб третьим странам. Плохие отношения какой-либо страны с Китаем не обязывают нас воздерживаться от развития сотрудничества с КНР.

Вообще-то наши отношения с Китаем имеют довольно скромный объем. Например, товарооборот составляет каких-нибудь несколько сот миллионов долларов.

И. ТИТО предлагает на этом беседу закончить и продолжить ее на следующий день.

Л.И. БРЕЖНЕВ соглашается⁴⁷.

РГАНИ. Ф. 80. Оп. 1. Д. 935. Л. 4–26. Подлинник.

Примечания:

¹Разослано членам Политбюро ЦК КПСС, кандидатам в члены Политбюро ЦК КПСС и секретарям ЦК КПСС.

²Член Президиума ЦК СКЮ М. Минич находился с рабочим визитом в Москве 23-26 апреля 1979 г.

³Составители не располагают записью беседы.

⁴Эта тема поднималась во время беседы Брежнева и Тито 15 ноября 1976 г. в Белграде, состоявшейся в ходе визита советского лидера в Югославию 15 – 17 ноября 1976 г. См.: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. 1965 – 1980. М., 2017. С. 473-474.

⁵Об учете потенциальной советской военной угрозы при выработке оборонной стратегии СФРЮ см.: Улунян Ар.А. Балканский «щит социализма». Оборонная политика Албании, Болгарии, Румынии и Югославии (середина 50-х гг. – 1980 г.). М. 2013.

⁶Проблемы отношений с Китаем затрагивались во время беседы Брежнева и Тито в Москве 17 августа 1977 г., состоявшейся в ходе визита югославского лидера в СССР 16 – 23 августа 1977 г. См.: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. С. 528-529.

⁷В январе 1979 г. состоялся визит в США фактического лидера КНР Дэн Сяопина, связанный с установлением официальных американо-китайских отношений. Тем самым открываются новые перспективы для развития всесторонних американо-китайских отношений, что в некоторой мере распространилось и на военную сферу (создание в Синьцзяне центров слежения за ядерными полигонами в СССР и МНР). В Вашингтоне в 1970-е годы возобладала концепция сохранения баланса и равноудаленности в отношениях с двумя находившимися между собой в состоянии вражды большими коммунистическими державами – СССР и КНР.

⁸Л.И. Брежнев, очевидно, имеет в виду довольно активные связи КНР с Румынией.

⁹Желая «проучить» Вьетнам за военную акцию в январе 1979 г. в Камбодже (Кампучии), в ходе которой фактически вьетнамскими войсками был свергнут прокитайский режим Пол Пота, китайские войска вторглись во Вьетнам 17 февраля 1979 г. Вьетнам обратился в ООН с требованием осуждения Китая.

США потребовали от СССР невмешательства в конфликт, от Вьетнама вывода своих войск из Камбоджи, а от Китая прекращения боевых действий во Вьетнаме. Не сумев заручиться поддержкой США в осуществлении своей акции, Китай прекратил боевые действия 17 марта. При всем стремлении администрации США разыгрывать китайскую карту в интересах сдерживания СССР (начало этой политике положил визит президента Р. Никсона в Пекин в феврале 1972 г., подготовленный Г. Киссинджером, инициатором этой новой внешнеполитической линии США), китайско-вьетнамская война и реакция на нее в Вашингтоне (как и отказ США от разрыва отношений с Тайванем) обозначили границы американо-китайского сближения, что сразу сделало для Пекина актуальной задачей поиска средней линии в отношениях между обеими сверхдержавами и явилось в конце концов предпосылкой некоторого улучшения советско-китайских отношений начиная с 1982 г.

¹⁰Китайско-вьетнамские переговоры на уровне заместителей министров иностранных дел были начаты 18 апреля. Стороны так и не смогли достичь взаимного компромисса, переговоры были прекращены в марте 1980 г. по китайской инициативе.

¹¹3 апреля 1979 г. правительство КНР объявило об отказе от продления заключенного в 1950 г. советско-китайского договора о дружбе, союзе и взаимопомощи. Вместе с тем Пекин обратился к Москве с предложением начать переговоры о нормализации межгосударственных отношений.

¹²Переговоры на уровне заместителей министров иностранных дел СССР и КНР были начаты 27 сентября 1979 г., советская сторона представила проект декларации о принципах взаимоотношений между СССР и КНР. Взаимоприемлемые основы для достижения договоренности не были найдены и в конце ноября переговоры были приостановлены. Их возобновлению воспрепятствовало вторжение СССР в Афганистан в конце декабря 1979 г., еще более осложнившее советско-китайские отношения.

¹³Во время встречи в апреле 1979 г. (см. выше).

¹⁴Речь идет о Гаванской конференции глав государств и правительств неприсоединившихся стран, назначенной на сентябрь 1979 г. (см. также ниже).

¹⁵Мирный договор между Египтом и Израилем (так называемый Кэмп-Дэвидский договор) был заключен в Вашингтоне 26 марта 1979 г. Немалой частью лидеров арабского мира он был воспринят как измена общему делу и сдача позиций а антиизраильской борьбе.

¹⁶Президент Франции В. Жискара д'Эстен посетил СССР с рабочим визитом 26 – 28 апреля 1979 г. По итогам визита были подписаны Программа дальнейшего сотрудничества между Советским Союзом и Францией в пользу разрядки и мира, долгосрочная программа углубления экономического, промышленного и технического сотрудничества между СССР и Французской республикой на период 1980-1990 гг., соглашение между СССР и Французской республикой об экономическом

сотрудничестве на период 1980-1985 гг. См. эти документы: Правда. 1979. 29 апреля. См. там же заявление Л.И. Брежнева для печати.

¹⁷Мадридская встреча Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ) проходила с перерывами с ноября 1980 г. по сентябрь 1983 г. Как и на предыдущей белградской встрече (октябрь 1977 г. – март 1978 г.), на мадридской встрече в центре внимания находилась правозащитная тематика, причем при обсуждении вопроса о нарушениях прав человека в СССР и социалистических странах представители западных стран много обращались к ситуации в Польше в условиях глубокого системного кризиса 1980-1981 гг.

¹⁸Инициатива так и не нашла воплощения.

¹⁹12 мая 1979 г. «Правда» опубликовала сообщение о том, что ориентировочно 15-18 июня в Вене в соответствии с достигнутой договоренностью состоится встреча Л.И. Брежнева с Д. Картером – лидеры двух стран «утвердят и подпишут договор об ограничении стратегических наступательных вооружений, работа над которым сейчас завершается, и обсудят другие вопросы, представляющие взаимный интерес для СССР и США». Встреча Брежнева и Картера действительно состоялась в Вене 15-18 июня 1979 г. Подписанные в результате Договор об ограничении стратегических наступательных вооружений (ОСВ-2) и Протокол о запрещении развертывания крылатых ракет наземного и морского базирования с радиусом действия свыше 600 км так и не были ратифицированы Конгрессом США вследствие советской военной акции в Афганистане.

²⁰Речь идет о венских переговорах в рамках Комитета по разоружению.

²¹Советско-американские переговоры об ограничении и сокращении стратегических вооружений возобновились в Женеве в июне 1982 г. и продвигались с огромным трудом.

²²Тито поднимал эту тему во время беседы с Брежневым 18 августа 1977 г. См.: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. С. 533.

²³Долгосрочная программа экономического и научно-технического сотрудничества (на 1981-1990 гг.) была принята уже после смерти И. Броза Тито, в сентябре 1980 г.

²⁴Предыдущий приезд Тито в СССР состоялся 16 – 23 августа 1977 г. Записи бесед лидеров двух стран и другие связанные с поездкой материалы опубликованы: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. С. 517-557. Опубликовано также в Сербии: Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР. 1965 – 1980. Том 2. Београд, 2016.

²⁵Землетрясение силой в 7 баллов с эпицентром в Черногории произошло 15 апреля 1979 г. Более 100 тыс. человек (не только в СФРЮ, но и в Албании) осталось без крова. 12 мая 1979 г. в «Правде» было опубликовано письмо Тито Брежневу с благодарностью за материальную помощь в связи с землетрясением.

²⁶Материалы этих встреч опубликованы.: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том первый. 1946 – 1964. М., 2014; Том второй. 1965 – 1980. М., 2017. См. также сербское издание: Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР. 1946 – 1964. Том 1. Београд, 2014; Том 2. Београд, 2016.

²⁷Соответствующие договоренности были достигнуты в 1980 г.

²⁸Совместное коммюнике по итогам рабочей встречи Брежнева и Тито не было принято. См. сообщение для печати (Правда. 1979. 19 мая) и изложение заявления Тито по возвращении в Югославию (Правда. 1979. 22 мая).

²⁹Активизировавшиеся в 1977-1978 гг. контакты между КНР и Югославией распространились и на военную сферу. Так, в 1978 г. состоялся обмен военными делегациями.

³⁰Болгаро-югославские отношения в 1960-х продолжали испытывать на себе влияние македонского вопроса, но по «советам» Москвы болгарская сторона реализовывала курс на «временное молчание, терпение и сдержанность». Население Пиринского края признавалось «частью болгарской нации», над которым в свое время было совершено «насилие». Югославская сторона также не акцентировала в те годы болезненный македонский вопрос. Тактика югославов изменилась с конца 1966 г., когда Белград начал настойчиво указывать на наличие в Болгарии «македонского меньшинства». Ситуация обострилась в связи с празднованием 90-летия освобождения Болгарии от османского владычества, всколыхнувшим память болгар о включении в границы Сан-Стефанской Болгарии почти всей Вардарской Македонии. Интервенция в Чехословакию в августе 1968 г. подпитывала надежды части болгарского общества на возможность силовых действий вв Республики Македония, население которой на $\frac{2}{3}$ считалось этническими болгарами, подвергшимися денационализации и говорящими на «искусственно созданном» македонском языке. Столкновение в конце 1960-х гг. двух «национализмов» - югославского и болгарского - вылилось в настоящую кризисную ситуацию.

³¹В мемуарах видной деятельницы болгарского коммунистического движения многолетнего члена Политбюро ЦК БКП Цолы Драгойчевой нашли отражение острые разногласия болгарских и югославских коммунистов в македонском вопросе, проявившиеся в 1920-е годы в деятельности структур Коминтерна на балканском направлении. Выход ее трехтомника мемуаров в 1972 г. (Повеља на дълга. Спомени и размисли в 3 тома. София, 1972) вызвал острую реакцию в Югославии, где в изложении Драгойчевой сути болгаро-югославского национально-территориального спора вокруг Македонии увидели посягательство на ревизию послевоенных границ. В СССР мемуары Драгойчевой вышли в сокращении: По велению долга. М., 1974.

³²Ц. Драгойчева была награждена орденом Октябрьской революции в 1978 г.

³³Записями бесед А.А. Громыко с М. Миничем, состоявшихся в конце апреля (см. выше), составители не располагают.

³⁴Проявившиеся в движении неприсоединения настроения против проведения большого саммита стран-участниц движения в Гаване объяснялись несогласием с наступательной политикой Кубы в «третьем мире», с ее активным вмешательством в интересах одной из сторон в межгосударственные и внутренние конфликты (война между Эфиопией и Сомали, противоборство разных группировок в Анголе и т.д.) под знаком углубления революционного процесса и усиления антиимпериалистической борьбы.

³⁵Об отношениях болгарской и югославской компартий в 1920-е годы см. сборник документов: Национальный вопрос на Балканах через призму мировой революции (в документах центральных российских архивов начала – середины 1920-х гг.) // Отв. редактор Р.П. Гришина. Т. 1-2. М., 2000-2003.

³⁶Речь идет о выступлении Т. Живкова 15 июня 1979 г. в Благоевграде -центре болгарской части Македонии, в котором он выразил готовность болгарской стороны «немедленно, без выдвижения каких-либо условий и без каких-либо отсрочек» подписать с Югославией договор о незыблемости границ и отказе от территориальных претензий. Югославская сторона не имела на этот счет никаких возражений, однако резко отреагировала на отсутствие в выступлении Живкова упоминаний об основной проблеме двусторонних отношений - упорном отрицании Софией существования македонского национального меньшинства в Болгарии и проводимой по отношению к нему политики ассимиляции. Именно это обстоятельство стало причиной официального заявления Секретариата СФРЮ по иностранным делам от 29 июня и затем письма постоянного представителя СФРЮ при ООН Я. Петрича от 3 июля 1979 г. к Генеральному секретарю ООН К. Вальдхайму с просьбой ознакомить общественность с пакетом предоставленных югославской стороной документов по данному вопросу. Показательно, что югославы увязывали свою инициативу с реализацией Декларации ООН об укреплении международной безопасности от 16 декабря 1970 г.

³⁷Вкорреспонденции Вл. Кузнецова «У пульта внешней политики», опубликованной в еженедельнике «Новое время» (1978. № 29. С. 14-15), содержалась ссылка на выступление Т. Живкова в Благоевграде 15 июня, в частности на пассаж о готовности Болгарии подписанием двустороннего документа подтвердить незыблемость границ с Югославией и отсутствие территориальных притязаний.

³⁸Речь идет об учебнике «История южных и западных славян» (М.: Наука, 1969), подготовленном на историческом факультете МГУ при участии ученых Института славяноведения АН СССР и славистов из Харькова и Воронежа. Изложение истории Македонии в рамках истории народов Югославии и в соответствии с концепцией, представленной в двухтомной академической «Истории Югославии» (М.,: Изд-во АН СССР, 1963 (под ред. Ю.В. Бромлея и др.)), вызвало резкий протест политического руководства Болгарии и критику со стороны ряда советских историков. Их позиция была изложена в обширной рецензии, которую предполагалось опубликовать летом 1970 г. в журнале «Вопросы истории». В противовес утверждениям югославской стороны о многовековом существовании

македонцев как отдельного народа и формировании македонской нации в первой половине XIX в. авторы рецензии подчеркивали, что национально-освободительное и культурно-просветительское движение в Македонии развивалось в указанное столетие в общем русле болгарского национального Возрождения. Македонское национальное самосознание, язык и литература формировались вплоть до Второй мировой войны, а с 1945 г. - времени образования Народной республики Македония - началось формирование македонской нации. Жесткое болгаро-югославское противостояние и нежелание советских руководителей становиться арбитром в споре, в котором научные дискуссии все очевиднее играли роль идеологического обеспечения политической кампании, привели к запретительным мерам. Рецензия была снята, книга лишилась грифа Министерства высшего и среднего специального образования СССР (Минвуз СССР), а нераспространенная часть тиража была уничтожена. Новое, исправленное издание книги, значившейся как учебное пособие, в котором удалось обойти наиболее спорные вопросы болгаро-югославских отношений, увидело свет лишь в 1979 г.

³⁹Тито отправился с визитом в Китай после посещения СССР в августе 1977 г.

⁴⁰Речь может идти о беседе, состоявшейся 17 августа 1977 г. См. ее запись: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. С. 521-532.

⁴¹Жена Мао Цзэдуна Цзян Цин и еще 3 члена Политбюро ЦК КПК были арестованы через месяц после смерти Мао в сентябре 1976 г. Следствие по делу «банды 4-х» длилось несколько лет, им инкриминировали не только организацию заговора с целью захвата власти, но и многочисленные преступления культурной революции.

⁴²Председатель ЦК КПК, премьер Госсовета КНР Хуа Гофэн посетил с ответным визитом Югославию в августе 1978 г. Было подписано долгосрочное соглашение об экономическом и научно-техническом сотрудничестве, принята программа дальнейшего межпартийного сотрудничества. В 1979 г. между Югославией и Китаем происходил активный обмен делегациями (правительственные, экономические, партийные, военные, профсоюзные, молодежные). В апреле 1979 г. в Пекине проходила югославская промышленная выставка.

⁴³Составители не располагают китайско-югославской перепиской, относящейся ко времени войны во Вьетнаме (февраль – март 1979 г.).

⁴⁴Имеется в виду предпринятая вьетнамской армией в январе 1979 г. военная акция, направленная на свержение прокитайского режима Пол Пота в Кампучии (Камбодже).

⁴⁵Тито посетил Камбоджу зимой 1968 г. в ходе длительного афро-азиатского турне.

⁴⁶Тито скорее всего имеет в виду выступление бывшего правителя Камбоджи принца Сианука на заседании Совбеза ООН в январе 1979 г. с осуждением вьетнамской военной акции.

⁴⁷Следующая беседа Брежнева и Тито, оказавшаяся их последней беседой, состоялась на следующий день, 18 мая 1979 г. См. запись: Встречи и переговоры на высшем уровне руководителей СССР и Югославии в 1946 – 1980 гг. Том второй. С. 596 – 606. В «Правде» 18 мая была опубликована информация о встрече Л.И. Брежнева и И. Броза Тито. Как отмечалось, «стороны изложили свои точки зрения по ключевым международным вопросам, оценили ход процесса разрядки международной напряженности, препятствия на его пути, а также высказались относительно шагов, которые следует предпринять для того, чтобы углубить разрядку, придать ей универсальный характер». Встреча лидеров двух стран, в ходе которой особое внимание было уделено «состоянию и перспективам развития разностороннего советско-югославского сотрудничества», «проходила в дружественной, откровенной атмосфере».

АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ И РЕГИСТРАТУРИ

Младен Матовски¹

**Преземањето на архивскиот материјал од имателите –
услов за негово целосно чување и заштита во периодот
на транзиција во одделение – Тетово (1991 - 2018)**

Abstract: The act of collecting and conserving archive material was one of the priority tasks in the works of the Archive of Tetovo, during the period of transition from 1991 to 2018.

Our experience has shown that in a period of changes, the owners struggled with losing and damaging the archive material, because of inadequate and lack of appropriate storage places.

Therefore, the Archive of Tetovo took steps and activities so that the vast majority of the owners of the Polog region filed and gave the archive material to be kept in the archive, so it can be conserved adequately as a whole and in its original condition.

It was in the best interest of the Archive to keep and protect the archive material, for this reason, the documentation was taken from the owners that suffered status changes or stopped working, state or public institutions, as well as companies and organizations of the Polog region.

Keywords: SARM, Department of Tetovo, region of Polog, archive material, municipalities, courts, socio-political organizations, self-governed institutions, educational institutions, companies that went into receivership and liquidated companies, cooperative farms, health and social care institutions, units of local self-government, local units of ministries, financial institutions and monetary institutes.

¹М-р, раководител на Одделение за средување и обработка на архивскиот материјал – стар и нов период во ДАРСМ - Одделение Тетово.

Промените на општествено-политичкиот систем во Република Македонија по 1991 година, доведоа до трансформација на законодавната и извршната власт, на судската власт, на општествено-политичките организации, како и трансформација на стопанскиот систем.

Долгогодишната архивска практика покажа дека при статусните промени кај имателите постоеше и можност одделни документи да бидат несоодветно сочувани и заштитени поради внатрешни кадровски промени и немање доволен сместувачки простор за чување и заштита на целокупниот архивски и документарен материјал.

Од тие причини, Државниот архив на Р. Македонија со своите подрачни одделенија навреме вршеше подготовки и преземаше соодветни мерки за преземање на архивскиот материјал во своите депоа, со цел да не се повторува практиката дел од архивскиот материјал при вакви промени да биде изложен на уништување или исчезнување од просториите каде што се чува поради несоодветниот третман на заштита.

Како во сите архиви во Македонија, така и во работењето на Архивот – Тетово беше ставен приоритет на преземање на архивскиот материјал од оние иматели каде што настанаа статусни промени, а тоа пред сè беа општинските собранија Тетово и Гостивар и нивните извршни совети, самоуправните интересни заедници (СИЗ-овите), судските органи и општествено-политичките организации, образовно-културни установи, како и претпријатијата со општествен капитал од кои произлегоа голем број стечајни и ликвидирани организации – претпријатија.

Во правец на заштита на архивскиот материјал кај имателите во периодот на транзицијата (1991 - 2018) беа преземени и конкретни мерки и активности, со цел на истата да ѝ се даде соодветна заштита по пат на нејзиното преземање во архивските депоа, како во Државниот архив на Република Македонија, така и во неговите одделенија, според член 26 и 27 од Законот за архивски материјал („Службен весник на РМ“ бр. 95/12)² и член 32 од Упатството за начинот и техниката на постапување со архивскиот и документарниот материјал во канцелариското и архивското работење („Службен весник на РМ“ бр. 99/14)³.

²Закон за архивски материјал, „Службен весник на РМ“ бр. 95, Скопје, од 26 јули 2012 год., 46. Според член 26 од Законот, кога имателот на јавен архивски и документарен материјал ќе престане со работа, неговиот материјал во изворна, комплетна, одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на имателот кој ги презема неговите права и должности. Ако имателот на јавен архивски и документарен материјал нема правен наследник, односно нема имател кој ги презема неговите права и должности, јавниот архивски материјал и јавниот документарен материјал на кој не му изминал рокот на чување, во одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на Државниот архив. Исто така, според член 27 од Законот, предавањето на архивскиот материјал се врши записнички и се предава на Државниот архив во изворна, комплетна, одбрана и средена состојба, со попис и опис на материјалот, сместен во архивски кутии на начин и во рокови утврдени спогодбено меѓу имателот на материјалот и Државниот архив. Рокот за предавање на јавниот архивски материјал не може да биде подолг од 20 години од неговото создавање.

³Упатство за начинот и техниката на постапување со архивскиот и документарниот материјал во канцелари-ското и архивското работење, „Службен весник на РМ“ бр. 99, Скопје, од 2 јули 2014 год., 32 – 33. Според Глава IV, точка 1 од член 32 од Упатството, предавање на јавен архивски материјал во Државниот архив на Република Македонија се врши заради трајно чување, заштита

Преземање на архивскиот материјал од работата на општествено-политичките заедници (општините)

Промените на општествено-политичкиот систем во Р. Македонија доведоа и до трансформација на општините, односно општинските собранија како општествено-политички заедници.

Имено, со донесувањето на Уставот на Р. Македонија од 1991 година, според член 114, 115 и 116 од Уставот⁴, општините се трансформираат во единици на локална самоуправа, со што функциите кои ги извршуваат органите и телата на собранието на општината (извршните органи) престанаа и тие права и обврски ги презедоа ресорните министерства при Владата на Р. Македонија.

Ценејќи ја таквата состојба, Архивот – Тетово сметаше дека архивскиот материјал создаден во работењето на собранијата на општините Тетово и Гостивар и нивните извршни органи заклучно со 1990 година ќе биде целосно сочуван доколку тој се преземе од Архивот, од причина што при ваквите статусни промени практиката покажа дека постои можност дел од архивскиот материјал да биде несоодветно заштитен и сочуван во изворна и комплетна состојба.

За таа цел, Архивот со своите стручни работници вршеше интензивни посети кај телата и органите на собранијата на општините Тетово и Гостивар за преземањето на архивскиот материјал да се изврши навремено и квалитетно.

Во рамките на своите активности, стручните работници од Архивот при своите посети даваа стручно-методолошка помош на имателите во одбирањето, средувањето и евидентирањето на архивскиот материјал кој требаше да се презема на трајно чување и заштита во Архивот – Тетово.

Врз основа на целосната ангажираност на стручните служби на Архивот

и користење од имателите на јавен архивски материјал и се предава сопствениот материјал во законски пропишани рокови. Јавниот архивски материјал се предава на Државниот архив на Република Македонија во изворна, комплетна и средена состојба, со попис и опис на материјалот, во архивски кутии, по претходна проверка на состојбата на архивскиот материјал и евиденциите за него. Описот и пописот на архивскиот материјал треба да соодветствува на фактичката состојба на материјалот во архивските кутии. Предавањето, односно приемот на јавниот архивски материјал помеѓу имателот и Државниот архив на Република Македонија се врши комисијски со записник.

⁴Устав на Република Македонија, „Сл. весник на РМ“ бр. 52, Скопје, од 22 ноември 1991, 814. Според член 114 од Уставот, единици на локалната самоуправа се општините. Во општините можат да се основаат облици на месна самоуправа. Општините се финансираат од сопствени извори на приходи определени со закон и со средства од Републиката. Локалната самоуправа се уредува со закон кој се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници. Исто така, според член 115 од Уставот, во единиците на локалната самоуправа граѓаните непосредно и преку претставници учествуваат во одлучувањето за прашања од локално значење, а особено во областите на урбанизмот, комуналните дејности, културата, спортот, социјалната и детската заштита, предучилишното воспитување, основното образование, основната здравствена заштита и во други области утврдени со закон. Општината е самостојна во вршењето на надлежностите утврдени со Уставот и со закон, а надзорот над законитоста на нејзината работа го врши Републиката. Републиката со закон може да ѝ довери вршење на определени работи на општината. Според член 116 од Уставот, територијалната поделба на Републиката и подрачјата на општините се утврдуваат со закон.

при реализацијата на програмските задачи во делот на преземањето на архивскиот материјал од поранешните општини Тетово и Гостивар и нивните извршни органи, може слободно да констатираме дека Архивот – Тетово успеа да го преземе целокупниот архивски материјал создаден во работењето кај овие иматели заклучно со 1990 година, а тоа пак значеше негово непречено користење за потребите на граѓаните и правните субјекти од Полошкиот Регион.

Според евиденцијата, Архивот – Тетово го има преземено следниот архивски материјал од поранешните општини Тетово и Гостивар, и тоа:

1. Фонд бр. 57, Собрание на Општина Тетово – Тетово, 1945 – 1990, 1393 а.к. и 107 кн., архивскиот материјал е преземен од:

- Секретаријат за стопанство, планирање и развој;
- Секретаријат за комунални, урбанистички и станбени прашања;
- Секретаријат за финансии;
- Секретаријат за општествени дејности;
- Секретаријат за прописи и организација;

ОДДЕЛЕНИЈА:

Одделение за општи работи;

Одделение за имотно-правни работи.

2. Фонд бр. 538, Секретаријат за народна одбрана при СО Тетово - Тетово, 1981 – 1990, 21 а.к. и 3 кн.

3. Фонд бр. 786, Извршен совет на Собрание на Општина Тетово – Тетово, 1975 – 1990, 24 а.к.

4. Фонд бр. 188, Собрание на Општина Гостивар – Гостивар, 1946 – 1990, 527 а.к. и 66 кн., а архивскиот материјал е преземен од:

- Одделение за стопанство, планирање и анализа;
- Одделение за комунално-станбени прашања, урбанизам и имотно-правни работи;
- Одделение за финансии;
- Одделение за општествени служби;
- Одделение за општа управа и организација.

5. Фонд бр. 529, Секретаријат за народна одбрана при СО Гостивар – Гостивар, 1962 – 1990, 11 а.к. и 13 кн.

6. Фонд бр. 785, Извршен совет на Собрание на општина Гостивар – Гостивар, 1974-1990, 60 а.к.

Од погоре изнесеното, може слободно да се констатира дека Архивот – Тетово благодарјќи на целосната ангажираност на стручните работници во Одделението за евиденција, заштита и стручен надзор на архивскиот материјал кај имателите, успеа во голема мера да го преземе архивскиот материјал од поранешните општини Тетово и Гостивар, речиси од сите организациски единици.

Преземање на архивскиот материјал од судските органи

Настанатите промени во Р. Македонија во законодавната и извршната власт на централно и локално ниво не ја одминаа ни судската власт. Имено, со донесувањето на Законот за судовите од 1995 година⁵ во Република Македонија, а кој стапи во сила на 1 јули 1996 година, престанаа да постојат дотогашните редовни судови (окружните, стопанските, општинските и судовите за прекршоци), а дел од нив беа преименувани, а со новиот Закон за судовите од 2006 год.⁶, беа прецизирани и подрачјата на општините за кои ќе работат во согласност со територијалната поделба на Р. Македонија од 2004 година. Поради трансформацијата на редовните судови во Република Македонија, Државниот архив на Р. Македонија во соработка со Министерството за правда и претставници од редовните судови изработи Листа на категории на архивски материјал, односно кои судски предмети се граѓа од трајна вредност и Листа на документарен материјал со рокови на нивно чување.

За таа цел во текот на 1994 и 1995 година се одржа советување со претставниците од редовните судови, на кои беа разгледани листите и беа донесени заклучоци околу средувањето на архивската граѓа, односно архивскиот материјал и евентуалното негово преотстапување на Државниот архив на Р. Македонија и неговите подрачни одделенија.

За таа цел стручните служби ги посетуваат редовните судови, за констатирање на состојбите и укажуваат стручна помош во извршувањето на поставените задачи. Во рамките на своите програмски активности и Архивот – Тетово вршеше стручни посети во судовите во Тетово и Гостивар, а како резултат на тоа беше преземен архивски материјал од редовните судови, и тоа:

1. Фонд бр. 450, Тетовски првостепен суд – Тетово, 1919/1940, 65 а.к. и 51 кн.
2. Фонд бр. 452, Околиски (Општински) суд Тетово – Тетово, 1945 – 1974, 389 а.к. и 89 кн., а архивскиот материјал се состои од:
 - Предмети од оставинска постапка;
 - Предмети од парнична постапка;

⁵Закон за судовите, „Службен весник на РМ“ бр. 36, Скопје, од 17 јули 1995 год., 889-899. Во единствениот судски систем, судската власт во Република Македонија ја вршат основни, апелациони и Врховниот суд на Република Македонија. Имено, се основаа основни судови наместо досегашните општински, и тоа 27 (дваесет и седум) во Р. Македонија меѓу кои Основен суд во Гостивар за подрачјето на општина Гостивар и Основен суд во Тетово за подрачјето на општина Тетово. Исто така, беа основани апелациони судови во Битола, Скопје (за подрачјата на основните судови во Гевгелија, Гостивар, Дебар, Кавадарци, Кратово, Крива Паланка, Куманово, Неготино, Скопје 1, Скопје 2, Тетово и Титов Велес) и Апелациони суд во Штип. Со овој Закон, Стопанскиот суд на Македонија, Републичкиот суд за прекршоци, окружните стопански судови во Битола, Скопје и Штип и општинските судови за прекршоци меѓу кои во Тетово и Гостивар престанаа со работа.

⁶Закон за судовите, „Службен весник на РМ“ бр. 58, Скопје, од 11 мај 2006 год., 1-4. Имено, според овој Закон – Основниот суд во Гостивар дејствува на подрачјето на општините: Гостивар, Врапчиште, Маврово и Ростуша, а Основниот суд во Тетово е надлежен за подрачјето на општините: Тетово, Боговиње, Брвеница, Желино, Јегуновце и Теарце. Исто така, според овој Закон, беа основани апелациони судови – 4 (четири) во Битола, Скопје, Штип и во Гостивар – нов суд за подрачјата на основните судови во Гостивар, Тетово, Кичево и Дебар.

- Предмети од разни договори;
 - Книги – уписници и азбучници.
3. Фонд бр. 451, Општински (Околиски) суд Гостивар – Гостивар, 1946 – 1996, 319 а.к. и 383 кн., а архивскиот материјал се состои од:
 - Предмети од оставинска постапка;
 - Предмети од парнична постапка;
 - Предмети од разни договори;
 - Книги – уписници и азбучници.
 4. Фонд бр. 454, Општински општествен правобранител на самоуправување – Тетово, 1976 – 1990 2 а.к. и 12 кн.
 5. Фонд бр. 453, Општински општествен правобранител на самоуправување – Гостивар, 1976 - 1990, 6 а.к. и 25 кн.
 6. Основен суд на здружен труд Скопје, Одделение Гостивар – Гостивар, 1984/1991, 6 а.к.

Преземениот архивски материјал од редовните судови Тетово и Гостивар, овозможи голем број граѓани и правни субјекти барањата за решавање на имотно-правните спорови да ги решат со подигање на разните судски акти – предмети од Архивот – Тетово.

Преземање на архивскиот материјал од општествено-политичките организации

Општествената трансформација и преминот од еднoпартиски во повеќепартиски систем имаше свој одраз и врз работата на општествено-политичките организации во Република Македонија. Имено, со промените беа опфатени Сојузот на комунистите на Македонија (СКМ), Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија (ССРНМ), Сојузот на синдикатите на Македонија (ССМ), како и Сојузот на социјалистичката младина на Македонија (ССММ), за од нив подоцна со промените и трансформациите на политичкиот систем да се формираат нови субјекти на политичката сцена – партии, сојузи, совети и слично, според Законот за општествените организации и здруженијата на граѓани („Сл. весник на СРМ“ бр. 13/90)⁷, како и Законот за политичките партии („Сл. весник на РМ“ бр. 41/94)⁸.

⁷Закон за општествените организации и здруженијата на граѓани, „Службен весник на СРМ“ бр. 13, Скопје, од 21 април 1990 год., 254. Според член 13 од Законот, општествената организација и здружение на граѓани се основаат на собрание на основачите. Општествената организација и здружението на граѓани на собранието на основачите донесуваат одлука за основање и статут на општествената организација и на здружението на граѓани. Исто така, според член 16 од овој Закон, општествените организации и здруженијата на граѓани можат да почнат со вршење дејност со денот на запишувањето во регистарот. За запишување во регистарот надлежниот орган за водење на регистарот донесува решение.

⁸Закон за политичките партии, „Службен весник на РМ“ бр. 41, Скопје, од 5 август 1994 год., 1197 -1198. Според член 8 од Законот, политичката партија се основа на собрание на основачите на кое се донесува одлука за основање, програма, статут и се избираат нејзините органи. Исто така, според член 11 од Законот, политичката партија се запишува во судскиот регистар. Судскиот регистар го води Округниот

По настанатите промени на општествено-политичкиот систем, Државниот архив на Р. Македонија и подрачните одделенија презедоа интензивни мерки и активности за заштита и преземање на архивскиот материјал од споменатите општествено-политички организации во Република Македонија, за да може архивскиот материјал од споменатите иматели да се сочува во поцелосна и комплетна состојба. Во рамките на тие активности и Архивот – Тетово, а врз основа на своите програмски задачи, успеа во голема мера да го преземе архивскиот материјал од општествено-политичките организации кои дејствуваат во рамките на Полошкиот Регион, а тоа значи изврши докомплетирање на архивскиот материјал од веќе преземените архивски фондови, и тоа:

1. Фонд бр. 155, Општински комитет на СКМ (Сојуз на комунисти на Македонија) Тетово - Тетово, 1981 – 1990, 47 а.к. и 5 кн.
2. Фонд бр. 382, Општински комитет на СКМ Гостивар – Гостивар, 1981 – 1989, 34 а.к. и 1 кн.
3. Фонд бр. 482, Општински синдикален совет Тетово – Тетово, 1976 – 1990, 16 а.к. и 1 кн.
4. Фонд бр. 389, Општински синдикален совет Гостивар – Гостивар, 1976 – 1989, 9 а.к. и 11 кн.
5. Фонд бр. 490, Општинска конференција на ССРМ (Општинска конференција на социјалистичкиот сојуз на работниот народ) Тетово – Тетово, 1983 - 1989, 14 а.к.
6. Фонд бр. 485, Општинска конференција на ССРМ Гостивар – Гостивар, 1976 – 1989, 7 а.к. и 2 кн.
7. Фонд бр. 489, Општински одбор на СЗБ – НОБ (Сојуз на здружение на борци – од Народноослободителната борба) Тетово – Тетово, 1965 – 1990, 24 а.к. и 9 кн.
8. Фонд бр. 487, Сојуз на здружение на борци од НОВ ОО Гостивар – Гостивар, 1966 – 1988, 9 а.к. и 3 кн.
9. Фонд бр. 494, Општинска конференција на ССММ (Општинска конференција на Сојузот на социјалистичка младина) Гостивар – Гостивар, 1961 – 1989, а.к. и 37 кн.

Врз основа на погоре искажаното, може слободно да се констатира дека Архивот – Тетово со една планска и организирана работа успеа целосно да го преземе архивскиот материјал од поранешните општествено-политички организации, кои беа носители на општествено-политичкиот живот на подрачјето на Полошкиот Регион.

суд во Скопје. Министерот за правосудство и управа го пропишува образецот и начинот на водењето на судскиот регистар. Според член 13, Окружниот суд во Скопје е должен во рок од 15 дена од денот на поднесувањето на барањето да донесе решение за упис на политичката партија во судскиот регистар. Ако Окружниот суд во Скопје утврди дека барањето за запишување во судскиот регистар е нецелосно, односно статутот не ги содржи прашањата определени со член 9 од овој Закон, ќе го повика подносителот на барањето за регистрација во рок од 30 дена да го дополни барањето за регистрација.

Ова во практика значеше да се сочува и заштити создадениот архивски материјал од овие институции-иматели, а истовремено да биде и на располагање за потребите на научно-истражувачките работници и посебно интерес предизвикуваа архивските материјали од работата на Општинските комитети на СКМ – Тетово и Гостивар.

Преземање на архивскиот материјал од СИЗ-овите (самоуправните интересни заедници)

Промените на општествено-политичкиот и стопанскиот систем во Р. Македонија, не ги одминаа ниту СИЗ-овите кои работеа во рамките на општините.

Со донесувањето на Уставот на Р. Македонија во 1991 година, престана да постои општината како општествено-политичка заедница, а со тоа престанаа да функционираат и самоуправните интересни заедници во Македонија, а новите права и должности граѓаните и правните субјекти ги остваруваат преку министерствата при Владата на Р. Македонија кои ги извршуваат нивните поранешни функции, а кои беа формирани во согласност со Законот за органите на управата („Сл. весник на СРМ“ бр. 40/90)⁹. Државниот архив на Р. Македонија со своите подрачни одделенија ја следеше состојбата на теренот со архивскиот материјал од овие институции и презеде низа активности во правец на преземање на архивскиот материјал од овие органи кои престанаа да функционираат, со цел тој да се сочува во комплетна состојба.

Како резултат на тоа, Архивот - Тетово во рамките на своите активности и стручни посети и во соработка со органите кои го наследија архивскиот материјал, успеа да го преземе архивскиот материјал речиси од сите СИЗ-ови кои работеа на подрачјето на поранешните општини Тетово и Гостивар, и тоа:

1. Фонд бр. 442, СО Гостивар, Општинска заедница за вработување – Гостивар, 1961 – 1991, 14 а.к. и 17 кн.
2. Фонд бр. 445, СО Тетово, Општинска заедница за вработување – Тетово, 1960 -1961, 28 а.к. и 2 кн.

⁹Закон за органите на управата, „Службен весник на СРМ“ бр. 40, Скопје, од 28 ноември 1990 год., 718-729. Врз основа на Законот за органите на управата, работите на управата во рамките на правата и должностите на Републиката ги вршат министерства во разни области и дејности, и тоа: Министерство за народна одбрана; Министерство за внатрешни работи; Министерство за правосудство и управа; Министерство за односи со странство; Министерство за финансии; Министерство за стопанство; Министерство за развој; Министерство за урбанизам, градежништво, сообраќај и екологија; Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство; Министерство за труд и социјална политика; Министерство за образование и физичка култура; Министерство за наука; Министерство за култура; Министерство за здравство и Министерство за информации. Определени стручни, управни и други работи во рамките на правата и должностите на републиката вршат и: 1. Републиката комисија за односи со верските заедници; и 2. Републиката геодетска управа. Определени стручни и други работи во рамките на правата и должностите на републиката со примената на научни и стручни методи вршат следниве управни организации: 1. Републички завод за статистика; 2. Републички хидрометеоролошки завод; 3. Архив на Македонија и 4. Републички завод за судски вештачења.

3. Фонд бр. 441, СО Тетово, СИЗ за патишта и комунални дејности – Тетово, 1981 – 1988, 3 а.к. и 3 кн.
4. Фонд бр. 431, СО Гостивар, ОСИЗ за предучилишно и основно воспитание и образование на децата – Гостивар, 1968 – 1991, 14 а.к. и 18 кн.
5. Фонд бр. 435, СО Тетово, ОСИЗ за предучилишно и основно воспитание и образование на децата – Тетово, 1969 – 1991, 42 а.к. и 25 кн.
6. Фонд бр. 437, СО Гостивар, СИЗ на култура – Гостивар, 1974 – 1988, 6 а.к. и 6 кн.
7. Фонд бр. 439, СО Тетово, СИЗ на култура – Тетово, 1975 – 1988, 12 а.к. и 4 кн.
8. Фонд бр. 438, СО Гостивар, СИЗ за општествена заштита на деца – Гостивар, 1975 – 1986, 4 а.к. и 2 кн.
9. Фонд бр. 440, СО Тетово, СИЗ за општествена заштита на деца – Тетово, 1974 -1986, 15 а.к. и 12 кн.
10. Фонд бр. 432, СО Гостивар, ОСИЗ за физичка култура – Гостивар, 1974 - 1991, 4 а.к. и 1 кн.
11. Фонд бр. 436, СО Тетово, ОСИЗ за физичка култура – Тетово, 1974 – 1991, 25 а.к. и 5 кн.
12. Фонд бр. 430, СО Гостивар, ОСИЗ за социјална заштита – Гостивар, 1974 – 1991, 8 а.к. и 8 кн.
13. Фонд бр. 434, СО Тетово, ОСИЗ за социјална заштита – Тетово, 1978 – 1991, 7 а.к. и 3 кн.
14. Фонд бр. 429, СО Гостивар, ОСИЗ за здравствена заштита (ОЗЗЗО) - Гостивар, 1974 - 1991, 26 а.к. и 12 кн.
15. Фонд бр. 433, СО Тетово, ОСИЗ за здравствена заштита (ОЗЗЗО) - Тетово, 1974 – 1991, 37 а.к. и 35 кн.
16. Фонд бр. 443, СО Гостивар, Општинска заедница на ПИОМ – Гостивар, 1978 – 1989, 2 а.к.
17. Фонд бр. 446, СО Тетово, Општинска заедница на ПИОМ – Тетово, 1978 – 1989, 4 а.к.
18. Фонд бр. 444, СО Гостивар, Општинска заедница за старосно осигурување на земјоделците – Гостивар, 1978 – 1989, 2 а.к.
19. Фонд бр. 447, СО Тетово, Општинска заедница за старосно осигурување на земјоделците – Тетово, 1978 – 1989, 2 а.к.
20. Фонд бр. 448, СО Гостивар, Завод за унапредување на претшколско и основно воспитание – Гостивар, 1969 – 1991, 19 а.к. и 10 кн.
21. Фонд бр. 449, СО Тетово, Завод за унапредување на претшколско и основно воспитание – Тетово, 1976 – 1991, 6 а.к. и 6 кн.

22. Фонд бр. 586, СО Гостивар, СИЗ на становање – Гостивар, 1975 – 1993, 22 а.к. и 5 кн.
23. Фонд бр. 585, СО Тетово, СИЗ на становање – Тетово, 1975 – 1993, 35 а.к. и 23 кн.
24. Фонд бр. 747, СО Гостивар, ОСИЗ за пасишта и утрини – Гостивар, 1975 – 1999, 7 а.к. и 6 кн.
25. Фонд бр. 742, СО Тетово, ОСИЗ за пасишта и утрини – Тетово, 1975 – 1988, 3 а.к. и 2 кн.

Преземениот архивски материјал од СИЗ-овите, овозможи решавање на молбени барања од граѓаните и правните субјекти во делот на пензиското и инвалидското осигурување, како и регулирање на имотно-правните односи кои се однесуваат на станбената проблематика – деловниот и станбениот простор, доделување и купопродажба на индивидуалните станови и локали на приватните лица и правните субјекти од подрачјето на општините Тетово и Гостивар каде што и дејствуваа самоуправните интересни заедници.

Преземање на архивскиот материјал од образовно-културните институции

Севкупните промени на општествено-политичкиот систем во Република Македонија влијаеше и врз работата на образовно-културните институции воопшто.

Како одраз на овие промени, беа извршени голем број статусни промени кај самите образовни институции, а се формираа и нови, а исто така промени настанаа и во културата кај постојните установи и се формираа нови, а дел од дотогашните установи на ниво на Република Македонија престанаа со својата работа. Сето ова имаше одраз и влијаеше врз работата на Државниот архив на Р. Македонија, како и неговите подрачни одделенија, кои ја следеа работата на овие институции и преземаа соодветни мерки во интерес на понатамошно чување и заштита на архивскиот материјал кој беше создаден во нивното работење.

За да остане доследен на своите приоритетни задачи на полето на чувањето и заштитата на архивскиот материјал на подрачјето на Полошкиот Регион, Архивот – Тетово со своите стручни работници ја следеше состојбата секојдневно кај имателите и преземаше соодветни мерки и активности за да не дојде до несовесно, недоследно и навремено преземање мерки за целосна заштита на архивскиот материјал.

Таквиот пристап на стручните работници во правец на превентивно дејствување за заштита на архивскиот материјал, придонесе тој да се сочува во комплетна состојба кај самите иматели, а каде што немаше соодветни услови за чување, Архивот – Тетово го преземаше материјалот во своите архивски депоа на понатамошно чување и заштита, пред сè од оние иматели кои престанаа со работа, се трансформираа или немаа доволен сместувачки простор за понатамошно чување и давање соодветна заштита.

Како резултат на заемната соработка на релација иматели – Архив и обратно, беше преземен архивски материјал од поголем број иматели од областа на образованието, како и од културните дејности кои престанаа со работа или претрпеа статусни промени. Од областа на образованието архивски материјал беше преземен од следните иматели:

1. Фонд бр. 505, Гимназија „Кирил Пејчиновиќ“ – Тетово, 1945 – 1973, 10 а.к. и 49 кн.
2. Фонд бр. 525, Економско училиште „Чеде Филипоски“ – Гостивар, 1957 – 1974, 6 а.к. и 37 кн.
3. Фонд бр. 540, Гимназија „Панче Попоски“ – Гостивар, 1947 – 1974, 5 а.к. и 31 кн.
4. Фонд бр. 210, Земјоделско училиште - Училиштен центар „Моша Пијаде“ – Тетово, 1962 - 1987, 50 кн.
5. Фонд бр. 511, Основно училиште „Вардар – Злате Дамјаноски“ – с. Вруток, 1947/1973, 113 кн.
6. Фонд бр. 521, Основно училиште „Братство“ – с. Челопек, 1945 – 1973, 9 а.к. и 105 кн.
7. Фонд бр. 528, Основно училиште „Лирија – Слобода“ – с. Жеровјане, 1962/1987, 8 а.к. и 20 кн.
8. Фонд бр. 527, Основно училиште „Коста Рацин“ – с. Брвеница, 1945 – 1974, 4 а.к. и 28 кн.
9. Фонд бр. 530, Народно основно училиште „Кирил и Методиј“ – с. Радиовце, 1944/1969 16 а.к.
10. Фонд бр. 533, НОУ „Јане Сандански“ – с. Теново, 1944/1970, 6 кн.
11. Фонд бр. 531, НОУ „ЗГИМИ“ – с. Теново, 1945/1956, 1 кн.
12. Фонд бр. 532, НОУ „Седларце“ – с. Седларце, 1947/1969, 4 кн.
13. Фонд бр. 542, Основно училиште „Андреја Савески-Кикиш“ – Тетово, 1956 - 1986, 8 а.к. и 50 кн.
14. Фонд бр. 549, Основно училиште „Перпарими“ – с. Чегране, 1946/1975, 10 а.к. и 10 кн.
15. Фонд бр. 458, Народно основно училиште „Чеде Филипоски“ - с. Врапчиште, 1944/1957, 208 кн.
16. Фонд бр. 764, Работнички универзитет – Тетово, 1975/1999, 2 а.к. и 1 кн.

Од областа на културата беше преземен архивски материјал од иматели кои престанаа со работа или претрпеа статусни промени, во согласност со Законот за култура („Сл. весник на РМ“ бр. 84/03)¹⁰, и тоа:

¹⁰Закон за култура – Одлука за утврдување на мрежата на националните установи од областа на културата, „Службен весник на РМ“ бр. 84, Скопје, од 30 декември 2003 год., 30-31.

1. Фонд бр. 545, Пионерски дом „Братство – единство“ – Тетово, 1949/2001, 7 а.к. и 47 кн.
2. Фонд бр. 550, Културно-просветна заедница – Гостивар, 1974 - 1996, 3 а.к. и 1 кн.
3. Фонд бр. 551, Културно-просветна заедница – Тетово, 1970 - 1996, 7 а.к. и 1 кн.
4. Фонд бр. 746, Бигорски научно-културни собири – Гостивар, 1970 - 2000, 2 а.к.
5. Фонд бр. 756, Спомен-дом на култура „АСНОМ“ – Гостивар, 1969 - 2004, 8 а.к и 5 кн.
6. Фонд бр. 757, Народна матична библиотека „Вук Караџиќ“ – Гостивар, 1953 – 2004, 24 а.к. и 16 кн.
7. Фонд бр. 767, ЦИИД „ПОЛОГ“ – Радио Тетово – Тетово, 1967 - 2004, 25 а.к. и 7 кн.
8. Фонд бр. 775, Пионерски дом „Панче Попоски“ – Гостивар, 1958/2002, 5 а.к. и 3 кн.

Благодарејќи на среденоста на преземениот архивски материјал од образовно-културните институции, тој беше веднаш ставен во функција и овозможува се користи за потребите на граѓаните и правните субјекти, пред сè за управни цели при решавањето на правата од здравствено-социјалната сфера, работните односи, образовните квалификации – стручната подготовка на граѓаните и пензиското и инвалидското осигурување во најголем број барања од граѓаните и правните субјекти од подрачјето на Полошкиот Регион.

Преземање на архивскиот материјал од стечајните и ликвидирани организации – претпријатија, задруги и слично

Промените на општествено-политичкиот систем во Република Македонија имаа силно влијание и врз работата на стопанските субјекти.

Имено, неминовен беше фактот што сите стопански субјекти со општествен капитал се реформираа во најбрз можен временски период.

Стопанството во Република Македонија се среќаваше со проблеми поради ниската ефикасност во работењето, а тоа пак имаше негативен одраз врз финансиските биланси, што пак создаваа услови за отворање стечајна или ликвидациска постапка според Законот за принудно порамнување, стечај и ликвидација („Сл. лист на СФРЈ“ бр. 84/89).

На овој начин многу стопански субјекти беа принудени да се најдат во стечај или во ликвидација, а пак тоа го отвораше прашањето за иднината на

чување и заштита на создадениот архивски материјал кај овие иматели, бидејќи временски додека не се реши трајно статусот на организацијата – претпријатието беше доведено во прашање и соодветното чување на комплетноста на архивскиот материјал, бидејќи практиката покажуваше дека во вакви услови на работа и стопанисување постоеше можност тој да биде подлежен на уништување.

Во вакви околности на работа, Државниот архив на Р. Македонија и подрачните одделенија беа принудени да ја следат состојбата кај овој вид стопански субјекти со цел да придонесат грижата за чување и заштита на создадениот архивски материјал да биде соодветна и да не се дозволи нејзино уништување.

Прашањето за чување и заштита на архивскиот материјал кај иматели кои престануваат со работа беше регулирано и со Законот за архивската граѓа од 1990 година и со новиот Закон за архивски материјал од 2012 година, каде што стои дека кога имател ќе престане со работа неговиот материјал во изворна, комплетна, одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на имателот кој ги презема неговите права и обврски, а доколку имателот нема правен наследник, архивскиот материјал во одбрана, средена и евидентирана состојба се предава на Државниот архив на Р. Македонија.

Во правец на решавање на ова прашање за чување и заштита на архивскиот и документарниот материјал со подолги рокови на користење кај имателите во кои беше отворен стечај или ликвидациска постапка, Архивот – Тетово како и преостанатите одделенија во Р. Македонија вршеше стручни посети кај имателите и укажуваше стручна помош за начинот на средување и евидентирање на архивскиот материјал кој требаше да се преземе и обезбеди негова сигурна заштита и чување.

Со Законот за стечај („Сл. весник на РМ“ бр. 34/06)¹¹, во член 200 во делот заклучување на стечајната постапка, стечајниот управник по целосната распределба е должен меѓу другото да ја среди архивската граѓа според Законот за архивска граѓа и архивската граѓа во изворна, комплетна и средена состојба со попис и опис, како и документарниот материјал со подолги рокови на чување, платни списоци, ЕВТ-2 картони, обрасци М-4 и пријави и одјави на вработените да ги предаде во Државниот архив на Р. Македонија.

Како резултат на ваквите активности, Архивот – Тетово во своите депоа успеа да го преземе архивскиот материјал од повеќе иматели каде што беше отворена стечајна и ликвидациска постапка, и тоа:

ВО СТЕЧАЈ

1. Фонд бр. 631, Трговско претпријатие „Полог“ АД – Тетово, 1974 – 1994, 16 а.к. и 9 кн.
2. Фонд бр. 547, Претпријатие „Универзал“ – Тетово, 1953/1994, 41 а.к. и 2 кн.
3. Фонд бр. 556, Молеро-фарбарска задруга „Братство“ – Тетово, 1976 – 1994, 13 а.к. и 3 кн.

¹¹Закон за стечај, „Службен весник на РМ“ бр. 34, Скопје, од 22 март 2006 год., 36.

4. Фонд бр. 760, ПОС „Градски кина“ – Тетово, 1949/1996, 10 а.к. и 15 кн.
5. Фонд бр. 470, Сточарско стопанство „Напредок“ – Гостивар, 1960 – 2004, 28 а.к. и 12 кн.
6. Фонд бр. 307, Земјоделска задруга „Кочо Рацин“ – с. Лазарополе, 1955/2007, 4 а.к и 3 кн.
7. Фонд бр. 783, Градежно претпријатие/ТДГТУ „Бетон Тетово“ АД – Тетово, 1948 – 2011, 126 а.к. и 117 кн.
8. Фонд бр. 778, Медицинска пластика „Тетово“ АД – Тетово, 1982 – 2006, 56 а.к. и 11 кн.
9. Фонд бр. 648, ШИК „Јелак“ АД – Тетово, 1963 – 2009, 167 а.к. и 26 кн.
10. Фонд бр. 257, Конфекција „Декон“ АД – Гостивар, 1958 – 2011, 19 а.к и 4 кн.

ВО ЛИКВИДАЦИЈА

11. Фонд бр. 758, Водостопанско претпријатие „Извори“ – Гостивар, 1952 – 2004, 58 а.к. и 72 кн.
12. Фонд бр. 373, Водостопанско претпријатие „Полог“ – Тетово, 1974 – 2003, 72 а.к. и 36 кн.

Како резултат на среденоста на преземениот архивски материјал од горенаведените архивски фондови, Архивот – Тетово за потребите на граѓаните и правните субјекти можеше да одговори навремено и квалитетно на сите барања во изминатиот период, а кои повеќето се однесуваат на регулирање на пензиското и инвалидското осигурување, како и стручните квалификации на вработените од овие стопански субјекти.

Преземање архивски материјал од други иматели зафатени од процесите на транзиција

Покрај горенаведените иматели врз кои влијаеше процесот на транзицијата, исто така овој процес придонесе и кај друг вид на иматели да настанат статусни промени или да престанат со својата работа.

Со трансформацијата на општествено-политичкиот систем, настанаа промени и кај здравствено-социјалнозаштитните установи, општините на локалната самоуправа, подрачните единици на министерствата во Тетово и Гостивар, банките и заводите и слично.

Заради соодветно чување и заштита на архивскиот материјал во комплетна состојба тој беше преземен од следните здравствено-социјалнозаштитни установи, и тоа:

1. Фонд бр. 465, Болница за градни болести и ТБЦ – с. Лешок, 1956/1990, 9 а.к. и 50 кн.

2. Фонд бр. 464, Установа за одмор и рекреација на деца и младинци – Гостивар, 1970 – 1978, 3 а.к. и 12 кн.
3. Фонд бр. 776, Општински совет за грижи и воспитување на деца и младинци - Гостивар, 1975/1986, 0,5 а.к.
4. Фонд бр. 609, РО Детска градинка „Младост“ – Тетово, 1958/1975, 5 а.к. и 2 кн.

Исто така во рамките на трансформацијата беа опфатени и општините Тетово и Гостивар, односно **единиците на локалната самоуправа Тетово и Гостивар**, во согласност со Законот за територијалната поделба на Р. Македонија и определување на подрачјата на единиците на локалната самоуправа („Сл. весник на РМ“ бр. 49/96)¹², како и Законот за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр. 55/04)¹³, а од кои по нивно барање беше преземен архивскиот материјал од:

1. Фонд бр. 555, Општина Гостивар (локална самоуправа) – Гостивар, 1991/2006, 45 а.к, преземен е седнички материјал и предмети од урбанизам и градежништво на општината.
2. Фонд бр. 553, Општина Тетово (локална самоуправа) – Тетово, 1992 – 2009, 228 а.к. и 10 кн, преземениот архивски материјал се состои од: седнички материјал, предмети од комунална сфера – урбанизам и градежништво на општината.
3. Фонд бр. 790, Општина Србиново (локална самоуправа) – с. Србиново, 1996 - 2005, 5 а.к.
4. Фонд бр. 791, Општина Вруток (локална самоуправа) – с. Вруток, 1997 - 2005, 25 а.к.
5. Фонд бр. 792, Општина Долна Бањица (локална самоуправа) – с. Д. Бањица, 1996 – 2005, 29 а.к.
6. Фонд бр. 793, Општина Чегране (локална самоуправа) – с. Чегране, 1997 – 2005, 6 а.к.

¹²Закон за територијалната поделба на Република Македонија и определување на подрачјата на единиците на локалната самоуправа, „Службен весник на РМ“ бр. 49, Скопје, од 14 септември 1996 год., 2760-2767. Со овој Закон во Р. Македонија беа формирани вкупно 123 општини-локални самоуправи, а Полошкиот Регион беше поделен на 19 општини – единици на локалната самоуправа, и тоа: Боговиње, Брвеница, Вратница, Желино, Јегуновце, Каменџане, Теарце, Тетово, Цепчиште, Шипковица, Гостивар, Вруток, Врапчиште, Долна Бањица, Неготино, Ростуше, Маврови Анови, Србиново и Чегране.

¹³Закон за територијална организација на локалната самоуправа во Република Македонија, „Службен весник на РМ“ бр. 55, Скопје, од 16 август 2004 год., 3 – 6. Според овој Закон се намали бројот на општините – единици на локалната самоуправа на 84 општини, а во Полошкиот Регион беа формирани 9 општини, и тоа: Гостивар, Тетово, Брвеница, Врапчиште, Желино, Јегуновце, Боговиње, Маврово и Ростуша и Теарце.

Архивот – Тетово во овој транзициски период, поради немање доволен сместувачки простор изврши преземање на дел од архивскиот материјал и од **подрачните единици на министерствата од Тетово и Гостивар**, како што се:

1. Фонд бр. 554, Министерство за транспорт и врски, Подрачна единица Тетово – Тетово, 1991 – 2005, 1134 а.к. и 109 кн.
2. Фонд бр. 753, Министерство за стопанство/економија, Подрачна единица Тетово – Тетово, 1991 – 2004, 53 а.к. и 2 кн.
3. Фонд бр. 765, Министерство за финансии, Управа за имотно-правни работи – Одделение Тетово – Тетово, 1991 – 2009, 80 а.к.
4. Фонд бр. 782, Министерство за финансии, Управа за имотно-правни работи – Одделение Гостивар – Гостивар, 1991 – 2003, 29 а.к.
5. Фонд бр. 784, Министерство за транспорт и врски, Подрачна единица Гостивар – Гостивар, 1991 – 2005, 200 а.к. и 18 кн.
6. Фонд бр. 789, Министерство за труд и социјална политика - Управа за прашања на борци и воени инвалиди – ПЕ Гостивар - Гостивар, 1991 - 2007, 7 а.к.
7. Фонд бр. 787, Министерство за финансии - Управа за јавни приходи - Регионална дирекција – Тетово, 1991 - 2005, 5 а.к.
8. Фонд бр. 788, Служба за општи и заеднички работи - Влада на Р. Македонија -Гостивар, 1991 - 1999, 1 а.к.

Покрај горенаведените иматели, процесот на трансформација ги опфати и **банкарските установи и паричните заводи во Република Македонија**.

Како одраз на таквите состојби, Архивот – Тетово го презеде архивскиот материјал од имателите, односно институциите кои работеа во полошкото подрачје, и тоа:

1. Фонд бр. 618, СОК (Служба на општествено книговодство) – Филијала во Тетово – Тетово, 1953 – 1993, 66 а.к. и 35 кн.
2. Фонд бр. 744, СОК – Експозитура во Гостивар – Гостивар, 1962 – 1993, 2 а.к. и 24 кн.
3. Фонд бр. 743, ЗПП (Завод за платен промет) – Филијала во Тетово – Тетово, 1994 – 2001, 9 а.к. и 7 кн.
4. Фонд бр. 745, ЗПП – Експозитура во Гостивар – Гостивар, 1994 – 2001, 1 а.к. и 10 кн.

Преземениот архивски материјал е во средена состојба и како таков може да се користи за потребите на граѓаните и правните субјекти, а првенствено се користи за регулирање на пензиското и инвалидското осигурување од поранешните вработени од овие институции од Тетово и Гостивар.

Во оваа пригода сакам да истакнам дека бројот на архивските фондови и збирки на Одделение Тетово заклучно со 31.12.2018 год. изнесува 793 со вкупно 9.370 книги и 8.884 а.к., односно 1075,8 м1 (должински метри) архивски материјал.

УДК 930.25:929 Аќимовиќ, В.

Бранислав Светозаревиќ¹

Вреднување (валоризација) на архивскиот фонд „Виктор Аќимовиќ“

Abstract: The archival fund ‘Viktor Akimovik’ is kept within the depositories of the State Archives of the Republic of North Macedonia in Skopje, is part of the group of **personal funds**, and is one of the rare archival funds with archival records with a heterogeneous character, i.e. records on paper, audio tapes and different photo materials (photo paper, negatives, reversal films, etc.), contained in 26 boxes.

The creator of the archival materials, Viktor Akimovik (Tetovo, 1915 – Skopje, 1987), a revolutionary, intelligence officer, journalist, photographer, film director and camera operator, lived and worked during three specific periods of the 20th century: 1) the interwar period (1934 – 1941); during the World War II (1941 – 1944); and 3) after the World War II, in the period of socialism (1945 – 1987).

The personal work of Viktor Akimovik is a prominent part of Macedonian history today, despite the fact that he has been insufficiently represented throughout Macedonian historiography. He reached the summit of his work early, in this youth, when he joined the frontline in the defence of the Macedonian national interests. His open letter to the Serbian academician Nokola Vulik in 1939 is a reflection of the Macedonian national thought. That letter identifies the position of the Macedonian intellectuals in the conditions at the time.

After World War II, he worked as a journalist and a camera operator. His films have received awards at festivals in Luxembourg, Cannes, Krakow, etc.

Keywords: Viktor Akimovik, journalist, revolutionary, spy, Southern Reality, archives, personal funds, Tetovo, Informbriro, Skopje

¹Проф. д-р, помошник раководител на секторот за заштита на архивскиот материјал во ДАРСМ.

Архивскиот фонд „Виктор Акимовиќ“ се чува во депоата на Државниот архив на РС Македонија во Скопје и припаѓа на групата **лични фондови** и е еден од ретките архивски фондови во кои се среќава архивски материјал од хетероген карактер, односно записи на хартија, аудиоленти и различни фотографски материјали (фотохартија, негативи, дијапозитиви и сл.) сместени во 26 архивски кутии.

Создавачот на архивската граѓа Виктор Акимовиќ (Тетово, 1915 г. - Скопје, 1987 г.), револуционер, разузнавач, новинар, фотограф, филмски режисер и снимател, живеел и творел во три специфични периоди на XX век: 1) периодот меѓу двете светски војни (1934 – 1941 г.); 2) за време на Втората светска војна (1941 – 1944 г.); и 3) по Втората светска војна во социјалистичкиот период (1945 - 1987 г.). Иако, во сите свои дејности бил попречуван да твори, создава, професионално да работи и постојано бил следен, како и тоа дека од сите три различни режими бил осудуван и затворан, на меѓународен план во областа на филмот и фотографијата бил наградуван со највисоки признанија, па така неговиот сочуван архивистички материјал е извонредно значаен и богат.

Во своето творештво создал обемна архива со различно значење за историјата на македонскиот народ и Македонија воопшто. Поради своите изразени напредни демократски и национални ставови, преку своите дела се вбројува во значајните историски личности на Македонија во XX век.

Неговата пишана оставина, која денес претставува **архивски материјал со трајна вредност**, е од различен карактер и содржина. Во првиот период (1934 – 1941 г.), како новинар и сопственик на два весника, и тоа *„Тетовске новине“* (1935 г.) и *„Јужна стварност“* (1939 г.), како и дописник на весникот *„Глас Полога“* (1934, 1937 и 1938 г.), спаѓа во редот на најнапредните новинари кои отворено ги критикуваат социјалните состојби и особено нерешеното македонско национално прашање во Кралството Југославија. Од овие написи, секако, се издвојува написот под наслов *„Отворено писмо господину Николи Вулиќ, академику, Београд“*².

Иако создавачот Виктор Акимовиќ не се наоѓал професионално на високи и значајни позиции во општеството, а **улогата и функционирањето на имателот** е еден од **основните критериуми** за валоризација на имателите на архивскиот материјал, за значењето на овој фонд се земаат предвид други критериуми, како што се: **значењето на содржината, местото и времето** кога е создадена. Новинарската дејност со која се занимавал Виктор Акимовиќ е вешто искористена од негова страна за да изврши значително влијание врз тогашната читателска јавност во Македонија со оглед на тешкотиите и репресиите со кои тој се соочувал од режимот на Кралството Југославија. Овој архивски материјал бил создаван во т.н. историско време, односно во време на значајни општествени промени кои влијаеле на севкупниот живот на Македонците и на сите граѓани во Македонија. Значи архивскиот материјал од овој период има трајно **национално и државно значење**.

Степенот на комплетноста и сочуваноста на архивскиот материјал настанат во процесот на дејствувањето на имателот - создавач од овој период,

²Виктор Акимовиќ, *Јужна стварност* бр. 1, Тетово, 1.11.1939, 2.

како критериуми за валоризација, се на мошне високо ниво, па преку него може да се следи целиот политички и судски процес што е применуван во заштита на интересите на тогашниот режим не само против дејноста на Виктор Аќимовиќ, туку и против развојот на македонската национална мисла и целокупната борба на македонскиот народ за национална и социјална слобода. Треба да се истакне дека поголемиот дел од архивскиот материјал од овој период е оригинален и помал дел како копии, кој е битен за заокружување на сликата на фондообразователот Виктор Аќимовиќ и неговата дејност.

Поради овие критериуми за валоризација на овој архивски материјал, според Правилникот за категоризација и валоризација, од 2017 година³, член 3; член 4 и член 5, припаѓа на **архивски материјал од I категорија или архивски материјал од вонредно значење за македонскиот народ и држава**.⁴

Архивскиот материјал кој настанал во вториот период (1941 – 1944 г.), односно за време на Втората светска војна, а кој е поврзан со активноста на Виктор Аќимовиќ како учесник во антифашистичката војна, исто така припаѓа на **прва категорија**.

Архивскиот материјал од третиот период (1945 - 1987 г.), според горенаведениот правилник, припаѓа на прва и втора категорија⁵, односно архивска граѓа од **вонредно значење** за македонскиот народ и држава и архивска граѓа од **посебно значење** за македонскиот народ и држава. Оваа граѓа содржи новинарски записи на Виктор Аќимовиќ од 1945 до 1948 година преку кои се афирмира македонскиот народ во Југославија. Потоа, лична преписка на Виктор Аќимовиќ со значајни личности од политичкиот, културниот и научниот живот на Македонија, преку која може да се следат политичките процеси во социјалистичкиот период против сите оние кои размислувале поинаку од она што го наложувал тој систем. На крајот се неговите писма реакции до медиумите, особено во периодот од 1980 до 1987 година, кога преку нив може да се следи дел од зачетоците на процесот на раздвојување на југословенските републики и нивното осамостојување.

Фотографските записи, создадени од Виктор Аќимовиќ, според критериумите за валоризација на архивскиот материјал, спаѓаат во прва и втора категорија. Иако не е предмет на ова истражување, сумарниот преглед на фотографата покажува едно вистинско архивистичко богатство. Во неколкуте илјади фотографски пози во негатив и позитив, речиси нема простор од Македонија кој не е покриен од објективот на Виктор Аќимовиќ. Тој фотографирал речиси сè, од природни убавини, културно- историски споменици, манифестации, слики од секојдневниот живот итн.

Што се однесува до аудиозаписите, тие се од втора категорија, со оглед на тоа што сè што е од прва категорија од неговата оставина се чува во Кинотеката на Република Северна Македонија.

³ДАРСМ, бр. 01-268/1 од 25.1.2017 год. Правилник за категоризација на иматели на архивски материјал и валоризација и категоризација на архивски материјал, Скопје, 2017 г., член 3, член 4 и член 5.

⁴Истото, член 6.

⁵Истото.

Виктор Аќимовиќ освен како создавач на архивски материјал, се јавува и како голем **пасиониран архивист, библиотекар и колекционер** на разновиден печатен материјал создаван од други, а главно поврзан со историјата и културата на Македонија. Тука спаѓаат документи, книги, плакати, бецови, разгледници, покани, списанија (дневни, стручни и ревији), билтени и др.

Како поранешен воен разузнавач, во писмото од Боро Чушкар од 1954 година Виктор Аќимовиќ покажува дека со голем интерес следел што се случува со архивите кои содржат значаен архивски материјал за историјата на македонскиот народ. Бранејќи го своето дело и обвинувајќи го Чушкар за неговите „недела“, Виктор се повикува на „архивите“ кои ќе ја дале вистинската слика за нив двајца. При тоа наведува податоци за движењето на некои значајни архиви, пред, за време и по Втората светска војна, чии податоци се значајни и за историјата на архивистиката на овие простори, и за што мошне малку е проучувано до денес⁶.

Освен неговото високо мислење за значењето на архивите во државата, како голем колекционер на документи, книги, филмови и фотографии, бил принуден на некој начин да воспостави некаков **систем на заштита, класификација и валоризација на архивскиот материјал во неговиот мал стан**, кој го претворил во една мала приватна институција за чување на ова историско и културно богатство. Поради неговата непрекината активност на создавање и објавување, создавал и голем број копии, на кои ги употребувал своите печати. Неговото тежнење да остави свои траги во историјата и културата на својот народ уште повеќе го наведувало на ваквите пасионирани архивистички активности. Сепак, Аќимовиќ ги обележувал своите акти, што претставува еден вид заштита од плагијаторство или присвојување на неговите дела од други луѓе, што во неговиот случај често се случувало. Принуден целиот свој живот да докажува и да се брани преку весници, судови или преписка, Виктор Аќимовиќ се вооружал со сите можни заштити што можел да ги примени. Па така, често на задната страна на неговите фотографии, покрај печатот се среќава и негов текст со кој апелира до можниот корисник, при евентуално објавување да се нагласи дека автор на таа фотографија е Виктор Аќимовиќ.

⁶ДАРСМ, Скопје, цит. фонд, АК-3, писмо Виктор Аќимовиќ до Боро Чушкар, Марибор, 25.1.1954, 1. Податоците за архивите во ова писмо, за кои е неопходна стручна проверка, во оваа пригода ги наведуваме само како што тоа го напишал Виктор Аќимовиќ: „Јас знам и тоа истото и ти го знаеш, дека управата на град Белград во поранешна Југославија имаше своја архива, дека таа архива е дојдена во рацете на Германците неоштетена и исто така таа иста архива дојде во рацете на нашите власти неоштетена. Исто така, постоеше архива на управата на полицијата и во Скопје, која Марко Батричевиќ во целост им ја предал на германските, односно на бугарските власти. Таа архива е пренесена во Софија. Бугарската фашистичка власт исто имала своја доверлива архива, која во времето на повлекувањето од Македонија во есента 1944 год. ја уништиле. Но, за среќа, преписите на сите доверливи документи на Обласната полициска управа во Скопје, бугарските фашисти, по онаа нивна вообичаена практика, ја доставувале на полициската дирекција во Софија и во мај 1948 година, кога го предале Бугарите, бившиот бугарски полициски началник Асен Богданов, заедно со него ја предадоа, не лежи враже, и архивата на бившата Вардарска Бановина и архивата на бугарската полиција. И сега, на лице се сите доверливи архиви, па секако, според твоите денунциации, би требало да се сретне и моето име. Јас сакам тоа ти да ми го изнесеш“.

Како еден од методите на заштита, тој поседувал свои печати со кои ги обележувал своите документи и книги. На едниот печат пишувало на латиница: „ARHIVA V. AĆIMOVIĆ“, а на вториот печат: „BIBLIOTEKA V. AĆIMOVIĆ“ и третиот вид на печат: „FOTO ARHIVA V. AĆIMOVIĆ“.

Поради неговиот третман во државата, може да се каже дека сите овие негови мерки на заштита на неговото пишано наследство се однесувале и во однос на државните органи, од кои реално се плашел дека може да му бидат одземени.

Исто така, тој се обидел своите документи да ги подредува тематски во посебни папки. Така во една папка се сместени документите поврзани со неговата новинарска дејност пред Втората светска војна, во втора папка се наоѓаат документите за неговото судење од италијанските фашистички власти во 1941 година, во трета папка се наоѓаат исечоци од весниците каде што тој објавил свои новинарски записи по втората светска војна итн. За сите негови позначајни документи имал направено и копии со неговиот печат ARHIVA V. AĆIMOVIĆ, кои ги употребувал за различни намени.

Дополнителна заштита за неговите документи се и депонирањето оригинали и фотокопии во НУБ „Св. Климент Охридски“, тетовскиот Архив, други институции и поединци во СФР Југославија.

ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ, КЛАСИФИКАЦИЈА И БИБЛИОГРАФИЈА СО РЕГЕСТИ НА АРХИВСКИОТ ФОНД „ВИКТОР АЌИМОВИЌ“

Архивскиот фонд „*Виктор Аќимовиќ*“, кој се чува во Државниот архив на Република Северна Македонија, припаѓа на т.н. **лични фондови**, односно фондови создавани во животот и работата на едно лице.

Специфичноста на овој фонд, во најголем дел е поврзана со новинарската професија и фотографската дејност на Виктор Аќимовиќ. Треба да се нагласи дека овој фонд не претставува целина на оставината на овој деец, со оглед на тоа дека три и пол децении тој се занимавал и со аматерскиот филм. Филмската архива се чува во Кинотека на Република Северна Македонија во Скопје, а со неа и записи на хартија поврзани со филмот, фотографијата, но и со животот на Аќимовиќ. Ние се задржуваме на карактеристиките на фондот кој се наоѓа во Архивот на Македонија во Скопје, кој всушност е предмет на интерес на овој труд. Во понатамошниот текст, библиографски со регести се обработени сите видови записи на хартија кои се создавани од Виктор Аќимовиќ или од други автори за него.

Овој архивски фонд, генерално, може да се подели на три вида архивска граѓа. Првиот се однесува на **1) записи на хартија** **2) фото архивска граѓа**, односно составена од развиени фотографски филмски пози во негатив и позитив и **3) аудиозаписи** во вид на магнетофонски аудиоленти. Количински, фондот е сместен во **26 архивски кутии**, 420 архивски единици и 6.637 листови.

Во овие архивски кутии, архивскиот материјал може генерално да се подели на материјал создаван од Виктор Акимовиќ, материјал создаван од други лица и установи, а се однесуваат на Виктор Акимовиќ и архивски материјал кој не е создаван од Виктор Акимовиќ, туку тој го собирал низ времето од различни извори.

Архивскиот материјал кој е создаван од други автори, институции или органи може да се класифицира на:

- 1) оригинален и копиран архивски материјал создаван од единиците на НОВ и ПОМ и органите на АСНОМ
- 2) исечоци од разни весници од СФРЈ и СРМ
- 3) сценарија за радиоемисии
- 4) сценарија за македонски играни филмови
- 5) фотографии и разгледници

Архивскиот материјал кој е создаван од Виктор Акимовиќ или од други создавачи, а се однесува на него, го опфаќа периодот од 1934 до 1987 година и е, всушност, поврзан со политичката, новинарската, фотографската и филмска дејност на Виктор Акимовиќ и тој содржи претежно оригинални документи и фотографии и помалку копии.

Документите поврзани со политичката дејност можат да се поделат на документи создавани од Виктор Акимовиќ и за него и документи за други теми и личности кои не се поврзани со него. Документите кои не се поврзани со активностите на Виктор Акимовиќ се однесуваат претежно на периодот од Втората светска војна, а се во врска со создавањето на современата македонска држава, и се од големо историско значење.

Документите кои се однесуваат на неговата политичка дејност откриваат нови детали за прогресивното движење во Македонија од 1934 до 1941 година. Исто така и документите по Втората светска војна се интересни за истражувачите на овој период особено за оние кои ги проучуваат процесите што ги водела државата против т.н. внатрешни непријатели и кои се специфични за социјалистичкото уредување, односно процеси против сите оние кои мислеле поинаку од актуелната власт.

Новинарскиот опус на Виктор Акимовиќ е богат и опфаќа период од половина век. Иако новинарството на Виктор Акимовиќ било прекинувано, забранувано и изолирано од режимите во кои тој работел, сепак тоа има свое значајно место, а некои од неговите текстови се секако вредни и заслужуваат видно место во историјата на македонското новинарство и воопшто во историјата на македонскиот народ.

Виктор Акимовиќ почнал да се занимава со новинарство во 1934 година. Пишувал за повеќе весници од Тетово и Скопје, меѓу кои два весници се издавани од него и неговите партнери. Првиот е *Тетовске новине*, кој ги третира социјалните теми, а вториот е *Јужна стварност*, кој покрај социјалните теми, отворено и како никој дотогаш во новинарството јавно го афирмира постоењето на посебноста на македонскиот народ. Во единствениот број на ова списание го издвојуваме Отвореното

писмо до академикот Никола Вулиќ, кое несомнено е еден од најзначајните текстови во македонското новинарство и македонската историја во периодот меѓу двете светски војни. Овие весници биле забранети од судските власти на Кралството Југославија, а Виктор Аќимовиќ бил казнуван со затворска казна.

Освен некои текстови, периодот на Втората светска војна е непродуктивен за Виктор Аќимовиќ. Во периодот од 1945 до 1948 година, тивко прогонет од редакциите на македонските весници, Виктор работи за весници во Србија, Хрватска и Словенија. Самиот автор се потрудил да ги сочува и овие статии.

Внатрешната класификација од архивската граѓа од фондот „Виктор Аќимовиќ“ можеме да ја поделиме на неколку видови, и тоа:

- а) Лични и биографски документи;
- б) Необјавени ракописи;
- в) Необјавени писма на Виктор Аќимовиќ пратени до редакциите на весниците;
- г) Објавени весници и новинарски статии од Виктор Аќимовиќ;
- д) Летоци, плакати и покани за политичката активност на Виктор Аќимовиќ;
- ѓ) Преписка во врска со политичката, новинарската, уметничката и друга активност на В. Аќимовиќ;
- е) Преводи;
- ж) Објавени статии и ракописи од други автори кои се однесуваат на Виктор Аќимовиќ и на неговото дело;
- з) Писма и изјави на други личности и институции за Виктор Аќимовиќ.

СОДРЖИНА НА ФОНДОТ (СУМАРНО)⁷

1. КУТИЈА

- Лични документи на Виктор Аќимовиќ
- Потврди за престој и одземени предмети
- Покани
- Судски документи за спорови
- Уверенија и потврди за стаж
- Лична преписка на Виктор Аќимовиќ
- Семејна преписка

2. КУТИЈА

- Документи од творечката дејност на Виктор Аќимовиќ
- Писма до редакцијата на „НИН“

⁷ДАРМ Скопје, 1300, Виктор Аќимовиќ, НИС (д-р Дијана Петреска), стр. 1-4.

- Статии на Виктор Аќимовиќ

3. КУТИЈА

- Преписка на Калипсо Налча
- Дневникот на Калипсо Налча
- Статии на Виктор Аќимовиќ
- Текстови на Калипсо за радиоемисии

4. КУТИЈА

- Исечоци од весници

5. КУТИЈА

- Материјали и сценарија за филмови

6. КУТИЈА

- Материјали и сценарија за филмови

7. КУТИЈА

- Копии од Историскиот музеј на Македонија

8. КУТИЈА

- Материјали за Павел Шатев
- Материјали за Методија Лепавцев-Лемето
- Материјали за Сретен С. Рајковиќ
- Фонд „Археолошко друштво на Македонија“
- Фонд „Робевци“

9. КУТИЈА

- Извадоци од книги
- Апели за прослава на 11 Ноември
- Тетратки со песни
- Сеќавања за илинденскиот период
- Писма до Густав Влахов
- Манифест
- Пропаганден материјал за избори во Грција 1981 год.

10. КУТИЈА

- Фотографии на Виктор Аќимовиќ
- Преписки и поштенски картички на Виктор Аќимовиќ
- Фотографии од Милена Година
- Разгледници од Карпо и Виркица Аќимовиќ

- Негативи од Калипсо
- Споменар на Калипсо

11. КУТИЈА

- Фотографии од предилинденскиот период
- Фотографии од илинденскиот период
- Фотографии од војводите и четите
- НОВ (1941 – 1945)
- Фотографии од партизански одреди во НОВ
- Фотографии од првата народна влада на НР Македонија
- Фотографии од политички судења
- Фотографии од митинг во с. Фојница

12. КУТИЈА

- Фотографии од АСНОМ
- Фотографии од АВНОЈ
- Фотографии од НОВ во Врановци
- Фотографии од првиот број на в. „Нова Македонија“
- Фотографии – панорама на с. Врановци
- Фотографии на партизани од с. Врановци
- Фотографии од ослободувањето
- Фотографии од Првوماјска парада во Скопје

13. КУТИЈА

- Фотографии од панорами во Македонија (Битола, Воден, Гевгелија, Делчево, Дојран, Крушево, Маврово, Охрид, Прилеп, Струга, Тетово)
- Фотографии од Солун, Кипар, Белград, Албанија, Варшава.

14. КУТИЈА

- Фотографии од личности:
- Богојевиќ
- Гаво Серов-Петрески
- Цеко Стефанов
- Никола Вапцаров
- Димитар Влахов
- Фотографии на Павел Шатев
- Фотографии од Скопје (1938 – 1947)
- Фотографии од секојдневниот живот во Македонија

- Разни фотографии од разни личности
- Поштенски картички
- Фотографии од уметнички слики
- Фотографии од театарскиот живот
- Фотографии на Методи Лепавцев-Лемето
- Разгледници од градови и предели во Македонија и странство.

16. КУТИЈА – МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Музика од циркус
- Интервју во врска со земјоделството
- Закон за организација на здравството
- Партиски состаноци
- Тон за филм

17. КУТИЈА - МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Класична музика
- Народна музика
- Филмска музика
- Интервју во врска со одржување моторни возила
- Предавања на англиски

18. КУТИЈА – МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Интервјуа со повеќе личности
- Музика (забавна, народна, класична)
- Филмска музика
- Озвучување за филмови

19. КУТИЈА - МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Галичка свадба
- Рецитали
- Земјоделството во Македонија
- Музика
- Извештај од иригациските зафати во Штип
- Поезија

20. КУТИЈА – МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Музика (класика, диско, народна, јапонска)

- Струшки вечери на поезијата
- Рецитали
- Интервју со Манчу Матак
- Интервју со уредникот на в. „Наша стварност“
- Интервју со Иван Судник
- Земјотресот во Скопје, 1963 г.

21. КУТИЈА – МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Музика
- Резбарство во Македонија
- Литературно-ликовна ревија во Скопје, 1967 год.

22. КУТИЈА – МАГНЕТОФОНСКИ ЛЕНТИ

- Милена Година, Марибор, 1975 год.
- Музика (забавна, класична, народна, африканска, филмска)
- Панаѓур во Скопје, 1968 год.
- Тон за филм
- Радиоемисии за театри
- Рецитал за земјотресот
- Земјотресот во Скопје, 1963 год.
- ТВ-емисии
- Дервиши
- Озвучување за филмови

23. КУТИЈА – СЛАЈДОВИ

- Мотиви од Македонија, 1963, 1978 год.
- Галичко-мавровска свадба
- Ромска свадба
- Режење афион
- Икони од Скопје

24. КУТИЈА – СЛАЈДОВИ

- Мотиви од Македонија
- Слет во Скопје
- Икони од Скопје
- Ромска свадба
- Скопје пред 1963 год.

- Земјотресот во Скопје
- Ниш, Врање

25. КУТИЈА – СЛАЈДОВИ И НЕГАТИВИ

- Мотиви од Македонија
- Икони од Македонија
- Изложба во Скопје, 1966 год.
- Фискултурен слет во Скопје
- Трет мавровски собир, јуни 1966 год.
- Светско првенство во кајак, Матка, 1975 год.
- Скопје по земјотресот, 1963 год.
- Циганска свадба, Скопје, 1963 год.
- Скулптури, 1966 год.
- Галичка свадба, 1966 год.
- Атина, 1981 год.
- Солун, 1980 год.
- Крањ, 1980 год.

26. КУТИЈА – НЕГАТИВИ, ПЛАНФИЛМОВИ И ФОТОГРАФСКИ ПЛОЧИ

- Фестивал „Жизел“, Омолица 1977 год.
- Школа за филмски и фотоаматери, Велика Колашница (Лесковац), 1976 – 1977 год.
- Полска 1971, 1977 год.
- Собир на филмски аматери на Југославија, Сплит, 1977 год.
- Иконостас во црквата „Св. Спас“, Скопје, 1966 год.
- Фискултурен слет во Скопје, 1966 год.
- Димчо Тодоровски – скулптор
- Снимки од Македонија, 1947 год.
- Земјотресот во Скопје, 1963 год.
- Калипсо
- Судињето на Чкатров
- Дервиши
- Павел Шатев, 1944 год.
- Весник „Илинден“, на бугарски јазик
- Трет мавровски собир, 1966 год.

БИБЛИОГРАФИЈА СО ИЗБОР НА ПОВАЖНИ РЕГЕСТИ НА МАТЕРИЈАЛИТЕ НА ФОНДОТ „ВИКТОР АЌИМОВИЌ“⁸

а) Лични и биографски документи

- **5.6.1934**, Крижевци (Хрватска): *Пресуда на Градската полиција во Крижевци, Бр. пов. 390* против Виктор Аќимовиќ за ширење комунистичка пропаганда, со која се осудува на 14 дена притвор и се протерува во родниот крај (Тетово). (хрватски јазик)

- **15.6.1934**, Крижевци: *Одлука на градската полиција во Крижевци бр. 390*, за присилно спроведување на Виктор Аќимовиќ, Добриќанин Вукиќ и Илиќ Сава во родниот крај. (хрватски јазик)

- **26.5.1934**, Крижевци: *Жалба на Виктор Аќимовиќ до Министерството за земјоделство во Белград*, во која ги наведува учениците од кои бил наклеветен и испровоциран и дека обвинувањето против него е лажно (хрватски јазик)

- **5.6.1934**, Крижевци: *Писмо од адвокатот на Виктор Аќимовиќ, д-р Анте Шумановиќ, до семејството Аќимовиќ во Тетово*. Адвокатот ги информира родителите на Аќимовиќ дека е исклучен од земјоделското училиште и е притворен 14 дена во Крижевци и дека ќе преземе мерки за ослободување на Виктор. (хрватски јазик)

- **11.6.1934**, Крижевци: *Писмо од адвокатот д-р Анте Шумановиќ до семејството Аќимовиќ во Тетово* со кое ги информира родителите на Виктор Аќимовиќ дека и покрај поднесената жалба, извршувањето на притворската казна било неодложено. (хрватски јазик)

- **21.8.1934**, Тетово: *Тужба на д-р Обрад Ристиќ, уредски лекар во Тетово, против Виктор Аќимовиќ* за објавената статија од Аќимовиќ под наслов: „Радничке невоље“ во весникот „Глас Полога“ од Тетово, (бр. 72 од 11.8.1934 год.) со која му е нанесена клеветата на неговата службена работа. (српски јазик)

- **3.9.1934**, Тетово: *Решение на Тетовскиот првостепен суд бр. 13883* со кое се прекинува тужбената постапка на д-р Обрад Ристиќ против Виктор Аќимовиќ на барање на Ристиќ. (српски јазик)

- **1.11.1934**, Тетово: *Решение на Јавното обвинителство во Тетово* со кое се забранува весникот *Тетовске новине бр. 1*, испечатен на ден 1.11.1934 год. во Тетово, поради поттикнување непочитување на законите и институциите на државата. (српски јазик)

- **15.11.1934**, Тетово: *Решение на Јавното обвинителство во Тетово* со кое се забранува весникот *Тетовске новине бр. 3*, испечатен на ден 15.11.1934 год. во Тетово, поради повик за бојкот на тутунопроизводителите. (српски јазик)

⁸Документите се подредени по хронолошки редослед заради подобар преглед за читателот. Во ДАРСМ, овие документи се подредени според типот на документите и на таков начин е извршена сигнација и таа е обработена во соодветно научно-информативно средство за лесно пребарување на истражувачите.

- **23.2.1935**, Тетово: *Решение на Јавното обвинителство во Тетово* со кое се забранува весникот *Тетовске новине бр. 10* испечатен на ден 21.2.1935 год. во Тетово, поради повикување на селанството против институциите на државата. (српски јазик)

- **9.9.1935**, Тетово: *Решение на началникот на Долнополошката Околија во Тетово, бр. 1407*, веднаш да се изврши претрес врз Виктор Аќимовиќ како и на неговиот стан и други објекти каде што живее, поради сомневање дека осомничениот поседува компромитирачки материјали, летоци, комунистичка лектира и сл. (српски јазик)

- **24.7.1937**, Тетово: *Решение на началникот на Долнополошката Околија во Тетово* за претрес на канцеларијата и работното биро на Виктор Аќимовиќ во Тутунската станица во Тетово поради сомневање дека осомничениот таму чувал летоци и бланкети со комунистичка содржина наменети за работниците. (српски јазик)

- **30.5.1938**, Тетово: *Решение на началникот на Долнополошкиот Срез во Тетово, бр. 10693*, со наредба за претрес на станот и личен претрес на Виктор Аќимовиќ, поради сознанија дека во станот на гореименуваниот има скриени работи, со кои може да се наруши јавниот поредок и општата безбедност. (српски јазик)

- **31.3.1939**, Тетово, *Тужба на државниот обвинител од Тетово, К. бр. 170*, во која Аќимовиќ Виктор и Петровиќ Стојан се обвинети за растурање летоци во мај 1938 година под наслов „На нашите муслимани и останатата јавност“⁹, во кои Албанците се повикуваат на спротивставување на актуелната власт, поради нејзината суровост кон нив. Во вториот леток пронајден кај Аќимовиќ, а под наслов: „Писмо на политичките затвореници за белградските студенти“¹⁰, се потенцира задоволството што сè повеќе студенти се придружуваат кон напредното движење и благодарност до нив за поддршката за политичките затвореници. При претресот на станот на Аќимовиќ е пронајдена и непотпишана изјава на работниците во Тутунската станица во Тетово, со која изјавуваат дека сакаат да формираат свој синдикат во составот на УРС.¹¹ (српски јазик)

- **25.4.1939**, Тетово: *Приговор на Виктор Аќимовиќ на тужбата од државниот обвинител од 31.3.1939 година*. Аќимовиќ се оправдува дека властите ангажирале за сведоци против него луѓе кои имале криминално минато и кои се единствено спремни да даваат такви лажни изјави. Што се однесува до летокот со иницијативата за приклучување работници кон Обединетите работнички синдикати Аќимовиќ приговара дека овој синдикат е легален и во тоа нема ништо противзаконско, а напротив дека синдикатот Југорас е „режимско дете на Милан Стојадиновиќ, со цел, борбата на југословенскиот пролетеријат да се насочи во погрешен правец од историската мисија, со што малку подобро би се заштитиле интересите на крупниот капитал“. (српски јазик)

- **18.12.1939**, Штип, *Писмо на командантот, дивизискиот генерал Драг.*

⁹Во оригиналот на насловот на српски јазик гласи: „Нашим муслиманима и осталој јавности“.

¹⁰Во оригиналот на насловот на српски јазик гласи: „Писмо политичких затвореника београдским студентима“.

¹¹УРС - Обединети работнички синдикати.

Пандуровиќ при штабот на Брегалничката дивизиска област до командантот на III армиска област, бр. 509, со кое информира дека на 13.12.1939 година во 18:45 часот пред кафеаната „Југословенска круна“ во Велес, г. Станојевиќ Д. Александар, аптекар од Велес, му предал на генералот Пандуровиќ еден леток под наслов „До сите Македонци...“, а на 14.12.1939 година истиот господин лично во командата донел еден примерок на весникот „Јужна стварност“, на сопственикот и негов уредник Виктор Аќимовиќ од Тетово. (на српски јазик)

- **11.1.1940**, Белград: *Потврда од шефот на одделението на Општата полиција, бр. 3200*, дека легитимацијата и другите документи на Виктор Аќимовиќ се задржани кај управата на град Белград и дека оваа потврда му важи за легитимирање кај органите на државната власт. (српски јазик)

- **20.1.1940**, Тетово: *Одлука на срескиот началник, бр. 124/ 40*, во која стои дека од дотогашните активности на Виктор Аќимовиќ и од пронаоѓањето на списите во неговиот стан во Тетово, е утврдено дека тој е опасен за јавниот ред и мир во околицата и затоа е донесена одлука да се упати на престој во друго место, кое дополнително ќе му се одреди. (српски јазик)

- **22.6.1940**, Скопје: *Потврда издадена од в. д. управникот на Градската полиција, Пов. бр. 4214* со која на Виктор Аќимовиќ, новинар од Тетово, му се одредува место на престој во Скопје. (српски јазик)

- **25.1.1941**, *Отпусна листа од логорот во Меѓуречје (Босна и Херцеговина)* му се дозволува на Аќимовиќ Виктор да оди во својот дом во периодот од 25.1.1941 до 30.3.1941 год. (српски јазик)

- **30.3.1941**, Меѓуречје: *Објава¹² за упатување на Виктор Аќимовиќ од логорот Меѓуречје, бр. 104*, во неговото место на живеење, Марибор. (српски јазик)

- **10.3.1942**, Тирана: *Пресуда на Воениот трибунал на Кралството Италија, бр. 3885/41*, со која во отсуство се осудува Виктор Аќимовиќ за непријателска дејност, растурање пропагандни материјали со комунистичка содржина. (италијански јазик)

- **1945**, Скопје: *Пасош на Виктор Аќимовиќ бр. 499/45*.

- **2.9.1950**, Скопје, *Обвинителен акт Б. бр. 240/50 на Јавното обвинителство за гр. Скопје и Скопскиот Округ против Виктор Аќимовиќ*, за обид за илегален премин преку југословенско-унгарската граница со цел непријателско дејствување против уставниот поредок на ФНРЈ. (македонски јазик)

- **29.9.1950**, Скопје, *Пресуда К. бр. 139/50 на Окружниот суд во Скопје*, со која Виктор Аќимовиќ се осудува на 4 години затвор за кривично дело, обид за илегален премин на југословенската граница. (македонски јазик)

- **24.9.1957**, Скопје: *Решение на Врховниот суд Скопје Г. Ж. бр. 369/57*, со кое жалбата на Виктор Аќимовиќ против тужената НРМ, се уважува. Со тоа се задолжува тужената НРМ да му ги врати на тужителот одземените предмети и доколку тоа не може да го стори, да му ја исплати нивната противвредност. (македонски јазик)

¹²Објава или дозвола.

- **14.1.1960**, Скопје: *Пресуда на Окружниот суд во Скопје бр. 307/54*, со која се одбива тужбеното барање на тужителот Виктор Аќимовиќ, НР Македонија да му го врати одзементиот движен имот што му бил одземен од Управата за државна безбедност (УДБ). (македонски јазик)

- **22.3.1960**, Скопје: *Жалба од Виктор Аќимовиќ до Окружниот суд*, за Врховниот суд на НРМ, Скопје, на пресудата на Окружниот суд во Скопје Г. бр. 30/54 од 14.11.1960 год. а во врска со одбиеното побарување на надоместок на одзементиот движен имот на Виктор Аќимовиќ од страна на Министерството за внатрешни работи на НР Македонија. (македонски јазик)

- **3.4.1975**, Софија: *Уверение од ЦК на БРП(К) бр. 2327 од 3.4.1975* за учеството на Виктор Аќимовиќ во антифашистичката борба во периодот од 1941 до 1944 година. (бугарски јазик)

- **1976**, Скопје: *Пасош на Виктор Аќимовиќ бр. 460827 од 1976 год.*

б) Необјавени ракописи на Виктор Аќимовиќ

- **1981**¹³, Скопје: *Виктор Аќимовиќ, Анекс на италијанскиот воен трибунал во Тирана*, во врска со настанот од август 1941 година кога е уапсен Ѓоце Стојчески од страна на италијанските окупациски власти. Како еден од учесниците на овој настан и осуден во отсуство од Италијанскиот воен трибунал во Тирана, В. Аќимовиќ го напишал овој анекс поттикнат од четирите објавени верзии на истиот настан, а кои се разликуваат од она што тој како единствен жив сведок го изнесува во текстот. (српски јазик)

- **?**, Скопје: *Виктор Аќимовиќ, Запис за судењето на Јордан Чкатров во Скопје, 1945 година*. Аќимовиќ како дописник на дневниот весник „Политика“ од Белград, (1945 - 1948 год.), присуствувал на сите судења кои се одвивале во Судот за национална чест, Окружните судови и во воените подрачја. Судењето на Јордан Чкатров му останало во сеќавање поради посебното држење на осуденикот во судот, кое Виктор Аќимовиќ го опишува. (српски јазик)

- **1966**, Скопје: непотпишан текст, *Uz knjigu Ragjanje makedonske nacije od Dragana Taškovskog, 1966.*

- **1981**, Скопје: *Виктор Аќимовиќ, Струици вечери на поезијата*. (српски јазик)

- **?**, Скопје: *V.A. Jugoslovenska kritika i filmski autori oči u oči*. (српски јазик)

- **?**, Скопје: *Viktor Ačimovič, Neke kritičke zabeleške povodom najnovijeg izdanja prešernove poezije na makedonskom jeziku*. (словенечки јазик)

¹³Овој текст не е датиран од Виктор Аќимовиќ, но според едно писмо упатено до Томо Софронијевиќ во кое го споменува и овој текст го лоцираме во 1981 год.

в) Необјавени писма на Виктор Аќимовиќ пратени до редакциите на весниците

- **18.11.1978**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до ревиите „НИН“ – Белград и „ОКО“ – Загреб*, по повод фељтонот во „НИН“ под наслов „Седам континентата и четрдесет година“, а во врска со животот и делото на американскиот новинар Салцбергер. (српско-хрватски јазик)

- **25.11.1979**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ за рубриката „Меѓу нама“ во списанието „Политика“ од Белград*, критика за високите цени на новоиздадените книги во Југославија. (српски јазик)

- **8.1.1980**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до редакцијата на ревијата „ОКО“ од Загреб*, во кое бара објавување на неговата статија: „Поново откривање македонског песника и новинара Цека Стефанова¹⁴, првог политичког секретара СКОЈ-а за Македонију“. (српско-хрватски јазик)

- **7.4.1980**, Загреб: *Писмо од редакцијата на „ОКО“ од Загреб*, со негативен одговор за објавување на статијата за Цеко Стефанов. (српско-хрватски јазик)

- **29.4.1980**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до ревијата „НИН“ - Белград, „СТОП“ - Љубљана, и Телевизија Љубљана*, за IV Балкански филмски фестивал во Љубљана и Цеље од 9 до 14.4.1980 год. (српско-хрватски јазик)

- **4.9.1980**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до редакцијата на „Телекс“, Љубљана*. Критика и реакција на интервјуто на Кирил Ценевски во ова списание од 29.8.1980 год. под наслов: Stupidni anti-film „Cenevski“. (српски јазик)

- **30.8.1981**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до ревијата „НИН“, Белград*, под наслов: „Смеле констатације али и многе недоречености“, В. А. дава оцена на фељтонот на Стипе Шувар во оваа ревија. (српски јазик)

- **26.2.1982**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до ревијата „НИН“, Белград*. Критика за фељтонот во ова списание на авторите Саво Кржавац и Драган Марковиќ посветена на логорот „Голи Оток“. (српски јазик)

- **31.3.1982**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до редакцијата на весникот „Политика“ за рубриката „Меѓу нама“ во врска со ревијата Екран*, во која е објавено интервју со Киро Билбилоски, кој е претставен како фоторепортер при Главниот штаб на НОВ и ПОМ, за што Аќимовиќ тврди дека тоа не е вистина. (српски јазик)

- **31.5.1982**, Скопје: *Писмо од Виктор Аќимовиќ до Телевизија Скопје*, по повод објавувањето II негови фотографии во емисијата Хроника на театарските игри „Војдан Чернодрински“, без да се спомене името на нивниот автор и без

¹⁴Цеко Стефанов, контроверзна личност во македонската политичка историја, каде што се јавува како напредна личност во периодот меѓу двете светски војни, но во времето на НОВ ќе се најде во улога на шпион уфрлен од бугарската полиција во Шарскиот одред, по што ќе се случи голема човечка загуба на овој одред и на селата под Љуботен.

негова дозвола. Бара од Телевизија Скопје соодветен надомест како авторско право. (македонски јазик)

- **18.8.1984**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ за ревијата „НИН“ Белград* под наслов: „Еуфорија без границе“, со критика на кандидатурата на Белград за Олимписките игри во 1992 год. (српски јазик)

- **14.10.1985**, Скопје: *Писмо на В. Аќимовиќ до главниот и одговорен уредник на ревијата „НИН“, Белград.* Го информира дека веќе подолго време истражува за гемициите и последниот од нив Павел Шатев, за кои има напишано книга и предлага ова списание да објави во повеќе продолженија фељтон на оваа тема. (српски јазик)

- **10.11.1985**, Скопје: *Писмо на В. Аќимовиќ до главниот и одговорен уредник на ревијата „НИН“, Белград.* Бидејќи еден месец пред тоа, Аќимовиќ дал предлог на редакцијата да се објави фељтон за гемициите и Павел Шатев и не му е одговорено, моли да му се одговори за тој предлог. (српски јазик)

- **25.10.1985**, Скопје: *Писмо на В. Аќимовиќ до редакцијата на весникот „Политика“, Белград, под наслов: Нешо Маркоски.* Ин меморијам за Нешо Маркоски, борец од Тетово, по војната познат општествен и политички работник, новинар и публицист. (српски јазик)

- **29.11.1985**, Скопје: *Писмо на В. Аќимовиќ до редакцијата на „НИН“, Белград, под наслов: Не, нису скопски „бомбаши“ гемиције.* Реакција и критика на Аќимовиќ по повод написот на М(илош). В(асиќ) како коментар за судењето на скопската група која поставила експлозивни направи пред неколку странски претставништва во Скопје, споредувајќи ги со солунските атентатори. (српски јазик)

- **24.12.1987**, Скопје: *Писмо на В. Аќимовиќ до списанието „НИН“, Белград,* под наслов: Једна историјска клевета против народа Македоније од стране београдског НИН-а. Критика до редакцијата на списанието „НИН“, кое селективно објавува писма од читатели, со што објавува реакции кои одговараат на уредувачката политика што претставува задушвање на демократската мисла. Во прилог на тоа Аќимовиќ наведува повеќе писма кои лично ги пратил до рубриката „Одјеци“ на ова списание. Посебно го критикува коментарот на членот на уредништвото Милош Васиќ, кој по повод судењето на шестеминна подметнувачи на експлозивни направи во Скопје во седумдесеттите години, се осврнува на улогата на солунските атентатори и улогата на ВМРО, која на крајот ја изедначува со фашистичките движења не обрнувајќи внимание на посебните крила во оваа Организација. (српски јазик)

- **2.7.1987**, Тетово: *Писмо на В. А. до редакцијата на списанието „Полог“ од Тетово под наслов: Сеќавање, д-р Никола Николиќ, револуционер и народен лекар.* Дава податоци за Николиќ како за припадник на југословенската револуционерна младина, и учесник во Октомвриската револуција во Русија во 1917 година. Учесник во НОВ, преживеан логораш во концентрациониот логор во Јасеновац. Од 1948 до 1952 година е осуден и испратен во затвор на злогласниот логор Голи Оток. Од 1928 година неколку години работел во Тетово како управник на Домот за народно

здравје, со заслуги за развојот на здравството во овој крај. Во градот ширел, за тоа време прогресивни комунистички идеи. (македонски јазик)

- **2.7.1987**, Тетово: *Писмо на В. А. до редакцијата на списанието „Полог“*, Тетово, под наслов: *За објективност во новинарството*. Реакција на статијата на новинарот Живко Стефановски „Новинарската традиција на Тетово“, објавена во јубилејниот број на списанието Полог, по повод 20-годишнината од неговото издавање. Аќимовиќ дава забелешки за непостоечкиот весник во Тетово од 1907 год. и за давањето преголемо значење на весникот „Глас Полога“, како и за неспоменувањето на најпрогресивниот весник „Јужна стварност“ и др. (македонски јазик)

г) Објавени весници и новинарски статии на Виктор Аќимовиќ

1934: *Аќимовиќ Виктор, Радничке невоље, Глас Полога, Тетово, 11.8.1934, 3.* Критика за несоодветниот третман на работниците, за услугите на Здравствениот дом во Тетово. (српски јазик)

1934: *В. Аќимовиќ, О златној омладини, Глас Полога, Тетово, 18.8.1934, 3.* Критика за однесувањето на некои тетовски студенти за летниот распуст во Тетово. (српски јазик)

1934 - 1935: *Аќимовиќ Виктор, Тетовске новине, независан задружно-привредни књижевни лист, од бр. 1 од 1.11.1934 до бр. 10 од 21.10.1935 година.* Во овој весник преовладуваат статии напишани од Виктор Аќимовиќ кои најмногу се однесуваат на социјалната проблематика, пред сè на тешката положба на земјоделците и работниците во Тетово и Тетовско и ги критикува локалните власти. (српски јазик)

1935: *Виктор Аќимовиќ, Производња дувана је нерентабилна - најјављују произвођачи, Вардар, Скопје, 2.10.1935, 1.* (српски јазик)

1935: *Виктор Аќимовиќ, Судбина лешачког онокса, Глас Полога, Тетово, 26.10.1935, 3.* (српски јазик)

1937: *Виктор Аќимовиќ, Туберкулоза - социјална болест нижих друштвених слојева, Глас Полога, Тетово, 27.3.1937, 3.* (српски јазик)

1937: *Виктор Аќимовиќ, Туберкулоза се може сузбити и нестати у промени радних односа - данас је условљено да се она може масовно распростирати, Глас Полога, Тетово, 5.6.1937, 2.* (српски јазик)

1937: *Виктор Аќимовиќ, Дуванско питање и његова важност у привреди југа, Глас Полога, Тетово, 18.9.1937, 4.* (српски јазик)

1937: *Виктор Аќимовиќ, Дали је производња дувана рентабилна?, Глас Полога, Тетово, 25.9.1937, 4.* (српски јазик)

1937: *Виктор Аќимовиќ, Погрешне и рђаве методе у раду за добивање нових дуванских типова, Глас Полога, Тетово, 2.10.1937, 4.* (српски јазик)

1937: Виктор Акимовиќ, *Годишњица од смрти Максима Горког, Глас Полога, Тетово, 26.10.1935, 3.* (српски јазик)

1937: Виктор Акимовиќ, *Изложба слика г. Лепавца у Тетову, Глас Полога, Тетово, 1937.* (српски јазик)

1937: Виктор Акимовиќ, *Госпођа министерка од Нушића, Глас Полога, Тетово, окт. 1937.* (српски јазик)

1937: Виктор Аћимовић, *Годишња скупштина тетовске читаонице, 9.10.1937, 3.* (српски јазик)

1937: Виктор Аћимовић, *Перспективе будуће дуванске производње на Југу, Глас Полога, Тетово, 25.12.1937, 4.* (српски јазик)

1938: Виктор Аћимовић, *Пред једном одлуком Монопола, која се ускоро треба привести у дело, Глас Полога, Тетово, 17.12.1938, 4.* (српски јазик)

1939: Виктор Аћимовић, **Јужна стварност**, лист за сва културна питања Македоније, Тетово, 1.12.1939.

Позначајни наслови:

- *На путу нормализовања нашег унутрашњег политичког живота*
- *Отворено писмо (Господину Николи Вулику, академику, Београд)*
- *Македонска стварност у светлости бројева*
- *Ко претставља радничку класу Македоније*
- *Положај монополског радништва у Македонији и др.* (српски јазик)

1942: Викторъ. Акимовиъ, *Втората обса изложба на художници отъ Македония, Литературенъ Гласъ, София, бр. 597, 1942.* Критички осврт за Втората општа уметничка изложба на уметниците од Македонија, во Скопје во 1942 година. Интересно за овој напис е што во него се споменуваат меѓу другите и најпознатите имиња на современа македонска ликовна уметност, како што се Никола Мартиновски, Тома Владимирски, Димитар Кондовски, Кераца Висулчева, потоа скулпторот Димитар Тодоровски и др. (бугарски јазик)

1942: Викторъ. Акимовъ, *Карпо - краљ од Куманово, Литературенъ Гласъ, София, бр. 593, 1 - 2.* (бугарски јазик)

1945: В. А. (Виктор Акимовиќ), *После пресуде издајницима македонског народа, Политика, Београд, 6.6.1945, 8.*

1945: В. А. (Виктор Акимовиќ), *После пресуде издајницима македонског народа, Политика, Београд, 8.6.1945, 6.* (српски јазик)

1945: В. А. (Виктор Акимовиќ), *Коста Рацин, песник и борац за слободу македонског народа, Политика, Београд, 12.6.1945, 4.* (српски јазик)

1945: (Виктор Акимовиќ), *Коста Рацин, песник и борац за слободу македонског народа, Политика, Београд, 12.6.1945, 4.* (српски јазик)

1945: В. А. (Виктор Акимовиќ), *Терор грчких шовинистичких банди у Јежејској Македонији, Политика, Београд, 15.6.1945, 2.* (српски јазик)

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Прве групе избеглица из Јегејске Македоније стигле су у прихватилицата у Струмици и Светом Николи, Политика, Београд, 20.6.1945, 3. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Поводом годишњице смрти Максима Горког, Политика, Београд, 20.6.1945, 3. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Братство српског и македонског народа продубљиваће се у заједничкој борби против фашистичких остатака, Политика, Београд, 23.6.1945, 3. (српски јазик)*

1945: (Виктор Аќимовиќ), *Пола века непрестаног и систематског терора над македонским становништвом у Јегејској Македонији, Политика, Београд, 28.6.1945. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Страховит терор фашиста над мирним грчким становништвом, Политика, Београд, 28.6.1945. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Свечан дочек бораца четрдесет осме македонске ударне дивизије у Скопљу, Политика, Београд, 29.6.1945, 5; (српски јазик)*

1945: Виктор Аћимовић, *Три месеца пре Илинденског устанка солунским улицама праишале су бомбе младих македонских револуционара, објављујући целом свету да један измучени народ тражи право на живот и слободу, Политика, Београд, 2.8.1945 (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Деветти септембар - празник слободне отечественофронтовске Бугарске, Политика, Београд, 9.9.1945, 3.(српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Говор Димитра Влахова, Политика, Београд, 12.10.1945, 3. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *„Никакве махинације не могу нас спречити у изградњи снажне демократске федеративне Југославије“, Политика, Београд, 12.10.1945, 1-3. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *„Ми знамо врло добро да је бугарски народ за политику коју смо заједнички почели спроводити“, Политика, Београд, 12.10.1945. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Девети септембар - празник слободне отечественофронтовске Бугарске, Политика, Београд, 9.9.1945, 3.(српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Најистакнутии руководиоци Отечественог фронта говоре нам о значају Деветог септембра, Политика, Београд, 9.9.1945, 4. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Албански народ је јуче гласао за учвршћење тековина своје борбе и за своју срећнију сутрашњицу, Политика, Београд, 3.12.1945, 5. (српски јазик)*

1945: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *„Сјајна победа Демократског фронта јасно показује колико је албански народ спреман да изгради демократску државу“ -*

рекао је Енвер Хоџа претставницима југословенске штампе, Политика, Београд, 12.12.1945, 4. (српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Македонско народно позориште из Скопља гостоваће у Београду од 27 маја до 3 јуна, Политика, Београд, мај 1946.* (српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Прослава 43-годишњице погипије борца за слободу Македоније Гоџе Делчева, 8.5.1946.* (српски јазик)

1946: (Виктор Аќимовиќ), *Македонско народно позориште из Скопља гостоваће у Београду од 27 маја до 3 јуна, Политика, Београду, мај 1946.*(српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Прво гостовање у Београду Македонског народног позоришта, Политика, Београд, 26.5.1946, 7.* (српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Чланови македонског народног позоришта приказали су синоќ у Београду драму „Чорбаци Теодос“ од Васила Иљоског, 29.5.1946, 8.* (српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Београд сваке вечери срдачно поздравља македонске глумце, Политика, Београд, 30.5.1946, 5.* (српски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Никола Вапцаров, големиот македонски поет и народен борец, Нова Македонија, 28.7.1946, 4.*(македонски јазик)

1946: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *На Дојранското Езеро се највеиштите рибари на Балканот, Нова Македонија, Скопје, август 1946, 4.* (македонски јазик)

1946 ?: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Рибари-мандраци и рибари-наемници, Нова Македонија, Скопје, август 1946.* (македонски јазик)

1947: A¹⁵. Ačimovič, Nikola Jonkov-Varcarov, *Tovariš, Ljubljana, 1947, 743.* (словенечки јазик)

1947: Ačimovič, *Grška nasilja nad makedonci od bizanca do danes, Tovariš, Ljubljana, 1947, 115.* (на словенечки јазик)

1947: V. Ačimovič, *Tragedija pokrajine Čamerije, Tovariš, Ljubljana, 1947, 231.* (словенечки јазик)

1948: V. Ačimovič, *Tri leta Makedonskega narodnega gledališča, Tovariš, Ljubljana, februar, 1948, 353.* (словенечки јазик)

1948: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Прослава 43-годишњице погипије бораца за слободу Македоније Гоџе Делчева, Политика, Београд, 8.5.1948, 5.*(српски јазик)

1948: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *На македонским пољима памука, Дуга, Београд, 2.10.1948.* (српски јазик)

1948: В. А. (Виктор Аќимовиќ), *Отпочела је берба памука, Дуга, Београд, бр.165;* (српски јазик)

¹⁵Најверојатно се работи за печатна грешка каде што иницијалот „V“ е заменет со „A“ или веќе користел некој вид на псевдоним.

1948: *Viktor Aćimović, Makedonska simfonija*¹⁶, *Naša fotografija, Osijek, 1948, br. 1.* (хрватски јазик)

1948: *V. Aćimović, Duhan, veliko bogatstvo Makedonije, Ilustrirani Vjesnik, Zagreb, sept. 1948.* (хрватски јазик)

1948: *A. Aćimović, Goce Delčev, Ilustrirani vjesnik, Zagreb, 1948, 13.* (хрватски јазик)

1954: *V. A. Praznik makedonske umetne glazbe, Tovariš, Ljubljana, 1954.* (словенечки јазик)

1954: (Виктор Аќимовиќ.)¹⁷, *Десет години „Нова Македонија“, Нова Македонија, Скопје, 29.10.1954.* (македонски јазик)

1956: *V. Aćimović, Mavrovo, Večer, Ljubljana, 18.2.1956, 5.* (словенечки јазик)

1970, *Виктор Аќимовиќ, Парадоксална констатација, Студентски збор, Скопје, 2.11.1970* (македонски јазик)

1978, *Аќимовиќ Виктор, Горки у тајном архиву Димитрија Стаменковиќа, НОИ, Београд, 14.6.1978, 48.* За астрономски високи цени на книгите, за фрлањето во отпад на книги и книгата како луксуз за работничката класа и апел до издавачите за книгата да стане попростапна на читателот. (текстот на писмото до оваа редакција од 25.5.1978 година од редакцијата е скратен) (српски јазик)

1979: *Aćimović Viktor, Denar porabljen – filmov pa nikjer!, Stop, Ljubljana, 26.7.1979, 20.* (словенечки јазик)

1979: *Aćimović Viktor, Se Cenevski šopiri s plagijatom?, Stop, Ljubljana, 4.10.1979, 17.* (словенечки јазик)

1979: *Aćimović Viktor, Makedonska kinematografija žre makedonsko književnost in književnike, Stop, Ljubljana, 13.12.1979, 19.* (словенечки јазик)

1980: *Aćimović Viktor, „Rdeči konj“ na Kitajskem, Stop, Ljubljana, 17.4.1980, 18.* (словенечки јазик)

1980: *Aćimović Viktor, Gapo brez špice, Stop, Ljubljana, 18.12.1980, 18.*

(словенечки јазик)

1980: *Aćimović Viktor, Cenevskemu končno odzvonilo, Stop, Ljubljana, 18.12.1980, 17.* (словенечки јазик)

1981: *Aćimović Viktor, Gapo nadaljuje serijoškandalov, Stop, Ljubljana, 5.2.1981, 18 – 19.* (словенечки јазик)

1985: *В. Аќимовиќ, Неке нетачности, НИИ, Београд, 9.6.1985.* (српски јазик)

1986: (Виктор Аќимовиќ), *Једна историјска клевета против народа Македоније, НИИ, Београд*

¹⁶ Уметничка фотографија.

¹⁷ Објавени се повеќе фотографии од Врановци, направени од В. Аќимовиќ, без негово знаење и без наведување на нивниот автор.

Статии на Виктор Аќимовиќ за кои нема податоци во архивскиот фонд во кои весници или датум се издадени.

- В. А. *На пиринчанам пољима.* (српски јазик)
- В. А. *Хидрокомбинат Маврово* (српски јазик)
- В. Аќимовиќ, *Црно македонско злато* (српски јазик)
- В. А. *Први сноп у Македонију. Дуга, Београд.* (српски јазик)
- Ačimović, *Žetev riža v Makedoniji.* (словенечки јазик)
- V. A. *Novo življenje v Makedoniji.* (словенечки јазик)
- Lidija Potrč – Ačimović, *Ptiči pomagajo ribiče.* (словенечки јазик)
- V. A. *Izraz mlade Skupnosti.* (словенечки јазик)
- В. А. *Неколку фестивалски белешки, Вечер, Скопје.* (македонски јазик)

д) Летоци, плакати и покани за политичката активност на Виктор Аќимовиќ.

- **1938**, Тетово; *Леток издаден од припадниците на Југорас.* (српски јазик)
Повик за бојкот на тутунската конференција.

- **ноември 1938**, Тетово: *Плакат за организирано предавање* посветено на Денот на мирот 11 Ноември, како ден кога престанала Првата светска војна. Плакатот ги потсетува граѓаните дека се подготвува нова светска кланица. По 19 години од војната светот повторно оди во пропаст. Мирот денес веќе е нарушен во Шпанија, каде што се води братоубиствена војна и гинат широки народни маси. Затоа целото културно човештво на 11 ноември го слави овој ден и држи предавања и митинзи. На 11 ноември во Соколскиот дом, предавање по овој повод ќе одржат д-р Сима Момировиќ, лекар, и Виктор Аќимовиќ, новинар. (српски јазик)

- **ноември 1938**, Тетово, *Леток - покана* за присуство на предавање. Се повикуваат граѓаните на предавање по повод 11 Ноември - Денот на мирот. Предавањето ќе го одржат д-р Сима Петровиќ и Виктор Аќимовиќ. (српски јазик)

- **декември 1938**, Тетово: *Леток - покана за присуство на свечена академија.* (српски јазик)

Покана за свечена академија во чест на француската република и посета на Белград на Ивон Делбос, министер за надворешни работи на Република Франција.

- **декември 1938**, Тетово: *Плакат за организирање свечена академија.* Се повикуваат граѓаните и младинците на 12 декември на Свечена академија по повод доаѓањето на францускиот министер Делбос во Белград. Во време на потпишување антидемократски пактови, во време кога се работи на предизвикување војни, кога фашизмот триумфира со својата лажна доктрина организаторите на академијата ја поздравуваат оваа посета. На академијата ќе зборуваат д-р Сима Петровиќ,

новинарот Виктор Аќимовиќ, чевларскиот работник Трпко Стаматовиќ, студентот по право Крунислав Наумовиќ. (српски јазик)

- **1938**, Тетово, *Леток*. И покрај спреченоста да ја манифестираат приврзаноста кон француската демократска република, ја поздравуваат посетата на Белград на министерот Делбос. (српски јазик)

- **декември 1939**, Марибор, *Леток* - *покана за предавање*. Покана за предавањето на Виктор Аќимовиќ во Руше покрај Марибор на тема „Социјалните состојби во Македонија“. (словенечки јазик)

ѓ) Преписка на Виктор Аќимовиќ во врска со неговата политичка, новинарска, уметничка и друга активност.

- **декември 1939**, Руше кај Марибор, *Писмо на Франц Сегулин*¹⁸ до Виктор Аќимовиќ. Сегулин го информира Аќимовиќ дека ги напишал летоците и поканите за предавањето на Виктор. (словенечки јазик)

- **22.6.1948**: Белград, *Писмо на Љубомир Пентиев - дипломат на бугарската Амбасада во Белград до Виктор Аќимовиќ* во кое бара итна средба со В. Аќимовиќ во Белград, и што е можно побргу Аќимовиќ да дојде од Скопје. (бугарски јазик)

- **25.1.1954**, Марибор: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до Боро Чушкар*. По повод објавениот текст на Б. Чушкар во новогодишниот број на „Нова Македонија“ од 1954 година, В. Аќимовиќ го обвинува Чушкар за клеветата и обид за негово ликвидирање. Во писмото се истакнати повеќе податоци за сотојбите во затворот во Билеќа (1939 и 1940 г.), за време на НОВ (1941 – 1943 г.) и по војната. (српски јазик)

- **28.1.1954**, Марибор: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до неговата сестра Ружица*. В. Аќимовиќ ја информира својата сестра за семејството во Марибор и за неговата реакција на написот на Боро Чушкар во весникот „Нова Македонија“. (српски јазик)

- **10.11.1960**, Марибор: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до инг. Винко Лечег, професор и директор на Земјоделскиот техникум во Крижевци*. В. Аќимовиќ го информира Лечег дека ги испратил податоците до училиштето за комунистичко пропагандната работа на групата ученици во тоа училиште во 1934 година во која спаѓал и тој. (хрватски јазик)

- **12.11.1960**, Крижевци: *Писмо на Винко Лечег до Виктор Аќимовиќ*. Лечег го информира В. Аќимовиќ за подготовките за прославувањето на 90-годишнината од Земјоделското училиште во Крижевци и му се заблагодарува за соработката. (хрватски јазик)

- **26.7.1970**, Струмица: *Писмо од Ванѓа Аќимовска до Виктор Аќимовиќ*. Ванѓа, роднина на Виктор, бара помош од него за афирмација на нејзиниот син Зоран, кој бил автор на неколку необјавени драми и романи. (македонски јазик)

¹⁸Франц Сегулин, трговски помошник во Руше од Словенија. Загинал во НОВ. (Споменик во Руше)

- **1970**, Белград: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Енвер Хоџа¹⁹, Тирана*. Акимовиќ бара дозвола од Хоџа да ја посети Албанија по 25 години кога последен пат бил таму како специјален дописник на весникот Политика. Целта на новата посета е да пишува репортажи за Албанија во југословенските весници. (албански јазик)

- **28.9.1972**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Земјоделскиот техникум „Иво Лола Рибар“ од Крижевци*. Бара информации дали е издадена монографија за 100-годишнината од Земјоделскиот техникум во Крижевци и дали на спомен-плочата се напишани имињата на неговите другари Вукич Добричанин и Сава Илиќ, кои загинале во Втората светска војна како борци. (српско-хрватски јазик)

- **31.10.1972**, Крижевци: *Писмо од Истражувачкиот центар на Земјоделското училиште во Крижевци до Виктор Акимовиќ*. Дава информации за одредени личности за кои се интересирал Акимовиќ и информира дека сè уште не е издадена книга - монографија на училиштето. (хрватски јазик)

- **8.10.1976**, Скопје, *Писмо на Виктор Акимовиќ до Страхил Гигов*. Реакција на книгата на С. Гигов (Секавања, Скопје, 1976 г.) во која се зборува за активностите на Виктор Акимовиќ во логорот Меѓуречје Ивањица во 1940 година, и воопшто за целиот текст, кој изобилува со субјективизам, произволности, неточности и неправилно користење со изворна документација. (македонски јазик)

- **12.10.1976**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Светозар Вукмановиќ-Темпо*. Го информира за објавената книга на Страхил Гигов под наслов Секавања и дека во книгата Темпо е претставен во чудна светлина, додека Виктор е претставен како „шпион и таен соработник на полицијата“. (српски јазик)

- **12.10.1976**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Михајло Апостолски, претседател на МАНУ*. Го информира за произволностите напишани од Страхил Гигов во книгата Секавања, во врска со неговата дејност и дејноста на Михајло Апостолски. (македонски јазик)

- **8.11.1976**, Нов Белград: *Писмо на Светозар Вукмановиќ до Виктор Акимовиќ*. Одговор на писмото од Акимовиќ до Темпо од 12.10.1976, во кој за објавените мемоари на Страхил Гигов, пишува дека „не ги прочитал, но дека сите мемоари се и мора да бидат субјективни и дека историската наука секоја работа ќе ја постави на свое место“. (српски јазик)

- **2.9.1978**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Божидар Зечевиќ, новинар на специјализираното списание за филм „Филмограф“ од Белград*. Реакција по повод двата написи на Зечевиќ во списанието Филмограф, а во врска со штотуку завршениот филмски фестивал во Краков, Полска, во кои се наведуваат пристрасни и нереални критики на Фестивалот и на учеството на Акимовиќ на трибините на фестивалот. Тука се наведени низа податоци за целокупната работа на В. А., потоа за споменатиот филмски фестивал, како и за југословенската филмска продукција и нејзиното учество на меѓународните филмски фестивали. (српски јазик)

¹⁹Енвер Хоџа, претседател на НР Албанија 1945 - 1985

- **9.9.1978**, Скопје, *Писмо на Виктор Аќимовиќ до Уредништвото на списанието „Јединство“, Приштина*. Ревизијата НИН објавила исечок преземен од списанието *Јединство*, во кое се зборувало за еден леток упатен до муслиманите во јули 1938 година на Косово. Според описот во овие весници, овој леток имал огромна сличност со летокот што го растурал Виктор Аќимовиќ во западниот дел на Македонија и поради што бил казнет од тогашните власти. Поради тоа, Аќимовиќ бара објаснување од ова уредништво, за вистината околу овој леток. (српски јазик)

- **5.10.1978**, Скопје, *Писмо на Виктор Аќимовиќ до Милорад Путник од Нови Сад*. Критика до Путник за постапките кои ги направил на новосадскиот Фестивал на 8-милиметарскиот филм во март 1976 година кога употребувајќи ја својата функција, го прекинал прикажувањето на филмот на Виктор Аќимовиќ, кој учествувал на овој фестивал. (српски јазик)

- **12.12.1978**, Скопје, *Писмо на Виктор Аќимовиќ до капетанот - пилот на авионот DC – 9, кој управувал на линијата Дубровник - Белград*. Аќимовиќ го критикува пилотот за неговото непристојно и недолично однесување на аеродромот „Чилипи“ во Дубровник. (српски јазик)

- **23.12.1978**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до Милош Миниќ, член на ЦК на СКЈ, Белград*. Аќимовиќ бара писмена изјава од Миниќ за илегалните активности на Аќимовиќ во затворот во Чачак во 1940 година за потребите за регулирање на пензискиот стаж. Писмото содржи интересни информации за револуционерната дејност на Аќимовиќ. (српски јазик)

- **29.8.1980**, Љубљана: *Писмо на Миха Брун до Виктор Аќимовиќ*. Брун го информира Аќимовиќ за објавеното интервју на Ценевски во љубљанското списание „Телекс“. (словенечки јазик)

- **16.9.1980**, Љубљана: *Писмо од Монца (Кошир), позната словенечка актерка*. Одбива да објавува во весникот „Телекс“ за македонските кавги? (словенечки јазик)

- **19.9.1980**, Скопје: *Писмо од Виктор Аќимовиќ до Мирко Поч, главен уредник на ревијата „Телекс“ од Љубљана*. Реакција за необјавеното писмо на Аќимовиќ во врска со интервјуто на овој весник со режисерот Ценески. (српско-хрватски јазик)

- **8.11.1980**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ без адреса*. Интервју: Завршено снимање филма „Бановиќ Страхиња“. (српско-хрватски)

- **10.11.1980**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ без адреса*, под наслов „Филмско (нефилмско) писмо из Македоније“, во кое е даден осврт кон неуспешната измината филмска година. (српско-хрватски јазик)

- **14.10.1981**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до Томо Софрониевски*. Аќимовиќ го информира Томо Софрониевски за неговите погрешни податоци објавени во фељтонот на весникот *Вечер*, а во врска со апсењето на Ѓоце Стојчески и провалата на тетовската организација во 1941 година. Тој конкретно го негира напишаното од Томо Софрониевски дека членот на Месниот комитет на КП Ѓоце Стојчески бил уапсен, и дека Стојан Петровиќ Румунлија не го предал Ѓоцета, туку обратно. (македонски јазик)

- **24.2.1982**, Скопје: *Тужба на Виктор Акимовиќ до Окружен суд Скопје. бр. 2/82.* Против Јован Павловски, одговорен уредник на седмичната ревија „Екран“, Скопје, а во врска со објавеното интервју на оваа ревија во бр. 586 од 5.2.1982 год., со Киро Билбиловски. (македонски јазик)

- **22.3.1982**, Скопје: *Жалба на Виктор Акимовиќ до Окружен суд за Врховен суд на СРМ, Скопје,* против пресудата на окружниот суд во Скопје П. бр. 2/82 од 12.3.1982, а во врска со интервјуто на ревијата „Екран“ бр. 586 од 4.2.1982, со Киро Билбиловски. (македонски јазик)

- **8.4.1982**, Скопје: *Пресуда на Врховен суд на СР Македонија, Скопје, ГЖ. бр. 5/82* со која жалбата на тужителот Виктор Акимовиќ се одбива како неоснована, а во врска со интервјуто во ревијата „Екран“, бр. 586 од 5.2.1982 год., под наслов „Филмот е заедничко дело“. (македонски јазик)

- **16.10.1985**, Скопје: *Молба на Виктор Акимовиќ до Архивот на Македонија во Скопје,* увид во документите за Павел Шатев, поради тоа што веќе неколку години работи на пишување на негова биографија и која наскоро треба да ја објави. Ги објаснува своите мотиви за истражувањето на оваа тема. (македонски јазик)

- **30.10.1985**, Скопје: *Писмо од Виктор Акимовиќ до директорот на Народната универзитетска библиотека, Скопје,* за предавањето на единствениот примерок на оригиналниот весник *Јужна стварност* пред 15 години на тогашниот директор Иван Катарциев и проблемот со неможност во оваа институција да се пронајде оригиналниот примерок. (македонски јазик).

- **10.11.1985**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до Иван Катарциев* во врска со изгубениот единствен број на „Јужна стварност“ во НУБ „Климент Охридски“, кој Виктор Акимовиќ го подарил на оваа институција. За еден документ во кој се споменува Виктор Акимовиќ, а кој Иван Катарциев го добил од д-р Божидар Аџија од Загреб, ракописот на Павел Шатев од 800 страници за историјата на ВМРО Обединета. За предупредувањето на Катарциев до Акимовиќ да не се меша во „државни работи“ и да не го бара ракописот. (македонски јазик)

- **27.11.1985**, Скопје: *Писмо на Димитар Солев, директор на НУБ „Климент Охридски“ од Скопје,* со кое известува дека бараниот, од страна на Виктор Акимовиќ, оригинален примерок на весникот *Јужна стварност* не се наоѓа во Библиотеката и дека во неа се наоѓа само како ксерокс-копија заведена под инв. бр. 1854 и со сигнатура Рр. III - 30/1939. (македонски јазик)

- **21.11.1985**, Скопје: *Писмо на Виктор Акимовиќ до д-р Боро Мокров, Скопје,* во врска со рецензијата на Боро Мокров и Јован Павловски на книгата „Записи за Македонија меѓу двете светски војни“, во која се наоѓа и еден патепис на Тодор Маневиќ, за кој Акимовиќ тврди дека бил режимски човек на великосрпската политика во Македонија со подетални податоци за неговата просрпска и антимакедонска дејност пред и за време на Втората светска војна. (македонски јазик)

- **27.11.1985**, Скопје: *Писмо на Боро Мокров до Виктор Акимовиќ.* Боро Мокров одговара на писмото на Виктор Акимовиќ од 21.11.1985 година во кое

објаснува дека како рецензент на книгата „Записи за Македонија меѓу двете светски војни“, го оценувал текстот, а не неговиот автор Тодор Маневиќ. Покрај тоа го информира Аќимовиќ за неговото учество на сипозиумот за Тетово и Тетовско во НОБ, во кој тој настапил со тема поврзана, меѓу другото, и за весникот на Виктор Аќимовиќ, „Јужна стварност“, за кој на симпозиумот не му дозволиле да се објави тој текст, за кој тој лично смета дека историјата ќе го споменува за навек. (македонски јазик)

- **2.1.1986**: Скопје, *Писмо на Виктор Аќимовиќ до д-р Душко Константинов од Битола*. Му се заблагодарува за дотогашната помош на Константинов за собирањето изјави од луѓе кои го познавале Павел Шатев, но дека сè уште ќе има работа во тој правец. Го моли да купи венец по повод 35 години од смртта на Шатев со натпис на него: „На Павел по повод 35 години од неговата смрт - од неговите пријатели“, на сметка на Виктор. (македонски јазик)

- **3.2.1986**, Скопје: *Писмо на Виктор Аќимовиќ до д-р Орде Иваноски*. Аќимовиќ го критикува Орде Иваноски како редактор за податоците изнесени во книгата „Историска правда“²⁰ на руски јазик, во делот кој се однесува на отвореното писмо до академик д-р Никола Вулиќ, во кој се изнесува дека автор на тоа писмо е Ангел Динев. За ваквиот фалсификат Аќимовиќ од Иваноски бара писмено објаснување. (македонски јазик)

- **21.2.1986**, Белград: *Писмо на Густав Влахов до Виктор Аќимовиќ*. Го информира дека случајно во „НИН“ го прочитал писмото на Аќимовиќ под наслов „Једна историска клевета против народа Македоније од стране београдског НИН-а“ и со овој текст на Аќимовиќ наполно се согласува и му честита. Истовремено му испраќа копии од неговите писма до овој весник, и до истакнати политичари од кои нема одговор. (македонски јазик)

21.2.1986, Београд: *Писмо на Светозар Вукмановиќ-Темпо до Виктор Аќимовиќ*. Темпо го информира Аќимовиќ дека ги примил неговите материјали што им се испратени на редакцијата на „НИН“ и воедно нема што да изјави за Павел Шатев, иако се сретнал со него во Софија во друштво на Колишевски, Апостолски и Андреев, непосредно по капитулацијата на Бугарија кога имале состанок со македонската емиграција. (српски јазик)

- **6.1986**, Сан Франциско: *Писмо на Макс Шварц, поет од САД, до Виктор Аќимовиќ*. Шварц бара помош и поддршка од Аќимовиќ за негово учество на „Струшките вечери на поезијата“. (англиски јазик)

е) Преводи на Виктор Аќимовиќ.

- **декември 1939**, Tetovo: *Operacije turske vojske u ugušivanju Karpušovog ustanka 1690 godine*. (превод од турски на српски јазик на Сулејман Хали и Виктор Аќимовиќ)

²⁰Историческая правда, Култура, Скопје, 1983

- Необјавена преведена песна од албански на српски јазик, на 4.12.1945 година испеана од селаните на албанското село Петроле.

- *Ivan Točko, Šepet v poletni noči, Večer, Maribor, 18.1.1959.* (превод од македонски на словенечки јазик)

- *Екран, Скопје*²¹, Душан Мевља, Милена Година 75-годишнина.

(превод од словенечки на македонски од В. А.)

ж) Објавени статии и ракописи од други автори кои се однесуваат на Виктор Аќимовиќ и на неговото дело.

- **1934**, *Обрад Ристик, Исправка уредништву „Гласа Полога“, Глас Полога, Тетово, 25.8.1934, 4.* Реагирање на д-р Обрад Ристик на написот на Виктор Аќимовиќ од 11.8.1934 год. под наслов: „Радничке невоље“ во истиот весник. (македонски јазик)

- **1950**, *Bjelovar: Poljoprivredna škola u Križevcima, prigodom 90-godišnjice rada 1860 – 1950, 1950, 260.* За ширењето на револуционерните идеи во училиштето од страна на тројцата ученици во 1934 година, меѓу кои бил и В. Аќимовиќ, во книгата не се споменуваат нивните имиња. (хрватски јазик)

- **1951**, *Beograd: Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji, Ministarstvo inostranih poslova FNRJ, Beograd, 1951. 347-348.* Објавени се три документи (бр. 244, 245 и 246), поврзани со контактите на Виктор Аќимовиќ со дипломатот на Амбасадата на Бугарија во Белград, Љубомир Пентиев, и неговиот неуспешен обид да пребегне во Унгарија во 1948 год. На состанокот во бугарската Амбасада, Пентиев побарал од Виктор Аќимовиќ да се врати во Македонија и да дејствува во смисла на Резолуцијата на Информбирото. При таа средба Пентиев на Аќимовиќ му доделил орден и 2.500 динари. (српски јазик)

- **1951**, *Златко Глик, Дипломатска претставништва или шпијунски центри, Борба, Београд, 12.12.1951.* Амбасадите и на СССР и источноевропските држави организирале шпионско-диверзантски групи, со цел да се воспостави советска доминација и врз Југославија. Се посочуваат примери за таквата дејност, меѓу кои и воспоставената врска меѓу советникот на бугарската Амбасада во Белград, Љубомир Пентиев, и Виктор Аќимовиќ за соработка во смисла на резолуцијата на Инфомбирото, како и обидот за бегство преку граница на вториот. (српски јазик)

- **1952**, *Г. Б, У стопу за њим, Политика, Београд, 11.5.1952, 5.* Опширен приказ за работа на Виктор Аќимовиќ како провокатор пред Втората светска војна и соработник на Бугарија по неа, против ФНРЈ, без наведување докази и конкретни дејства против НОД и државата. Опис на обидот за бегство на Аќимовиќ во Унгарија во 1948 г. (српски јазик)

²¹Во фондот се наоѓа исечок од весникот, на кој не е зачуван датумот и бројот на издавање.

- **1954**, *Боро Чушкар, Секавања од логорот во Билеке, Нова Македонија, 1, 2 и 3.1.1954, 5*. Во текстот се обвинува Виктор Акимовиќ дека во логорот во Билеке претставувал провокатор и шпион на полицијата. (македонски јазик)

- **1970**, *Е. К. Те лажат, гулабе мој бел, Вечер, Скопје, 3.7.1970, 11*. За овој филм Виктор Акимовиќ ја доби наградата на ТВ Скопје на годинешниот фестивал за аматерски филм. На фестивалот учествувал и со филмот Фиксација и со еден документарен филм. За неговата долгогодишна творечка филмска дејност и признанијата и наградите. (македонски јазик)

- **1970**, *Б. П. Освоени Кан и Луксембург, Вечер, Скопје, 22.10.1970*. Краток напис за големите успеси на Виктор Акимовиќ на меѓународните филмски фестивали на аматерскиот филм во Кан и Луксембург, на кои овој автор е награден со сребрена и бронзена плакета. (македонски јазик)

- **1970**, *Б. П. Амаатерско кино во Скопје, Вечер, Скопје, 27.10.1970*. Предлог на Виктор Акимовиќ да се отвори амаатерско кино во Скопје. (македонски јазик)

- **1970**, Преземено од „Млад борец“, *Шанси за киноаматери, Нова Македонија, Скопје, 27.11.1970*. (македонски јазик)

- **1973**, *Иван Катарџиев, Одбрана на самобитноста, Нова Македонија, Скопје, 18.1.1973*. Во контекст на темата на насловот се споменува излегувањето од печат на весникот Јужна стварност, но без да се спомене името на сопственикот и уредникот на весникот, Виктор Акимовиќ. (македонски јазик)

з) Писма и изјави на други личности и институции за Виктор Акимовиќ.

- **10.3.1949**, Трст: *Писмо од Албин Година, секретар на Ослободителниот фронт на словенечкиот народ за Трст до Миха Маринко, секретар на ЦК на КП за Словенија*. Писмото содржи податоци за апсењето на Виктор Акимовиќ и лошата состојба во која се нашло неговото семејство потоа. (словенечки јазик)

- **27.10.1960**, Крижевци: *Писмо на директорот на Земјоделското училиште во Крижевци, инг. Винко Лечек*, по повод прославата на јубилејот на училиштето бара од Виктор Акимовиќ писмен прилог под наслов „Комунистичко-пропагандна работа на група младинци, ученици на СПС Крижевци во 1934 г.“ (хрватски јазик)

- **10.2.1967**, Струмица: *Писмо од Антон Панов до Виктор Акимовиќ*. За здравствените проблеми на Антон Панов и проблемот со набавка на лекаства и барање помош од В. А. За третманот на актуелните Друштво на писатели и влијателните личности во театарот во Македонија кон делото и личноста на Антон Панов. Театарот во Струмица ја планира драмата „Печалбари“ по повод јубилејот 60 години од животот 40 години активна литературна дејност. Изразува надеж дека е крајно време јубилејот да се слави во Скопје, центарот на нашата култура и дека е време грубите кочници на Милчин и Прличко и др. да „олабават“, чиј став нема реална основа и се базира на лична аверзија и, конечно, да се видат делата на

еден писател со вистинска македонска физиономија. Се наградуваат само млади писатели и слаби дела, потиснувајќи ги старите оригинални дела. (македонски јазик)

- **10.11.1975**, Тетово: *Изјава на Буневски Благоја, борец од Тетово*. Буневски изјавува дека во ноември 1944 год, веднаш по ослободувањето на Тетово, во казата на среското началство од Кралството Југославија има најдено список на сомнителни лица, во кој се наоѓало и името на Виктор Аќимовиќ, како осомничен како агент на НКВД. (македонски јазик)

- **27.11.1985**, Скопје: *Писмо од Димитар Солев, директор на НУБ „Св. Климент Охридски“ од Скопје, до В. Аќимовиќ* Одговор на писмото на Аќимовиќ од 30.10.1985 год. со кој се потврдува дека НУБ располага само со ксерокс-копија на весникот. (македонски јазик)

Архивскиот фонд „Виктор Аќимовиќ“ претставува мал трезор на значајни податоци за македонската национална, новинарска и културна историја.

Личното дело на Виктор Аќимовиќ денес е дел од македонската историја и зазема забележително место, без оглед на фактот што досега тој бил недоволно застапен во македонската историографија. Врвот на неговото дело е постигнат уште во неговите млади години кога застанува на фронталната линија во одбрана на македонските национални интереси. Неговото отворено писмо до српскиот академик Никола Вулиќ од 1939 година, е одраз на македонската национална мисла. Со тоа писмо се идентификува ставот на македонските интелектуалци во дадените услови.

Иако по објавувањето на ова писмо во единствениот број на весникот „Јужна стварност“, тоа беше забрането, а неговиот автор и уредник Виктор Аќимовиќ затворен, тоа блесна со полн сјај и ја изврши својата крупна историска задача. Токму затоа, може да кажеме дека името на Виктор Аќимовиќ влегува во редот на великаните од типот на Кочо Рацин, Методија Андонов, Васил Ивановски-Бистришки и слични на нив, преку кои се идентификувал целиот македонски народ. Генерацијата на Виктор Аќимовиќ е генерација на национални дејци и револуционери кои одиграа значајна улога во периодот меѓу двете светски војни во развојот на македонската национална мисла.

Претставниците на оваа генерација ја доразвија македонската национална мисла во клучен момент за историјата на македонскиот народ и поведоа илјадници револуционери и патриоти на кои им беше потребна таа силно мотивирачка доза со која се хранеа во најтешките мигови, кога требаше да се извлечат последните атоми за извојување на конечната национална слобода.

Доследен на својата мисла, Виктор Аќимовиќ ја делел судбината на оваа генерација и по Втората светска војна. Сонот не бил до крај остварен. Чистата мисла дошла во судир со актуелното време во кое се барале нови послушници на интереси кои не биле во склад со вистинските барања на повеќе генерации на дејци и револуционери. Виктор Аќимовиќ, како и сите од таа генерација станаа

жртви на системот во кој самите многу веруваа. Виктор Аќимовиќ, можеби, само имаше малку повеќе среќа од другите и да собере сили повторно да ѝ се посвети на својата земја, но овој пат преку уметничката фотографија и филм, каде што оставил неизбришливи траги преку своите дела и освоените многубројни меѓународни признанија и награди. Не помалку е интересна и граѓата која се однесува на последниот животен и творечки период на Виктор Аќимовиќ, во кој на специфичен начин го отсликува крајот на еднoпартискиот систем во нашата држава, а неговите писма до челниците на тој систем го откриваат односот на државата и злоупотребата на власта како доживотен монопол на одредена група луѓе.

Од друга страна, Виктор Аќимовиќ им оставил голема работна задача на македонските архивисти. Бездруго, неговата новинарска, политичка и уметничка оставина во вид на записи на хартија, филмски ленти и фотографски записи е предизвик за вистинска истражувачка работа. Според количината, квалитетот и хетерогеноста на граѓата, е меѓу ретките во нашата држава. Со обработката и начинот на чување, оваа архивска граѓа остава сè уште отворени прашања на кој начин таа да биде достапна за научни истражувања.

Архивскиот материјал создаден од Виктор Аќимовиќ се чува во две специјализирани архивски институции, едната задолжена за записите на хартија, односно Државниот архив на РС Македонија, а втората за филмските записи во Кинотеката на РС Македонија.

И тоа би било добро доколку архивскиот материјал не би бил соодветно распореден. Во Државниот архив на РС Македонија, покрај записите на хартија се чуваат и аудиоленти, фотографски негативи и сценарија од најпознатите македонски играни филмови, што е предмет на обработка и чување на Кинотеката. Од друга страна во Кинотеката на РС Македонија покрај филмските ленти се чува богата архивска граѓа која не е поврзана со филмската и фотографската дејност на Виктор Аќимовиќ и според правилата треба да биде дел од архивскиот фонд во ДАРСМ. Не доведувајќи го во сомневање чувањето на материјалот во споменатите институции, ваквиот несоодветно распореден фонд ја отежнува работата на истражувачот. Слични недоследности има и во сродните институции, како што се библиотеките, музеите, институтите и МАНУ.

Делот на архивскиот фонд „Виктор Аќимовиќ“, кој располага со оригинални документи до 1945 година, спаѓа во архивски материјал од прва категорија. Не помалку е интересен и преостанатиот материјал за научниците. За комплетно доразјаснување на личноста и делото на Виктор Аќимовиќ денес за науката сè уште не се достапни документите од судските процеси водени против Виктор Аќимовиќ како и полициското досие. Така во списокот на преземената граѓа на ДАРСМ, Одделение Скопје од Окружниот суд Скопје не се наоѓа предметот под К. бр. 139/50, односно предметот на осудениот Виктор Аќимовиќ. Државниот архив не располага ниту со полициското досие на Виктор Аќимовиќ, иако од Министерството за внатрешни работи беа преземени околу 20.000 досиеја.

Митрополит тетовско-гостиварски, г. Јосиф¹

**Државен архив на Република Северна Македонија -
Фонд „Црковна општина Тетово“ бр. 504 и фонд „Тетовско
архијерејско намесништво“ бр. 498**

Abstract: The Fonds of SARNM “Church Municipality of Tetovo” and “Tetovo Bishop’s Office” refer to the church life in Tetovo and Tetovo in the last two decades of the 19th century organized by the Exarchate. The church organized and financed education, the clergy were involved in the regulation of family and marital relations. The materials from two fonds provide an insight into the connection of the church with the everyday life of the population, as well as relations with the Ottoman authorities.

Keywords: Exarchy, schools, believers, correspondence, Leshok.

Со ферманот издаден од султанот Абдул Азис од 28 февруари 1870 година била формирана Бугарската егзархија во чиј почетен територијален опфат влегувала и една македонска епархија, и тоа Велешката. Член 10 од ферманот предвидувал кон Егзархијата да се приклучат и други македонски епархии под услов за тоа да се изјаснат две третини од населението. Во Македонија веќе постоела борба за еманципација од дејствувањето на Цариградската патријаршија и поради јазичната блискост во црковното служење, верниците од Охридската и Скопската епархија одлучиле да влезат во состав на Егзархијата. Тетовскиот протопрезвитеријат како дел од Скопската епархија се приклучил кон Егзархијата во 1873 година откако верниците на чело со поп Серафим наишле на разбирање од скопскиот егзархиски митрополит Доротеј за обнова на црквата „Св. Никола“ која претходно била запалена.²

¹Епископот велички Јосиф бил хиротинисан за митрополит на Тетовско-гостиварската епархија при МПЦ-ОА на 3 ноември 2013 година.

²Бранислав Светозаревиќ, Српската и бугарската црковно-училишна пропаганда во Тетово и Тетовско 1860 - 1903, стр. 16

Од 1874 година, Егзархијата почнала да ги финансира црковно-училишните општини кои биле одговорни за општествениот, културно-просветниот и верскиот живот на православните верници. Во почетокот на 80-тите години, за претседатели на црковните општини биле назначувани свештеници кои биле егзархиски приврзаници. Во истиот период во Тетово се забележувало помасовно преминување на православни верници од Патријаршиската во Егзархиската парохија, поради подобри услови и помали трошоци во училиштата. На образованието било посветувано големо внимание. Под Егзархијата се наоѓале две училишта во градот, едно во Лешок, Блаце, Челопек и Теарце, а во 1886 година била отворена и едноодделенска нижа гимназија. Истата година од Тетово биле испратени 5 ученици во Солунската гимназија.

Во 1890 година, Егзархијата добила добила нови берати за назначување митрополити, меѓу кои и во Скопје. Во овој период, тетовската црковно-училишна општина била наречена Архијерејско намесништво. По смената на скопскиот митрополит Теодосиј Гологанов во 1891 година на негово место бил именуван Максим сè до 1895 година кога бил наследен од Синесиј.

Според Бранислав Светозаревиќ, верата имала огромна улога кај православните тетовци како најсигурно прибежиште за зачувување на вековните традиции³. Секое домаќинство имало свој светец што го славел, обичаите за славите и имендените претрпувале измени под влијание на Патријаршијата и Егзархијата. Верата била силно присутна и во училиштата каде што децата заеднички се причестувале со учителите. Уште со појавата на првите ќелијни училишта, свештениците биле први учители.

Ацилакот бил многу раширен во 19 век во Тетовско при што христијаните не жалеле финансиски средства за да ја докажат својата приврзаност кон верата. Сепак припадноста кон една или друга црква често внесувало раздор помеѓу тетовци дури и во рамки на семејствата. Поделбата се случувала во македонските и влашките христијански семејства.

Почнувајќи од 1873 година, жителите на Тетово немале вистински православен храм, црквите „Св. Никола“, „Св. Богородица“ и „Св. Атанасиј“ биле руинирани. Црквата „Св. Никола“ која се наоѓа во маалото Колтук била двапати возобновувана во 19 век, и била градена по планот на скопската соборна црква „Св. Богородица“. По пожарот во 1873 година, црквата не била возобновена поради црковната поделеност на христијаните⁴. Од тие причини приземната просторија од тетовското училиште била користена како импровизирана црква.

И во такви услови христијаните ги чествувале големите празници како Балаклија, Ѓурѓовден, Бадник, Велигден, Божиќ, Василица, Водици, на Св. Атанасиј-летен тетовци го посетувале Тетовското кале каде што имало остатоци од манастир. Лешочкиот манастир бил сенародно собиралиште на населението од Полог уште од 1818 година кога бил возобновен од Кирил Пејчиновиќ.

³Бранислав Светозаревиќ, Македонците во Тетово од Ала турка до Ала франга, Општествено-политичкиот живот и културата на живеењето во првата половина на 20 век, Скопје, 2015 стр. 819

⁴Истото... стр. 446

Во контекст на улогата на црквата во секојдневниот живот на верниците како и во организирањето на културно-просветната дејност во Тетово и Тетовско во 80-тите и 90-тите години на XIX век е разгледувањето на двата фонда кои се наоѓаат во Државниот архив на Република Северна Македонија.

Фондот „Црковна општина Тетово“ (1882 - 1894) е среден и се состои од 1 кутија, 22 архивски единици и 27 листови: преписка помеѓу скопскиот митрополит и претстојателот на црковната општина во Тетово. Преписката содржи известувања за брачни односи помеѓу верниците од црковната општина⁵, бракоразводни постапки⁶ и постапки за помирување на верници; венчаници со потписи од сведоци, барање за ракоположување на свештеник во село Сетоле и Једоарце⁷; оригинална крштеница на османотурски јазик на верничка од Тетово⁸, писма во врска со издадена крштеница и исплатени грошеви како трошок; списоци за набавени книги и училиштен прибор од солунска книжарница за училиштата во Тетово⁹, пропишани услови за престој на гимназијалци во пансиони и список на услуги што ги добиваат¹⁰, остварување на правото на стипендии, писмо од јеромонах Езекиел од с. Лешок до црковната општина Тетово¹¹, сметководствени сметки за потрошени пари¹²; циркуларни писма до претседатели на општини,

⁵Селаните од с. Елошник изразиле солидарност кон својата соселанка Ката Маринкова и писмено се обратиле до црковната општина да дозволи развод помеѓу неа и сопругот Никола Димов со кого била 9 години во брак, од кои 5 години бил заминат на печалба и не ѝ праќал средства за издршка. Селаните не можејќи да ги гледаат нејзините страдања, сметале дека единствен излез ѝ е да се премажи за друг маж, 8 ноември 1882 г.

⁶Султана Трајкова се пожалила до црковната општина во Тетово дека ја издржувале родителите иако била во брак со Марче Кузманов, кој постојано заминувал во туѓина и не ѝ оставал средства за живот, 18 јуни 1893 г.

⁷Свештеникот Симеон П.М. се обратил до црковната општина и замолил црковната општина да издејствува од скопскиот митрополит да го ракоположи неговиот син Евстратиј за свештеник во еноријата каде што тој служил во која имало 56 куќи во Тетово, с. Сетоле и с. Једоарце. При тоа тој се обврзал дека ќе го напушти свештеничкиот чин и ќе се откаже од сите црковни приходи.

⁸Крштеницата е на име Софка, ќерка на Димо од Тетово, напишана на османотурски јазик.

⁹Книжарницата била во сопственост на извесен К. Г. Самарџиев од Солун и во списоците е наведено наслови на книги (раскази...) кои се доставени во училишните библиотеки во Тетово, Гостивар, потоа во с. Лешок, с. Маврово, с. Стенче, с. Волковија, с. Леуново, с. Теарце, с. Блаце, с. Челопек, с. Вруток, с. Речани. Во списокот е наведена цената на сите книги кои се доставени од 704 гроша.

¹⁰Сите ученици кои добивале стипендија морале да внимаваат на личната хигиена и задолжително при доаѓање во пансионот морале со себе да носат 3 шафа, 3 долни ризи, 3 пара гаќи, 3 крпи, 4 марамчиња за нос и по 6 чифта чорапи. Упатството со правила за хигиена било пратено до сите црковни општини, 30 јули 1892 г. По заповед на егзархот и императорската власт, се налага на училиштата да не примаат ученици кои имаат сипаници, 3 февруари 1892 г.

¹¹Селаните од с. Лешок не дозволувале во манастирот привремено да престојуваат отец Иларион и неговиот болен брат поради некаков срам кој претходно им бил нанесен. Игуменот Езекиел ги молел и ги убедува селаните на што тие му одговориле дека доколку ги прими кај себе, тие ќе го затворат училиштето и црквата бидејќи биле во нивна сопственост, 8 април 1893 г.

¹²Сметководителот од скопската митрополија пратил окружно писмо до претседателите на општините, пансионски комисии, управници на училиштата и главните учители со насоки како треба да бидат пополнети расписките со суми и податоци за исплатени плати, за разни набавки. За непочитување на овие правила биле предвидени глоби, сметководителот им доставил и урнек табела со упатство како треба да се пополнува. Во овие задолженија не спаѓале расписки за собирање

учители, управници на пансиони; расписки со списоци на распределени учители¹³; известување за отворање болница¹⁴; известувања за оставки од различни функции¹⁵; молба за ургенции за враќање позајмени пари.

Фондот „Тетовско архијерејско намесништво“ (1890 - 1897) е среден и се состои од 1 кутија, 33 архивски единици и 482 листови. Архивскиот материјал обработува и прикажува:

- **Разни семејни спорови и бракоразводи** преку барања за развод од еден брачен другар, одобрение за развод со потпис од сведоци¹⁶, разводи поради болест на еден од брачните другари¹⁷, известувања за надлежност при одлучување за развод, интервенции во заедници со невенчани сопрузи¹⁸, одобрение за развод поради напуштање на брачниот другар и заминување во странство¹⁹ итн.

- **Проневери на пари**: венчавање парови без „вули“²⁰, неовластено собирање пари од име на црквите и манастирите²¹, грабежи на цркви²², неисплаќање пари на лица кои завршиле некаква услуга во црковната општина итн.

- **Службување на свештениците**: ангажирање свештеници од други парична помош, донации, 22 април 1893 г.

¹³Во списокот се наведени некои имиња на учители и нивните плати, како: А. Стојанов 1.500 гроша, Н. Герасимов 800 гроша, Б. Накова 500 гроша, Ц. Анева 500 гроша.

¹⁴Во опширно писмо до сите црковни општини, свештеникот Иван Маджаров од Солун ги образложува намерите за изградба на болница во градот која би ја користеле сите верници на Егзархијата. Во образложението повикува што повеќе свештени лица и верници да се вклучат во помагање на изградбата и наведува на кои сè начини може да се помогне, 11 март 1894 г.

¹⁵Протојереј Серафим делегат (избирател) од духовниот совет во црковната општина во епархискиот совет си подал оставка и бара побргу да се избере нов избирател кој ќе може да гласа за изборот на нов епархиски совет во Скопје, 11 март 1894 г.

¹⁶Во врска со разводот на бракот на Перса Илиева од с. Шемшево и Змејко Новев од с. Доброште, скопскиот митрополит Деодосија барал повеќе податоци пред да се донесе одлука за развод и со помош на сведоци, сопругата требала да докаже дека била присилувана на неморал од страна на сопругот, 16 јануари 1891 г.

¹⁷Таков е случајот со Трпче Арсов од с. Блаце, кој бил тешко болен и неговиот брак со Санда Илиева од с. Фалише бил разведен, 16 јануари 1891 г.

¹⁸Во едно известување од митрополитот Деодосиј до архијерејскиот намесник во Тетово Серафим, се вели дека Иван Мишев од с. Елошник бил повикан во конзулатот во Романија каде што бил печалбар и бил принуден да ја напушти жената со која живеел. Му било наложено да исплаќа по 2 наполеона на законската сопруга во с. Елошник, 21 октомври 1891 г.

¹⁹Развод на брак бил одобруван во случај кога сопругот заминувал на печалба и веќе не се враќал во домот, 11 септември 1893 г.

²⁰Скопскиот митрополит му забележал на архијерејскиот намесник Серафим во врска со доставените сметки од издавањето вули за венчавки и други приходи. Забелешката е во однос на малкуте потрошени вули за венчавки за разлика од други кази каде што се потрошени повеќе вули. Митрополитот Деодосиј се сомнева дека некои свештеници венчаваат без да известат за тоа и наплаќаат двојно, 24 април 1891 г.

²¹Имало појави во тетовското архијерејско намесништво кога биле собирани средства од верниците од неовластени претставници на црквите и манастирите.

²²Од преписка помеѓу скопскиот митрополит и архијерејскиот намесник во Тетово се дознава дека во 1895 година биле ограбени црквите во с. Пожарене, Гостиварско, и с. Долно Јеловце за кои егзархот во известил министерот за правосудство.

митрополии на Егзархијата²³, барања од верниците за промена на свештеници во нивното населено место, известување за дејствување на свештени лица од други цркви²⁴, известување за именување нов архијерејски намесник²⁵, преписка во врска со сместување на монах²⁶, известување за можноста свештеник да ги посети верниците кои живеат во туѓина²⁷, барање од свештеник да биде преместен и да му биде зголемена платата²⁸.

- **Црковни даноци и давачки, финансиски отчети:** давачка од христијанското население за поддршка на духовната управа²⁹, расписки за плати на учителите³⁰, барање до свештенството да помогне во собирање на даноците³¹, собирање парични средства од верници кои се преселиле во друга земја.

- **Работата на училиштата и пансионите:** заповед од валијата во врска со дипломите на учителите³², барање до управникот на училиштата да изготви извештај, известување за отворена печатница за печатење учебници³³, известување за отворање гимназија во Скопје³⁴, именување управник на училишта³⁵, учители и

²³Таков пример е свештеникот Симон Милов од градот Силистра, Бугарија, кој служел во Тетово.

²⁴Отец Григориј од Гостивар известил дека извесен свештеник Лефтери од Патријаршијата дејствува во градот за придобивање верници, 27 февруари 1894 г.

²⁵Во декември 1894 година, за нов привремен архијерејски намесник бил именуван Иван Илиев сè до април 1895 кога си поднесува оставка и на негово место бил именуван свештеникот М. Д. Мартинов.

²⁶Митрополитот Синесиј реагира до архијерејскиот намесник во Тетово, Мисо Мартинов, дека игуменот на Лешочкиот манастир, Језекил, не му одговорил на писмото и барањето таму да биде сместен монахот Данаил, 20 мај 1895 г.

²⁷Таква намера изразил отец Макариј со цел да собере милостина за Лешочкиот манастир, неговото барање било одбиено од Скопската митрополија, 26 мај 1895 г.

²⁸Свештеници кои служеле во селата по извесен период барале да бидат преместени во градот, по примерот на свештеник Лазар Андреев од с. Стенче, Волковија, кој барал и зголемување на платата.

²⁹Уставот на Егзархијата и со потврда на Н. В. султанот било предвидено земање давачка од христијанското население за поддршка на духовната управа. Според статистиките во Тетовската Каза во 1891 година имало 4.719 венчила (семејства), а секое од нив требало да плаќа по 6 златни грошеви како црковна давачка владачина, што на годишно ниво изнесувало 28.314 грошеви. За една вула (писмена дозвола за стапување во брак) се наплаќало по 12 гроша, од кои 6 гроша за архијерејот, 6 гроша за духовната управа во казата. По упатство на митрополитот трошењето на овие пари морало да биде според дадена инструкција.

³⁰Во едно писмо од протојереј П. Стефков до архијерејскиот намесник Серафим се зборува за расписки за третото тримесечие за тековната учебна година којашто сè уште не била испратена, 20 јуни 1891 г.

³¹Тома Анакиева добила задача да ја собере давачката од верниците за 1891 година притоа митрополитот Деодосиј наложил сите свештеници од тетовското архијерејско намесништво да ѝ помогнат, 24 август 1891 г.

³²По заповед на валијата, од наредната учебна година 1892/1893 сите учители морале да имаат диплома за да продолжат со работа.

³³Во летото 1891 година, вилаетската печатница отворила одделение за печатење книги за училиштата на Егзархијата при што Скопската митрополија го известила архијерејскиот намесник дека ќе бидат доставени учебници за тетовските училишта, 8 август 1891 г.

³⁴Истата година во Скопје почнала со работа гимназија во која се изучувале природни науки, како и турски, арапски и француски јазик. Учениците кои ќе се запишеле и ќе завршиле гимназиско образование можеле да продолжат со студии во Цариград.

³⁵Лешок, Гостивар, Стенче, Волковија, Сетоле, Јелошник се дел од тетовските села каде што во

воспитувачи, давање парична помош на училиште, насоки за рокови и постапки за отворање на училиштата, известување со имиња на стипендисти во пансион³⁶, известување со услови за упис на ученици во Солунската гимназија³⁷, известување за заверка на свидетелствата од страна на власта, известување за распределба на учебни помагала по училиштата во селата³⁸, барање од свештеник да биде именуван за учител, окружно писмо во врска со учителската дејност, известување во врска со стипендии на Галата Сарај, известување за препараторска лабораторија во Солунската гимназија³⁹, известување за прием во пансион и годишен надомест⁴⁰, окружно писмо со инструкции до управниците на школите и главните учители за начинот на проверка на знаењата итн.

- Односите на намесништвото со властите: барање за усно објаснување за финансирањето на училиштата и лојалност кон султанот⁴¹, известување за дозвола на власта за градење патријаршиска црква во градот⁴², барање до кајмакамот да не попречува изградба на манастирска зграда, поплака од гостиварски учител за насилство врз учениците од егзархиските училишта⁴³, известување за верност и преданост кон султанот, поплака од христијани во однос на архијерејскиот намесник⁴⁴ итн.

август 1891 година биле именувани нови учители, се споменува и постоење на забавиште во Тетово, 24 август 1891 г.

³⁶Во едно известување од Скопската митрополија до тетовскиот архијерејски намесник се споменуваат имиња на стипендисти во скопскиот пансион, и тоа: Анастас Неофитов, Спиро Нолев, Крсте Панов од Гостивар, Мишко Арсениев од село Блаце, Васил Марков од с. Баница, Александра Стојанова од Тетово, Коца Стефанова од Гостивар.

³⁷За упис на ученици во Солунската гимназија биле потребни следниве документи: медицинска белешка, свидетелство од училиштето каде што учеле претходно и потврда за социјален статус издадена од надлежната општина.

³⁸Под учебници се подразбира буквари, читанки, сметанки, книшки-раскази.

³⁹Управникот на машката гимназија од Солун, М. К. Сарафов архијерејскиот намесник во Тетово, Д. Мартинов го информирал дека е формирана препараторска лабораторија во гимназијата и замолува да бидат пратени примероци од животни кои живеат во тетовскиот крај, како: мечка, волк, лисица, рис, дива свиња, елен, срна, 8 декември 1894 г.

⁴⁰Седум лири годишен надоместок била сумата што требало да ја плати ученикот Михаил Лешков за да престојува во ученичкиот пансион во Солун, 21 август 1896 г.

⁴¹Во едно писмо од почетокот на 1891 година, скопскиот митрополит Деодосиј му дава инструкции на архијерејскиот намесник во Тетово, Серафим да им укаже на месните власти дека училиштата работат одамна и дека се финансираат од црквата, платите кои ги добиваат учителите се од приходите на Егзархијата. Намесникот според укажувањето на митрополитот морал уште еднаш да изрази лојалност кон власта на султанот, 5 февруари 1891 г.

⁴²Предмет на спор во Тетово била изградбата на црква под јурисдикција на Патријаршијата на место каде што пред дваесет години изгорела црква и требало повторно да се обнови. Локалните власти предложиле Егзархијата да направи црква на друга локација или да се направи една црква која ќе биде посетувана од верници на Патријаршијата и на Егзархијата. Скопскиот митрополит бил немоќен да го спречи градењето бидејќи одлуката била донесена кога тој не бил митрополит, 19 ноември 1891 г.

⁴³Учителот Д. С. Јанушев од Гостивар се жалел од однесувањето на мударот во градот кој не преземал никакви мерки за заштита на учениците кои често биле претекувани од „србомански“ ученици, иако многу реагирал при што скопскиот митрополит реагирал кај кајмакам-бегот, 25 јануари 1894 г.

⁴⁴Вали-паша го известил скопскиот митрополит Синесиј дека кај муташерифот од Призрен стигнала поплака од

- **Должнички односи:** жалба од жител кој бил измамен при продажба на куќа⁴⁵, лихварски односи⁴⁶, долгови и прикриени приходи од кмет на село кој се иселил⁴⁷, барање да се исплатат долгови на тетовското архијерејско намесништво⁴⁸, известување за немање можност за исплати на плата поради несобран данок.

Архивскиот материјал од фондот „Тетовско архијерејско намесништво“ вклучува и документи поврзани со избор на нови епитропи и епархиски совети при што од архијерејското намесништво се барало да предлага разумни луѓе; осветување цркви и градење нови цркви; молби за назначување свештеници; дозвола за стапување во брак; статистички извештаи; граѓански спорови, парична помош, смени на свештеници, избори за канонски архијереј на Скопската епархија, понуди, купување земја, приредби на културно-музички вечери.

Од документите кои се наоѓаат во двата архивски фондови, се забележуваат случаи кога верниците сакале да ги изберат свештениците кои требало да служат во нивните цркви, таков е случајот со селаните од село Тумчевица кои побарале свештеник Стефан Груев од Гостивар да служи во селото и тоа барање било доставено до архијерејското намесништво. Изградбата на верски храмови во Тетовско, учество во прославите на празници кои се однесуваат на востолчување на султаните, интервенции за затворање на српските училишта, масовен прием на верници од други цркви, како што е случајот со с. Брезно од 1893 година, биле дел од прашањата за кои одлучувала Скопската митрополија.

Властите остварувале и контрола во образованието така што издадените свидетелства и дозволи за работа на училиштата морало да бидат заверувани од власта. Учителите уживале углед и биле поддржувани од скопските митрополити така што праќале окружни писма до архијерејските намесништва со барање да бидат почитувани.

Егзархијата правела обиди и за пребројување на населението, за тоа говори

29 христијани и посочиле дека немаат доверба во архијерејскиот намесник во Тетово. Митрополитот побарал информација дали тие христијани се „србомани“ или „егзархисти“, 1 јули 1895 г.

⁴⁵Смиљан Стаменков до М. Мартинов од с. Ратае му продал куќа на Апостол Аврамов и Неделко Кацаров за 98 лири при што 88 лири добил веднаш, 10 лири требало да добие кога ќе им даде такрир на купувачите. Продавачот не бил исплатен и побарал помош од архијерејскиот намесник, 24 јануари 1897 г.

⁴⁶Лихварството не било непознато во овој период во тетовскиот крај, на тоа ни укажува жалбата од Ленка Иванова до архијерејскиот намесник М. Д. Мартинов во која пишува дека таа како сирак живеела со дедо ѝ при што лозјето кое ѝ било наследство го продала. Парите од продаденото лозје ги дала под лихва на пет и пол години кај епитропот (црковен намесник) Х. Наум, кои достигнале сума од 12 лири. Вујкото на Ленка не дозволувал да си ги подигне парите од епитропот сè додека нејзиниот дедо не си извлече сопствени долгови од епитропот.

⁴⁷Кметот на с. Лавце, Гавро Серафимов, го напуштил селото и се преселил во градот, на селаните не им доставил сметка за приходи од селската црква „Св. Атанас“

⁴⁸Неби-ефенди од Тетово му пратил „записка“ на скопскиот митрополит дека архијерејскиот намесник во Тетово си ги бара парите кои не му биле исплатени од претходниот архијерејски намесник во Тетово за неколку такрири кои ги пишувал по порачка. Слични побарувања пристигнале и од други лица за што митрополитот побарал од новиот архијерејски намесник Иван Илиев да ги исплати, 19 декември 1894 г.

едно окружно писмо од митрополитот Синесиј до архијерејските намесништва од мај 1896 година.

Материјалите од фондовите „Црковна општина Тетово“ и „Тетовско архијерејско намесништво“ се извонредна база за проучување на историјата на секојдневниот живот на луѓето, улогата на црквата во меѓусебните односи, организирањето на црковната власт и поволностите кои ги овозможувала Егзархијата во образованието за семејствата кои ѝ пристапувале.

Док. бр. 2
Венчаница со потпис од тројца сведоци, 1884 г.

دَوْلَتِ عَلِيّهٔ عُثمَانِیّه

نام و نام خانوادگی	محل، قریه، شهر	سنه	شماره	محل وقوع	محل وقوع
محمد علی محمد	محل	۱۳۰۳	۱۳۰۳	محل	محل

شماره			محل وقوع		
نام و نام خانوادگی	محل، قریه، شهر	سنه	شماره	محل وقوع	محل وقوع
محمد علی محمد	محل	۱۳۰۳	۱۳۰۳	محل	محل

بالا در اسم و شهرت و حال و صفی محمد اولاد محمد علی محمد
دولت علیّهٔ عثمانیه حاکم اولاد اولاد محمد علی محمد
مقید بودند یعنی مشرک نبودند که انطاقلندی.

исправителни листи на несправените записи на нивни
исправителни не забави

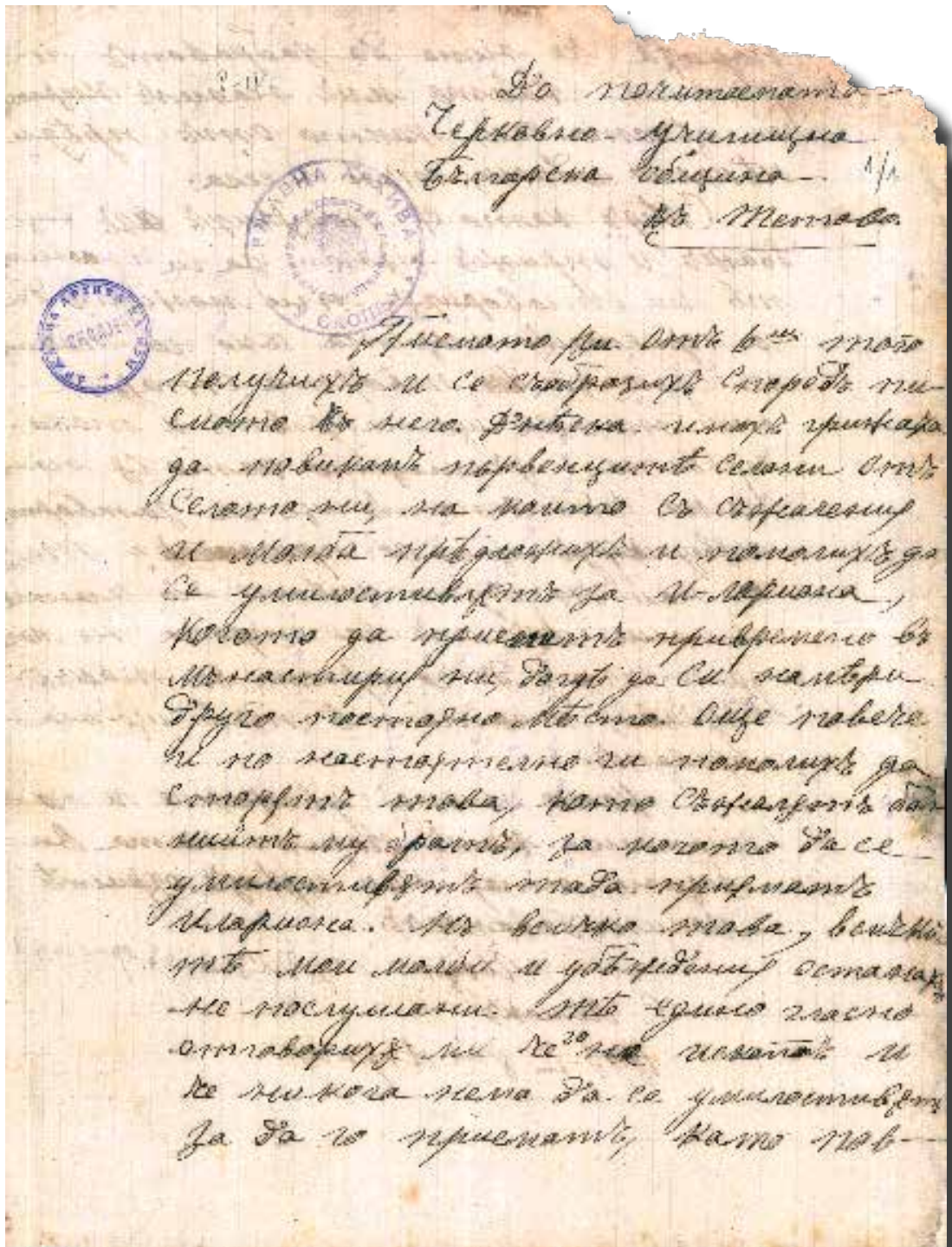
(Тој несправеността на исправителни
листите ги доставиле на 11. август 1971 година на
највисокиот орган на Бугарија, а не на 10. август
како што е предвидено)

Затоа продолжуваат нивниот Експерт
и неговите подготвители (Др. Трпески, неговите
колегиста).

Н. С. Врховен судски секретар
Експерт. Трпески. Н. С. Врховен

Док. бр. 5

Писмо од игуменот Езекил до црковно-училишната општина во Тетово за одбивањето на жителите од село Лешок да му дозволат престој на Иларион во манастирот, 8 април 1893 г.

горѣ не меа. Да забраватъ и
спрашѣтѣ, който мнѣ стазилъ морио,
на цѣлото сѣо, какмо отъ прѣди
нѣколку годани, тѣи и сѣа.

Отѣи камо сѣ пошрихъ азъ озе.
Званѣ и трихѣ мѣти. За ги спашитѣ,
нѣ ми отговорихъ, ги можишъ да
го приемишъ мориоа ако го меришъ
нѣ сѣо за ги отворѣта. Сѣа, а
нѣи многоа иѣ направитѣ и моа.
Керкватѣ и димитѣи камо сѣ моа
власѣа собствѣностѣ иѣ ги забавишъ
извѣдѣишъ шѣи и приемишъ. Ма
сѣ нѣи послѣдѣио мѣишѣа на спашитѣ
лошани. Тѣи отъ сѣоа вѣришѣа. Но когѣ
да сѣ согласѣа да го приемишъ во маѣи
Слугавѣ, когамо нѣи тѣи иѣ моа
правитѣ.

Камо нѣишѣа уважитѣи и го-
литѣишѣа нѣишѣа молитѣишѣаа. Ви
сѣишѣаа. остана нѣишѣаа горѣишѣаа охришѣаа
молитѣишѣаа.

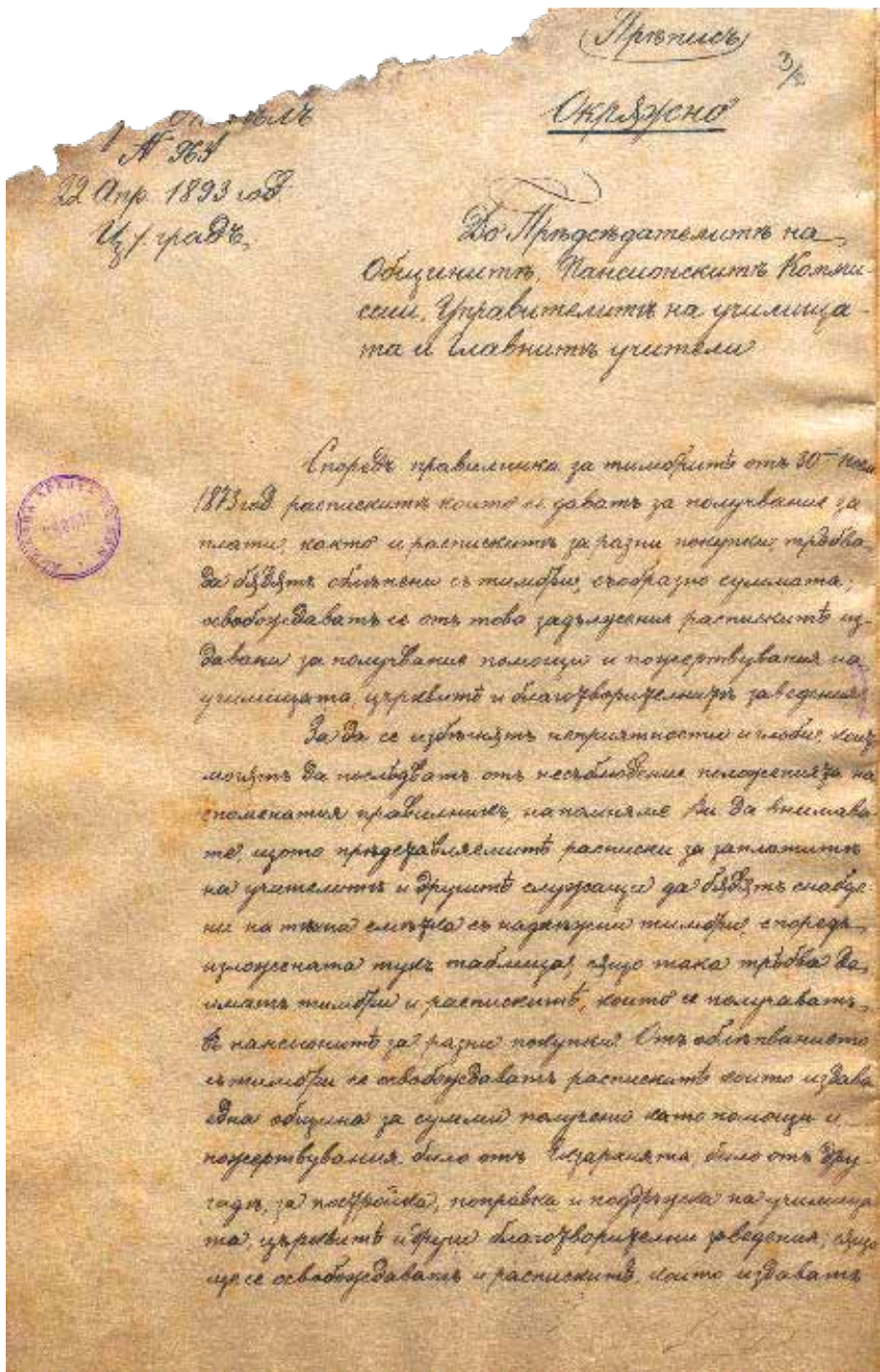
Цадишѣаа и извѣишѣаа спашитѣаа

С. Лешовѣаа

1893. и 8^а стирѣишѣаа

Док. бр. 6

Циркуларно писмо до претседателите на општините, пансионските комисиии, управниците на училиштата и главните учители за начинот на водење расписки за разни исплати, 22 април 1893 г.

патисоните на
судии отъ Свѣдѣнствѣ за патисон
на патисоните.

Управителъ Свѣдѣнствѣ: М. Лазаровъ

Счетоводителъ: К. М. Свѣдѣнствѣ

Таблица за тинированото право

право

За судии отъ	право	100	1000	20
" повера въ "		1000	2000	1
" " "		2000	4000	2
" " "		4000	6000	3
" " "		6000	8000	4
" " "		8000	10000	5
" " "		10000	15000	7 20
" " "		15000	20000	10
" " "		20000	30000	15
" " "		30000	40000	20
" " "		40000	50000	25
" " "		50000	75000	37 20
" " "		75000	100000	50
" " "		100000	150000	75
" " "		150000	200000	100

Второ съ прѣдсѣдателя

С. Тодоровъ

Док. бр. 7

Молба од жителите на село Тумчевица, Гостиварско, до архијерејскиот намесник Серафим од Тетово да се обрати до свештеникот Стефан Груев да почне со свештенослужење во нивното село, 29 декември 1890 г.

а. Прошение

Во име о. н. с. Тумчевица, (Гостиварско).

До Негово Преблагородиелство Ваше Протопопа Серафима Архиепископскиот Наместник во Тетово.

Ваше Преблагородиелство!

Ние жителите о. н. с. Тумчевица имаме за свештеник во продолжение на неколку години Пота Стефана. П. Саво о. н. с. Зубовци, но пред 2 години, по различни причини ние направивме за добри 20 дометници Пота Стефана. П. Саво о. н. с. Зубовци, кајто и свештеник биле во селот сѐ до сега, сега обаче, по причини на забвинување

41

него, Негово Благоволѣние. Понѣ же
 мѣсто не иска вѣдѣ за свѣдѣние
 дѣйствице въ селото ни, за това не
 се откаже, до вѣдѣ, Ваше Благово-
 лѣние и въ мѣсто да придѣла-
 ните мѣсто ни на Негово Бла-
 говолѣние. Казански Духовен-
 ствѣ и до мѣсто на Негово Бла-
 говолѣние. Понѣ Стѣфанъ Грозѣ
 отъ Грозѣ до дѣйствѣ отъ сѣга да
 въ свѣдѣнието дѣйствице, тѣмъ на то
 вѣдѣ сѣга нека сека за мѣсто

Камо мѣсто, се просѣта ни
 мѣ дѣйствѣ дѣйствице остава мѣ
 Ваше Благоволеніе и уваженіе.

с. Пиреванца

27 Октомври 1890 г.

Всѣхъ въ мѣсто: дѣйствице и мѣсто мѣсто и дѣйствице
 Селски мѣсто: въ мѣсто дѣйствице дѣйствице

Селски мѣсто: мѣсто мѣсто и дѣйствице

ДОКУМЕНТИ И МАТЕРИЈАЛИ

УДК 930.25:323.272-05 (497.7) "1903" (093.2)

Јасмина Дамјановска, Ленина Жила¹**Документи за учесниците во
Илинденско востание**

Во 2016/2017 год. Државниот архив на РМ ги објави петте тома документи на барателите на илинденска пензија од фондот „Извршен совет на НРМ. Одбор за доделување илинденски пензии. Досиеја на признати илинденци (1946 – 1956)“ под наслов „Илинденски сведоштва“.

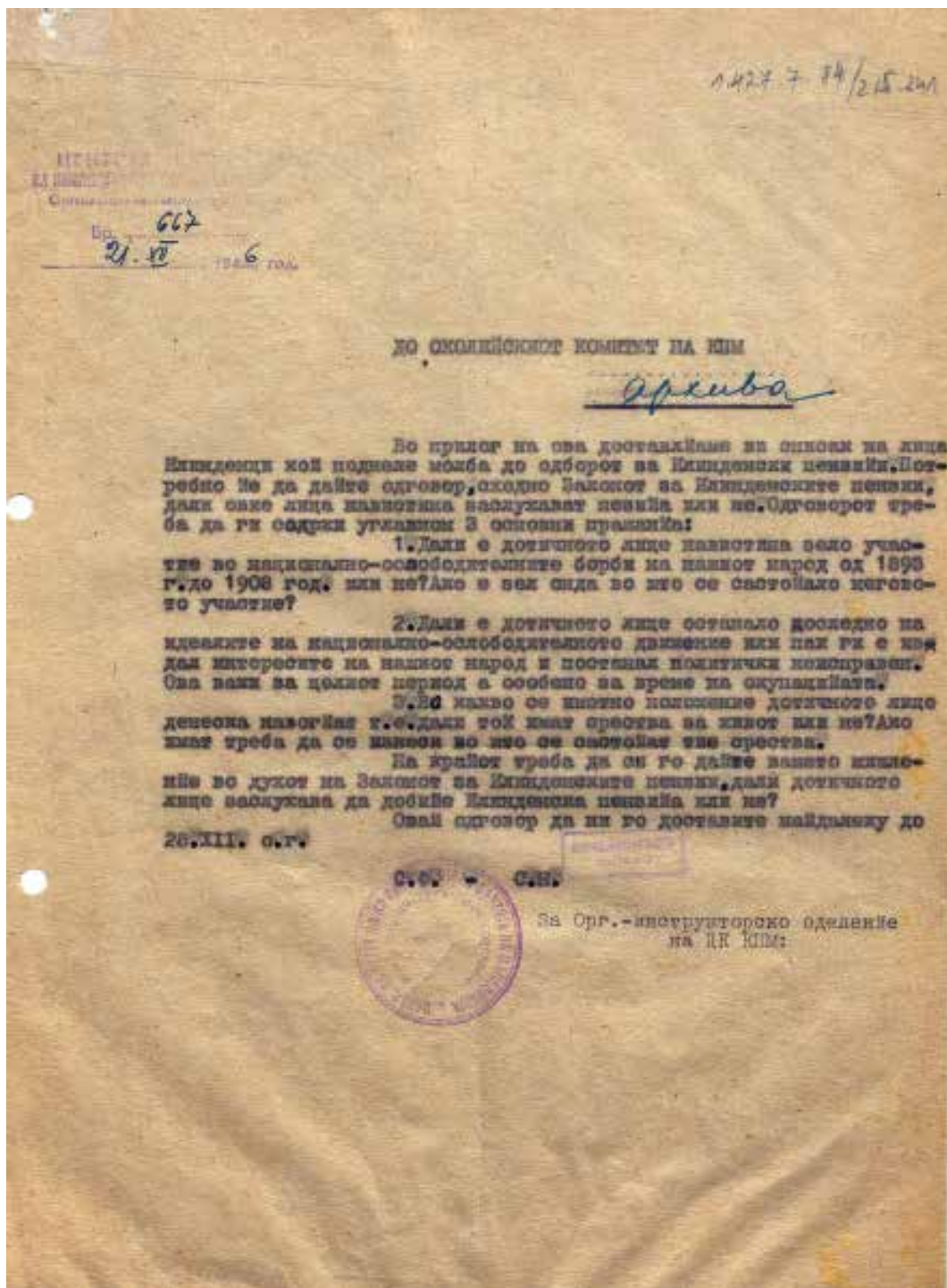
Тие документи ја фрагментираат општата историја на Илинденското востание, трансформирајќи ја, меѓу другото, во „приватна“, „лична“ историја, и затоа е важно да се соберат документи од секој барател на илинденска пензија.

Во овој број на списанието „Македонски архивист“ се објавуваат документи за илинденци од фондот „ЦК на СКМ“ и од фондот „Лазар Колишевски“ (необработен).

¹Д-р Јасмина Дамјановска (советник за користење архивски материјал во одделението за истражување, користење и публикување на архивски материјал и меѓународна соработка во ДАРСМ) и д-р Ленина Жила (научен советник во Институт за национална историја) заедно ги имаат објавено следните зборници на документи: Илинденски сведоштва. Скопје: ДАРМ. Т. I (кн. 1–2), 2016; т. II (кн. 1–2), 2016; т. III (кн. 1–2), 2017; т. IV (кн. 1–2), 2017; т. V, 2017; Документи испратени од Тодор Александров до СССР (декември 1923 година). Скопје: ДАРМ, 2016; Регистри на регрути и воени обврзници – Скопје – 1919–1940. Скопје: ДАРМ. Т. I, 2016; т. II, 2017; ‘Their name liveth for evermore’ – добитници на Албанска споменица од Град Скопје (1920 – 1940). Скопје, 201

Придружно писмо од ЦК на КПМ до Демирхисарскиот околиски комитет на КПМ
кон Списокот на лица што поднеле молби за илинденска пензија.

21 декември 1946 г.

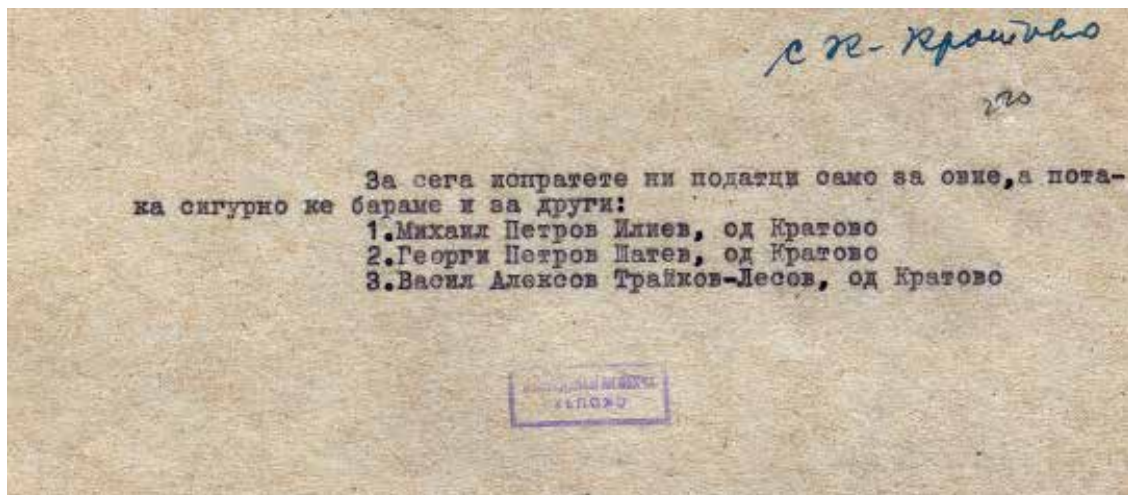
Список на лица што поднеле молби за илинденска пензија од Демирхисарска
Околија. Декември 1946 г.

С П И С О К

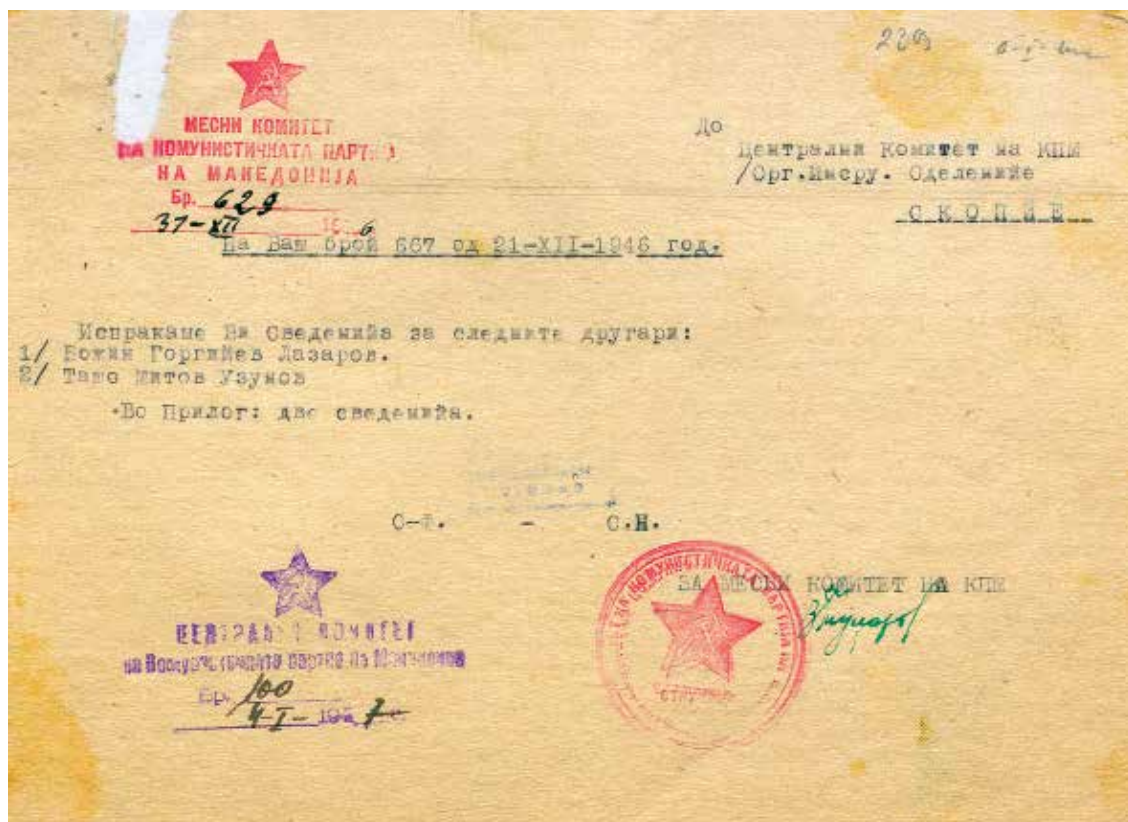
на лицата кои подале молби за Илинденска пензија од
Демир Хисарска околина.

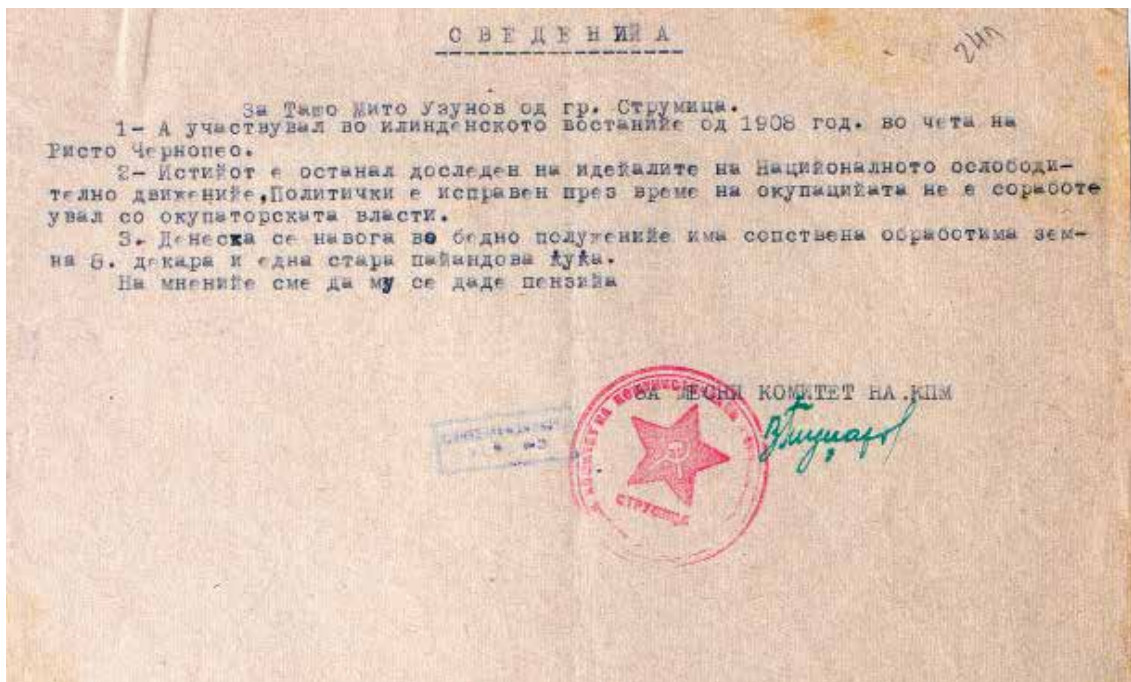
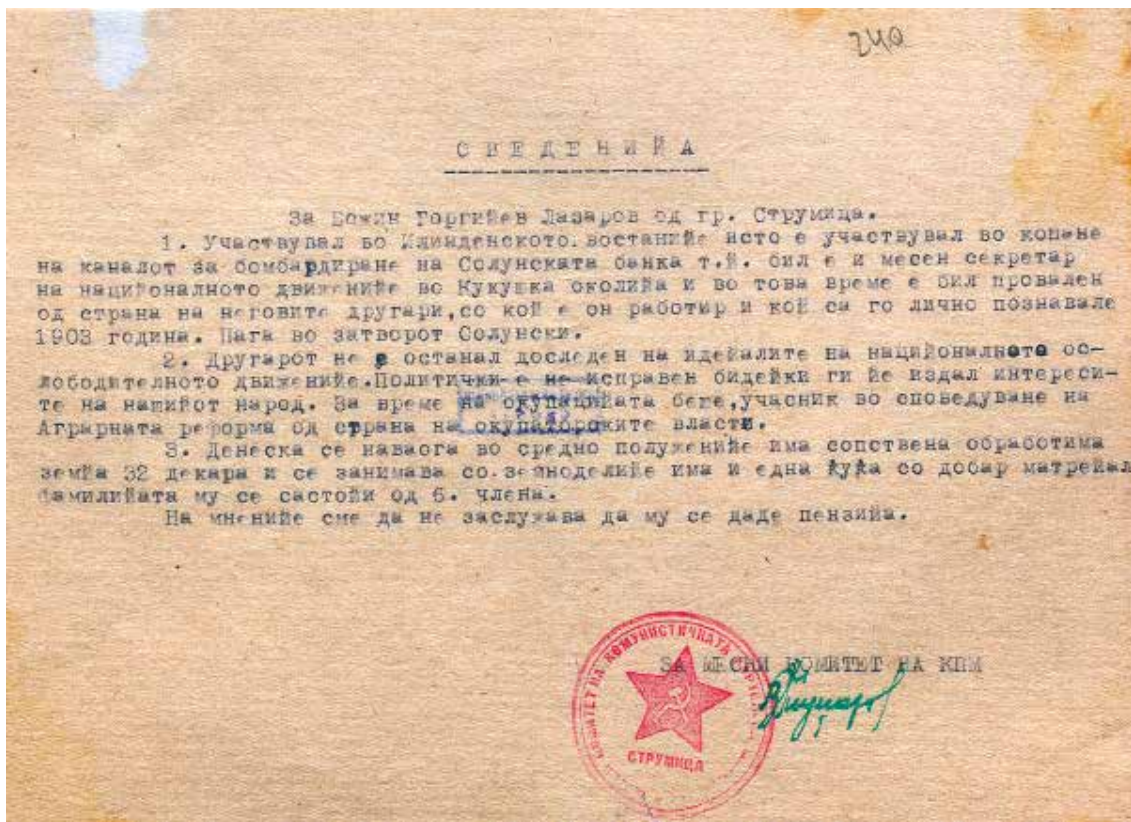
1. Велев К. Николовски, од село Смилево
2. Кочо К. Матчиѝ, од село Смилево
3. Веле Д. Галеовски, село Смилево
4. Глигор Павловски, село Смилево
5. Наум П. Николовски село Смилево
6. Ристе Т. Јеколовски, село Смилево
7. Саво Т. Марушовски, од село Смилево
8. Ристе Куманов Ђиновски, село Ласково
9. Георги П. Чурановски, село Смилево
10. Стојан Влажев Ристев, село Словјаница
11. Крсте Цветанов Секуловски, од село Вардино
12. Златан Стојанов Мрнѝски, од село Сопотница
13. Никола Пеп Тренчев Ѓиновски, село Сопотница
14. Диме Николовски Кочански, од село Сопотница
15. Неѝан Влаговски Соколовски, од с. Суво Грло
16. Ристе Пејков, Петров, од село Сопотните
17. Ристе Танахов Трајковски, од село Сопотните
18. Мице Најдов Пејковски, од село Сопотните
19. Спиро Ристев Лазовиѝ, од с. Ђидиналовци
20. Петре Ристев Ѓоневски од с. Кочинте
21. Степан Боговевски Андреѝев, од с. Роотуца
22. Неѝанко Трајчев Ѓосиновски, од с. Кочинте
23. Ристе Димевски, од село Роотѝца
24. Павле Велков Петровски од с. Воините
25. Георги Маркан Стефанов, од село Воините
26. Стефан Г. Христов, од село Воините
27. Тодѝ Милошев Миловевски, од с. Словјаница
28. Павле Колев Орѝаковски, од с. Ђидиналовци.

Барање од страна [на ЦК на КПМ] до Срескиот комитет на КПМ - Кратово да се достават податоци за лицата-кандидати за добивање илинденска пензија. 1946 г.

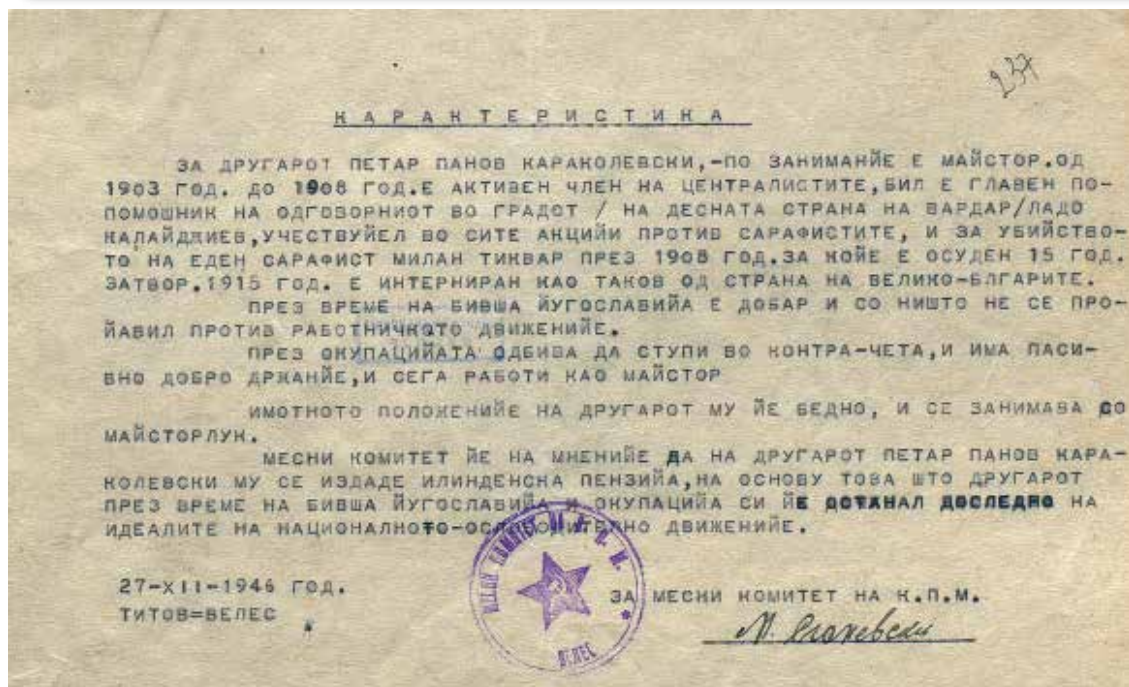
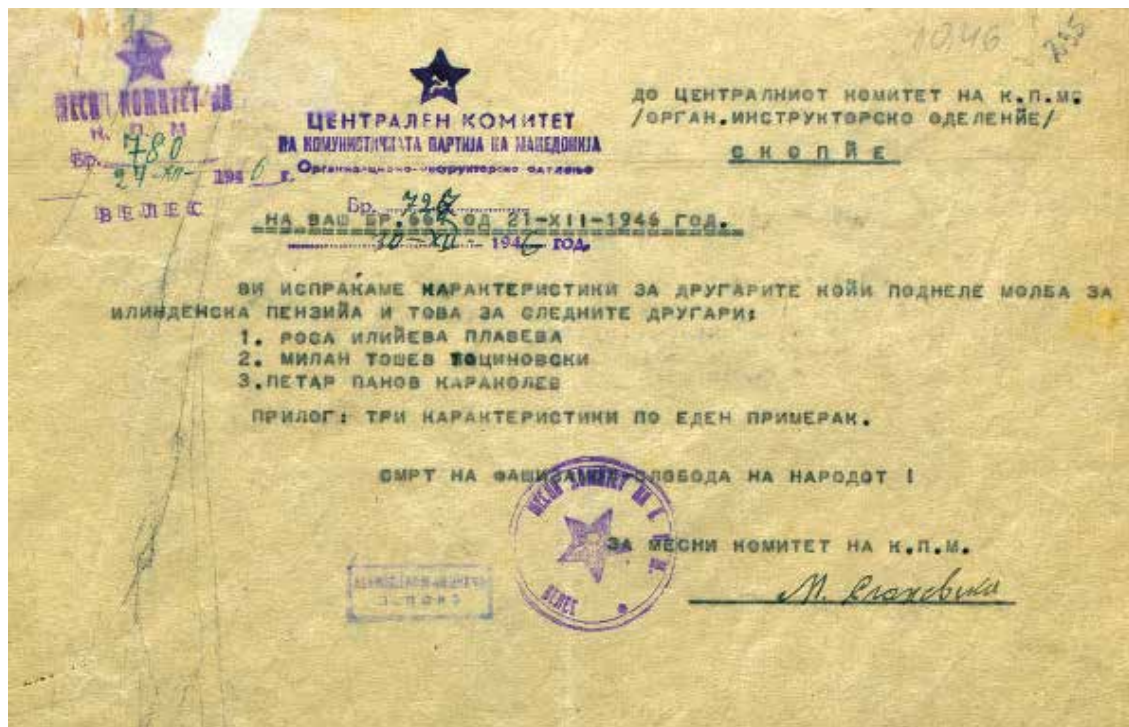
Карактеристики на лицата-кандидати за добивање илинденска пензија од Срескиот комитет на КПМ - Струмица, пратени до ЦК на КПМ. 21 декември 1946 г.

Придружно писмо од Месниот комитет на КПМ - Велес до ЦК на КПМ за карактеристиките на комунистите што поднеле молба за добивање илинденска пензија со самите карактеристики. 27 декември 1946 г.

235

КАРАКТЕРИСТИКА

ЗА ДРУГАРКАТА РОСА ИЛИЈЕВА ПЛАВЕВА, ЗА НЕЈЗИНОТО ДРЖАНИЕ НЕ НИ ЁЕ ПОЗНАТО. НО ИЛИЈА ПЛАВЕВ КОЈ Е РОДОМ ОД ВЕЛЕС А ПОСТОЈАНО ЖИВЕЕ ВО СКОПЈЕ ГО ИМА СЛЕДНОТО ДРЖАНИЕ: ОД 1903 ДО 1908 ГОД. Е АКТИВЕН НО ПРЕВРТЛИВ СО ТОВА ШТО ДРУЖИ И СОРАБОТУЈЕ СО СИЧКИТЕ, ПРЕЗ БИВША ЈУГОСЛАВИЈА КАО ЧЛЕН НА К.П. ВО ГР. СКОПЈЕ ЗАЕДНО СО СВОЈОТ СИН Е ДОСТА АКТИВЕН. ПРИПАДНИК Е НА ГРУПАТА КОЈА Е ОКУПЕНА ОКОЛУ ЦЕКИН КОЈА Е 1927 ГОД. ИЗОЛОВАНА ОД СТРАНА НА ПАРТИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА, СЛЕД ТОВА ЗА НЕГО НЕМОЖЕМО НИШТО ДА НАХЕМО ПРИВИДЕЈНИ ИСТИОТ Е ЖИВЕЕЛ ВО СКОПЈЕ И НЕГОВОТО ДРЖАНИЕ НЕ НИ ЁЕ ПОЗНАТО, А ПAK И НЕМА КОЈ ДА ДАДЕ СВЕДЕНИЈА ЗА НЕГО.

ЗА ТОВА НЕКА СЕ ПРЕГЛЕДИ ВО СКОПЈЕ МОЖДА БИ НЕКОЈ ГО ПОЗНАВАЛ И ДАЛ ЗА ИСТИОТ ПОДАТЦИ.

27-XII-1946 ГОД.
ТИТОВ=ВЕЛЕС

ЗА МЕСНИ КОМИТЕТ НА К.П.М.

• М. Влаховски

238

КАРАКТЕРИСТИКА

ЗА ДРУГАРОТ МИЛАН ТОШЕВ ~~ТОЦИНОВСКИ~~, ПО ЗАНИМАНИЕ Е КАСАПИН, ОД 1903-ДО-1908 ГОД. ПРИПАГАЛ И АКТИВНО РАБОТЕЛ КАО ЦЕНТРАЛИСТА, 1907 ГОД. КОГА САРАФИСТОТ ГОРГИ МЕНКОВ ПОКУШАВА СОС ЛЕВОРВЕР ДА ГО УБИЈЕ, ТОЈ УСПЕВА СО ХЛАДНО ОРУЖИЕ/НОЖ/ ДА ГО УБИЈЕ ПРОТИВНИКОТ ЗА КОЈЕ Е СОС ТРОИЦА НЕГОВИ РОДНИНИ ОСУДЕН НА 15- ГОДИНИ РОБИЈЕ. 1915 ГОД. Е ИНТЕРНИРАН ОД СТРАНА НА ВЕЛИКО-БЛГАРСКАТА ВЛАСТ.

ПРЕЗ ВРЕМЕ НА БИВША ЈУГОСЛАВИЈА ИМА ДОБРО ДРЖАНИЕ. ПРЕЗ ПОСЛЕДНАТА ОКУПАЦИЈА ЗАРАД СИМПАТИЗИРАНИЕТО НА Н.О.П. И КРИЕЊЕТО НА ИЛЕГАЛЦИ ВО НЕГОВАТА КУЌА, НЕГОВАТА СТОРА ЖЕНА ОД С.РУДНИК ВЕЛЕШНО БИВА ЗАТВОРЕНА И СЛЕД ТОВА БИВА СТРЕЛАНА БЕЗ ДА БИДЕ ИЗВАДЕНА ПРЕД СУД. СЕГА ОЕ ЗАНИМАВА НА ИСТИОТ МУ ЗАНИМАТ КАКО КАСАПИН.

ИМОТНОТО СASTOЈАНИЕ НА ДРУГАРОТ МУ Е БЕДНО И СЕ ЗАНИМАВА КАКО КАСАПНСКИ РАБОТНИК НО СТАЛНО.

МЕСНИ КОМИТЕТ ЁЕ НА МНЕНИЕ ДА НА ДРУГАРОТ МИЛАН ТОШЕВ ~~ТОЦИНОВСКИ~~ МУ СЕ ИЗДАДЕ ИЛИНДЕНСКА ПЕНЗИЈА, НА ОСНОВУ ТОВА ШТО ДРУГАРОТ ПРЕЗ ВРЕМЕ НА БИВША ЈУГОСЛАВИЈА И ОКУПАЦИЈАТА СИ ЁЕ ОСТАНАЛ ДОСЛЕДНО НА ИДЕАЛИТЕ НА НАЦИОНАЛНОТО-ОСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ.

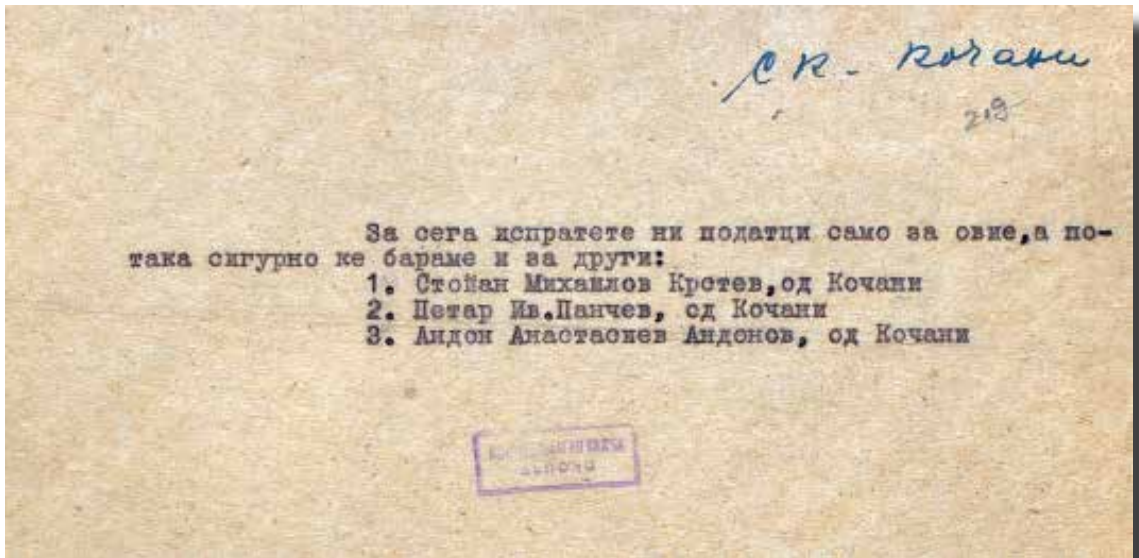
27-XII-1946 ГОД.
ТИТОВ=ВЕЛЕС

ЗА МЕСНИ КОМИТЕТ НА К.П.М.

• М. Влаховски

Барање од страна [на ЦК на КПМ] до Срескиот комитет на КПМ - Кочани да се достават податоци за лицата-кандидати за добивање илинденска пензија. 1946 г.

Карактеристики на лицата-кандидати за добивање илинденска пензија од Срескиот комитет на КПМ - Кочани, пратени до ЦК на КПМ. 27 декември 1946 г.

ОБЩЕОБЩЕСТВЕНА ПАРТИЯ
НА БЪЛГАРИЯ

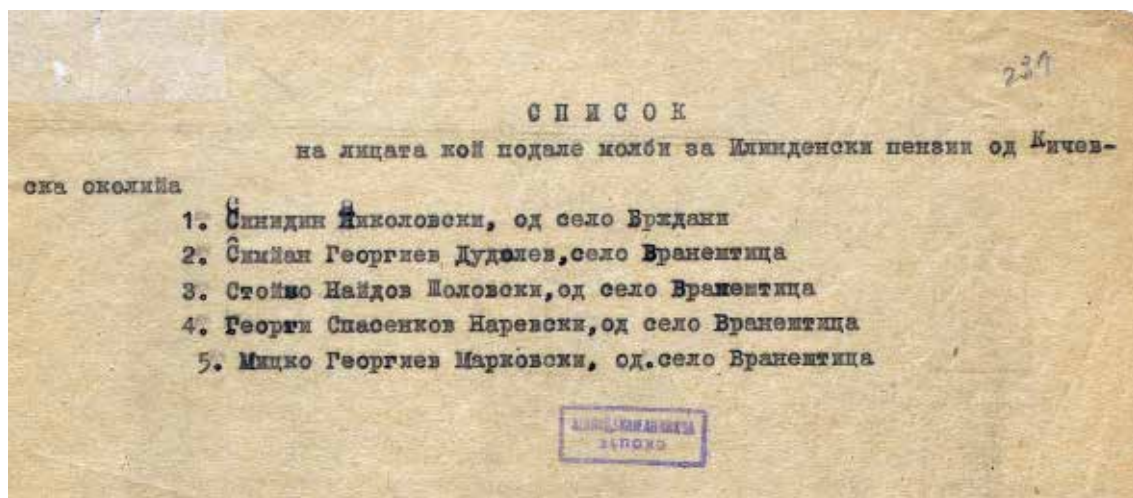
ЦЕНТРАЛЕН КОМИТЕТ
НА ПОПРАВИТЕЛНАТА ПАРТИЯ НА МАКЕДОНИИ
Организа̀тно-методически отдел

Вр. 425

30-XII-1946 год.

Вр. 400-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-104

Список на лицата што поднеле молби за илинденски пензии од Кичевска Околија.
1946 г.

Карактеристики на лицата-кандидати за добивање на илинденска пензија од Срескиот комитет на КПМ - Кичево, пратени до ЦК на КПМ. 30 декември 1946 г.

232

ЦЕНТРАЛИЗОВАН КОМИТЕТ НА КПМ.
/ОРГАНИЗ. ИНСТРУКТОР. ОДИЛНИЦА/

Срески Комитет на КПМ.
1124
30-ХУ-1946
КИЧЕВО

До ЦЕНТРАЛИЗОВАН КОМИТЕТ НА КПМ.
Бр. 132
41-7

С О Б О Р :

Драги Другари:

Во врска на заедното писмо бр. 667 од 21. XII. 1946 год. Ви испра-
наме одговор за кој лица заслужаваат да земат пензија а кој не/Илида Елигденци
1/Синадин Николовски, од село Врдажи, истото лице имат земено
активно учество во Националните Ослободителни борби од 1902 год. до 1908 г.
неговото учество се состојало во тоа; што кај негово време била
од тогашниот Комитет имал дрлено бумба на убиството Турски, после била фатен
и осуден од страна на Турската Власт на 101 год. робија. Дотичното лице за
време на бившата Југославија, интересите на нашиот народ ги немав издано,
со старата Југословенската Власт била незадоволен, а пак наклонет кон Бугари-
те, за време на окупацијата према окупаторот гледал непријателски, а према
Н.О.В. со симпатии, а од 1943 год. почнуват да го помагаат и материјално. Имо-
тно не положеније му е средно, средства за живот имат али не во доволна мера.
- Имението на С.К. КПМ. е да му се на дотичното лице одобрят пензија Илиг-
денска.

2/Симјан Георгијев Духалев, од село Брањевитица, истото лице
имат земено активно учество во националните ослободителни борби од 1903
до 1908 год. неговото учество се состојало во тоа; што кај негово време била
комита и како таков имат учествовано во борби, но после била пратен во по-
заднина. За време на бившата Југославија била незадоволен према тогашната
Власт, а наклонет кон Големо Бугарите и како таков за време на окупацијата
се идејето на Бугарскиот окупатор во неговото село, тој станува многу бли-
зок со него и соработуваат со негојот, - према Н.О.В. не гледале со добро.

Имотното положеније му е скромно.
Имението на С.К. е да му се не издават Илигденска пензија, од
тоа што за време на окупацијата се имат соработувано со окупаторот.

3/Слојко Марков Ѓоловски од село Брањевитица, истото лице
имат земено активно учество во националните ослободителни борби од 1903
год. до 1908 г. но тоа што кај негово време била комита и како таков имат уч-
ествовано во борби, а после била пратен во позадина. За време на бившата
Југославија била незадоволен со тогашната Власт, а наклонет кон Големо Буг-
арите, а пак со идејето на истите за време на окупацијата тој станува мно-
гу близок со нив и соработуваат со негојот, - према Н.О.В. не гледале со до-
бро.

Имотното положеније му е скромно.
Имението на С.К. е да му се не издават Илигденска пензија, од
тоа што за време на окупацијата имат соработувано со окупаторот.

4/Милис Георгијев Маркоски, од село Брањевитица, -Имат активно
учествовано во Националните ослободителни борби од 1903 до 1908 год. кај не-
гово време била како комита и имат учествовано во борби, а после се враќа
во позадина. За време на бившата Југославија во тогашната власт е незадо-
волан а наклонет кон Големо Бугарите и со идејето на Бугарскиот окупатор
за време на окупацијата тој станува многу близок со негојот како и го пома-
га, а према Н.О.В. не гледале со добро.

Имотното положеније му е скромно.
С.К. на имено е да му се не издават Илигденска пензија, од тоа
што за време на окупацијата го имат соработувано со окупаторот.

5/Георги Спасенов -Заревски, од село Брањевитица, -имат истиот
земено активно учество во националните ослободителни борби од 1902 до
1908 год. неговото учество се состојало во тоа; што имат земено учество
во многу убивства на тогашните невародни елементи и што имат земено учество
со групата која имал дрлено бумба на убиството Турски, а пак после фатен и
осуден од истите. За време на бившата Југославија била против тогашната
Власт и кај негово време се наоѓале во илгалство, од каде била и ранет од
бившите зашари и фатен, после била осуден во за брго време доби помилуван

./.

За време на окупацијата имала навистина симпатија кон Бугарскијот оку-
патор или него помагале, а од 1943 год. почна со симпатија да гледаат кон Н.О.
Н.в да го помагаат материјално а во 1944 год. пролетта го пријат својот син до-
броволно во Н.О.В.

Извештот положеније му е опроманно немаат средства за поддршка.

С.К.е на менне да му се издајат Македонски Помост.

Со другарски поздрав,

С.на Ф.

С.на Н.

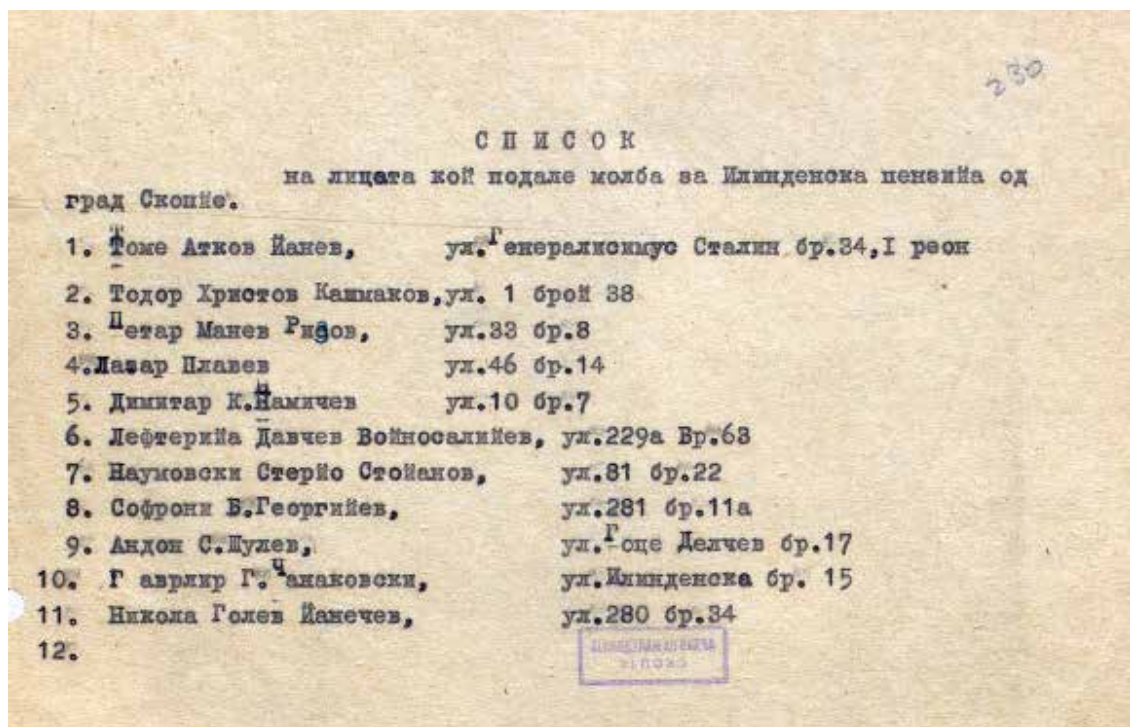
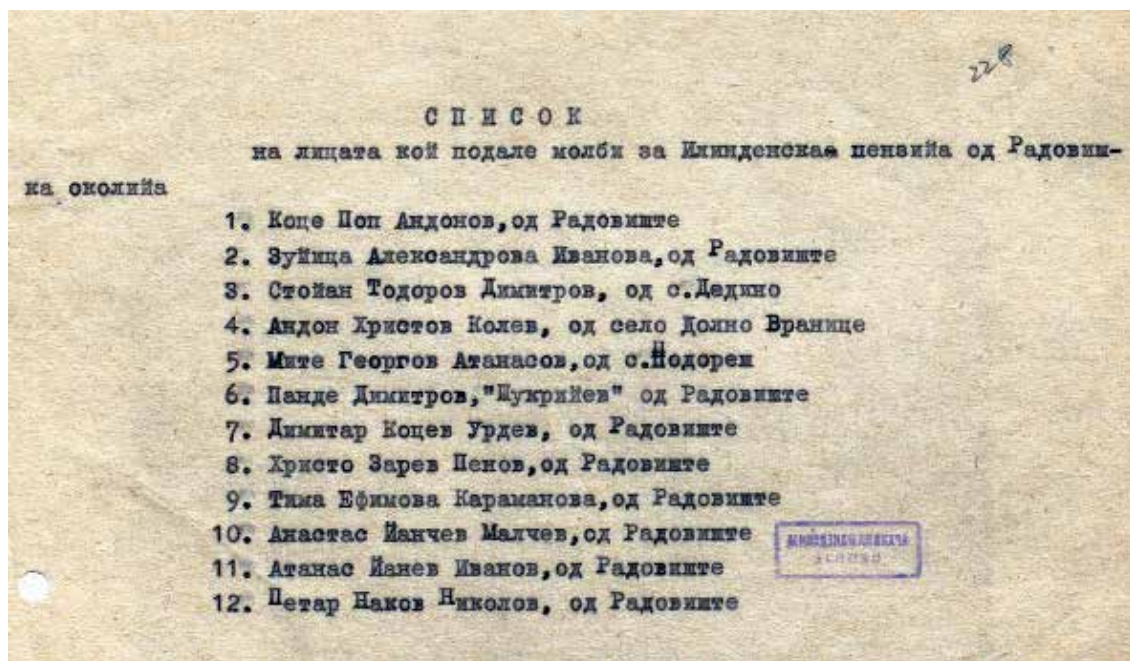

С.К.К.М.

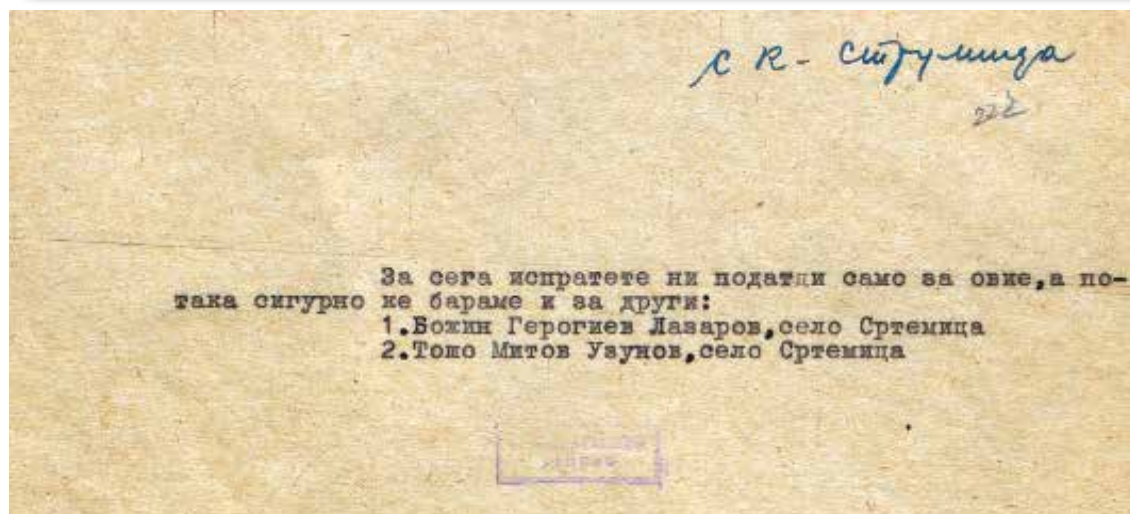
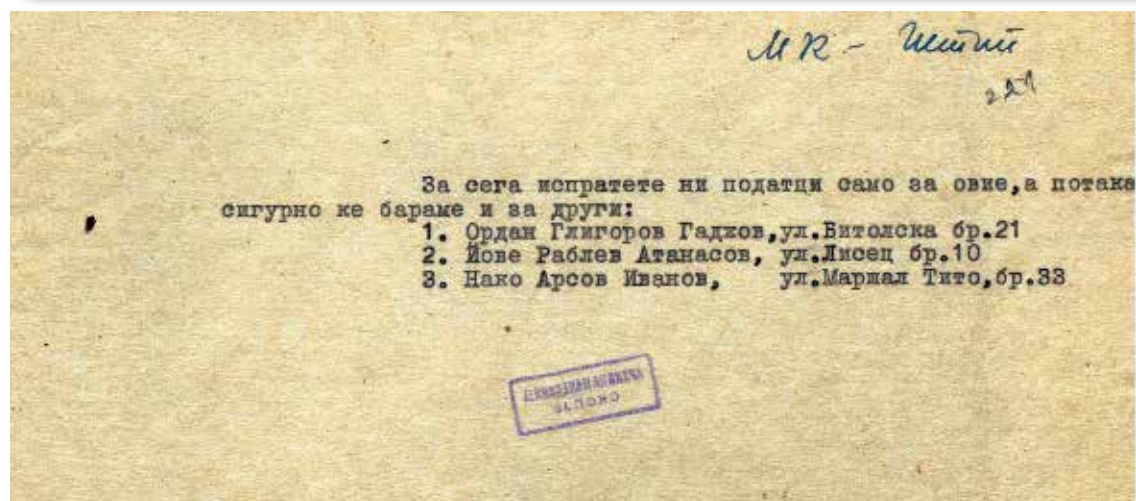
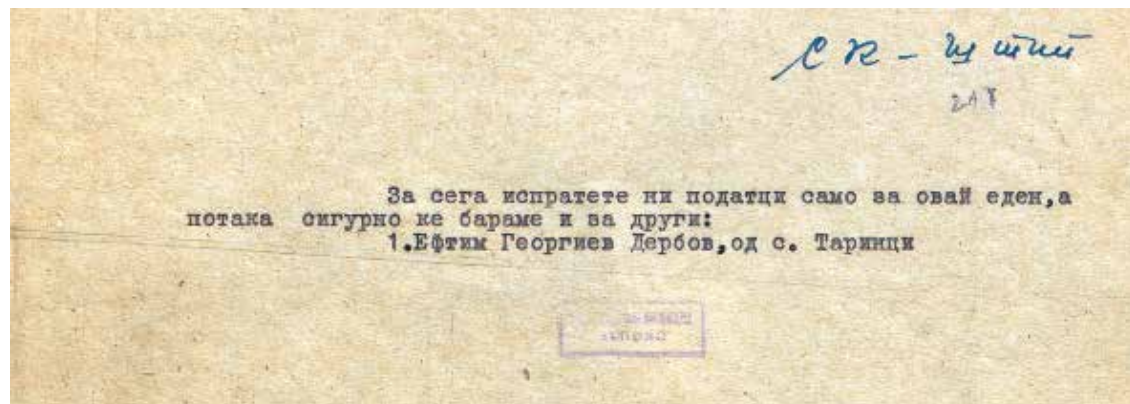
Задруга Александар

Списоци на лицата што поднеле молба за илинденска пензија од Радовишка и Скопска Околија. 1946 г.

Барање од страна [на ЦК на КПМ] до месните комитети на КПМ за податоци на лицата-кандидати за доделување илинденска пензија. 1946 г.

МК - Кулинова
224

За сега испратете ни податци само за овие, а потоа сигурно ќе бараме и за други:

1. Георги Андрејев Ѓорев, ул. "Сини бр. 12
2. Ванко Петров, ул. Врегалничка бр. 5

МК - Прилеп
225

За сега испратете ни податци само за овај еден, а потоа сигурно ќе бараме и за други:

1. Даме Иванов Поповски,

СК - Скопје
226

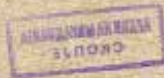
За сега испратете ни податци само за овај еден, а потоа ќе бараме и за други:

1. Димче Пеличовски, село Драчево

МР - Крушево
228

За сега испратете ни податци само за овај еден, а потоа сигурно ќе бараме и за други:
1. Ристе Трајковски, од с.Арилево

МР - Гештара
228

За сега испратете ни податци само за овај еден, а потоа сигурно ќе бараме и за други:
1. Коста Христов Нечов, ул.Даме Груев, бр.69

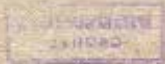

МК - Ѓештот

228

За сега испратете ни податци само за онај еден, а потоа сигурно ќе бараме и за други:

1. Коста Христов Нечов, ул. Даме Груев, бр. 69

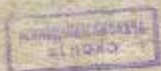
СК Ѓештот

228

За сега испратете ни податци само за овие, а потоа сигурно ќе бараме и за други:

1. Трајко Цветков Бешов, село Полчишта
2. Томе Ристев Трајковски, село Војинште
3. Стојан Георгиевски Ристовски, село Војинште
4. Стојче Велев Толев, од село Вистрица

Податците за овие лица кој сеп од Мариново можите да ги зберите преку СК Мариново ако до сега не е расформиран.

Обраќање на Илија Кочишки од гр. Ранковиќево до претседателот на Владата на НРМ, Лазар Колишевски, по прашањето за признавање на илинденската дејност.
31 јули 1952 г.

Х. д. 2/6
Г. м. 52

Уважене! Друже
Лазару Колишевске,
Претседателу на Народ-
ната Влада на Н. Р.
Македонија.

Уважени Другару Претседателе,
Долги години са ме одвојили, себидо со сво-
јата, себидо со занимањето, ати мојата
мила и драга земја, ати моето сега најпона-
стлииво отчужденије, ати некага мојат најпона-
стен народ, но ја сум својата правда со
живо интересирање све што се касало неговата
судба, неговата непрестанка народна ати како се
он ослободил и протресеувал постојателната
мадра управа за несправноста на дејноста
наш народ, на којто нитко не бил ладен во својот интерес.
Но ја Вас молам да ми извините дека взе-
мам својата да Вам обрнам вниманието
на моите скромни услуги за нашиот на-
род, за неговото ослободение ати 5-вековното
опрессивно, за неговата правда меѓународните.

Во големо задоволство сум кантитиран да Ви и Вашите раководители ќе се отстапам дајќи им заслужените бодови за Народните сво-
боди, и така сите их апитуовам.

Ама на мене е тѣсно, кагато вистапат аџи на мене никои се да не сѣтат, а ѿ моето страна многу мене, камирам аџи ја сум еден аџи нај-замислителите борци за слободата на Македонија аџи Турците, аџи Турскиот јурак, аџи Турскиот аџи во 1903. Како не биваа уцени аџи Тимотопаната Тамнација преку 1892-1898 год., каато е враќање крвта за ослободување во најактивната есента, ја сам бил аџи кајто е взема учество во великите уцениестинаци. На мене са многу добре познати уцениестинаци - професори Тарге Петров, Петар Мачев об. аџи Присей, не Тарге Велев аџи Селунската Тамнација, па и не Завидов, не Арсо Мачев аџи моето родно место, аџи н.

нов аџи можило родно место, а аџи.
Како славен училиш (уџравитиш на училиште аџи во
Талишани, ја сун бил со децата и семејство (аџа-
аџа и аџа аџи то сѫдени, браќата и браќија
со свршени француски, и браќата и браќија училиш
во Зевар, аџи Ронвај Били аџи сѫроведени аџи Зевар
во Билтолкија Зевар (де сун сѫроведени со злато-
на аџи Хили - аџи семејството на Ронвај
власити, и аџа во Зеваре аџа аџа аџи
1 мај 1903 до 28 август 1903 во уџасти неџасти маџи
Ронвај се не маџа аџи сѫроведени Зевар аџи аџи аџи

Велико слово, Уважени Зругару Председател, е су-
штината истината, и ја се кажат во името на орадан-
ста и народна кест и во името на името на
Македонија, славната земја на Великиот Маке-
донски, на тојшто Велики е била улога да бидат
први наследници, — ајте што е истата била.
И ако не верувате, ја се побарам нешто што пре-
швештите да вие уверам во велико тоа.

Прозор, ја вие кајтошто во името на Великиот
секојштошто дојде да не извадите дојде
се секојштошто на Великиот о во јетане
кајто се кажат со јардаси и народи

Благодарност до јетане, Уважени Зругару
Председател, увераме на тојшто ајтешто
и на тојшто предвештите благодарност.

Ванковски (Брбија)

31. VII. 1952

Ваш орадан,

В. Илија Кочински, адвокат

Во Ванковско (Брбија)

на напредната Анастасија
на тојшто

Dr. Anna Korunka
Paukertal

Крайният резултат на Водата на ПРБ е
криминиалното поведение на тази група джиганци на
нашия територия, които са обектът на
улиците, които са обектът на
улиците на нашата страна в ПРБ е
обществото, което е обектът на
обществото.

Обраќање на Јосиф Николовски од гр. Крушево до претседателот на Народното собрание на НРМ, Лазар Колишевски, по прашањето за признавање на илинденската дејност, а со тоа и на правото на илинденска пензија, и приложениот кон писмото исечок од весник со статијата „Илинденец-партизан“. 19 март 1956 г.

1.2.220
20.3.1956

097

До Лазар Колишевски
Претседател на Нар. Собрание на НРМ.
Скопје

Мојот

од Николовски Јосиф, од гр. Крушево ул.
Гарибуданска бр. 10.

Друже Претседателе, зште од 22-5.1947 г. чиев
водствено моќа и инспирација за мојата илинденска
дејност ја да ми се признава и дојде илинденска
пензија. Се приложениот мој документ е од одлика
од сирани на орлози за илинденска дејност со инспирација
река некои државна државна дејност што дава
спирито на илинденц. Во негово водствено моќа и
ми е одлика како со државно денеж. 2934/131.
Во водствено моќа на Нар. собр. на Крушево Човешки
илинденски пензионери се не водствено моќа што дава
водствено моќа и сираниот сираниот сираниот сираниот
сираниот сираниот на илинденското водствено. Водствено
сираниот сираниот: Водствено сираниот и Водствено сираниот
на од гр. Крушево.

Во за моја друже Претседателе, чиев се
да се признава моќа на одлика и време да се
сираниот и со мојот водствено моќа што дава
и не моќа да се признава сираниот.

Уз чиев моќа инспирација и др. од
весник који се гледа и мојата не моќа
дејността на илинденското водствено моќа и
V.

-2-

Во НОБ. Веројатно дека можеш да бидеш
ако ќе ми се изјавиш за ова што тука пишувам
интереси нима ниту ниту фрлајќи сета ниту
улогите ниту револуцијата ниту ниту револуцијата
дека фрлајќи ми е. Сибро - Мелхоран.

Уште еднаш
ми го кажи

Не можам да го разберам

Нот уште ниту
но сепак ниту ниту

19. II 1960
Уште

У. Република 10

ИЛИДЕНЕЦ ПАРТИЗАН

ОД ДЕВО на идо-
гузова на Кру-
шев, во свој
лету првта ку-
ќа, окружена со
стид на класици и
покрива со масовна, врвела
маса, дојде од својот годи-
на Синово партизанство, парти-
зан на НОВ — Македонец, за-
едно со својата фамилија:
старата, двајца сина и три
братја.

Синово е фамилија преку
појасот дојдени на едно мало
парче земја, долу, на падината,
вој ги одгледува пајубавите
патлици, пилешки и кокош-
ки и на својот патростен лив
тој е во Крушево на својата
мала теча. Зинава крвот —
тој е во Крушево, а во ливот
он ја напуш — својата баба.

Во Крушево, за време на
НОВА, скоро никој не знаеше
што Синово одира голема у-
лога. И само партизаните од
тојвот партизански лив
„Питу Гули“ можат — он
изправат за него, за него-
вата љубов кон Народноосло-
бодителното движење и за не-
говиот партизански живот и

Синово е младина, нема по-
стоа од 19 години, него заво-
рета наобичајна на првката.
Со Никола обичајно го
востануваат на македонскиот
народ. Се поминува доброду-
шно и, како млади, неуморно
е во униктавност на востану-
вањата, апила што го одра-
дуваа Крушево со остато-
ците свој. Демократија работи
со својата моќа во првото-
вањето на првото, мушкетер-
ство. Демократија е на својата
се додека тресе Крушев-
ската Република.

Синово е старат, има повеќе
години додека разбира дека му
мала промена после четврти-
сот години на борба за по-
бедата на Македонија. Синово
не сакува додека тоа парче

мајка не да е интерпретира не-
када? Или...

Била вечер. Рана, вечер.
Синово туку што се скрива
од развештениот рист. Гроти-
ва партизаните, напалку од
потој на кој првот бутарски
те кажини, се поплакуваат
со малите гротишки. Излегал
застапувач — првот пиле
се белеа министрот Со Спас.
„Да го заболуваме или да
поговориме пој е министрот Та,
ако, зајакна Синово. Да првот
окаже“.

И, неколку минути ја от-
ворат првотата на македон-
скиот. Напалку кајдиза трене
пат и во поплакувачот можат
да кажат нешто, сплутати
послотието декајо мушкетер.
Кажн од јон се приближува
и до умот му лопира старе-
че димина. „Господине, мо-
же ли ја напати бореа, дај и
акојшто отворат на оваа тив-
ва Македонија“.

Отворат Синово е партизан.
Животот на фамилијата е
партизан од движењето за
ослободувањето на Македо-
нија. Токму Синово означено
мало дека нема повеќе за се
малку туку ќе се бори. Но, так
мажино се сите свои во куќата
редовно одише за македон-
скиот Со Спас и за сето тоа
првот на НОВ кажиништо на
Синово кажиништо.

Во Крушево. Вутарите му
популаја спиналија од за-
да. Питој не се соопштени а-
што. Мисола — стар а, теб
не е за нипита. На, тој ги на-
бавувае одредот во издана-
тој е првот помату партизан-
та организација во првот и
одредот, без него одредот
„Питу Гули“ на ќе можеше
да дејствува против бутарски
те единици. Какојшто до За-
ката своа профетна тивина
и сето што миса за Кордо-
ран првот Крушево Синово
примина, ќе ги парвоти

бе не првотишто првот Ма-
кино Клима, напалкувајќи на
го првот.

Кажн ден ијо кажиништо на
првотот се ристе соопштени.
„Да не е случајно бутарски
шпионет? Нипава, кажиништо
разбра дека за послотието се
дрвот-своа ден партизанот пр-
тизанство од Крушево му
првоти на првотот партизанот
теб А Синово јон миса чист,
извоничи. Од кајда? Та и тив
доме јалат тивотира? И а-
дој дој, било плати. Синово
се своите ала како пилоти-
вањето до Македон Клима. Да
та копа го јадеше ги ристе-
дари, а мажино се тив а свој
Кажн. Кажиништо го тивотира,
откако билејо ден кајдо бил
чист, извоничи: „Синово, не
кажиништо кајдо те а Јо-
доже“ „Со Крушево — така
и својотот се ристе“ — не
одговори Синово.

Кажиништо ристот дојо
дима миса од Крушево. „Ка-
ма првотишто, во првот“ — со
своа пилотира кажиништо. Му
ка кажиништо пилотира на Сино-
во, и го првотира, што е тоа
во купит. Синово е македонска
спиналија. „Ми беа миса за
ако — риста — тивот спинали-
не кажиништо миса, миса е
спиналија. А за доброт миса
првоти, првотира. Но, миса
кажн првоти го јалат тивотира
миса, и означението, што го
купит риста, миса на го мис-
ока“.

Кажиништо ја својата за-
ката. Не отворат да првот те
Синово Македонец да миса — со
кажиништо рист спиналија — Сино-
во кажиништо, и, миса миса
првотира: „Кажиништо, за миса
миса миса“ — „Ка-ма кажиништо
миса“.

Кажиништо ја своа тивоти-
ра: „Пилоти миса тивотира за
ако што си ги кајдо кажиништо од
ути го кајдо за народните
борби, мора да кажиништо“.
Од тој ден Синово миса да
миса и првотира а риста.

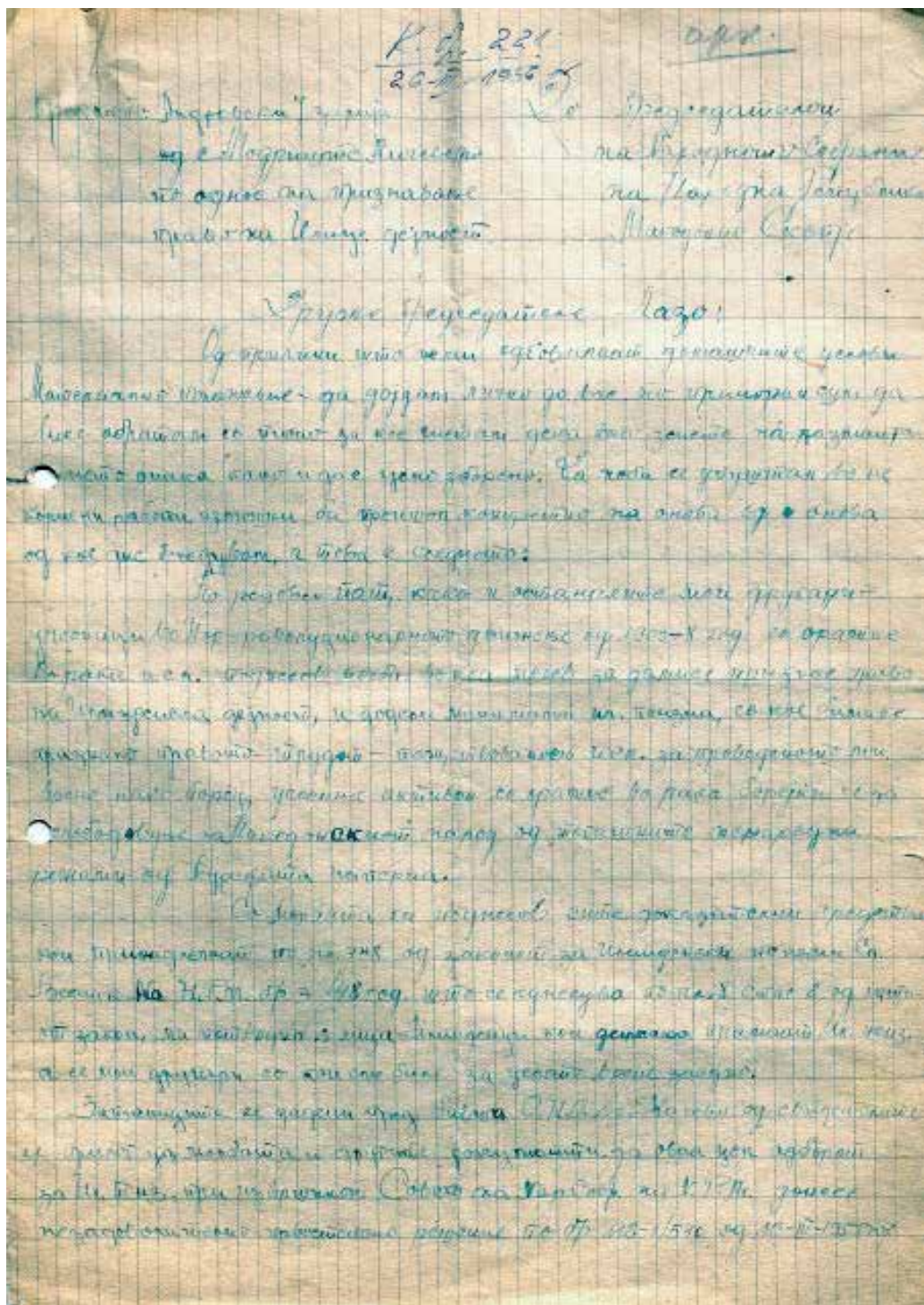

на својата фамилија. Синово,
миса во сето ден на фами-
лијата, со што се — кајдо —
му првотира на Народно-
ослободителното движење и не-
го укажа, како што му првоти-
раше и на останати — кајдо
години, на Македонец.

зипи го берат него на свој
страна. Но ијо го миса на
во Крушево, на по Зајакани-
ката кажиништо.

Двајцата партизаните кој
миса по кој пат. Но, на риста
од Синово и од Македонска
Бела миса миса да се кажини-

Обраќање на Зарија Андревски од село Модриште, Кичевско, до претседателот на Народното собрание на НРМ, Лазар Колишевски, по прашањето за признавање на илинденската дејност, а со тоа и на правото на илинденска пензија. 26 март 1956 г.

К. бр. 221

26.III1956

Предмет: Андревски Ј. Зарија од с. Модриште Кичевско

по однос на признавање право на илинд. дејност

До Председателот на Народното Собрание

на Народна Република Македоније Скопје

Председателе Лазо!

Од причини што неми одговараат домашните услови – материално положение – да дојдам лично до вас, то приморан сум да вие обратам со писмо за кое сметам дека ќе го земете на [разматра[ње]] исто оние како и да вие усно зборено. Да неби се упуштал во некорисни работи, излишни, би преишол конкретно на онова од онова од кое јас боледувам, а тоа е следното:

По редовен пат, како и останалите мои другари – учесници во нар.-револуционарното движење од 1903–[190]8 год. со оружје во рака и сл. поднесов молба во која молев за да ми се признае право на илинденска дејност, и додели минимална ил. пензија, со која биме се признало правото – трудот – пожртвованост и сл. за проведеното ми време како борец, учесник активен со оружје во рака борејќи се за ослободување на Македонскиот народ од тогашните ненародни режими од Турската империја.

Со молбата ги поднесов сите доказателни средства кои припаѓаат по чл. 7 и 8 од Законот за илинденски пензии. Сл. весник на НРМ бр. 3/[19]48 год. што се однесува по чл. 8 став 2 од истиот закон, ми потврди 2 лица – Илинденци кои денеска примаат ил. пенз. а се мои другари со кои сме биле за целото време заедно.

Записниците се дадени пред бивша ОНО во Кичево од сведетелите се прилог уз молбата и другите документи. За оваа цел одборот за ил. пенз. при извршниот Совет на Нар. Собр. на НРМ донесе незадоволително првостепено решение по бр. 112–1/[19]54 г. од 10.III 1955 год. со која ми признаваат недостаточна илинденска дејност.

Во првостепеното решение во образложението – констатираат по чл. 2 и 3 од истиот законик, а док обратното, исполнувам услови по чл. 2 буква (б), а по чл. 3 апсолутно нема никаква врска[прем]да постои во решението. Како недоволен од предното решение, разбира се поднесов благовремено жалба до Извршниот Совет на Нар. Собрание на НРМ кои ми го истовремено отфрли молбеното барање, а го уважи првостепеното решение со иста мотивациа. Како немам право на молба, обзирен да се работи за фторостепен орган, а да водам управен спор, немам замогуќност од причини што во почетокот посочив, па решив друг[аре]. Лазо да се обратам до вас лично со кое ве молам покраи другите секидневни државни работи е разгледате и моава „тажна“ работа по цитираниот напред предмет, [со] сметам да ги исполнувам сите околности и услови по чл. 2 од цитир. закон буква (б). Ми бараа свидетели Илинденци на кого име призната ил. дејност и примаат илинд. пензиа.

Како сиромав човек позајмував 3–4000 дин., се трошив, водив свидетели во ОНО – Кичево каде дадова изјави и го потврдиа во се моето барање. Но на жалост, во се беше взалуд, взалуд беше и приложувањето на останалите потребни веродостоини документи кои следват по чл. [?...]. Како првостепениот така и фторостепениот орган ме одбиат со недоволна илинденска дејност, а не изнасајќи ги мотивите, кога се, зашто ненисе признаваат, и кои се причините, за кое сметам да ги цитирам, обзиром да по чл. 2 буква (б) исполнувам условите, а по чл. 3 буква (а) и др. воопште неможам да замислам? а доколку има некои мои „пријател“ што давал некој [супроти] (како што разбираам да еден изјавил да сум постапил 1904 – а другиот 1905) молам нека се докажи на дело. А со друга страна, сметам дека се веродостојни и полноважни доказите на двата свидетели Илинденци кои се лично мои другари, со кого сме биле заедно за целото време, од кого на едниот и сум свидетел и денеска примаат илид. пензиа со ил. дејност.

93

Для защиты чужих прав, некая группа людей может объединиться и осуществлять право, состоящее из неправых, как единичных, так и в совокупности. Это единичные права как следствия, и как их единичные, так и совокупные проявления, и представляющие право.

Еднотелу е денешни изјавите како погодности, кои се дадени
и постојат барем во некои држави и градови, а несе денешни
како погодности изјавите на свидетелските дадени при
Киево, а не изјавите, кои се поставени за жалост при
и постојат денешни, па да биде некои држави се со цел
и постојат денешни, и постојат и се др. и постојат денешни
денешни и постојат денешни, како разгледување и денешни др
семе и постојат денешни и постојат денешни

Съиздаването на термичните характеристики на всяка проба
не бъде правилно разглеждано и удовлетворено баражето.

20-II-1963
Nepomuk

Зараза - Ангине болни

Ако постои нешто двоене, некоа сумња што досега нема добиено ниеден од нашиов крај, сметам дае неправилно, несе застапени во тој однос демократските права кои следуваат, и кои се застапени по законските прописи, и уставните права.

До колку се земени изјавите како меродавни, кои се дадени против моето барање од некои мој „добри пријатели“ а несе земени како меродавни изјавите на свидетелите дадени пред ОНО – Кичево, е не правилно, поново напоменувам да жалам случај што ги немам тие услови, па да ви искажам засе со уста моите прошлости, учествиа и се др. пасепак сметам дека ќего земете во целост предметот, ќего разгледате, и дојдете до една точна констатациа исе застапи моето право.

Доставувајќи го предметот останувам во нада дека ќе биде правилно размотрено и удоволено барањето.

20.III 1956 год. Модриште

Учтив,

[потпис] Зарија Андревски

Публикации на ДАРСМ

(список на објавените трудови во 2018 – 2019 год.)

1. Работата на архивот – Тетово во услови на транзиција (1991 – 2015), редакција: м-р Младен Матовски, 2018.
2. Турски документи за историјата на Македонија – Пописи од XIX век на градот Штип од 1844/45 година том 9, дел 2, редакција: д-р Драги Ѓоргиев, 2018.
3. Архив на Јосип Броз-Тито, Документи за Македонија – (1954 – 1969), редакција: д-р Новица Велјановски, 2018.
4. Архивски фондови и збирки во Државниот архив на Република Македонија (2006 – 2016), 2018.
5. Александар Протогеров, редакција: д-р Теон Џинго, 2018.
6. Владислав Ковачев, редакција: д-р Теон Џинго, 2018.
7. Македонија во австриските документи во Првата светска војна (1914 – 1918), редакција: д-р Ѓорѓи Стојчевски, 2018.
8. Македонски архивист бр. 23-24, 2018.
9. Турски документи за историјата на Македонија – Пописи од XIX век, Скопски Санџак, Кичевска Каза 1832/33, том I, кн. 1, редакција: д-р Музафер Бислими, д-р Аднан Шериф и м-р Ирфете Ибраими, 2018.
10. Урбанизацијата на град Скопје меѓу двете светски војни, редакција: д-р Лидија Ѓурковска и д-р Габриела Топузовска, 2018.
11. Документи за Македонија од Просветно-политичкото одделение при Министерството за надворешни работи на Кралството Србија (1891/1898), редакција: д-р Силвана Сидоровска-Чуповска, 2018.

12. Хроники на селата во Костурско, том 1, кн. 1 – 2, редакција: д-р Катерина Мирчевска, д-р Димитар Љоровски, д-р Љубица Јанчева, 2018.

13. Петар Манџуков (1878 – 1966) Анархист и критичар на едно современие – Публикации и писма, редакција: д-р Македонка Митрова, 2019.

14. Македонија во документите на ЦИА, том 1 – 2, избор и редакција: д-р Александар Стојчев, 2019.

15. Македонија во странскиот печат, том 2, избор и редакција: д-р Теон Џинго, д-р Филип Петровски, Игор Сотиров, 2019.

16. Борис Сарафов, д-р Никола Жежов, 2019.

ХРОНИКА НА НАСТАНИ

Посети и настани во периодот септември 2018 - октомври 2019 година

1. На 7 септември 2018 година Државниот архив на Република Северна Македонија ја отвори изложбата „Лицата на војната: Македонија и Македонците во Големата војна (1914-1918)“, во Свечената сала на Македонската академија на науките и уметностите.

2. Во периодот од 24 до 26 септември 2018 година, делегација од Државниот архив на Република Северна Македонија учествуваше на 22-от Состанок/ Конференција на ИКАРУС - Меѓународен центар за архивско истражување (ICARUS - International Centre for Archival Research). Конференцијата се одржа на Универзитетот „Федерико II“ во Неапол, кој е формиран во 1224 година и е еден од најстарите универзитети што работи во континуитет и во чиј состав функционираат 13 факултети.

3. На 17 октомври 2018 година, во 12:00 ч во Дипломатскиот клуб при Министерството за надворешни работи, Државниот архив на Република Северна Македонија и Дипломатскиот клуб го промовираа зборникот „Романски дипломатски документи за Македонија (1880 - 1900)“ во редакција на г. Благој Зашов, поранешен амбасадор на Македонија во Република Романија, во периодот 1998 - 2002 година.

4. Во периодот од 25 до 26 октомври 2018 година, беше реализирана посета на Федералното архивско агентство на Руската Федерација (РОСАРХИВ) во Москва и воедно се промовираше Зборникот на документи „Руската колонија во Скопје (1920-1943)“ и се отвори изложбата „Русите во Скопје и Вардарска Македонија (1920-1940)“ во Домот на Руската емиграција - „Александар Солженицин“.

5. Директорот на Државниот архив, по покана од Државниот архив на Австрија и Меѓународниот центар за архивско истражување (ИКАРУС), учествуваше на 38-та Конференција на Европскиот одбор на Националните архивисти, која се одржа на 8 и 9 ноември 2018 година во Конференцискиот центар „Austria Center Vienna“ (ACV, Bruno-Kreisky-Platz 1) во Виена, Австрија.

6. На 19 и 20 ноември 2018 година во Трст, Република Италија се одржа 28-та конференција, насловена како „Меѓународен ден на архивите“, организирана од Меѓународниот институт за архивистика од Трст и Марибор (International Institute for Archival science of Trieste and Maribor) и Државниот архив во Трст.

7. Државниот архив на 7 декември 2018 година во Националната установа „Музеј на македонската борба за државност и самостојност“ ја отвори изложбата „Архивите - ризници на спомени“.

8. Делегација од Државниот архив на 6 март 2019 година реализира работна посета на Архивот на Војводина во Нови Сад. За време на посетата се оствари средба со директорот на архивот на Војводина д-р Небојша Кузмановиќ.

9. Делегација од Државниот архив, по покана од Форумот на словенските култури, присуствуваше на отворањето на изложбата „Жените и Големата војна“ во седиштето на УНЕСКО во Париз како и на партнерскиот состанок за проектот „Together“ („Заедно“).

10. Во периодот од 14-20 април 2019 година е остварен научноистражувачки престој во Државниот архив на Република Албанија, Архив на Академијата за албанолошки студии во Тирана и Институтот за историја на Албанија, од страна на претставници на Државниот архив на Република Северна Македонија на чело со заменик-директорот д-р Музафер Бислими.

11. Делегација на Државниот архив предводена од заменик-директорот д-р Музафер Бислими, од 8 до 11 мај 2019 година оствари работна посета на Генералната дирекција на Архивите на Албанија.

12. Државниот архив во соработка со Историскиот архив на Пожаревац, Република Србија, на 3 јуни 2019 година во Кинотеката на Република Северна Македонија ја отвори изложбата „Филмовите што ги сакавме (1947 - 1980)“.

13. На 21 јуни 2019 година, Државниот архив на Република Северна Македонија беше домаќин на делегација од Дирекцијата на државните архиви при Претседателството на Република Турција предводена од директорот проф. д-р Угур Унал. Двете институции потпишаа Протокол за соработка.

14. На 5 јули 2019 година во Нови Сад, беше склучен Меморандум за соработка помеѓу Државниот архив на Република Северна Македонија и Архивот на Војводина.

15. Директорот на Државниот архив д-р Емил Крстески одржа работна средба со Ректорот на првиот приватен Универзитет ФОН проф. д-р Нано Ружин. На средбата се разговараше за можноста за користење на услугите на Државниот архив од страна на студентите на ФОН.

16. Директорот на Државниот архив, д-р Емил Крстески, на 12 септември 2019 година оствари средба со амбасадорот на Франција во нашата земја, Н.Е. Кристијан Тимониер, со цел продлабочување на соработката.

17. Директорот на Државниот архив д-р Емил Крстески, оствари средба со бугарскиот амбасадор во земјава, Н.Е. Ангел Ангелов, со цел размена на искуства со бугарскиот архиви.

18. Д-р Емил Крстески, директор на Државниот архив, на 19 и 20 септември на покана на г. Јуси Нуртева, директор на Националниот архив на

Финска, учествуваше на 27-от состанок на Европската архивска групација и 40-та Конференција на Европскиот одбор на националните архивисти, кои се одржаа во Хелсинки, Финска.

19. Директорот на Државниот архив, д-р Емил Крстески, на 30 септември 2019 година, оствари средба со Н.Е. г-ѓа Душанка Дивјак Томиќ, амбасадор на Република Србија во нашата држава.

20. Во периодот 26-28 септември 2019 година, на покана од Академијата на науките и уметностите и Албаноолошкиот институт во Тирана, заменик-директорот проф. д-р Музафер Бислими зеде учество на меѓународната Конференција организирана по повод 100-годишнината од смртта на првиот премиер на независна Албанија, Исмаил Кемали, со наслов: „Исмаил Кемал Влора и албанската политичка елита во процесот на градење на државата”.

21. Во периодот 30.09. - 4.10.2019 година претставници од Државниот архив на чело со заменик-директорот д-р Музафер Бислими беа во посета на Архивот на Босна и Херцеговина, Историскиот архив на Сараево и Гази Хусрев-беговата библиотека, заради иницирање заемна соработка. На директорите на наведените институции им беше понуден Предлог-договор за соработка како продолжение на Меморандумот за соработка потпишан 18.3.2003 година.

22. Директорот на Државниот архив, д-р Емил Крстески, на 14.10.2019 година оствари работна средба со амбасадорот на Руската Федерација, Н.Е. г-дин Сергеј Баздникин. Во разговорот беше потврдена досегашната успешна соработка помеѓу Државниот архив и архивите во Руската Федерација.

Издавач / Publisher:

Државен архив на Република Северна Македонија/
The State Archives of Republic of North Macedonia

За издавачот / For the publisher:

Емил Крстески / Emil Krsteski

Лектура / Editor:

Евгенија Стојанова / Evgenija Stojanova

**Превод на текстови на англиски јазик/
Translation from Macedonian into English:**

Благоја Бошковски / Blagoja Boshkovski

**Лектура на текстови од англиски /
English Editor:**

Софија Поповска / Sofija Popovska

**Ликовно – графичко обликување и компјутерска обработка/
Art, graphic design and computer processing:**

Јован Стојановски / Jovan Stojanovski

Печати / Printed by:

Ива 2003 / Iva 2003

Формат / Format:

Б 5 / В 5

Тираж / Impresion:

200

архивистика

историја

документи

архивистика

историја

архивистика

документи

историја

историја

документи

документи

ISSN 0350 - 1728